

ספר מסילת ישרים

לרבינו משה חיים לוצאטו זצוק"ל

עם הוספות
ביאורים ועיונים

ב

יו"ל ע"י ארגון "ארחות יושר"
אלול תשפ"ו

ארגון "ארחות ישר"

ת.ד: 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219
נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219
דוא"ל: oy7812@gmail.com

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחוברות
יפנו לארגון "ארחות ישר"
בפקס: 077-4230219

©

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש
פנימי ו/או מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות ישר".

עימוד, עיצוב והפקה:
לאה טולידאנו
03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חילול שבת ח"ו.

ספר "מסילת ישרים"

יוצא לאור ע"י ארגון "ארחות ישר"
מיסודו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי זצוק"ל

יו"ר הארגון:

הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:

הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:

הרב אשר לבי

הרב יחיאל חסידה

הרב ישראל מאיר וולך

הרב חנוך יצחקי

לוח לימוד יומי בספר מסילת ישרים

לחודשי אלול תשפ"ו - חנוכה תשפ"ז

לוח לימוד יומי בספר "מסילת ישרים"
ללומדי המוסר היומי במסגרת ארגון "ארחות יושר" במחזור הלימוד השלישי.
כרך זה - חלק ב', הינו לחודשים אלול תשפ"ו עד חנוכה תשפ"ז.
תחילת כל יום סומן בתוך הספר בסימון המילה הראשונה של אותו היום.

יום א ג אלול - עמוד שלב	יום ד ה תשרי - עמוד שפח
יום ב ד אלול - עמוד שלד	יום ה ו תשרי - עמוד שצא
יום ג ה אלול - עמוד שלו	יום א כג תשרי - עמוד שצד
יום ד ו אלול - עמוד שלט	יום ב כד תשרי - עמוד שצו
יום ה ז אלול - עמוד שמג	יום ג כה תשרי - עמוד שצט
יום א י אלול - עמוד שמה	יום ד כו תשרי - עמוד תא
יום ב יא אלול - עמוד שכוט	יום ה כז תשרי - עמוד תה
יום ג יב אלול - עמוד שנב	יום א ל תשרי - עמוד תז
יום ד יג אלול - עמוד שנה	יום ב א חשון - עמוד תח
יום ה יד אלול - עמוד שנט	יום ג ב חשון - עמוד תיא
יום א יז אלול - עמוד שסא	יום ד ג חשון - עמוד תיג
יום ב יח אלול - עמוד שסד	יום ה ד חשון - עמוד תטז
יום ג יט אלול - עמוד שסז	יום א ז חשון - עמוד תכ
יום ד כ אלול - עמוד שסח	יום ב ח חשון - עמוד תכב
יום ה כא אלול - עמוד שע	יום ג ט חשון - עמוד תכה
יום א כד אלול - עמוד שעג	יום ד י חשון - עמוד תכח
יום ב כה אלול - עמוד שעה	יום ה יא חשון - עמוד תלא
יום ג כו אלול - עמוד שעח	יום א יד חשון - עמוד תלג
יום ד כז אלול - עמוד שעט	יום ב טו חשון - עמוד תלה
יום ה כח אלול - עמוד שפב	יום ג טז חשון - עמוד תלח
יום א תשרי - עמוד שפה	יום ד יז חשון - עמוד תמא

יום ה יח חשון - עמוד תמוז	יום ג ז כסלו - עמוד תעה
יום א כא חשון - עמוד תמוז	יום ד ח כסלו - עמוד תעה
יום ב כב חשון - עמוד תמוז	יום ה ט כסלו - עמוד תפ
יום ג כג חשון - עמוד תמוז	יום א יב כסלו - עמוד תפא
יום ד כד חשון - עמוד תנא	יום ב יג כסלו - עמוד תפד
יום ה כה חשון - עמוד תנג	יום ג יד כסלו - עמוד תפה
יום א כז חשון - עמוד תנו	יום ד טו כסלו - עמוד תפז
יום ב כח חשון - עמוד תסא	יום ה טז כסלו - עמוד תפט
יום ג ל חשון - עמוד תסג	יום א יט כסלו - עמוד תצא
יום ד א כסלו - עמוד תסז	יום ב כ כסלו - עמוד תצג
יום ה ב כסלו - עמוד תע	יום ג כא כסלו - עמוד תצד
יום א ה כסלו - עמוד תעג	יום ד כב כסלו - עמוד תצז
יום ב ו כסלו - עמוד תעד	יום ה כג כסלו - עמוד תצח

תוכן הענינים

פרק יט	פרק כג
בבאור חלקי החסידות שלב	בדרכי קניית הענוה תמו
פרק כ	פרק כד
במשקל החסידות שצט	בבאור יראת חטא תסא
פרק כא	פרק כה
בדרכי קניית החסידות תיא	בדרך קניית היראה תעח
פרק כב	פרק כו
בבאור מדת הענוה תכ	בבאור מדת הקדושה תפד

שֵׁן הַיָּמִים הֵיא לַמַּחֲזִיקִים בָּה וְהַתּוֹמְכִיהָ מֵאִשְׁרָךְ

זכות הלימוד בספר זה
מוקדש לזכות ולהצלחת
איש החסד והמעש איש אשר רוח בו
נדיב לב אשר לבו פתוח לכל דבר שבקדושה
המסור בכל מאודו ונפשו לטובת "ארחות יושר"
עליו נאמר 'גדול המעשה יותר מן העושה'
ה"ה **אליאס לוי** שיחי' לאוי"ט
פטרון כולל "ארחות יושר"
הנושא בליבו את זעקת המשפחות הנוקקות
ותמיד פותח את ליבו ביד רחבה ובנפש נדיבה
לצרכיהם ולצרכי אברכי הכולל
ויחד עמו רעייתו הנדיבה
מרת **סופיה** תחי'
אשת חיל עטרת בעלה
וכל בני ביתם העומדים לימינם לסמכם
ובפרט בנם היקר ידידנו האהוב מזכה הרבים
הרב **רפאל** שיחי' ידיד "ארחות יושר"
זכות הלימוד תעמוד להם לברכה מרובה
שפע רב וסייעתא דשמיא בכל עניניהם
נחת, פרנסה בריאות והצלחה רבה בכל הענינים
אך טוב וחסד ירדפום כל הימים

הקדמה

"מסילת ישרים סוד מרע שומר נפשו נוצר דרכו" (משלי ט"ז י"ז)

"יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה הוא, שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו, ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו". במילים אלו פותח רבנו החסיד הרמח"ל זצ"ל זי"ע את ספרו נורא ההוד "מסילת ישרים", פתיחה זאת מסכמת בעוצמתה את תוכן הרעיון ועומק המושג של הספר הקדוש הזה.

החסיד רבנו משה חיים לוצאטו זי"ע המכונה רבנו הרמח"ל, זכה בקוצר ימיו להעניק לעם ישראל ספרים רבים בכל מקצועות התורה היראה והקבלה, ובעוד תחומים נצרכים, ובסוף ימיו כתב את הספר הקדוש "מסילת ישרים" ללמד לבני יהודה קשת מלחמה במלחמת היצר. ואשר טמן בתוך הדברים את כל יסודות הקבלה הנוראים כידוע ליודעי חן, והסתיר הכל בשפה פשוטה השווה לכל נפש, כדי שכל אחד ימצא מזור לנפשו כל אחד כפי כוחו.

את מבנה הספר בנה רבנו זי"ע ע"פ הברייתא המפורסמת של התנא הקדוש רבי פנחס בן יאיר, אשר גילה לנו את הדרך הסלולה ללכת בה ואת המסילה לעלות בה, כדי לחזות בנועם ה' יתברך ולהתענג מזיו שכינתו להגיע עד למעלת רוח הקודש, היא הדרגה הגבוהה, אשר עדיה יחתור ויעמול האדם השלם בכל כוחו כל ימי חייו.

וכה לימדנו התנא במסכת עבודה זרה (דף כ' ע"ב) מכאן אמר רבי פנחס בן יאיר, תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לידי תחית המתים.

וע"פ ברייתא זו בנה רבנו הרמח"ל זי"ע את הספר מסילת ישרים כדי ללמדנו את הדרך הסלולה בזה שנדע מה היא חובתנו בעולמנו. והנה כאשר יצא לאור בפעם הראשונה הספר

"מסילת ישרים", אמר רבנו הגר"א ז"ל כי "הופיע אור חדש על פני תבל, ואילו היה רבנו הרמח"ל בחיים, הייתי הולך ברגלי להקביל פניו" ושילם בעד הספר דינר זהב, שהיה סכום עצום בעת ההיא, והוסיף ואמר "כי הרמח"ל יודע את הנמשל של כתבי האר"י ז"ל" אלו דברי אדונינו הגר"א מוילנא זצ"ל.

...

ראינו כי טוב הדבר לבאר ולהאיר עיניים בספרי המוסר היראה ותיקון המידות, כדי להביא את דבריהם הקדושים לכלל הציבור, להיותם שווים לכל נפש קטנים כגדולים, צעירים כמבוגרים, בנות כבנים, למען יוכלו כולם ללמוד ולעיין, לתקן מידותיהם ולהיטיב תכונות נפשם והנהגותיהם, כפי שלימדונו חז"ל.

נודה להשי"ת שזיכנו בהדרכת רבינו שר התורה מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל, לזכות את הרבים, בהנחלת צירוף שיעורי המוסר, ותיקון המידות, לשיעורי התורה הרבים די בכל אתר ואתר, ויחדיו יהיו כרוכים ותמים לראשינו, כדי שהתורה והמצוות ישפיעו עלינו, להצמיח את נבטי המידות הטובות שאנו רוכשים בלימוד תורת המוסר, והתורה תהפך אצלנו לסם חיים, וצדיקים ילכו בהם [כמבואר בביאור הגר"א ז"ל על משלי].

זכינו להיענות והצטרפות של ציבורים מגוונים ומעניינים, מאות רבות של שיעורי התורה שהצטרפו לתכניתנו, מאות מוסדות של כוללים וישיבות, תלמודי תורה ובתי חינוך לבנות שנקראו לדגל והצטרפו אף המה לקביעת שיעורים בלימוד המוסר היומי, ממש לא יאומן כי יסופר, אשרינו שככה לנו, ואנו מתפללים להמשיך להרבות חיילים לתורה ולמוסר ה', להגדיל תורה ולהאדירה לנצח נצחים.

...

נודה ונהלל לבורא העולם על כל טובו וחסדו שבכל יום עמנו שהעמידנו בקרן אורה ולא העמידנו בקרן חשכה, וזיכנו להפיץ בריבים מעיינות תורה ומוסר, בתפוצה רחבה ביותר הנלמדים מידי יום ביומו במאות ואלפי שיעורי תורה, ישיבות ותלמודי תורה, סמינרים ובתי ספר, בבתי כנסיות ובתי מדרשות, להגדיל תורה ולהאדירה.

בחסדי השי"ת זכינו להוציא עד כה את ספרי המוסר: שערי תשובה, מסילת ישרים, ארחות צדיקים, חובות הלבבות, חוסן יהושע, מעלות התורה, וארחות יושר - מבוארים ומונגשים

ארחות המוכר • שלא

בטוב טעם לתועלת הלומדים.

הברכה אחת היא לנו, לכל הלומדים היקרים, שנזכה במהרה לקבל פני משיח צדקנו, ולראות בעינינו בבנין בית המקדש, ובתחיית המתים, ומורינו ורבינו מלכנו בראשינו, במהרה בימנו אמן.

בברכת התורה

"אורחות יושר"

עיונים

ישרים

פרק יט

מסילת

פרק י"ט

בבאור חלקי החסידות

חלקי החסידות הראשונים שלשה: הראשון - במעשה, השני - באפן העשייה, השלישי - בפונח. החלק הראשון, במעשה, אף הוא יתחלק לשני חלקים: האחד - במה שבין אדם למקום, והשני - במה שבין אדם לחברו.

החלק הראשון שבאשון הוא במעשה שבין אדם למקום, וענינו, ^(א)קיום כל המצוות ³בכל הדקדוקים שבהם עד מקום שיר האדם

א. קיום כל המצוות בכל הדקדוקים שבהם. כתב רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל (מכתב מאלהו, ח"ג, עמ' 294): "ענין הדקדוקים והחומרות בדינים, הוא בודאי עיקר גדול, אולם יש צורך גדול להזהר לבל יבא לידי נזק. כלל גדול בכוחות הנפש: כל המפליג בערך ענין אחד, קרוב שעל ידי זה יוקטן בענינו ערך ענין אחר. וסכנה גדולה נשקפת בזה ברוחניות, שעלול היצר להשתמש בתחבולה זו, להשביע את האדם בדקדוקי מצוה אחת, כדי להכשילו ח"ו בעבירות רבות. על כן,

נכון הוא להקדים ולהחמיר בדקדוקים בענינים עיקריים, כמו ביטול תורה, לשון הרע וכו', כדי להמלט מן הסכנה שעל ידי דקדוקים צדדיים בהידורי הידורים יסיח האדם ח"ו מהענינים העיקריים, אשר לדאבוננו אנו נכשלים כל כך בהם. הלא ידמה בזה לבן-אדם הבא לפני המלך בעניבה יפה מאד, והוא לבוש בלויי סחבות וסמרטוטים.

ויתר מזה שמעתי בשם הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל, הסבא מסלבודקא, שראה בחור אחד שהיה מכין את עצמו לקראת שבת מוקדם בערב שבת, ומקבל שבת בחצי היום. אמר לו: וכי לאיזה זכות

ביאורים

1. במה שבין אדם לחברו. בסדר הויכוח הוסיף: "וכלל זה יהיה בידך: שכל מה שהוא בין אדם לחברו קשה לישרו יותר מאד ממה שבין אדם למקום". 2. כל המצוות. הן שחיובם מדאורייתא והן שחיובם מדרבנן. 3. בכל הדקדוקים שבהם. דהיינו, קיומם בכל פרטי ההידורים האפשריים - אף שאינם מחויבים מצד עיקר הדין, כפי שיפרט רבינו להלן.

עיונים	מסילת	פרקיט	ישרים
הועיל לך כל זה - אחרי שבודאי הנך מביט על כולנו כעל מחללי שבת ח"ו. עכ"ל.	מגעת. ואלה הם שקראום חכמינו זכרונם לברכה שירי מצוה, ואמרו (סוכה לח, א): "שירי מצוה מעבדים את הפרענות". כי אף על פי שגוף המצוה נשלם זולתם וכבר יצא בזה ידי חובתו, הנה זה לכל המון ישראל, אך החסידים אין להם אלא להרבות בהשלמתם ולא למעט בהם כלל.		

אנשים לעמוד בדקדוקיהן של מצוות שנראים דברים שאינם כ"כ [חשובים] וכו', ודאי הוא שלכל נתנו חכמים טעמים, אך לבות בני האדם הרוצים להתחכם אינם עומדים על זה. אך חכמת האמת היא המבררת כי אלה הדברים, ומראה העבודה מה היא, וכל דקדוקיה עד היכן הם מגיעים, ואף כל הדבר הקטן כאן למטה בארץ - הולך ומתרחב למעלה ומרעיש כל העולמות, אז ישים האדם אליו לבו, ודאי זה כל תועלת החכמה הזאת."

ביאורים

4. שירי מצוה. דברים המהווים אמנם חלק מן המצוה, אלא שאינם מעבדים בקיומם והם כשיריים למצוה, כגון הנענועים של הלולב (שחיובם מדרבנן), ותנופה בקרבן אשם של מצורע (שחיובו מדאורייתא - ויקרא יד, יב), ויוצאים ידי חובה גם אם לא עשאו. 5. מעבדים את הפורענות. כלומר, אף שאינם מעיקר המצוה, מ"מ כוחם גדול לעכב את הפורענות, כמו שאמרו על תנופת אשם מצורע ועל נענועי הלולב (סוכה לח). "מוליך ומביא [לארבע הרוחות] - כדי לעצור בעד רוחות רעות [הבאות מכל ארבע רוחות העולם]; מעלה ומוריד - כדי לעצור טללים רעים [הבאים מלמעלה למטה]". 6. את הפורענות. מדה כנגד מדה, כשם שהוא מקפיד לקיים גם מה שאינו חייב מצד הדין, כמו כן לא תבא עליו הפורענות שנגזרה עליו מצד מדת הדין, וכעין שכתב רבינו להלן בפרק זה לבאר מאמרם ז"ל (שבת קנא): כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים (פי כהן). 7. המון ישראל. "המון העם" המקיימים את המצוות מתוך חשבונות של שכר ועונש, ודי להם אם קיימו את גוף המצוה, שבוה הם ניצולים מעונש, ואף יש להם קיבול שכר. 8. להרבות בהשלמתם. של הדקדוקים וההידורים.

התקל השני שפראשון הוא כמה שבין אדם לחברו, וענינו גדל ההמכה⁹ שיהיה האדם לעולם מטיב לבריות¹⁰ ולא מרע להם. וזה, בגוף, כממון ובנפש. בגוף, שיהיה משהתהל לעזר כל אדם כמה שיוכל ויקל משאם מעליהם, והוא מה¹¹ ששנינו (אבות פ"א מ"ו):¹² "ונושא בעל עם חברו". ואם מגיע לחברו איזה נזק בגופו

ג. ונושא בעול עם חברו. כתב הסבא מקלם זצ"ל ("חכמה ומוסר" ח"א צט): בראשית דרכו של משה מספרת התורה (שמות ב, יא): "ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם". ופירש רש"י: "נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם". לא נהג משה כמנהג אנשי העולם המשתתפים בצער הזולת במשך שעה

קלה ולאחריה ממשיכים בשלהם, אלא "נתן עיניו", פירוש - עיני השכל לצייר תמיד צערם עד שידאג לבו עליהם כדואג לעצמו. נשיאת העול מקורה בהרגשת הזולת, להצטער בצער חברו כאילו מדובר בצער פרטי שלו, כאילו הוא עצמו נושא בסבלו. המשגיח דמיר זצ"ל בספרו "דעת תורה" מביא לשון מדרש רבה (שמו"ר א, כ"ז): "היה נותן כתפו ומסייע לכל אחד ואחד". ובאר, שהוא לא עשה זאת רק על מנת לסייע בידם, אלא כדי לחוש ולהרגיש יותר בסבלם. ובספר "אור יחזקאל" (דרכי העבודה עמו' ר"א) כתב: "אין זה מהדברים הקלים לחוש ולהרגיש את חברו, ולכן חייב לתת "עיניו" תחילה, דהיינו להרגיש ולראות את זולתו בחוש כראיית עיניים, ודרוש לכך חכמה והשכלה, וחייב לחשוב ולצייר כאילו אותו צער היה קורה לו בעצמו, ואח"כ ידמה וירגיש את זולתו. ומשה רבינו ע"ה נתן עיניו ולבו והרגיל עצמו במחשבת נשיאה בעול. הסבא מקלעם זצ"ל היה אומר שמדת הנושא בעול היא אשר זיכתה את משה רבינו ע"ה להיות מנהיג על כלל ישראל ולזכות לקבלת התורה".

מעלה זו של "נושא בעול עם חברו" היא השורש העמוק לכל המצוות שבין אדם לחברו. גם ב"הליכה בדרכיו" היא מידה שורשית. בא וראה: במתן תורה כתיב "ויראו את אלקי ישראל ותחת

ביאורים

9. שיהיה האדם לעולם מטיב. תמיד יתן דעתו כיצד יוכל הוא להיטיב עם הבריות. 10. ולא מרע להם. ישתדל שלא יצא - אפילו בשגגה או שלא במתכוון - שום רעה מתחת ידו. 11. ששנינו, בין ארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם. 12. ונושא בעול עם חברו. שסייע לחברו בכל מה שיצטרך בגופו ובדבריו (אורחות חיים להרא"ש בסופו). "עול" משמע בעיני הגוף (פי כהן).

עיונים	מסילת	פרקיט	ישרים
רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר" (שמות כד, י), ופירש רש"י (והוא ממסכת סוטה יז): "כמעשה לבנת הספיר - היא [אבן ספיר] - אבן טובה בגוון הדומה לתכלת] היתה לפניו בשעת השיעבוד, לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים. וכעצם השמים לטוהר - [וכמו כן ראו את האבן מוארת כשהיא דומה במראה לרקיע בטהרתו, ש]משנגאלו היה אור וחדוה לפניו". במחזה אלקים בשעת מתן תורה נתגלה להם מידה אחת ויחידה של הקב"ה: שהוא נושא בעול עם הכלל ישראל. בשעת השיעבוד היתה לבנה לפניו יתברך לזכור צרתם תמיד, וכשנגאלו גם כן לא סרה הלבנה מלפניו, להעריך כביכול את האור והשמחה לעומת צרת השיעבוד שממנו נגאלו. הרבה מידות היה הקב"ה יכול לגלות לעמו כאשר בא לגלות להם תורתו בנבואה, אך הוא יתברך גילה להם רק מידה זאת, שהוא יתברך נושא בעול עם הכלל ישראל ('עלי שור' ח"ב עמ' רח).	והוא יוכל¹³ למנע אותו או¹⁴ להסירו, ¹⁵ יטרח כדי לעשותו. לעשותו. כממון, לסייעו באשר¹⁶ תשיג ידו ולמנע ממנו הנזקין ככל מה שיוכל, כל שכן שיחזיק הוא כל מיני נזקין שיכולים לבוא מחמתו, ¹⁷ בין ליחיד בין לרבים. ואפלו שעתה מיד אין הזקן מצוי, כיון שיכול לבוא לידי כך, יסירם ¹⁸ ויעבירם. ואמרו זכרונם לברכה (שם פ"ב מ"א): ¹⁹ "יהי ממון חברך חביב עליך כשלך". כנפש,		

ביאורים

13. למנוע אותו. שלא יבוא עליו. 14. להסירו. אם כבר בא עליו. 15. יטרח כדי לעשותו. כלומר, אף שיש לו קושי וטירחה בעשייתו, שהחסיד עושה "עד מקום שיד האדם מגעת" כמו שכתב רבינו לעיל (פי כהן). 16. תשיג ידו. כגון לשתפו בעיסקא, או לתת לו הלואה או צדקה (יושר מסילה). 17. בין ליחיד בין לרבים. שלא יבוא להקל בנזק היחיד באשר אין הדבר נוגע לרבים, ומאידך לא יזלזל בנזק הרבים מחמת שאינו נוגע לאדם מסוים, או יאמר שעל הציבור או הנהגתו מוטל למנוע הנזק (שמחת מרדכי). 18. ויעבירם. כמו שאמרו (מו"ק יח). חסיד שורפן [לצפרניים], כדי שלא יזיקו בשום פנים ואופן, ואפילו על צד רחוק ביותר (יושר מסילה). 19. יהי ממון חברך חביב עליך כשלך. כשם שהנך חס על ממוןך, כן תחוס על ממון חברך שלא תגרום לו אבדן או נזק, וכמו שאמר הכתוב (ויקרא יט, יח) 'ואהבת לרעך כמוך'. וכן אמרו (אבות דרבי נתן פ"ז, ב): 'כשם שאדם רואה את ממונו, כך יהא רואה את ממון חבריו, וכשם שאדם רוצה שלא יצא שם רע על ממון שלו, כך יהיה

ישרים

פרק יט

מסילות

שִׁישְׁתֵּהֶם לַעֲשׂוֹת לַחֲבֵרָו כֹּל קוֹרֵת רוּחַ שִׁישׁ בִּידוֹ, בֵּין ²⁰בְּעֵינֵי הַכְּבוֹד, בֵּין ²¹כָּל שֹׁאֵר הָעֵינִים, כֹּל מִה שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁאִם יַעֲשֶׂהוּ לַחֲבֵרָו הוּא מִקְבֵּל נֶחֱת רוּחַ מִמֶּנּוּ, ²²מִצּוֹת חֲסִידוֹת הוּא לַעֲשׂוֹתוֹ. כֹּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יַצְעֲרֵנוּ בְּשׁוֹם מִינֵי צַעַר כָּלָל, יִהְיֶה ²³בְּאִיזָה אֶפֶן שִׁיְהִיָּה. וְכָלֹל ²⁴כֹּל זֶה הוּא גְּמִילוּת חֲסִידִים אֲשֶׁר הִפְלִיגוּ חֲכָמֵינוּ וְכָרוֹנָם לְבִרְכָּה בְּשִׁבְחָה ²⁶וּבְחֻבָּתָנוּ בָּהּ. וְכָלֹל זֶה ²⁷רְדִיפַת הַשְּׁלוֹם, ²⁸שֶׁהוּא הַהֲטָבָה הַכִּלְלִית בֵּין כָּל אָדָם לַחֲבֵרָו.

וְעֵתָהּ אָבִיא לְךָ רְאִיזוֹת עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִן הַחֲכָמִים וְכָרוֹנָם לְבִרְכָּה, אַף עַל פִּי שֶׁהַדְּבָרִים פְּשׁוּטִים וְאֵין צְרִיכִים לְחֻזָּק רְאִיָּה.

ביאורים

רוצה שלא יצא שם רע על ממון חבירו'. ²⁰ בעיני הכבוד. להחשיבו בעיני עצמו ובעיני אחרים. ²¹ בכל שאר העינים. כגון לנחמו באבלו ובשאר מקרים רעים, לשמחו בעצבותו, לעודדו ולחזקו בעת רפיון-ידיים, להפיח בו תקוה בעת יאוש, להפיג את בדידותו, לתת עצה והדרכה במבוכתו, לעזור בו אמונה ובטחון וכדומה (שמחת מרדכי). ²² מצות חסידות. החסידות בכללה, כלומר להיות חסיד, אינו ענין שהוא לפני משורת הדין, אלא מצות עשה מדאורייתא מכלל המדות של "והלכת בדרכיו", כיון שהחסידות היא דרך מדרכי השי"ת וכמו שנאמר (תהלים קמו, יז): צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). ²³ באיזה אופן שיהיה. אפילו אם כוונתו לשם שמים, וכדאמרינן במסכת בבא בתרא (טז). 'פנינה לשם שמים נתכוונה', כלומר, פנינה ציערה את חנה שאין לה ילד כדי שתתפלל להקב"ה על שהיא עקרה, ובכל זאת נענשה על כך במיתת ילדיה (יושר מסילה). ²⁴ כל זה. כל חלקי ההטבה לבריות: בגופו, בממונו ובנפשו. ²⁵ הוא גמילות חסדים. אשר עיקרה הוא באמת מצוה מן התורה, וכמו שדרשו בגמרא (ב"מ ל: מן הכתוב, וכן מצד "והלכת בדרכיו", אלא שהחסיד מרבה בזה יותר ויותר (פתח המסילה). ²⁶ ובחובתנו בה. כל אדם לפי מעלתו, לצדיק בהתאם למצוות המחויבות ולחסיד לפי "מצות-החסידות" המבוארת כאן. ²⁷ רדיפת השלום שהוא ההטבה הכללית וכו'. כל מעשה הטבה כללית נקרא רדיפת השלום ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל). ²⁸ שהוא ההטבה הכללית. יתכן שרבינו מעורר כאן, שעל החסיד

עיונים	מסילת פרקיט	ישרים
ד. כמה הארכת ימים אמר להם מימי וכו'. כתב בספר חסידים (סימן רז): "אם ראית תלמיד חכם שהאריך ימים, דע לך שהוסיף דקדוקים על חבירו דברים שאינם כתובים בתורה, שהרי בפירוש אמרו במסכת מגילה במה הארכת ימים וכו' ואין שם דבר אחד מן התורה, אלא דקדוקים של סברא שאינן של תורה". ובהגהות מקור חסד (שם) כתב: הגם כי שכן מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין לט:): ד"מי הקדימני ואשלם" (ויק"ר פכ"ז כ), הנה זהו במצוה חיובית, אבל על מה שהוסיף בהידור מצוה - שכרו אתו גם בעולם הזה, עיין מסכת ב"ק (ט:): עד שליש משלו ואינו נפרע לו בחייו, מכאן ואילך משל הקב"ה, שאוכל פירותיהן בעוה"ז. ולכן אמרו "עשר בשביל שתעשר" (שבת קיט). לאשר היה יכול לפטור עצמו מהחוב בהכניסו דרך גגין, ואם הוא מביא עצמו לידי חוב מקבל שכר גם בעוה"ז.	בְּפֶרֶק בְּנֵי הָעִיר אָמְרוּ (מגילה כו, ב): "שְׂאֵלוּ תַלְמִידָיו אֶת רַבִּי זְכַאי, בְּמָה הָאֲרֻכָּת יָמִים? אָמַר לָהֶם, מֵיָמֵי לֹא הִשְׁתַּנְּתִּי בְּתוֹךְ אַרְבַּע אַמּוֹת שֶׁל תְּפִלָּה, ³⁰וְלֹא בְּנִיתִי שֵׁם לְחֻבְרִי, וְלֹא בְּמִלְתִּי ³²קִדּוּשׁ הַיּוֹם. ^(ה)אִמָּא זְקֵנָה הָיְתָה לִי, ³³פַּעַם אַחַת מָכַרָה כֶּפֶה שֶׁבְּרֹאשָׁהּ	ה. אמא זקנה כו' מכרה כיפה. לכאורה הרי החסידות היא של אמו? אבל, אלמלי היה מבטל מקידוש

ביאורים

להשתדל בתיקון החברה בכללותה על ידי השפעה על אורתה ועל מנהגיה, ולא די בהטבה לבני-אדם יחידים - גם אם הם מרובים (שמחת מרדכי). 29. כמה. "באיזה זכות" (רש"י). 30. של תפילה. כלומר, של מקום שהתפלל בו מקודם. והחמיר על עצמו גם כשיש היתר גמור כגון ששהה כדי הילוך ארבע אמות (תוספות). [ראוי לתלמיד חכם לקדש את עצמו אף במותר לו" (לשון המאירי)]. 31. ולא כיניתי שם לחברי, אף כינוי שאין בו שום גנאי כמבואר להלן. וגם בזה נזהר, כיון שבכל כינוי מראה שאינו מחשיבו לקרותו בשמו (יעב"ץ). 32. קידוש היום. מלקדש על היין בליל שבת. ואף על פי שהיה עני ולא היו לו מעות לקנות בהן יין, והיה יכול לקדש על הפת (ראה שו"ע או"ח ערב, ט), לא עשה כן, אלא היה לוה וממשכן כדי לקנות יין לקידוש, משום שמצוה מן המובחר לקדש על יין (מאירי, וראה רשב"א). פירוש אחר: אף על פי שהיין היה יקר מאד ולכך לא היו שותים ממנו בחול, אף על פי כן היה מוציא עליו הוצאות גדולות לכבוד שבת (רבנו יהונתן, נמוקי יוסף: אמנם עיין בית יוסף שם, ד"ה במקום). ויש מפרשים שהיה מחזר אחר יין לקידוש אף על פי שלא היה מצוי לקנות (רי"ף בעין יעקב). 33. פעם אחת. כשלא היה בידי מעות לקנות יין.

מסילת פרקיט ישרים עיונים

אפילו פעם אחת בחייו - לא היה מניח לאמו שתמכור את הכיפה לקנות יין, וזוהי ההוכחה עד כמה מסר נפשו בכל ימי חייו לקנות יין לקידוש. וייתכן בזה סיפורו - "אמא זקנה", ולכאורה מה מוסיף זה לגופא דעובדא אם היא זקנה או לא? אלא שהיא היתה זקנה וראתה (שנים רבות) עד כמה מסר נפשו על מצוה זו, ולפיכך מכרה את הכיפה שלה כדי שלא יתבטל מן המצוה גם בפעם

³⁴והביאה לי קדוש היום". הרי לך פה מן החסידות כמה שנוגע אל דקדוקי המצות, כי כבר פטור היה מן הדין מהבאת יין לקדוש, כיון שלא היה לו, עד שהיתה צריכה אמו למכור כפה שבראשה, אמנם ממדת חסידות היה עושה כן. ובמה שנוגע לכבוד חברו, שלא כנהו אפילו כנוי שאינו של גנאי, ³⁵וכדפשו התוספות שם (ר"ה ולא כנתי). ³⁶ורב הונא גם כן קשר גמי על לבושו, לפי שמכר המינו לקנות יין לקדוש היום. עוד

הזאת. ושם בגמרא: "כשמתה הניחה לו ג' מאות גרבי יין, וכשמת הוא הניח לבניו שלשת אלפים גרבי יין", ולהשמיענו כי אף שלכאורה מעשה החסידות שלה הוא יותר משלו שהרי היא מכרה את הכיפה שלה, אך באמת אינו כן, כי החסידות של הדקדוק בשמירת המצוה שלו בכל ימי חייו עלה על מעשה החסידות שלה - שהיה רק פעם אחת - עשרת מונים, כי שכרה היה ג' מאות ושכרו ג' אלפים ('עיונים' להגר"י סרגא זצ"ל).

ביאורים

³⁴ והביאה לי קידוש היום. וקנתה לי במעות יין בשביל קידוש היום (ועשתה כן משום שידעה שבנה, רבי זכאי, היה מקפיד מאד לא לבטל קידוש-היום על היין (בן יהודה)). ³⁵ וכדפישו התוספות שם, שהרי אם יש בו גנאי - הוא איסור חמור לכל אדם, כמו שאמרו חכמים (ב"מ נח): שהמכנה שם לחבירו יורד לגיהנם ואינו עולה משם (תוספות הרא"ש). ולפי התוספות נראה שיש ג' מיני כינוי: הא', של פגם משפחה, וכל המכנה כינוי כזה אין לו חלק לעוה"ב. הב', של גנאי, והוא אסור מן הדין. הג', שאינו של גנאי והוא רק מדת חסידות, שגם בזה יש העדר הכבוד מה שאינו קוראו בשמו החשוב, וכ"כ הגריעב"ץ בהגהותיו ('עיונים' להגר"י סרגא זצ"ל). ³⁶ ורב הונא גם כן קשר גמי. גם על רב הונא מסופר בגמרא (שם) שחגר את עצמו בחגורה של עשב במקום חגורתו כדי לקנות בדמיה יין לקידוש. (בגמרא מופיע שלוח מעות ומישכן חגורתו לשם כך).

עיונים	מסילת פרקיט	ישרים
ו. מימי לא עשיתי קפנדריא, ולא פסעתי על ראשי עם קודש. ב'עיון יעקב' (סוטה לט). מבאר שהשכר הוא מדה כנגד מדה, לפי שלא חש על אריכות הזמן (בכך שהקיף דרכו בהליכתו חוץ לבית הכנסת) משום כבוד בית הכנסת, לכך מאריכים ימיו. וכן בכך שלא חש על אריכות הזמן והיה מקדים לבית המדרש לילך ראשון כדי לא לפסוע על ראשי עם	שם: "שאלו תלמידיו את רבי אלעזר בן שמוע, במה הארכת ימים? אמר להם (מימי לא עשיתי קפנדריא לבית הכנסת, ולא פסעתי על ראשי עם קדש".³⁷ הנה זה המדות⁴⁰ בענין כבוד בית הכנסת ובענין כבוד הבריות שלא לפסע על גב מסכתן, שלא לראות במבזה אותן. עוה שם: "שאלו תלמידיו את רבי פרידא במה הארכת ימים? אמר להם, מימי לא קדמני אדם לבית המדרש, ולא ברכתי לפני כהן, ולא אכלתי	קדש להגיע למקומו, לכך מאריכים ימיו.

ביאורים

37. קפנדריא. קיצור דרך, מעבר דרך בית הכנסת כדי לקצר את דרכי ("להיכנס בפתח זה ולצאת בפתח שכנגדו כדי לקצר הילוכו" - רע"ב משנה ברכות ט, ה). [ואף שהוא איסור מן הדין, כמבואר במשנה (ברכות נד. מגילה כח.), רבי אלעזר בן שמוע נמנע מלעשות כן לעולם, אף באופנים המותרים, כגון שהיה שם שביל לפני שבת הכנסת נבנה, או שנכנס לבית הכנסת שלא על מנת לקצר דרכו (מאירי), או כשנכנס לבית הכנסת בכדי להתפלל שאז מותר לעשות קפנדריא (טורי אבן)]. 38. ולא פסעתי על ראשי עם קודש. כשהיו יושבים התלמידים בבית המדרש על גבי הקרקע, מימי לא הלכתי ביניהם כדי להגיע למקומי (המהלך בין אנשים היושבים על הקרקע נראה כפוסע על ראשיהם. רש"י) - והוא נראה כמבזה אותם (כדלהלן בדברי רבינו). [ואף שדבר זה אסור מן הדין (ראה רמב"ם הל' סנהדרין ה, ב ושו"ע חו"מ ח, ד), אכן רבי אלעזר בן שמוע נזהר בזה אף כשהיה מותר לעשות כן, כגון כשהוא מפסע לצורך העם (מהרש"א וטורי אבן)]. 39. הנה זה המידות וכו'. כלומר, הרי הנהגה זו מדגימה את המידות הראויות וכו'. אמנם בכת"ר הגירסא: "הנה זה חסידות בענין" וכו'. 40. בענין כבוד בית הכנסת. שלא לעשותו קפנדריא. 41. ולא ברכתי לפני כהן. לא ברכתי ברכת המזון בסעודה שהיה בה כהן, אלא כיבדתי אותו לברך, שנאמר בכהן (ויקרא כא, ח)

עיונים

ישרים

פרק יט

מסילת

ז. הוא המשתדל לכוזות חברו כדי שעל ידי זה ירבה כבודו. נראה שעומק כוונתו כי אע"פ שאינו מרגיש שמבזה על מנת שיתרבה על ידי זה כבודו, בכל זאת מונח בכל מעשה בזיון כונה כזו! (אמרי אפרים). וברמב"ם (פ"ד מהל' תשובה ה"ד) כתב בהגדרת 'מתכבד בקלון חבירו' וז"ל: "ומהן חמשה דברים העושה אותן אין חזקתו לשוב מהן, לפי שהם דברים קלים בעיני רוב האדם ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא וכו', המתכבד בקלון חבירו אומר

בלבו שאינו חטא לפי שאין חבירו עומד שם ולא הגיע לו בושת ולא ביישו, אלא ערך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשה חבירו או חכמתו, כדי שיראה מכללן שהוא מכובד וחבירו בזוי". עכ"ל.

ביאורים

"וקדשתו", ודרשו (גיטין נט:): "וקדשתו" - לכל דבר שבקדושה, [כגון] לפתוח ראשון (בתורה) ולברך ראשון (בסעודה. רש"י). רבי פרידא נהג לתת לכהן ת"ח שיברך לפניו גם אם לא היה חשוב כמותו - כדי לכבדו (תוספות). 42. שלא הורמו מתנותיה. שעדיין לא הופרשו ממנה מתנות כהונה - הזרוע, הלחיים והקיבה. ואף שמצד הדין מותר, רבי פרידא החמיר על עצמו כדעת רבי יצחק שאמר: "כל האוכל מבהמה שלא הורמו מתנותיה - כאילו אוכל טבלים" (מגילה כח.). 43. ולא עלתה על מיטתי קללת חברי. כלומר, לא שכבתי לישון כשיש בלבי הקפדה על אדם. ומפרשת הגמרא שהיה נוהג למחול לכל מי שציערו לפני עלותו על משכבו. 44. ומפרש התם. הגמרא מביאה דוגמא מרב הונא לזהירות מלהתכבד בקלון חברו. 45. דרי מרא אבתפיה. נשא מעדר על כתיפו. 46. אתא... וקא דרי מיניה. בא רב חנא וביקש לשאת את המעדר במקומו כדי לכבדו. 47. אמר ליה: אי רגילת... לא ניהא לי. אמר לו רב הונא: אם רגיל אתה לשאת על כתפך כלי כזה בעירך, שא את מעדרי (כלומר, הנני

מבהמה⁴² שלא הורמו מתנותיה". וְאִמְרוּ עוֹד (שם כח, א): "שְׂאֵלוּ תִּלְמִידָיו אֶת רַבִּי נְחוּנְיָא, בְּמָה הָאֲרֵכֶת יָמִים? אָמַר לָהֶם מִיָּמִי לֹא נִתְכַּדְתִּי בְּקִלּוֹן חֲבֵרִי, וְלֹא עָלְתָה עַל מִטְתִּי קִלְלַת חֲבֵרִי".⁴³ וּמְפָרֵשׁ הֵתָם: "כִּי הָא דְרַב הוֹנָא⁴⁵ דְּרִי מְרָא אֲבִתְפִּיה, אֲתָא רַב חֲנָא בְּר חֲנִילָא וְקָא דְרִי מִנְה.⁴⁶ אָמַר לֵה, אִי רְגִילַת דְּדָרִית בְּמִיתָהּ, דְּרִי, וְאִי לֹא, אֲתִיקוּרִי אֲנָא בְּזִילוּתָא דִּידָךְ לֹא נִיהָא לִי". חֲרִי לָנוּ, שְׂאֵף עַל פִּי שְׂמִשְׁמְעוֹת 'בְּקִלּוֹן חֲבֵרִי'⁽¹⁾ הוּא הַמְשִׁתְּדֵל לְכוֹזוֹת חֲבֵרֵי כְּדִי שְׂעַל יְדֵי זֶה יִרְבֶּה כְּבוֹדוֹ, הֵנָּה לְחֲסִידִים לֹא יֵאוֹת לְקַבֵּל

ישרים

פרק יט

מסילות

כבוד, אפילו אם חברו הוא הקא ומתעצב כזה, אם יהיה זה כיוון לחברו. וכענין זה אמר רבי זירא (שם): "מימי" ⁴⁸ לא הקפדתי בתוך ביתי, ⁴⁹ ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני, ⁵⁰ ולא הרהרתי ⁵¹ במבואות המטונפות, ולא הלכתי ד' אמות ⁵² בלא תורה ובלא תפלין, ולא ישנתי בבית המדרש ⁵³ לא שינת קבע ולא שינת עראי, ⁵⁴ ולא שישתי בתקלת חברי ולא קראתי לחברי

ביאורים

מסכים שתקחחו ממני; ואם לא (שאינך רגיל לעשות כן, הואיל ואין זה לפי כבודך לשאת מעדר על כתפך בפני בני עירך) - שאתכבד אני על ידי זלזול בך - לא נוח לי! ואינני מסכים שתקחחו ממני. 48. לא הקפדתי בתוך ביתי. לא כעסתי אפילו בתוך ביתי (וכל שכן מחוץ לביתי. מאירי). ורצונו לומר שאף על פי שבתוך ביתו יש לאדם להטיל קצת אימה [ראה גיטין ו: ז.], מכל מקום לא עשיתי כן בקפידא וכעס (מהרש"א). ומה שזכה לאריכות ימים עקב הנהגה זו היא תוצאה טבעית, שכן הכעס מקצר ימים, כמו שנאמר (איוב יד, א) "קצר ימים ושבע רוגז" (בן יהודע). 49. ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני. אלא הקדמתיו שילך לפני. [ללכת לפני מי שגדול ממנו הוא איסור מן הדין, אך כשמהלכים בדרך מותר ללכת בצדו (ראה יומא לו.). רבי זירא נזהר תמיד אף בזה, שלא ללכת לצדו אפילו צעד אחד לפניו (מהרש"א)]. 50. ולא הרהרתי. דברי תורה (רש"י). 51. במבואות המטונפות. אף שזה אסור מן הדין (ראה ברכות כד:), אך דעת רבי זירא היא כדעת רבי יוחנן רבו (שם), שרק לעמוד ולהרהר בדברי תורה במקומות אלו אסור, אבל בשעת הליכה מותר, ואף על פי כן החמיר רבי זירא על עצמו שלא להרהר במקומות אלו אף בשעת הליכה (רשב"א, כפי שנתבאר בברכי יוסף או"ח פה, ו). ובמאירי פירש, דאף שלא היה הולך ארבע אמות בלא תורה כדאיתא בסמוך, וגירסתו היתה שגורה כל כך על פיו, בכל זאת נזהר שלא להרהר במבואות המטונפות. ויש מפרשים, שרבי זירא היה נזהר גם בספק רחוק שיש שם טינוף או שלא היה שם טינוף גמור. ו'במרומי שדה' כתב: "ואע"ג דאיכא בזה איסורא, כדאיתא בברכות (כד:), מ"מ כיון שקשה ליהרהר בזה - הוי רבותא". 52. בלא תורה. אלא "גירסתי שגורה בפי תמיד" (רש"י). 53. לא שינת קבע ולא שינת עראי. כלומר, לא רק שינת קבע האסורה מן הדין בבית המדרש לא ישנתי, אלא אף שינת עראי המותרת [לתלמיד (חכם) מן הדין לא ישנתי שם (מהרש"א; ש"ך יו"ד רמו, טו; ביאור הגר"א או"ח קנא, ג). 54. ולא ששתי בתקלת חברי. ודאי מדה רעה והשחתה היא לשמוח בתקלת חברו, והרי הכתוב אמר (משלי כד, יז): "בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך", אלא שרבי זירא נזהר שלא לשמוח בתקלת

מסילות

פרק יט

ישרים

⁵⁵ פְּחִינִיתוֹ. הָרִי לֵךְ מַעֲשֵׂי חֲסִידוֹת מִכָּל הַדְּרָכִים שֶׁזָּכְרָנוּ לְמַעַלָּה.

וְאָמְרוּ עוֹד זָכְרֹנָם לְבָרְכָהּ (ב"ק ל, א): "אָמַר רַב יְהוּדָה הָאֵי ⁵⁶מֵאֵן דְּבַעֵי לְמַהוּי חֲסִידָא, ⁵⁷לְקַיָּם מִלֵּי דְבִרְכּוֹת". ⁵⁸וְזֶה לְמַה שֶּׁבִּינּוּ לְבִין קוֹנּוּ. ⁵⁹"וְאָמְרֵי לָהּ: ⁶⁰לְקַיָּם מִלֵּי דְנֻקִּין", ⁶¹וְזֶה לְמַה שֶּׁבִּינּוּ לְבִין חֲבֵרוֹ. "וְאָמְרֵי לָהּ ⁶²לְקַיָּם מִלֵּי דְאֲבוֹת", שֶׁשָּׁם נִכְלָלִים עֲנִינִים מִכָּל הַחֲלָקִים.

ביאורים

חברו והפסדו אף כשהוא הרויח מזה, כגון שחברו נאלץ למכור לו סחורתו בהפסד (ראה מהרש"א).
⁵⁵ בחניכתי. בכינויו. [בכינוי שמסודר ובא לחברו ממשפחתו, אם היה זה שם דופי לא קראתי לחברי בו (רש"י)]. ⁵⁶ מאן דבעי למהוי חסידא. אדם הרוצה להיות חסיד. ⁵⁷ לקיים מילי דברכות. שיקיים בדקדוק ובהידור את עניני מסכת ברכות, כגון: "אסור לאדם ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה" (ברכות לה). וכיוצא בזה (ראה רבינו חננאל, מאירי ב"ק שם). ויש מפרשים שהכוונה למאמרים מיוחדים במסכת ברכות העוסקים בהנהגת החסידות, וכגון מה שאמרו במשנה (ברכות ל:): "חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים" (ראה רשב"א). ⁵⁸ וזה למה שבינו לבין קונו. כלומר, עניני ברכות הם מבוא ודוגמא לדברי חסידות שבין אדם למקום. ⁵⁹ ואמרי לה. ויש אומרים (בשמועה זו של ההדרכה לחסידות). ⁶⁰ לקיים מילי דנוקין. שיקיים בדקדוק ובהידור עניני מסכתות נזיקין. [מסכתות בבא קמא, בבא מציעא ובבא בתרא, הן שלשה חלקים של מסכת אחת גדולה - מסכת "נזיקין"]. מסכת זו עוסקת בענינים שבין אדם לחבירו, כמו דיני נזיקין, גזל, השבת אבידה, אונאה, רבית, שאלה ופקדון, מכירה, מתנה וירושה וכיו"ב. ⁶¹ וזה למה שבינו לבין חברו. כלומר, הם מבוא ודוגמא לדברי חסידות שבין אדם לחבירו. האמורא מלמד שהרוצה להתנהג בחסידות ולנהוג לפנים משורת הדין, עליו לעשות הרחקה יתירה באיסורי גזל ונזיקין וכיוצא בהם (נמוקי יוסף). ויש מפרשים שהכוונה לברייתא במסכת נזיקין שהובאה שם לעיל: "חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם" וכו'. הרוצה להיות חסיד יש לו לנהוג כחסידים אלו, שהיו חוששים אפילו לאפשרות רחוקה של נזק (ראה רשב"א; רבינו יהונתן, הובא בשיטה מקובצת שם). ⁶² לקיים מילי דאבות. שיקיים עניני מסכת אבות [מרביתו חננאל משמע שהכוונה לכל מסכת אבות, המורה לנו ארצות חיים ושלימות המעשים. ויש מפרשים שהכוונה למאמרים מיוחדים במסכת זו המלמדים את דרכי החסידות, וכגון (אבות ה, י): "האומר... שלי שלך ושלך שלך, חסיד" (ראה רשב"א)].

עיונים	מסילת פרקיט	ישרים
ת. והנה גמילות חסדים הוא עיקר גדול לחסיד, כי "חסידות" עצמו נגזר מ"חסד". לעיל בפרק י"ח (עיונים אות א') התבאר באריכות ההקשר בין ה'חסידות' ל'חסד', שמטרת החסיד היא לעשות נחת רוח להקב"ה ללא תקות שכר או קבלת תועלת, כמו בעל חסד הנותן מעצמו לזולתו. באופן זה מידת החסידות גורמת להרבות בגמילות חסדים. אכן, קיים קשר סיבתי נוסף ביניהם בכיוון הפוך, דהיינו שגמילות חסדים מביאה לידי 'חסידות'; כי נראה, שכל המבקש להגיע לדרגת חסיד העושה נחת רוח ליוצרו - עליו להתחזק ולהתמיד בדרכי ה"זולתיות", דהיינו להתרכז בעשיה למען הזולת והעדפתו על אנוכיותו - כדי להשתלם במידה זו גם ביחס לבורא יתברך. זוהי סיבה נוספת לכך ש"גמילות חסדים הוא עיקר גדול לחסיד".	וְהַנְהִיגָה ^(ח) גְּמִילוֹת חֲסָדִים הוּא עֵקֶר גְּדוֹל לְחֲסִיד, כִּי חֲסִידוֹת עֲצֻמוֹ נִגְזָר מִ'חֶסֶד'. וְאָמְרוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָּה (אבות פ"א מ"ב): "עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד", וְאֶחָד מֵהֶם גְּמִילוֹת חֲסָדִים. וְכֵן מְנוּהוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָּה (פאה פ"א מ"א) "עִם הַדְּבָרִים שְׂאוֹכֵל" ⁶³ פְּרוּתֵיהֶם בְּעוֹלָם הַזֶּה וְהִקְרָן קְיוּמָתָהּ לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, וְאָמְרוּ עוֹד (סוטה יד, א): "דָּרַשׁ רַבִּי שְׁמַלְאִי,	

ביאורים

63. **על שלשה דברים.** תורה, עבודה וגמילות חסדים. 64. **העולם עומד.** תחילת בריאת העולם לא נעשתה אלא עבור שיקוימו עם ישראל שלשה דברים אלו ('עומד' - שעליהם הושתת יסוד העולם ובעבורם נברא. ראשונים). 65. **עם הדברים.** "כיבוד אב ואם, וגמילות חסדים [בסידורי התפילה הוסיפו: "הכנסת אורחים וביקור חולים והכנסת כלה והלוית המת" מה שלא נמצא במשנה. בשו"ת מהרש"ל סימן ס"ד כתב, שכל אלו הם פירוש של גמילות חסדים], והבאת שלום בין אדם לחבירו, ותלמוד תורה כנגד כולם". במסכת שבת (קכז.) הוסיפו עוד דברים: "הכנסת אורחים וביקור חולים ועיון תפילה והשכמת בית המדרש והמגדל בניו לתלמוד תורה והדן את חבריו לכף זכות". [על רוב המצוות אין קבלת שכר בעולם הזה אלא בעולם הבא בלבד. יצאו מן הכלל מצוות אלו, שעליהן מקבלים שכר גם בעולם הזה (תוספות ב"ב י. ד"ה ואיזהו)]. 66. **פירותיהם בעולם הזה.** השכר שמקבל בעולם הזה בלא שמגרע הדבר משכרו בעולם הבא משול לאכילת פירות שהם הריחוק היוצא מן האילן, שאין אכילתם מגרעת מגוף האילן (עין רמב"ם פירוש המשנה, מהדורת קאפח).

מסילות פרק יט ישרים עיונים

(ט) תנורה⁶⁷ תחלתה גמילות חסדים⁶⁸ וסופה גמילות חסדים. ואמרו עוד (כלה פ'): "דרש רבא, כל מי שיש בו שלש מדות הללו, בידוע שהוא⁶⁹ מזרעו של אברהם אבינו: רחמן, ובשן, וגומל חסדים". ואמרו (סוכה מט, ב): "אמר רבי אלעזר, גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, שנאמר (חושע י, יב): 'זרעו לכם לצדקה, קצרו לפי חסדים, קנו'. תכליתם אלא כדי לבער את הרע מן המציאות ולהעלותה אל הטוב המוחלט, ולכן ראוי הוא שתהיה התחלת התורה וגם סופה בענין גמילות חסדים (מהר"ל). "גמילות חסדים" בגימטריא "תורה" (ספר חסידים, קנו).

י. זרעו לכם לצדקה, קצרו לפי חסד. דימה הכתוב צדקה לזריעה, וגמילות חסדים לקצירה. והרי

ביאורים

67. תחילתה גמילות חסדים. שנאמר (בראשית ג, כא): "ויעש ה' אלוקים לאדם ולאשתו קתנות עור וילבישם". פירש"י: "הלביש ערומים" (סוטה שם). 68. וסופה גמילות חסדים. שנאמר (דברים לד, ו): "ויקבור אותו בגי' [הקב"ה קבר את משה רבינו בגי'] - הרי קבורת המת. 69. מזרעו של אברהם אבינו. שהיה בו שלש מדות הללו. ושם: "...גומל חסדים, דכתיב (מיכה ז, כ): 'תתן אמת ליעקב חסד לאברהם' וכו'. וכתב המאירי (יבמות עט.): וכל מי שאין בו שלשה סימנים הללו, ראוי לחוש ולהתרחק ממנו כפי היכולת. ובמסכת כתובות (ח): אחינו [בני ישראל] גומלי חסדים בני גומלי חסדים המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו. 70. רחמן ובשן וגומל חסדים. "הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו" (תהלים קיז). אף אם כל הגוים וכל האומים יהללו וישבחו את ה', בכל זאת ישראל מורמים מהם לשבח. ומדוע? - כי "גבר", ראשי תיבות: גומלי חסדים, ביישנים, רחמים - "עלינו חסדו" במדות אלו רק אנו ישראל מצטיינים ולא האומות (אגרת הטיוטל רמז ג; של"ה מס' פסחים קמו, ב דפוס אמסטרדם). 71. גמילות חסדים יותר מן הצדקה. "צדקה" היינו נתינת דבר בעל ערך לאדם הזקוק לו (עיין שפ"א שם); "גמילות חסדים" היינו כל עשיית טובה שהאדם גומל לחבירו מבלי לצפות לתמורה (פתיחה לאהבת חסד).

עיונים	מסילת פרקיט	ישרים
קצירה טובה מן הזריעה, כמו שמפרשת הגמרא שם: שכן אם אדם זורע, ספק אוכל מפרי עבודתו ספק אינו אוכל, שיתכן שהתבואה לא תצמח כלל, או שתלקה בשדפון או ברד. אך כאשר אדם קוצר תבואה לאחר גמר גידולה, ודאי אוכל ממנה (רש"י עפ"י הגמרא שם). וביאר ב'עיון יעקב', שהצדקה היא הזריעה, שכן האדם אינו בטוח שהמעות שהוא נותן אכן מגיעות	חֶסֶד. וְאָמְרוּ עוֹד (סוכה שם): "כְּשֶׁלֶשָׁה דְּבָרִים גְּדוֹלָה גְּמִילוּת חֶסְדִּים מִן הַצְדָּקָה: ⁷²שֶׁהַצְדָּקָה בְּמִמוֹנוֹ, ⁷³וְגְמִילוּת חֶסְדִּים בְּגוֹפוֹ [וּבְמִמוֹנוֹ], ⁷⁴צְדָקָה לְעֲנִיִּים, גְּמִילוּת חֶסְדִּים לְעֲנִיִּים וְלַעֲשִׂירִים, ⁷⁵צְדָקָה לְחַיִּים, גְּמִילוּת חֶסְדִּים בֵּין לְחַיִּים בֵּין לְמֵתִים".	

וְאָמְרוּ עוֹד (שבת קנא, ב): ⁷⁷"וְנָתַן לָךְ רַחֲמִים וְרַחֲמֶךָ" (דברים יג, יח), כָּל הַמְּרַחֵם עַל

לידי מי שזקוק להן באמת, שיש רמאים המתחזים לעניים ולאמיתו של דבר הם עשירים מופלגים. נמצא, שהנותן צדקה - ספק אוכל מן השכר על מעשיו. מה שאין כן מעשה חסד, מצוה הוא בכל ענין, שהרי גמילות חסדים היא בין לעניים ובין לעשירים. לפיכך דומה לקצירה, שודאי אוכל מפירותיה.

ביאורים

72. שהצדקה בממונו. מצות צדקה מתקיימת רק באמצעות ממונו של אדם. 73. וגמילות חסדים בגופו. גמילות חסדים נעשית בין בגופו (כגון הספד מת, נשיאתו וקבורתו; לשמח חתן וכלה; ללוות חבירו בדרך. רש"י) בין בממונו (כגון הלוואת מעות, השאלת כלים ובהמה. רש"י). 74. צדקה לעניים. מצות צדקה אינה מתקיימת אלא בנתינה לעניים. 75. צדקה לחיים. מצות צדקה מתקיימת רק ע"י נתינה לבני-אדם חיים. 76. למתים. לוי, תכריכים, קבורה, מצבה, הספד, שהם לכבוד המת, וניחום אבלים - שהוא נשיאה בעול עם הנפטר (יושר מסילה). 77. ונתן לך רחמים ורחמך. מדוע כפל הכתוב ואמר 'ורחמך'? אלא, 'ונתן לך רחמים' - שתרחם על הבריות, ועל ידי כך - 'ורחמך', ללמדך שכל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים. [אמנם לפי זה אינו מובן הלשון 'ונתן'. ויש ליישב, שה' ימציא לך עניים לרחם עליהם כדי שבזכות זה ירחמו עליך מן השמים] (ספרי דבי רב, פיסקא צו).

ישרים

פרק יט

מסילת

הַבְּרִיּוֹת מִרְחֲמִין עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם". וְזֶה פְּשׁוּט, כִּי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא⁷⁸ מוֹדֵד מִדָּה בְּנֶגֶד מִדָּה (סְנַהֲרִין ז, א), וְכִי שְׁמִרְחָם וְעוֹשֶׂה חֶסֶד עִם הַבְּרִיּוֹת, גַּם הוּא בְּדִינֵו יִרְחַמֵּהוּ וְיִמְחַלֵּו לוֹ עֲוֹנוֹתָיו בְּחֶסֶד, שֶׁהֵרִי מְחִילָה זֶה דִּין הוּא, כִּיּוֹן שֶׁהֵיא מִדָּה בְּנֶגֶד מִדָּתוֹ, וְהוּא מֵה שְׁאֲמָרוּ וְכָרוֹנָם לְבָרְכָהּ (ר"ה י"ז, א): "לְמִי נוֹשָׂא עוֹן, לְמִי שְׁעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע".⁸⁰ וְכִי שְׁאִינֵו רוֹצֶה לְהַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו אוֹ אִינֵו רוֹצֶה לְגַמֵּל חֶסֶד, הֵנָּה הַדִּין נוֹתֵן שְׁגָם עִמּוֹ לֹא יַעֲשֶׂה אֶלָּא⁸¹ שׁוֹרֶת הַדִּין. רָאָה עֵתָה, מִי הוּא זֶה וְאִיזָה הוּא⁸³ שְׁיֻכַּל לַעֲמֹד אִם הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה עִמּוֹ שׁוֹרֶת הַדִּין, וְדוֹד הַמֶּלֶךְ מִתְפַּלֵּל וְאוֹמֵר (תְּהִלִּים קמ"ב):

ביאורים

78. מוֹדֵד מִדָּה בְּנֶגֶד מִדָּה. גּוֹמֵל לָאָדָם מַעֲיָן אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שַׁעֲשׂוּ, וּמִדְּקָדֵק לְהַבִּיא עַל הָאָדָם שֶׁכֵּר אוֹ עוֹשֶׂה שֶׁהוּא מִתְאִים וּמִכּוּוֹן כִּנְגַד הַמִּצְוָה אוֹ הַעֲבִירָה שֶׁעָבַר. וְאֲמָרוּ (סוֹטָה ח:): "בְּמִדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד (אֵת הַנִּהְגָּתוֹ) בַּה מוֹדֵדִין לוֹ (גִּמְלוֹ מִן הַשָּׁמַיִם)". הַטֶּעַם שֶׁהַקֶּב"ה נוֹהֵג עִם הָאָדָם בַּדֶּרֶךְ זֶה הוּא, כְּדִי שִׁיכִיר שְׁמָה שֶׁאִירַע לוֹ בֹּא לוֹ כֶּשֶׁכֶּר אוֹ כַּעֲנוֹשׁ בְּמִשְׁפַּט ה' עָלָיו וְלֹא בַּדֶּרֶךְ מִקְרָה (מִוְרָה נְבוֹכִים ג, יז; וְעוֹד). 79. לְמִי נוֹשָׂא עוֹן לְמִי שְׁעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע. בְּשֵׁלֶשׁ-עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַרְחֲמִים שֶׁל הַקֶּב"ה (מִיכָה ז, יח-כ) נִסְמְכוּ יַחַד שְׁתֵּי הַמִּדּוֹת - "נוֹשָׂא עוֹן וְעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע"; דּוֹרְשִׁים חו"ל, שֶׁה' יִתְבָּרַךְ "נוֹשָׂא (מוֹחֵל) עוֹן" שֶׁל אָדָם כּוֹזֶה שֶׁהוּא דְּבִק בְּמִידַת "עוֹבֵר עַל פֶּשַׁע" שֶׁנַּעֲשֶׂה נִגְדּוֹ ע"י חֲבָרְיוֹ. כְּלוּמֹר, לָאָדָם שֶׁמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו וְנִמְנָע מִלְּמַדּוֹד מִדָּה כִּנְגַד מִדָּה לְמִי שֶׁפֶּשַׁע כִּנְגְדּוֹ וְצִיעַר אוֹתוֹ. ["עוֹבֵר" מִלְשׁוֹן "מִנִּיחַ וְהוֹלֵךְ", וְכִמּוֹ שֶׁמִּצְאָנוּ בַּכֹּמֶה מִקּוֹמוֹת: "אֵין מַעֲבִירִין עַל הַמִּצְוֹת" (יוֹמָא לג). פִּירוּשׁ, אִם בֹּאָה לִידֵךְ מִצְוָה - עֲשֶׂה אוֹתָהּ מִיד וְאֵל תִּנְיָחָנָה וְתִלְךְ, וְכֵן "אֵין מַעֲבִירִין עַל הָאוֹכְלִין" (עֵירוּבִין סד:). רַש"י]. 80. וְכִי שְׁאִינֵו רוֹצֶה לְהַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו אוֹ אִינֵו רוֹצֶה לְגַמֵּל חֶסֶד וְכו'. מִבּוֹאֵר מִדְּבָרֵי רַבִּינוּ שֶׁבְּכָדִי לְזִכּוֹת שִׁירְחָמוּ עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם, צָרִיךְ שִׁיקִּיִּם ב' הַדְּבָרִים, דִּהֵיִינוּ שִׁיעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו, וְגַם יִגְמֹל חֶסֶד (פִּי כֹהֵן). 81. שׁוֹרֶת הַדִּין. מִדַּת הַדִּין. הַרְמ"א (יו"ד רמז, ג) מַעֲרִי: יֵשׁ לָאָדָם לְשִׁים לֵב שֶׁהוּא מִבְּקֵשׁ אֵת פְּרִנְסָתוֹ כֹּל שַׁעֲה מֵאֵת הַקֶּב"ה; וְכִמּוֹ שֶׁהוּא מִבְּקֵשׁ שֶׁהַקֶּב"ה יִשְׁמַע אֵת שׁוֹעֲתוֹ, כִּי הוּא יִשְׁמַע לְשׁוֹעֵת הָעֵנִיִּים. בְּבִיאוֹר הַגַּר"א מְבִיא לְכַךְ מִקּוֹר מִן הַפְּסוּק (מִשְׁלִי כא, יג): "אוֹטֵם אֶזְנוֹ מִזְעָקֶת דָּל, גַּם הוּא יִקְרָא וְלֹא יַעֲנֶה". 82. רָאָה עֵתָה. הַתְּבוּנָה. 83. שְׁיֻכַּל לַעֲמֹד. בְּדִין וְלִצְאָת זְכָאִי.

עיונים מסילת פרק יט ישרים

י"א. אמנם העושה חסד יקבל חסד. "ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים" (שמות יב, לה). פירש רש"י: "כדבר משה" - שאמר להם במצרים (שמות יא, ב): "וישאלו איש מאת רעהו" ולכאורה, מה הוסיף רש"י בדבריו, והלא מפורש הוא

⁸⁴ וְאֵל תְּבוּאָה בְּמִשְׁפָּט אֶת עֲבָדָי כִּי לֹא יֵצֵדֶק לְפָנָיִךָ כָּל חַי". (א) אֲמַנְם ⁸⁶ הָעוֹשֶׂה חֶסֶד יִקְבֹּל חֶסֶד, וְכָל מֶה שִׁירְבָה לַעֲשׂוֹת כֶּף יִרְבָּה לְקַבֵּל. וְדוֹד הָיָה מִתְחַלֵּל בְּמִדָּתוֹ זֹאת הַטּוֹבָה שֶׁאִפְלוּ לְשׁוֹנָאיוּ הָיָה מִשְׁתַּדֵּל לְהִיטִיב. זֶהוּ מֶה שֶׁאָמַר (שם לה, יג): ⁸⁷ וְאֵנִי בַחֲלוּתָם לְבוֹשֵׁי שֶׁק עֵינַי בַּצּוּם

במקרא - "כדבר משה"?

וביאר הגר"א (קול אליהו): דין הוא בגמרא (ב"ק לז:) כי שור של ישראל שנגח שור של נכרי פטור, שהרי אמרה תורה "כי יגח שור איש את שור רעהו", שור רעהו ולא שור של נכרי. ולפי"ז היה קשה לרש"י, כיצד נאמר לעיל "וישאלו איש מאת רעהו", דהיינו המצרים, הרי המצרים אינם בכלל "רעהו"? ועוד יש לתמוה, מה פשר הכתוב "דבר נא", ופרש"י שם אין "נא" אלא לשון בקשה, וכי לשם מה נצרך "לבקש" מהם שישאלו כלי כסף וכלי זהב?

אלא, לאמיתו של דבר לא היה ביכולתם לעשות כדבר הזה ולקחת מן המצרים, אלא רק אם קודם לכן יכפו עצמם ויעשו חסד זה עם זה, "וישאלו איש מאת רעהו", ועל ידי כך תתגבר מידת החסד בעולם, וממילא הדבר ישפיע גם על המצריים שיעשו חסד עם בני ישראל וישאלו להם כלי כסף וכלי זהב. וזהו פשר הכתוב "דבר נא", לשון "בקשה", היינו שיבקש מהם שיעסקו בחסד איש את רעהו. ומעתה יובנו דברי רש"י על הפסוק "ובני ישראל עשו כדבר משה" שאמר להם במצרים "וישאלו איש מאת רעהו", והיינו שבני ישראל עשו חסד איש עם רעהו, והתוצאה היתה: "וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות, וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום".

ביאורים

84. ואל תבוא במשפט. לעשות עמדי כפי גמול ידי. 85. כי לא יצדק לפניך כל חי. אם תדקדק עמו לפי מידת-המשפט ושורת-הדין. 86. העושה חסד יקבל חסד. ובכך יוכל לעמוד בדין ולצאת זכאי. וז"ל צוואת רבי אליעזר הגדול: "כל העושה חסד חנם, הקב"ה עושה עמו חסד חנם". פירוש, אפילו שלפי מעשיו אינו ראוי שייטיב ה' עמו (מפרשים). וכתב הגר"א (משלי יא, יז): "מי שגומל חסד לבריות - הוא גומל חסד לעצמו, כי גם אחרים יגמלוהו חסד. וכן הקב"ה ישלם גמולו, ועליו נאמר (משלי שם): 'גומל נפשו איש חסד'". 87. ואני בחלותם לבושי שק עינתי בצום נפשי. "כשהיו (רדפי

מסילת	פרק יט	ישרים	עיונים
נפשי ונתפלת על חיקי תשוב, ואומר (שם ז, ה): 88"אם גמלתי שולמי רע ונאחלצה צוררי ריקם".			
ובכלל הענין הזה, שלא לצער לשום בריה, אפילו בעלי חיים, 89(ז) ולרחם ולחום עליהם. וכן הוא אומר (משלי יב, י): 90"יודע צדיק נפש בְּהֵמָתוֹ". וכבר יש שפוסקים צער בעלי חיים 91"דאורייתא (שבת קכח, ב), ועל כל פנים, דרבנן (שם קנז, ב). כלליו של דבר, הרחמנות וההתבונה צריך שתהיה 92תקועה בלב			

ביאורים

ומבקשי-רעותי חולים, היה לבושי שק והייתי מענה נפשי בצום בעבורם" (מצודת דוד). 88. אם גמלתי שולמי רע. "בעוד שהיה שאול איש שלומי וכי גמלתי או רעה תחת טובה, כאשר חשב הוא שאני לו אויב" (שם). והמשך הפסוק שם: "ואחלצה צוררי ריקם" - "הלא אף בעת שהיה צר עלי... הצלתיו בחינם" (שם). 89. ולרחם ולחום. לרחם בנפשו על צערו של הזולת, ולחום - לחשוש להפסדו ולבקש להצילו ["חס" - שתי אותיות משרש המילה "חסד"]. 90. יודע צדיק נפש בהמתו. הצדיק מתנהג על פי חוקי הצדק לא רק עם בני אדם אלא גם עם בהמתו, ויודע תכונת נפשה לתת לה מזונותיה כראוי ובעת הראוי, ולא יכביד מלאכתה יותר על יכולתה (מלבי"ם). 91. דאורייתא. שדין תורה הוא למנוע צער מבעלי חיים. וזוהי דעת האומר (ב"מ לב:): שטעם ציווי התורה לסייע בפריקת בהמה הרובצת תחת משאה ("עווב תעווב עמו"; שמות כג, ה) הוא משום מניעת צער בעלי חיים, ומציווי זה אנו למדים שלא נגרום צער לבעלי חיים שלא לצורך, ושנצילם מצער. [וכתב המלבי"ם (משלי יב): "וצער בעלי חיים דאורייתא, וזה ילמד מחוקי הצדיק העליון ה' יתברך, כמו שאמרו חז"ל (שבת קנח): עה"פ "יודע צדיק דין דלים" (משלי כט, ז): "יודע הקב"ה (שהוא צדיקו של עולם) בכלב שמזונותיו מועטין (שאינן אדם חס עליו לתת לו מזונות די צרכו. רש"י) לפיכך שוהה אכילתו (מאכלו) במעיו שלשה ימים (עד שתתעכל)". שזה מחוקי הצדק הכוללים]. 92. תקועה בלב החסיד לעולם. ר"ל דלא די במה שעושה מעשי חסד, אלא תהיה ענינה מושרשת בלבו. ועוד שתהא כן

מסילת פרקיט ישרים	יג. תמיד לעשות קורת רוח לבריות ולא לגרום להם שום צער. במסכת נדה (לא:) אמרו: "מפני מה ניתנה מילה בשמיני, כדי שלא יהיו אביו ואמו עצבים והכל שמחין". לכאורה, לאחר שתיקנו שבעת ימי נקיים בכל אשה, גם ביולדת (ראה רמב"ם הלכ' איסור"ב פ"א), שוב אינו שייך טעם זה, ומדוע נוהגת מצות מילה בשמיני דוקא? ברם, ידוע הוא ששלמה המלך דרש על כל מצוה שבתורה שלשת אלפים טעמים (עי' ערובין כא:), ואף כי בטל טעם אחד, הרי כל השאר לא בטלו. אם כן מדוע בחרו חז"ל להזכיר טעם זה דוקא? ללמדנו, כמה חייב אדם לשאת בעול עם חברו, עד שימנע מלצערו בשעת צרתו אפילו בדבר פעוט, אלא יהיה שמח בשמחתו ומצטער בצערו.
---	---

החלק השני מן החסידות הוא פאפן העשייה.

והנה גם זה נכלל בשני ענינים, אמנם תחתייהם נכללים פרטים רבים. ושנים הראשיים הם היראה והאהבה, שני עמודי העבודה

דוגמא נאה להתחשבות שכזאת מצינו בטעם המנהג שבזמן תפילת "זכור" יוצאים מבית הכנסת כל אלה שאינם זקוקים לאמרו. שכן הלכה היא שאם חתן נוכח בתפילה - אסור להזכיר נשמות, משום שיום טוב הוא לו, ואיך יצערנו ביום חגו. כמו כן הנהיגו ביום חגם של ישראל, להמנע מלצערם בשמיעת "זכור". לפיכך, אלו האנשים המחויבים ב"זכור", אשר הם עצמם שמחים להזכיר נשמות יקריהם בחג, נותרים לאמרו, ואילו כל השאר יוצאים, כדי לאפשר לנשאים הזכרת הנשמות, בלא לצער את זולתם (משלחן גבוה' ויקרא יב, ג, בשם רבי משה מרדכי אפשטיין זצ"ל).

ביאורים

לעולם, לא רק כאשר מוזמן לו אלא תמיד נותן דעתו על כך איך יוכל להיטיב עם הבריות, וכמש"כ רבינו אח"כ שמחמת כן תהיה מגמתו תמיד לעשות קורת רוח לבריות (מפרשים). ובזה נבדלת דרגת החסיד משאר בני אדם החייבים גם הם בגמ"ח ובצדקה. 93. מגמתו. שאיתו. 94. ולא לגרום להם שום צער וכו'. כלומר מה שפרט בראש הפרק: דהיינו בגוף, במזון ובנפש ('עיונים'). 95. גם זה. כמו החלק הראשון. 96. שני עמודי העבודה האמיתית. כי מבלעדיהם העבודה היא מתוך הרגל ושיגרה או מתוך מניעים אנוכיים של שכר ועונש, ואינה נחשבת עבודה באמת. ועיין בספרו של רבינו "דרך

מסילות פרק יט ישרים עיונים

יד. דע לפני מי אתה מתפלל. כתב הרמב"ם ז"ל (הל' תפילה פ"ד הט"ו): "כיצד היא הכוונה? שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה", ומפורש יותר (שם פ"ה ה"ד): "ויהיה לבו פנוי למעלה, כאילו הוא עומד בשמים".

בחדושי רבינו חיים מבריסק זצ"ל מבאר, שישנן שתי כוונות בתפילה: האחת -

הַאֲמִתִּית, שְׁזוּלָתָם לֹא תִכּוֹן כָּלֵל. כָּלֵל הִירָאָה יֵשׁ, הַחֲכֻנָּה מִלִּפְנֵי וְתַבְרָךְ, ⁹⁷ הַבְּשֻׁת בְּקֶרֶב אֶל עֲבֹדָתוֹ, וְהַכְּבוֹד הַנִּעֲשֶׂה אֶל מִצְוֹתָיו, ⁹⁸ אֶל שְׁמוֹ וְתַבְרָךְ וְאֶל תּוֹרָתוֹ. וּבְכָלֵל הָאֵהָבָה - הַשְׂמִיחָה, הַדְּבָקוּת, ⁹⁹ וְהַקְנָאָה. וְעֵתָה נִבְאָרִם אֶחָד אֶחָד.

הַנֶּה עֶקֶר הִירָאָה הִיא ¹⁰⁰ יִרְאָת הַרֹמְמוֹת, שֶׁצִּירִיד הָאָדָם לְחֻשָׁב ¹⁰¹ בְּעוֹדוֹ מִתְפַּלֵּל אוֹ עוֹשֶׂה מִצְוָה כִּי לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הוּא מִתְפַּלֵּל אוֹ עוֹשֶׂה הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא. וְהוּא מֵה שֶׁהוֹדִיר הַתִּנָּא (ברכות כח, ב): ¹⁰² וּכְשֶׁאֲתָה מִתְפַּלֵּל ¹⁰³ דַּע לִפְנֵי מִי אַתָּה מִתְפַּלֵּל".

ביאורים

ה' ח"ד פ"ג (שמחת מרדכי). 97. שזולתם לא תכון כלל. שמבלעדיהם החסידות לא תושרש כלל בלב האדם. 98. הבששת בקרוב אל עבודתו. "ויבוש מגדולתו על כל תנועה שהוא בא להתנועע, כל שכן בדברו לפניו בתפילה או בעסקו בתורתו" (לשון רבינו בהקדמה). 99. אל שמו. כלומר: ואל שמו. 100. והקנאה. שיהיה האדם מקנא לשמו יתברך (ראה במפורט להלן). 101. יראת הרוממות. "... שיירא מלפניו כמי שיירא מלפני מלך גדול ונורא" (לשון רבינו בהקדמה, וראה עוד להלן פרק כ"ד). 102. בעודו מתפלל. מדברי רבינו נמצאנו למדים, שתחילת העבודה של מעלת יראת הרוממות והשגתה היא בשעת התפילה, שבה קל יותר להרגיש שעומדים לפני השי"ת ומדברים עמו, והיא המפתח להכנס להרגשת רוממות ה' בתמידות (שפתי חיים). 103. וכשאתה מתפלל וכו'. אף כי היא מצוה מחוייבת לכל, וכתבוה במסכת אבות, בכל זאת אפשרות קיומה בשלימות היא רק לחסידים ('עיונים' להגר"י סרגא זצ"ל). 104. דע לפני מי אתה מתפלל. מה גדולתו ומה מעלתו (שמחת מרדכי). כדי שיתפלל ביראה ובכוונה (רש"י).

עיונים	מסילת פרקיט	ישרים
הכוונה בפירוש המלות, והיא מעכבת רק בברכה ראשונה של שמונה-עשרה. והשנית - שיכין שהוא עומד בתפילה לפני ה', דאם-לא-כן אין זה מעשה התפילה, וכוונה זו מעכבת בכל השמונה-עשרה [עיי"ש שבזה מתורצת הסתירה בדברי הרמב"ם, וע"ע בהשגות החזו"א לחדושי הגר"ח].	והנה שלשה דברים צריך שיסתכל האדם ויתבונן היטב כדי שיגיע אל ¹⁰⁵ זאת היראה. האחר, שהוא עומד ממש לפני הבורא יתברך שמו ¹⁰⁶ ונושא ונותן עמו, ¹⁰⁷ אף על פי שאין עינו של אדם רואהו. ויראה, כי זה הוא היותר קשה שיצטיר בלב האדם ציור אמיתי, ¹⁰⁸ יען אין החוש עוזר לזה כלל. אמנם מי שהוא בעל ¹⁰⁹ שכל נכון, במעט	אותרו על מהות ענין התפילה: עיקר מעשה התפילה הוא לעמוד לפני ה' יתברך. הכוונה בפירוש המלות היא כוונה משנית לגבי עצם מעשה התפילה. יתכן, אפוא, שאדם אינו יודע פירוש המלות, אבל הוא מכוון שהוא עומד לפני ה' יתברך, ובוה מעשה התפילה בידו. ויתכן שאדם מכוון את פירוש המילות, ואף הוגה בהן, אבל אינו מכוון כלל שהוא עומד לפני ה' יתברך, ואז אין כאן מעשה התפילה, ומחשבותיו בעניני הברכות הן אולי בגדר תורה, אך אינן בגדר תפילה.
דבריו הקדושים מעמידים אותנו על מהות ענין התפילה: עיקר מעשה התפילה הוא לעמוד לפני ה' יתברך. הכוונה בפירוש המלות היא כוונה משנית לגבי עצם מעשה התפילה. יתכן, אפוא, שאדם אינו יודע פירוש המלות, אבל הוא מכוון שהוא עומד לפני ה' יתברך, ובוה מעשה התפילה בידו. ויתכן שאדם מכוון את פירוש המילות, ואף הוגה בהן, אבל אינו מכוון כלל שהוא עומד לפני ה' יתברך, ואז אין כאן מעשה התפילה, ומחשבותיו בעניני הברכות הן אולי בגדר תורה, אך אינן בגדר תפילה.	לך חזי מה עמא דבר, שימת לבם של רוב בני אדם בתפילה היא לפירושן של תיבות התפילה, בעוד שהכוונה למעשה התפילה אינה ברורה כל כך, ואולי בכלל לא ניתנה הדעת עליה ('עלי שור' ח"ב).	

ביאורים

105. זאת היראה. יראת הרוממות. 106. נושא ונותן עמו. דהיינו יש לו דו-שיח אתו, וגם הקב"ה משתתף ומאזין לדבריו. [וזה גופא מוליד יראה, כי ככל שהוא מדבר יותר עם המלך הוא חושש יותר שלא ייכשל בלשונו וכדומה] (מפרשים). 107. אע"פ שאין עינו של אדם רואהו. אבל "יראהו בעין שכלו" ('חובות הלבבות' שער ח פרק ג), פירוש, שמצד המחשבה השכלית של הנשמה הוא רואה את בוראו. 108. ציור אמיתי. דמיון ברור ומשכנע ולא בידיעה בלבד. 109. יען אין החוש עוזר לזה. וכמו שביאר רבינו בספרו דרך ה' (ח"א, פ"א, ה) על מציאותו יתברך שמו, וז"ל: "כי אין ציורינו ודמיונותינו תופסים אלא עינים מוגבלים בגבול הטבע הנברא ממנו יתברך שמו, שזה מה שחושנינו מרגישים ומביאים ציורו אל השכל... אולם כבר הקדמנו שאמיתות מציאותו יתברך שמו אינה מושגת". 110. שכל נכון. היודע לאמת את הדבר בלבו בלי להשתמש בכח הציור החושי (ישר מסילה).

עיונים

ישרים

פרקי

מסילות

טו. ונושא ונותן ממש עמו יתברך... כאשר ידבר איש אל רעהו, כתב ה"יסוד ושורש העבודה" וז"ל: "כשיאמר 'ברוך אתה' יצייר במחשבתו כאילו ממש אומר ברכה זו כנגד הבורא יתברך ויתעלה לנוכח, כי לשון 'ברוך אתה' מורה על זה. וזה חייב גדול על כל אדם, בכל התפלות ובכל השבחים והודאות... ומי שאינו מכין ומצייר במחשבתו כמשמעות הברכה, שאומר נגדו יתברך ממש לנוכח, ברור לכל בר-

שכל שברכה כזו כאילו לא ברך כלל וענשו גדול, שביטל ברכה שתקנו אנשי כנסת הגדולה וגורם העדר הנחת מהבורא יתברך".

טז. שיתבונן על רוממותו יתברך... על שפלות האדם ופחיתותו, כתב הרמב"ם (הל' יסודי התורה, פ"ב ה"א-ב) וז"ל: "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו [של הבורא

¹¹¹התבוננות ושימת לב יוכל לקבוע בלבו אמתת הדבר, איך הוא בא ^(טו)ונושא ונותן ממש עמו יתברך, ולפניו הוא מתחנן ומאמין הוא מבקש, והוא יתברך שמו מאזין לו מקשיב לדבריו, כאשר ידבר איש אל רעהו ורעהו מקשיב ושומע אליו.

ואחר ¹¹²שיקבע זה בדעתו, ¹¹³צריך ^(טז)שיתבונן ¹¹⁴על רוממותו יתברך, אשר הוא ¹¹⁵מרום ונשגב על כל ברכה ותהלה, ¹¹⁶על כל

ביאורים

111. התבוננות ושימת לב. התבוננות - לפני התפילה; ושימת לב - בשעת התפילה עצמה. (ומדויק כן בהמשך: א. "איך הוא בא" וכו'. ב. "ולפניו הוא מתחנן". שמחת מרדכי). או הכוונה, התבוננות - בשכל; ושימת לב - הלב הוא מקור ומקום הרצונות והשאיפות, ואם יהיה מרוכז כולו ומלא רצון לחוש את מציאות ה' ונוכחותו אזי יוכל לקבוע בלבו אמתת הדבר ('שפתי חיים', מידות ועבודת ה' א', עמ' תכג). 112. שיקבע זה. שעומד לפני הקב"ה ומדבר אליו. 113. צריך שיתבונן. זהו הדבר השני משלושת הדברים המגיעים את האדם אל יראת הרוממות. 114. על רוממותו יתברך... על שפלות האדם וכו'. כמו שנפסק ברמ"א (או"ח סי' צח) "ויחשוב קודם התפלה מרוממות הא-ל יתעלה ובשפלות האדם". 115. מרום ונשגב על כל ברכה ותהלה. יותר מכל מה שאנו מברכים ומהללים אותו בדיבורנו (פתח המסילה). 116. על כל מיני שלמות. יותר מכל מיני שלמות וכו'.

עיונים	מסילת פרקיט	ישרים
יתברך] וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר, ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי. וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו, ויפחד וידע שהוא בריה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד כי אראה שמך מעשה	מִיָּנִי שְׁלֵמוֹת שְׁתּוּכָל מְחַשְׁבֵּתָנוּ לְדָמוֹת וּלְהִבִּין.¹¹⁷ וְעוֹד צָרִיךְ שִׁיתְּבוֹנֵן עַל¹¹⁸ שְׁפִלוֹת הָאָדָם וּפְחִיתוּתוֹ, לְפִי חֲמִירוֹתָ וְנִסּוֹתָ,¹²⁰ כֹּל שֶׁכֵּן לְפִי הַחֲטָאִים שֶׁחָטָא מְעוֹדוֹ,¹²¹ כִּי עַל כָּל אֱלֹה אִי אֶפְשָׁר שְׁלֹא יִחַרְד לְבּוֹ וְלֹא יִרְעַשׁ בְּעוֹדוֹ.¹²² מְדַבֵּר דְּבָרָיו לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ וּמְזַכֵּר בְּשֵׁמוֹ וּמְשַׁתְּדֵּל¹²⁴ לְהַרְצוֹת לוֹ. הוּא מֵה שֶׁאָמַר הַכֶּתוּב (תהלים ב, יא): "עֲבָדוּ אֶת ה' בִּירָאָה וְיִלְלוּ בְּרַעְדָּה", וּכְתִיב (שם פט, ח): "אֵל נִעְרִין	אצבעותיך... מה אנוש כי תזכרנו". עכ"ל. ובפרק ד' הלכה י"ב כתב וז"ל: "בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו ומכיר את כל הברואים, ממלאך וגלגל ואדם כיוצא בו, ויראה חכמתו של הקב"ה בכל היצורים וכל הברואים, מוסיף אהבה למקום, ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב המקום ברוך הוא, ויירא ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו, כשיעריך עצמו לאחד מהגופות הקדושים הגדולים, וכל שכן לאחת מהצורות הטהורות הנפרדות מן הגולמים שלא נתחברו בגולם כלל, וימצא עצמו שהוא ככלי מלא בושח וכלימה ריק וחסר". עכ"ל.

ביאורים

117. ועוד צריך שיתבונן וכו'. זהו הדבר השלישי הנצרך להגיע ליראת הרוממות. 118. שפלות האדם ופחיתותו. "שפלות האדם" מצד עצם יסודו ("עפר מן האדמה" - בראשית ב, ז); "ופחיתותו" - בהיותו חסר שלימות המעלות, כגון החכמה, החסד, היכולת וכדו' (שמחת מרדכי). 119. לפי חומרייתו ונפשותו. בהיותו חומרי - בשר ודם הבנוי מיסוד העפר שהוא "גס" - כלומר כבד, עבה ומגושם [השוה לעיל פ"ו: "כי עפריות החומריות גס"]. 120. כל שכן. שתגדל שפלותו ויגבר חסרונו. 121. כי על כל אלה. כי ע"י התבוננות בכל שלוש הדברים האלה. 122. ירעש. יודע. 123. מדבר דבריו. מתפלל. 124. להרצות לו. לרצות ולפייס אותו. או הכוונה, להיות רצוי לפניו, שע"י היראה האדם רצוי לפניו ית"ש. 125. אל נעריין. יראוי עקב כוחו הגדול (לפי דברי רבינו להלן

מסילת

פרק יט

ישרים

¹²⁶ כְּסוּד קְדוּשִׁים רַבָּה וְנוֹרָא עַל כָּל סְכִיכִיו,¹²⁸ כִּי הַמְּלָאכִים לְהִיּוֹתָם יוֹתֵר קְרוֹבִים אֵלָיו יִתְבָּרַךְ מִכֵּי הַגּוֹף הַקָּמָרִי - קָל לָהֶם יוֹתֵר לְדַמּוּת שִׁבַּח גְּדֻלָּתוֹ, עַל כֵּן מוֹרָאוֹ עֲלֵיהֶם¹²⁹ יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהוּא עַל בְּנֵי הָאָדָם.¹³⁰ וְאִמָּנָם דְּוֹר הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם הָיָה מְשֻׁבָּח וְאוֹמֵר (שם ח, ח): "אֲשַׁתְּחֻנָּה¹³¹ אֶל הַיָּכָל קִדְשֶׁךָ¹³² בִּירְאָתְךָ", וּבְתִיב (מלאכי ב, ח): "מִפְּנֵי שְׁמִי¹³³ נִחַת הוּא", וְאוֹמֵר (עזרא ט, ו): "אֱלֹהֵי בְשָׁתִי וְנִכְלָמָתִי לְהָרִים אֱלֹהֵי פָנֵי אֱלֹהֶיךָ".

וְאוֹלָם¹³⁶ הִירְאָה הוּאֵת צִדִּיק¹³⁷ שֶׁתִּתְנַבֵּר¹³⁸ בְּלֵב בְּתַחֲלָה, וְאַחֵר כֶּף תִּרְאָה¹³⁹ פְּעֻלּוֹתֶיהָ גַם בְּאִיבֵרֵי הַגּוֹף, הֲלֹא הִמָּה¹⁴⁰ כְּכֹד הָרֹאשׁ וְהַהֲשָׁתְחֻוּאָה, שֶׁפְּלוֹת הָעֵינַיִם¹⁴¹ וְכַפִּיפֵת הַיָּדִים, כְּעֶבֶד קָטָן לִפְנֵי מֶלֶךְ רֵב, וְכֵן אָמְרוּ בְּמִקְרָא (שבת י, א): "רָבָא¹⁴² פֶּכֶר יֵדָה וּמִצְלִי,

ביאורים

וכפירוש הראב"ע). 126. כסוד קדושים רבה. עדת קדושים רבה וגדולה - הם מלאכי מעלה (מצודת דוד). 127. ונורא. אימתו מוטלת. 128. סכיכיו. הם המלאכים המסבבים כסא כבודו (מצודת דוד). 129. יותר ממה שהוא על בני האדם. למרות שאינם שפלים וחוטאים כבני האדם. 130. ואמנם. חוזר לבאר יראת הרוממות אצל בני האדם. 131. אל היכל. אל מול היכל. 132. ביראתך. כשיקראת הרוממות על פני. 133. מפני שמי. מחמת כבוד שמי. [או הכוונה, בשעה שמזכיר בשמי (פתח המסילה)]. 134. נחת הוא. לשון נחת, נתיירא (רש"י). 135. אלוהי, בושתי וגו'. כן פתח עזרא הסופר את תפילתו-וידויו לפני ה' בדברו על החטאים של שבי-ציון שעלו מבבל. 136. היראה הזאת. יראת הרוממות. 137. שתתנבר. שתתעורר. 138. בלב בתחילה. על ידי ההתבוננות הנ"ל. 139. פעולותיה. תוצאותיה. רבינו מדבר על שעת-התפילה (שמחת מרדכי). 140. כוכר הראש. הכנעה (רש"י, ברכות ל: ר"ל להיפך מקלות ראש). כלומר, הנהגה כללית של רצינות ויישוב-הדעת. 141. וכפיפת הידיים. זו כלפי זו, כדלהלן. 142. פכר ידיה ומצלי. חובק ידיו באצבעותיו (כאדם העומד באימה לפני

עיונים מסילת פרקיט ישרים

¹⁴³אמר, ¹⁴⁴כעבדא קמי מארה.

וְהַיְדוּר דְּבִרְנוּ עַד עֵתָה מִן הַחֲנֻנָּה וּמִן הַבִּשְׁת, וְנִדְבַר עֵתָה מְעַנֵּן הַכְּבוֹד. הֵנָּה כְּבוֹד הַמִּצְוָה וַיִּקְרָה כְּבֹר הַזְּהִירוֹנוּ עָלָיו חֲכָמֵינוּ זְכָרֵנוּם לְבָרְכָה וְאָמְרוּ (שם קלג, ב): "זֶה אֱלִי ¹⁴⁵וְאִנְוָהוּ' (שמות טו, ב), הַתְּנָאָה לְפָנָיו בַּמִּצְוֹת, צִיצִית נָאָה, תַּפְלִין נָאָה, סֵפֶר תּוֹרָה נָאָה, לוּלֵב נָאָה וְכו'". וְכֵן אָמְרוּ (ב"ק ט, ב): ¹⁴⁶"הַדּוֹר מִצְוָה עַד שְׁלִישׁ, ¹⁴⁷עַד כָּאֵן מִשְׁלוֹ, ¹⁴⁸"מִכָּאֵן וְאִלֵּךְ מִשְׁלַל הַקֵּב"ה". הָרִי דַעַת שְׁפִתוֹתֵיהֶם זְכָרֵנוּם לְבָרְכָה ¹⁴⁹בְּרוּר מְלָלוֹ, שְׁאִין דִּי פַעֲשׂוֹת הַמִּצְוָה לְבֹד, אֶלָּא ^(י)שְׁצָרִיךְ לְכַבְּדָה וּלְהַדְרָה. ¹⁵⁰וְלִהְיוּצִיא

יז. שצריך לכבדה ולהדרה. מובא במסכת שבת (לג:) שרבי שמעון בן יוחאי ורבי אלעזר בנו נחבאו במערה שנים עשרה שנה מפני גזירת המלכות שרצו להרגו. לאחר י"ב שנה הודיע להם אליהו הנביא כי הקיסר מת ונתבטלה הגזירה, יצאו וראו בני אדם שהיו עסוקים בחרישה וזריעה, חלשה דעתם ואמרו: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה?! ובכל מקום שהיו נותנין עיניהן מיד נשרף. יצתה בת קול ואמרה להם,

ביאורים

רבו) ומתפלל (רש"י). והרמב"ם (הל' תפילה פ"ה ה"ד) מפרש: "ומניח ידיו על לבו כפותין הימנית על השמאלית ועומד כעבד לפני רבו באימה ביראה ופחד". ¹⁴³אמר. נימק. ¹⁴⁴כעבדא קמי מאריה. כעבד לפני רבו. ¹⁴⁵וְאִנְוָהוּ. מלשון נוי ויופי. "דבי ישמעאל אומר: וכי אפשר להִנָּוֹת קונו (לייפות ולנאות את הקב"ה, שעליו נאמר 'ואנוהו')?! אלא אתנאה לפניו במצוות" (מכילתא). ¹⁴⁶הַדּוֹר מִצְוָה עַד שְׁלִישׁ. כלומר, בעד הידור מצוה ראוי להוסיף עד שליש על הסכום שצריך להוציא במצוה עצמה. ¹⁴⁷עַד כָּאֵן מִשְׁלוֹ. מה שמוסיף להידור מצוה עד שליש, לא יחזירו לו בחייו הוצאה זו, כמו שאמרו במסכת ע"ז (ג.) ששכר מצוה אינו משולם בעולם הזה אלא בעולם הבא (רש"י). ¹⁴⁸מִכָּאֵן וְאִלֵּךְ מִשְׁלַל הַקֵּב"ה. מה שיוסיף להידור מצוה יותר משליש, הוא משל הקב"ה, כלומר, יפרע לו הקב"ה בחייו (רש"י). ¹⁴⁹בְּרוּר מְלָלוֹ. שפתותיהם של חז"ל הביעו דעה ברורה - שאין בה מקום לפקפוק (והוא עפ"י מליצת הכתוב באיוב לג, ג). ¹⁵⁰וְלִהְיוּצִיא מִמִּי שֶׁהִקְלָה עַל עַצְמוֹ יֵאמֹר. כלומר, חז"ל באו לשלול דעה מוטעית זו - שאין הקב"ה צריך לכבוד מאיתנו - הנובעת מתוך עצלות

מסילת פרק יט ישרים עיונים

להחריב עולמי יצאתם?
חזרו למערכתכם. חזרו וישבו
בה עוד י"ב חודש, ולאחר י"ב
חודש יצתה בת קול ואמרה,
צאו ממערכתכם! יצאו מן
המערה, ובכל מקום שהיה
ניזוק ע"י שהיה נותן בו רבי
אלעזר עיניו - היה רבי שמעון
מתקנו, עד שנתיישבה
דעתם מפני מעשה שהיה,
שפעם אחת בערב שבת בין
השמשות ראו לזקן אחד

כמי שלקל על עצמו יאמר, ¹⁵¹אין הכבוד אלא
לכני האדם ¹⁵²המתפתים בהכלים אלה, אך
הקדוש ברוך הוא אינו הושש לזה, כי הוא מרום
מדרגים האלה ונשגב מהם, וקיון שהמצוה
נעשית ¹⁵³לאמתה, די בזה. אמנם האמת הוא,
שהאדון ברוך הוא נקרא 'אל הכבוד' (תהלים כט, ג),
ואנו חייבים לכבדו אף על פי שאינו צריך
¹⁵⁴לכבודנו ולא כבודנו חשוב וספון לפניו, ומי

שהיה מחזיק בידו שתי חבילות של הדסים ורץ. שאלו אותו אלו למה לך, אמר להם לכבוד שבת כדי
להריח בהם. חזרו ושאלו, ותיסגי לך בחד (מדוע לא מספיק לך אחד?), אמר להם, אחד כנגד זכור ואחד
כנגד שמור. אמר לו רבי שמעון לבנו, ראה כמה חביבין מצוות על ישראל, ונתיישבה דעתם.
וביאר הדברים למה נתיישבה דעתם דוקא ממעשה זה, דהנה באמת בדיני כבוד שבת אין הלכה כזו
שצריך ליטול הדסים כדי להריח בהם לכבוד שבת, רק מי שהוא מחבב את השבת וזהיר בה, מפני
שהשבת חשובה ויקרה אצלו, הוא מחפש מאליו עצות ותחבולות האין להרבות יותר ויותר בכבוד
ועונג שבת, וגם עושהו על צד היותר טוב. ולזה כשראה להווא סבא שנטל חבילות של הדסים לכבוד
שבת, ונטלם על צד היותר מובהר, חד כנגד זכור וחד כנגד שמור, ראה בזה את החביבות של המצוות
על ישראל, ואמר לבנו ראה כמה חביבות מצוות על ישראל שמדקדקים אף בדברים שאין חייבים בהם,
ובזה נחה דעתו.

בספר "בטוב ירושלים" (פרק י"א, עמו' רצ"ט) כתב, דהגר"א זצ"ל היה אומר, כי מדרגת אהבתו ויראתו
של האדם להשי"ת, ניכרת בהידורי המצוה שהוא עושה, כי את המצוה עצמה כולם מחויבים לקיימם
מצד הדין, אך בהידורי המצוות כל אחד מקיים לפי גודל אהבתו להשי"ת, ע"כ.

ביאורים

ומתוך רצון האדם להקל על עצמו. ¹⁵¹ אין הכבוד. צריך להינתן. ¹⁵² המתפתים בהכלים אלה.
הנמשכים לתאוות הכבוד המדומה. ¹⁵³ לאמתה. כהלכתה. ¹⁵⁴ לכבודנו. לכבוד שאנו מכבדים
אותו. ¹⁵⁵ ולא כבודנו חשוב וספון לפניו. כבוד זה אינו נחשב בעיניו, שאינו מוסיף מאומה

ישראלים

פרק יט

מסילות

שִׁמְמַעַט ¹⁵⁶ בָּזָה בְּמָקוֹם שֶׁהָיָה יָכוֹל לְהִרְבּוֹת - אֵינִי אֶלָּא הוֹטָא. הוּא מָה שֶׁהִנְבִּיא מִלְאָכֵי מִתְרַעֵם עַל יִשְׂרָאֵל ¹⁵⁷ בְּדִבְרֵי ה' (מִלְאָכֵי א, ח); ¹⁵⁸ וְכִי תִגִּישׁוּן עוֹר לְזִבְחַת אֵין רָע [וְכִי תִגִּישׁוּ פֶסַח וְחֹלֶה ¹⁵⁹ אֵין רָע] ¹⁶⁰ הִקְרִיבֵהוּ נָא לְפָחַתְךָ הַיִּרְצָף אוֹ חֵישָׁא פְנִיד'. וְאוּלָם חֲכָמֵינוּ זְכוּנָם לְבִרְכָה הַזֵּהִירוּנוּ לְהַתְנַהֵג הַפֶּךְ זֶה בְּעִבּוּדָה, וְאָמְרוּ ¹⁶¹ בְּעִנְיַן מִיָּם שְׁנִתְגַּלּוּ (סוּכָה ג, א) ¹⁶² שְׁלֹא יִסְנַנְם בְּמַסְנַנְתָּ, מִטַּעַם ¹⁶³ אִימור דְּאִמְרֵי לְהַדְיוּט, ¹⁶⁴ לְגִבוּתָהּ מִי קָאמֵר, ¹⁶⁵ לִית לָהּ 'הִקְרִיבֵהוּ נָא לְפָחַתְךָ'. רָאָה נָא מָה חֲסֵרוֹן יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּסְתַּנְּנוּ, וְכִבְרַת מִתְרַעֵם הֵם לְהַדְיוּט, וְאֶפְלֹי חֲכֵי אֲסוּרִים הֵם לְגִבוּתָהּ מִיָּם שֶׁאֵינִי דֶרֶךְ כְּבוֹד. וְאָמְרוּ עוֹד בְּסִפְרֵי (דְּבִירִים): ¹⁶⁶ "וְכָל מִבְּחַר נִדְרֵיכֶם" (דְּבִירִים יב, יא), דִּהְיִינוּ שְׁלֹא יָבִיא אֶלָּא מִן הַמִּבְחָר". וְכִבְרַת מִצְאָנוּ קִין וְהֶבֶל, הֶבֶל הִבִּיא ¹⁶⁷ מִמִּבְכוֹרוֹת צֶאֱנוּ וּמִחֲלִבֵיהֶן, וְקִין הִבִּיא מִן הַפֶּסֶלֶת מִפְּרִי הָאֲדָמָה (בְּרָאשִׁית ד, ג-ד), כְּפָרוֹשִׁים

ביאורים

בעצמותו ית', אמנם הוא חשוב כלפינו שכבודו יקר בעינינו (שמחת מרדכי). ¹⁵⁶ בזה. בכבוד ה' הנעשה ע"י הידור המצוה. ¹⁵⁷ בדבר ה'. בשם ה'. ¹⁵⁸ וכי תגישו וכו'. וכי תעלה על לבכם להקריב על גבי המזבח קרבן עור - בעל מום. ¹⁵⁹ אין רע. ותאמרו שאין בזה פגם? ¹⁶⁰ הקריבֵהוּ נָא לְפָחַתְךָ. נסו להביא תשורה כזו לַפָּחָה (הוא השר המושל על הארץ), האם יקבל מנחה כזאת לרצון, או האם תמצא חן בעיניו? ¹⁶¹ בענין מִיָּם שְׁנִתְגַּלּוּ. שנשארו ללא כיסוי וללא השגחה, ואסורים משום חשש סכנה שמהם נחש והטיל בהם ארס. ¹⁶² שלא יסננן במסננת. בשביל לנסכם ע"ג המזבח. ¹⁶³ אימור דאמרי להדיוט. דבר זה שסינון מועיל נאמר רק לגבי הדיוט, שמכיון שנסתנן אין בו סכנה ומותר בשתייה. ¹⁶⁴ לגבוה מי קאמר. לשימוש גבוה, לנסכו על גבי המזבח, האם נאמר שמועיל סינון? (בודאי שלא!). ¹⁶⁵ לית ליה הקריבֵהוּ נָא לְפָחַתְךָ. וכי אין לו יסוד זה הנלמד מן הכתוב "הקריבֵהוּ" וגו' המורה, שכשם שאין מגישים דורון פחות ערך לפני בשר ודם, כך גנאי הדבר להקריבו להקב"ה? ¹⁶⁶ מן המובחר. קרבן טוב ומשובח. ¹⁶⁷ מנכירות צאנו ומחלביהן. מהראשונות שהם משובחות שבצאן, ומהשונות שבהן.

מסילת פרק יט ישרים עיונים

יח. כל האוחז ספר תורה ערום נקבר ערום. פירוש רש"י בלא מטפחת סביב ספר תורה. ובשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תשע"א) כתב בדעת הראב"ד ש'ערום' קאי על האיש, והכוונה שלא יאחז ספר תורה כשהאדם האוחז הוא ערום, ויש שפירשו כן בדעת הרמב"ם שכתב (הל' ס"ת פ"י ה"ו) "לא יאחז את הס"ת כשהוא ערום", משמע שהאדם האוחז הוא ערום.

ה'חתם סופר' מבאר זאת על

דרך המוסר: כל האוחז ס"ת ערום, כלומר, מחזיק בדעתו שהתורה הקדושה היא "ערומה" מבלי מלבוש, שאין בה סודות, אלא היא כפשטה כמו שהיא נראית בעינינו והכל גלוי כמו שהיא כתובה לפנינו - הרי הוא אפיקורס גמור וכופר בעיקר, ונקבר ערום בלא מצוות, כי כל התורה סודות ורמזים

וְזָרוּנָם לְבִרְכָּהּ (ב"ר כב, ה), ¹⁶⁸וּמָה עֲלֶיהָ בָּהֶם, ¹⁶⁹וַיֵּשַׁע ה' אֶל הַבֵּל וְאֶל מִנְחָתוֹ, וְאֶל קִין וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה" (בראשית שם, ד), וְאֹמֵר (מלאכי א, יד): ¹⁷⁰"וְאִרְוֹר נֹכַח וַיֵּשׁ בְּעֶדְרוֹ" ¹⁷¹זָכַר וְנָדָר וְזִכְתָּ ¹⁷²מִשְׁחַת לָהּ" ¹⁷³כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אֲנִי". וְכִמָּה דְּבָרִים הִזְהִירוּנוּ זָכְרוּנָם לְבִרְכָּהּ ¹⁷⁴שְׁלֹא יִהְיוּ מִצְוֹת בְּזוּיוֹת עָלֵינוּ. וְכָכָר אָמְרוּ (מגילה לב, א): ¹⁷⁵"כָּל הָאוֹחֵז סֵפֶר תּוֹרָה עָרֹם ¹⁷⁶נִקְבֵּר עָרֹם", מִפְּנֵי בְּזוּי הַמִּצְוָה.

ביאורים

168. ומה עלה בהם. מה היתה תוצאת תשורתם. 169. וישע. פירוש: ויפן - פנה אל המנחה וקבלה ברצון, שירדה אש מן השמים ולחכה את מנחתו של הבל, ולא את מנחתו של קין (עפ"י רש"י).
170. ואירור נוכח וגו'. ארור המערים לומר שאין בידו יותר מובחר להקרבה ממה שהביא, אבל באמת יש בעדרו זכר מובחר וטוב הראוי לעולה (מצודת דוד). 171. זכר. איל ההגון לעולה (רש"י).
172. משחת. בעל מום (רש"י). או, נשחת וכחוש (מצודת דוד). 173. כי מלך גדול אני. ומהראוי אם כן להקריב לפני מן המובחר (מצודת דוד). 174. שלא יהיו מצוות וכו'. וטעם האזהרה, שהביווי הוא היפך הכבוד שנצטוינו עליה ('עיונים'). 175. ספר תורה ערום. כאשר הספר תורה ערום, והיינו שאוחזו בידיו בלא הפסק מטפחת העוטפתו (רש"י), שזהו זלזול בכבוד הספר. 176. נקבר ערום. נענש בכך שנקבר ערום (חסר) בלא שכר אותה מצוה שעשה, כגון, אם קרא בתורה באותה שעה שאוחזו בלי מטפחת, אין לו שכר על הקריאה; ואם אחז את הספר כדי לגלול, אין לו שכר על הגלילה (תוספות).

עיונים מסילת פרק יט ישרים

177 **וְכָדָר** הַעֲלֵאתָ בְּכוֹרִים יְהִיָּה לָנוּ לְעֵינֵינוּ
 לְרֵאוֹת מָה הוּא הַדּוֹרָן שֶׁל מִצּוֹת.
 שְׂכָף שְׁנֵינִי (בְּכוֹרִים פ"ג מ"ג): ¹⁷⁸הַשּׁוֹר הוֹלֵךְ
 לְפָנֵיהֶם וְקִרְנָיו מְצַפּוֹת זָהָב וְעֵטְרָה ¹⁷⁹שֶׁל זֵית
 בְּרֹאשׁוֹ וְכו'". עוֹד שָׁם (מ"ח): "הַעֲשִׂירִים מְבִיאִים
 בְּכוֹרֵיהֶם ¹⁸⁰בְּקִלְתוֹת שֶׁל זָהָב, וְהָעֵנִיִּים ¹⁸¹בְּסָלִי
 נֶצְרִים וְכו'". עוֹד שָׁם (מ"ט): ¹⁸²"שְׁלֹשׁ מִדּוֹת
 בְּבְכוֹרִים: ¹⁸³בְּכוֹרִים, ¹⁸⁴תּוֹסֶפֶת בְּכוֹרִים, ¹⁸⁵וְעֵטְוֹר
 בְּכוֹרִים וְכו'". הָרִי לָנוּ ¹⁸⁶בְּהָדְיָא, כְּמָה רֹאזִי לָנוּ
 הַלְבִּישׁוּ עַפ"י הַקְדָּמוֹת חִיצוֹנִיּוֹת, אוֹתוֹ אָדָם נוֹטֵה לֹאפִיקוֹרְסוֹת וְנִקְבֵּר עֲרוֹם בְּלֹא מִצּוֹת וּלְכֹל
 הַפְּחוֹת בְּלֹא אוֹתָהּ מִצּוֹה, שֶׁלֹּא יִטּוֹל שָׂכָר עַל אוֹתוֹ הַלִּימוֹד.

ביאורים

177. וסדר העלאת בְּכוֹרִים יְהִיָּה לָנוּ לְעֵינֵינוּ. הסדר הנאה של העלאת הבְּכוֹרִים לירושלים
 יורה ויבחר לנו את ענין ההידור. 178. השור. שלקחו עמם כדי להקריבו קרבן שלמים (רע"ב).
 179. של זית. כדי להודיע שבְּכוֹרִים אינם באים אלא משבעת המינים. ומה שבחרו דוקא בזית, לפי
 שאין בכל שבעת המינים אילן נאה ועליו רענן כמו הזית (רמב"ם). ויש מפרשים, לפי שהוא האילן
 הסמוך לתיבת "ארץ" בפסוק (דברים ח, ח) המונה את שבעת המינים: "ארץ זית שמן" (הר"ש).
 180. בקלתות של זהב. לפנינו הגירסא: "של כסף ושל זהב". כלומר, סלים המצופים בכסף וזהב.
 181. בסלי נצרים. בסלים של ענפי עץ (ערבה). 182. שלש מדות בְּכוֹרִים. פירות בְּכוֹרִים נחלקים
 לשלשה סוגים וחלוקים בדינם זה מזה. 183. בְּכוֹרִים. עיקר בְּכוֹרִים, והם הפירות שקרא עליהם שם
 בְּכוֹרִים וקדשם בשעה שהיו מחוברים, וכדנתן (בְּכוֹרִים פ"ג מ"א) "ויד אדם לתוך שדהו ורואה תאנה
 שביכרה וכו' קושרו בגמי ואומר הרי אלו בְּכוֹרִים". 184. תוספת בְּכוֹרִים. הם הפירות שהבעלים
 מוסיפים בתוך הסל של הבְּכוֹרִים בשעת לקיטת הפירות. 185. ועיטור בְּכוֹרִים. הם הפירות הנאים
 שהבעלים תולים סביב הסל מבחוץ כמין עטרה לנוי ולהידור מצוה. 186. בהדיא. במפורש.

מסילת	פרק יט	ישרים	עיונים
¹⁸⁷ להוסיף על גופה של מצוה כרי להיךה, ומכאן נלמד לכל שאר מצות שבתורה. ואמרו (שבת י, א): "רבא ¹⁸⁹ רמי פזמקי ומצלי, ¹⁹⁰ אמר, ¹⁹¹ הבין לקראת אלהיך ישראל" (עמוס ד, יב). עוד אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ב"ר סה, טז) על פסוק "בגדי עשו בנה" ¹⁹² החמודות" (בראשית כז, טז): "אמר רבן שמעון בן גמליאל, אני ¹⁹³ שמשתי את אבא וכו', אבל עשו כשהיה משמש את אביו לא היה משמש אלא ¹⁹⁴ בבגדי מלכות". והנה אם בן לבשר ודם, קל וחמר למלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהעומד לפניו להתפלל ראוי הוא שילבש בגדי כבוד ¹⁹⁵ וישב לפניו כמי שיושב לפני מלך גדול. והנה ¹⁹⁶ בכלל זה יש כבוד השבתות וימים טובים, שכל המרבה לכבדם,			יט. שכל המרבה לכבדם ודאי עושה נחת רוח ליוצרו. וז"ל ה"משנה ברורה" (רסב, ט): "כל המרבה לכבודו, הן בגופו, הן בבגדיו, הן באכילה ושתיה - הרי זה משובח".

ביאורים

187. להוסיף. הן באיכות והן בכמות. 188. על גופה של מצוה. על עצם החיוב. 189. רמי פוזמקי ומצלי. היה נועל נעלי בד חשובות ברגליו ומתפלל. 190. אמר. נימק. 191. הבין לקראת אלהיך ישראל. הכן עצמך בדרך הידור וכבוד בבואך להתפלל. 192. החמודות. 'הנקיזות', כתר גומו 'דכיתא', ונקראו 'חמודות' לפי שהיו נחמדים למראה (רש"י ומפרשים). 193. שמשתי את אבא. ז"ל המדרש (שם): אמר רבן שמעון בן גמליאל, אני שמשתי את אבא בבגדים מלוכלכים [בכוונה טובה, להראות לפניו עבדות ושפלות, שאני עובדו כעבד], ובשעה שהייתי יוצא לדרך, הייתי יוצא בבגדים נקיים [כדי להבדיל בין שעת העבודה, לשלא בשעת העבודה]. 194. בבגדי מלכות. הם בגדי אדם הראשון החשובים ביותר, ועשה כן להראות שעבודת אביו חשובה אצלו כנכנס לפני מלך בהידור. ועל זה אמר רבן שמעון בן גמליאל שחקר ומצא שדרך זו נכונה יותר לכיבוד אב (מפרשים). 195. וישב לפניו. שגם בשעה שיושב לפניו בתפילה או בלימוד תורה או כשיושב בבית הכנסת צריך להיות בכבוד וביראה (מפרשים). 196. בכלל זה. של כבוד המצוה ויקרה.

עיונים	מסילת פרק יט	ישראלים
וכתב הגרא"א דסלר זצ"ל: "נצטוינו לענג את השבת במאכלים ערבים, בבגדים נאים, במטה מוצעת ובנרות דולקים... אין לאדם צורך בכל אלה אלא אך כדי לקיים בהם את השבת - להראות יקרתה ולהביע שמחתו בה. כי מטבע האדם הוא לפאר את שמחתו במאכל ובמשתה ובבגדים נאים, וע"י מעשי כיבוד אלו קובע בעצמו כבוד רוחניותה של השבת. ותנאי אחד יש בדבר, שיכוון באמת בלבו רק לענג את השבת. פירוש: לכבדו, ולא לענג את עצמו... מי שהשבת אצלו מציאות, כל מעדני עולם אינם אלא כלים לפאר ולענג בהם את השבת" (מכתב מאליהו' ח"ב, עמ' 14-15). כ. היו החכמים הראשונים עוסקים בהכנות השבת. מדוע לגבי שבת מצאנו חיוב מיוחד של הכנה, ומדוע צריך להכין לכבוד השבת הכנות כה רבות וגדולות? ביאר הגר"ש פינקוס זצ"ל (בספרו "שבת מלכתא" ח"ג פ"ג) בהקדימו בזה"ל: "רואים אנו בדברי חז"ל שמתייחסים הם אל השבת כאל אישיות, וכמאמר חז"ל (בראשית רבה יא, ט): "אמרה שבת לפני הקב"ה וכו', מה שלא מצאנו כן בשום מצוה אחרת חוץ מהתורה עצמה, שיהיו התפילין מדברים, או המזוזה או השופר. אבל אצל השבת - השבת מדברת, השבת באה, השבת הולכת, קבלת שבת, מלוה מלכה. ישנה "אישיות" הנקראת "שבת", ואותה מקבלים ולכבודה מכינים. וצריך ביאור מי היא ה"אישיות" הזו? האם זאת מצות השבת עצמה? ולמה דוקא בשבת רואים התייחסות בצורה אישית ולא בשאר המצוות? אבל האמת שה"אישיות" של השבת אינה השבת, אלא השכינה הקדושה, ששבת היא שמו של הקב"ה, ומה שאומרים "בואי כלה" היינו כלפי השכינה הקדושה, ו"קבלת שבת" היא קבלת פני השכינה. והכל כמו שהתבאר בכל הקונטרס הזה, דכל מהות השבת היא שהעולם כולו שובת ע"י גילוי ענין חידוש העולם, ונשאר השם לבדו ביום השבת. וה"אישיות" של שבת הוא השי"ת המשרה שכינתו בתוכנו דרך השבת. נמצא שכאשר נכנסת השבת, יחוד השם יתברך מקיף את כל מציאות העולם. ומעתה גם בענין ההכנה המיוחדת רק לשבת קודש, למה דוקא במצות שבת יש את חיוב ההכנה? והוא גם כן מפני טעם זה, שהשבת היא כביכול אישיות ממשית ולא מצוה ומעשה גרידא. משל לאחד שלפני חג הפסח שכח להכין מצות ויין לליל הסדר, אין ספק שכאשר הולך לשכנו לבקש כמה מצות ובקבוק יין, הוי זה בושה גדולה לו, מפני שלא הכין מקודם, אבל סוף סוף מקיים	וְרָאִי עוֹשֶׂה נְהַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ, שֶׁכֵּן צָנְנוּ (שעיה נה, י:): "וְכַפְדָּתוֹ". [כיון] שֶׁכֵּךְ הַתְּאֵמָה לָנוּ שֶׁכְּבוֹדוֹ מִצָּוָה, הֵנָּה מִיָּנִי הַכְּבוֹד רַבִּים הֵם, אֵף הַקָּלָל הוּא, שֶׁכָּל מַעֲשֶׂה שֶׁבּוֹ נִרְאָה חֲשִׁיבוֹת לְשַׁבָּת, צָרִיכִים אָנוּ לַעֲשׂוֹתוֹ. עַל כֵּן ^(כ)הָיוּ הַחֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים עוֹסְקִים בְּהַכְנֹת הַשַּׁבָּת אִישׁ אִישׁ לְפִי דְרָבּוֹ.	וכתב הגרא"א דסלר זצ"ל: "נצטוינו לענג את השבת במאכלים ערבים, בבגדים נאים, במטה מוצעת ובנרות דולקים... אין לאדם צורך בכל אלה אלא אך כדי לקיים בהם את השבת - להראות יקרתה ולהביע שמחתו בה. כי מטבע האדם הוא לפאר את שמחתו במאכל ובמשתה ובבגדים נאים, וע"י מעשי כיבוד אלו קובע בעצמו כבוד רוחניותה של השבת. ותנאי אחד יש בדבר, שיכוון באמת בלבו רק לענג את השבת. פירוש: לכבדו, ולא לענג את עצמו... מי שהשבת אצלו מציאות, כל מעדני עולם אינם אלא כלים לפאר ולענג בהם את השבת" (מכתב מאליהו' ח"ב, עמ' 14-15). כ. היו החכמים הראשונים עוסקים בהכנות השבת. מדוע לגבי שבת מצאנו חיוב מיוחד של הכנה, ומדוע צריך להכין לכבוד השבת הכנות כה רבות וגדולות? ביאר הגר"ש פינקוס זצ"ל (בספרו "שבת מלכתא" ח"ג פ"ג) בהקדימו בזה"ל: "רואים אנו בדברי חז"ל שמתייחסים הם אל השבת כאל אישיות, וכמאמר חז"ל (בראשית רבה יא, ט): "אמרה שבת לפני הקב"ה וכו', מה שלא מצאנו כן בשום מצוה אחרת חוץ מהתורה עצמה, שיהיו התפילין מדברים, או המזוזה או השופר. אבל אצל השבת - השבת מדברת, השבת באה, השבת הולכת, קבלת שבת, מלוה מלכה. ישנה "אישיות" הנקראת "שבת", ואותה מקבלים ולכבודה מכינים. וצריך ביאור מי היא ה"אישיות" הזו? האם זאת מצות השבת עצמה? ולמה דוקא בשבת רואים התייחסות בצורה אישית ולא בשאר המצוות? אבל האמת שה"אישיות" של השבת אינה השבת, אלא השכינה הקדושה, ששבת היא שמו של הקב"ה, ומה שאומרים "בואי כלה" היינו כלפי השכינה הקדושה, ו"קבלת שבת" היא קבלת פני השכינה. והכל כמו שהתבאר בכל הקונטרס הזה, דכל מהות השבת היא שהעולם כולו שובת ע"י גילוי ענין חידוש העולם, ונשאר השם לבדו ביום השבת. וה"אישיות" של שבת הוא השי"ת המשרה שכינתו בתוכנו דרך השבת. נמצא שכאשר נכנסת השבת, יחוד השם יתברך מקיף את כל מציאות העולם. ומעתה גם בענין ההכנה המיוחדת רק לשבת קודש, למה דוקא במצות שבת יש את חיוב ההכנה? והוא גם כן מפני טעם זה, שהשבת היא כביכול אישיות ממשית ולא מצוה ומעשה גרידא. משל לאחד שלפני חג הפסח שכח להכין מצות ויין לליל הסדר, אין ספק שכאשר הולך לשכנו לבקש כמה מצות ובקבוק יין, הוי זה בושה גדולה לו, מפני שלא הכין מקודם, אבל סוף סוף מקיים

מסילות פרק יט ישרים עיונים

"רבי אבהו¹⁹⁷ הנהיגי את התקנת השנה¹⁹⁸ ומנשב
 נורא, רב ספרא¹⁹⁹ מחרירי רישא, רבא²⁰⁰ מלח
 שבוטא, רב הונא²⁰¹ מדליק שרנא, רב פפא
 גריל פתילתא, רב חסדא²⁰³ פרים סלקא, רבה
 ורב יוסף²⁰⁴ מצלחו ציבי, רב נחמן²⁰⁵ מכתף ועיל
 בבהלה ובעסק גדול לשכנים ולחנויות לקנות כל מעדני עולם, הוי זה עלבון אישי גדול לאורח שלא
 השגיחו על בואו, שלא המעדנים היו חסרים לו, שיש לו כיוצא בהם בביתו, אלא זה שלא זכרו את
 יום בואו, ולא הכינו מה שראוי לפי כבודו. וכן הוא ממש ענין השבת המיוחדת מכל המצוות בחיוב
 ההכנה, שההכנה היא אות כבוד והערכה כביכול כלפי האישיות הממשית, א-ל חי וקיים, השכינה
 הקדושה, הבאה בכבודה ובעצמה אלינו אל ביתנו עם כניסת שבת קודש. עכ"ל.

ביאורים

197. הוה יתיב אתכתקא רשינא. היה יושב על כסא העשוי משן של פיל [שנהב]. 198. ומנשב
 נורא. ומנפח (מלבה) משם את האש שעליה היו מבשלים צורכי שבת לכבוד שבת [כלומר,
 היה עושה מעשה זה - שבדרך כלל היה עושהו משרת פשוט - בעצמו, כדי לכבד את השבת
 (רש"י וחיידושי הר"ן), ומשום כך גם ישב על כסא מכובד כזה, כדי לכבד את המצוה (הגרא"מ
 הורביץ, בן יהודע). 199. מחרירי רישא. מעביר באש את ראש הבהמה שנשחטה לכבוד שבת
 להסיר ממנו את השיער ולהכינו לבישול. 200. מלח שיבוטא. מולח דג גדול ששמו 'שיבוטא'
 לכבוד שבת. 201. מדליק שרנא. מדליק נר לכבוד שבת. [רב הונא הדליק נרות אף שאשתו גם
 הדליקה, משום שהוא עצמו אמר (שבת כג): שהרגיל בנר זוכה לבנים תלמידי חכמים, ומשמע שגם
 האיש חייב בנר שבת כמו האשה, וכפי שפירשו שם התוספות (ד"ה ה"ג). (מהרש"א)]. 202. גריל
 פתילתא. קולע ושוזר את הפתילות ומכינם לצורך נרות שבת. 203. פרים סילקא. מחתך תרדין
 (סוג ירק) לחתיכות קטנות לכבוד שבת. 204. מצלחו ציבי. מבקעים עצים להסקה. 205. מכתף
 ועייל מכתף ונפיק. בערב שבת היה נושא על כתפיו חפצים שאין מן הראוי שישארו בבית בשבת
 ומכניסם לתוך ביתו, וכן היה נושא על כתפיו חפצים שאין מן הראוי שישארו בבית בשבת
 ומוציאם, ועשה כן כאדם שמארח את רבו ומראה לו שהוא חשוב בעיניו, וחרד לכבודו לטרוח
 ולהרבות בשבילו (רש"י וכפי' הרש"ש).

ישראל

פרק יט

מסילת

מכתה ונפיק, ²⁰⁶אמר, ²⁰⁷אלו מקלעין לי רבי אמי ורבי אסי מי לא מכתפינא קמיהו (שבת קיט, א). ותרצה ²⁰⁸הקשו של רב נחמן שיש לנו ממנו מקום למוד, כי הנה היה מתבונן מה היה הוא עושה לפי דרכו לאדם שהוא חפץ לכבדו, ²⁰⁹וכנה עצמו היה עושה בשבת. ועל דבר זה נאמר (ברכות י, א): "לעולם יהא אדם ²¹⁰ערום ביראה", לדעת ולהתבונן דבר מתוך דבר ²¹¹ולחדש המצאות לעשות נחת רוח ליוצרו בכל הדרכים שאפשר להראות ²¹²היות מכירים גדל רוממותו עלינו, אשר על כן ²¹³כל מה שיתחם לו יהיה נכבד עלינו כבוד גדול. וכיון שהוא יתברך בטובו הגדול עם כל שפלותנו רצה בענותו לחלק לנו כבוד ולמסר לנו ²¹⁴דברי קדש, לפחות בכל בחנו נכבדו ונראה ²¹⁵הנקר אשר להם אצלנו. ותרצה שזאת היא היראה האמתית שהיא יראה הרוממות שזכרנו, שבה תלוי ²¹⁶הכבוד המתקרב אל חנוכ האהבה, וכמו שאכתב עוד בסיעתא דשמיא, מה שאין כן ²¹⁷יראת העניש, שאינה העקרית ואין ²¹⁸מעלות המדות האלה נמשכות הימנה.

ביאורים

206. אמר. הטעים דבריו. 207. אילו מקלעין... קמיהו. אילו היו מזדמנים לבקרני אנשים חשובים כגון רבי אמי ורבי אסי (שהיו אז גדולי הדור), וכי לא הייתי נושא לכבודם משאות!! ואם כן גם לכבוד שבת יש לי לעשות כן. 208. הקשו. השוואתו. 209. וכוה עצמו. וכעין אותו מעשה. 210. ערום ביראה. חכם ופקח בדרכי יראת הרוממות. 211. ולחדש המצאות. להמציא רעיונות חדשים ומקוריים. 212. היות. "היותנו". כ"ה הגי' במהדורות אחרות. 213. כל מה שיתחם לו. כל דבר הקשור לבורא יתברך. 214. דברי קדושתו. התורה והמצוות. 215. היקר אשר להם אצלנו. הכבוד והמעמד שלהם בעינינו. 216. הכבוד המתקרב אל חיוב האהבה. הכבוד הנובע מיראת הרוממות הוא הגורם והאמצעי לאהבת ה' המתבטא ע"י חיוב המצוות. 217. יראת העניש שאינה העיקרית. לענין הכבוד והאהבה, אבל עיקרית היא כשלעצמה ('עיונים'). 218. מעלות המידות האלה. הבושה וההכנעה, וכן הכבוד וההידור לעניניו

מסילת	פרק יט	ישרים	עיונים
וְנִחֲזֹר לְעֵינֵי הַשָּׁמַיִם. הִנֵּה אָמְרוּ (שבת קי"ט, א): "רַב עֲנֵן לְבִישׁ גּוֹנֵדָא", דְּהֵינּוּ, שֶׁהָיָה לוֹכֵשׁ בְּגָד שֶׁחֹר בְּעֶרְבַּ שְׁבֶת²²⁰ בְּדֵי שְׁיִהְיָה נֶכֶד יוֹתֵר כְּבוֹד הַשָּׁמַיִם בְּלִשְׁוֹ בּוֹ בְּגָדִים נָאִים. נִמְצָא שֶׁלֹּא לְבַד²²¹ הִתְקַנְהָ לְשָׁמַיִם הוּא מְכַלֵּל הַכְּבוֹד, אֲלָא אִפְלוּ²²² הִתְעַדָּר, שֶׁמִּכְחוּ יוֹבְחֵן יוֹתֵר מִצִּיאֹת הַכְּבוֹד, גַּם הוּא מְכַלֵּל הַמִּצְוָה.²²⁴ וְכֵן אָסְרוּ לְקַבֵּעַ סְעוּדָה בְּעֶרְבַּ שְׁבֶת²²⁵ מִפְּנֵי כְבוֹד הַשָּׁמַיִם (גיטין לה, ב), וְכֵן כָּל כִּיּוֹצֵא בָּזָה.			
וּבְכָלֵל הִירָאָה עוֹד^(כא) כְּבוֹד הַתּוֹרָה וְלִמְדִיהָ.²²⁷ וּבְהִירָאָה שְׁנֵינִי (אבות פ"ד מ"ו): "כָּל הַמְּכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה, גּוֹפֵה מִכְבֵּד עַל הַבְּרִיּוֹת".²²⁸ וְאָמְרוּ וְכָרוֹנָם לְבָרְכָהּ (סנהדרין קב, ב): אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מִפְּנֵי מָה זָכָה			

ביאורים

של הבורא יתברך. 219. שחור. פשוט. 220. כדי שיהיה ניכר וכו', כשיחליף אח"כ בגדו השחור לבגדים נאים. (עיי"ש ברש"י פירוש אחר). 221. ההכנה. בפועל, באופן מעשי וחיובי. 222. ההעדר. המניעה. כגון ההימנעות מלבישת בגדים נאים ומכובדים בערב שבת. 223. שמכוחו ייבחנו יותר מציאות הכיבוד. שבעקבותיו של ההעדר בערב שבת ייבחנו ויוכר יותר הכבוד שמכבד את השבת בבגדים נאים. 224. וכן אסרו. כלומר, זוהי סיבת האיסור של קביעות סעודה בערב שבת. 225. מפני כבוד השבת. שההבחנה בין ערב שבת - שאין קובע בו סעודה - לשבת, שקובע בו סעודה, היא כבוד השבת. אמנם לפי פשוטו - כדי שייכנס לשבת כשהוא מתאוה לאכול (רש"י, רמב"ם, הל' שבת ל, ד). 226. ובכלל היראה עור כיבוד התורה ולומדיה. וכמאמרם ז"ל (פסחים כב): "את ה' אלהיך תירא" - לרבות תלמידי חכמים, כלומר לכבדם (עיונים). 227. ובהירא. בפירוש. 228. כל המכבד את התורה. בכלל זה הוא המכבד את הספרים (מפרשים), וכ"ש ספר תורה, ראה בביאור הגר"א (סי' רפ"ב סק"א). 229. גופו מכובד על הבריות. הקב"ה מושך עליו חוט של חסד, ויכבדו אותו כולם (מפרשים). והוא מדה כנגד מדה, כמו שהוא מכבד גוף התורה הגוילין והקלף מפני הקדושה

עיונים	מסילת פרקיט	ישרים
שבעבורם צריכים לכבד את חכמי התורה, וז"ל: "כי יש בכיבוד החכמים והישרים תועלות גדולות, ובכיבוד הכסילים והרשעים מכשולים רבים ועצומים, כי בהתהדר החכמים ובתתם עליונים (כלומר, כשהחכמים ברום	230 אַחָאב לְמַלְכוּת עֲשָׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה, לְפִי שְׁכָבָד אֶת הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה בְּעֲשָׂרִים וּשְׁתַּיִם אוֹתִיּוֹת, 232 שֶׁנֶּאֱמַר (מ"א כ, ב-ט): "וַיִּשְׁלַח מְלָאכִים אֶל אַחָאב [וְהָיָה כָּל מַחְמַד עֵינֶיךָ יִשְׁמֹו בְּיָדָם וְלָקְחוּ וְגו'], וַיֹּאמֶר לְמְלָכָי כֵּן הָרַד אֲמָרוּ	המעלה וכולם מכבדים ומהדרים אותם), דבריהם נשמעים. וילו (ויתחברו) עליהם העם כולו, וידמו למועצתם (כלומר, יקבלו את עצתם שהיא עצת התורה וממילא ילכו כולם בדרך התורה). והשנית, בראות בני אדם את כל כבודם, ילמדו לקח לנחול כבוד (ילמדו התורה כדי לקבל כבוד) ותרבה הדעת (ועל ידי זה תרבה דעת התורה). ואמרו חז"ל (כלומר, וענין זה שילמד האדם לשם כבוד הלוא התירו רבותינו ז"ל, באמרם): "לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה, כי מתוך שלא לשמה בא לשמה". והשלישית, רבים משיגי לבבות יעורו משנתם בראותם הדר כבוד התורה, ויכירו מעלתה ויבוא חשקה בלבבם, ויהיה עיסוקם בה לשם יתעלה, ולעבדו בלבב שלם". אמרו חז"ל (שבת קיט): "לא חרבה ירושלים אלא על שביו בה תלמידי חכמים". וצ"ע, הרי היו עבירות נוספות בדור החורבן כפי שמובא בחז"ל, ובמה חמור עוון זה יותר משאר עבירות? מבאר החיד"א (בספרו מראית עין): הרי כל הבריא לא לכבוד השי"ת ותורתו, וכאשר מכבדים תלמידי חכמים, והמון העם יראים מהם ומכבדים אותם - דבריהם נשמעים. ואז אם רואים התלמידי חכמים במאן דהו שאינו נוהג כהלכה, מוכיחין אותו ושומע לקולם ועי"ז מתמעטין העוונות. לא כן כאשר מבזין את התלמידי חכמים, וממילא לא מקבלים תוכחתם - מוסיפים לחטוא. נמצא עוון ביזוי תלמידי חכמים גורם לכל העוונות שבגינם נחרב בית המקדש.

ביאורים

שעליהן, כך גופו מכובד ונערץ על הבריות ('עיונים'). **230. אחאב.** בן עמרי, מלך-ישראל. **231. למלכות.** למלוך זמן ארוך של עשרים ושתים שנה. **232. שנאמר.** כשצר בן-הדר מלך-ארם על העיר שומרון. **233. וישלח מלאכים אל אחאב וגו'.** בן-הדר שלח אל אחאב מלך-ישראל (ותבע ממנו שיכנע לפניו וגו'), כנאמר שם (פסוקים ג-ד): "ויאמר לו, כה אמר בן-הדר: 'כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם', ויען (אחאב) מלך ישראל ויאמר: 'כדברך אדוני המלך, לך אני וכל אשר לי'". אך כאשר בן-הדר הוסיף על דרישותיו ואמר לו: "והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם והלכו" -

מסילת

פרק יט

ישרים

לאֲדַנִּי הַמֶּלֶךְ כֹּל אֲשֶׁר שְׁלַחַת אֶל עַבְדְּךָ ²³⁴ בְּרֹאשׁוֹנָה אֲעִשֶׂהָ, וְהִדְבַּר הַזֶּה
 לֹא אוֹכַל לַעֲשׂוֹת" [מֵאִי מַחְמֹד עֵינֶיךָ, ²³⁵ לֹא סֵפֶר תּוֹרָה]. וְאָמְרוּ זְכָרוֹנָם
 לְבָרְכָהּ (כְּרִמֵּית יח, א): ²³⁶ "הָיָה הוֹלֵךְ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם לֹא ²³⁷ יִנִּיחֵנוּ בְּשֶׁשׁ יְנִיחֵנוּ
 עַל הַחֲמוֹר ²³⁸ וְיִרְכַּב עָלָיו, אֲלֵא ²³⁹ מִנִּיחוּ בְּחִיקוֹ וְכוּ" (עֵינִי רַמְבַּ"ם פ"י מֵהַלְכוֹת ס"ת
 ה"א). וְאָמְרוּ עוֹד לֵישֵׁב עַל הַמָּטָה ²⁴⁰ שֶׁסֵּפֶר תּוֹרָה עָלֶיהָ (מו"ק כה, א). וְכֵן
 אָמְרוּ (עֵירוּבֵין צח, א): ²⁴¹ אֵין זוֹרְקִין כְּתָבֵי הַמִּקְדָּשׁ, ²⁴² וְאֵפִילוּ הַלְכוֹת וְאִגְדוֹת.
 וְאָמְרוּ לְהַנִּיחַ נְבִיאִים וְכְתוּבִים ²⁴³ עַל גְּבֵי חֲמוּשִׁים (מְגִלָּה כו, א). הֵן אֲלֵה
 בְּדָרִים שֶׁאֵמְרוּ חֲכָמֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָהּ ²⁴⁴ לְכָל עַדֵּת יִשְׂרָאֵל, וְהַחֲסִיד יֵשׁ
 לוֹ לְלַמֵּד מֵאֵלֶּה וּלְהוֹסִיף עָלֵיהֶם ²⁴⁵ בְּהִנָּה וְכִהְנָה לְכָבוֹד שֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ.

ביאורים

סירב אחאב להיענות לו. ²³⁴ בראשונה. שיקח את כספו וזהבו, נשיו ועבדיו. ²³⁵ לאו ספר תורה.
 בודאי הכוונה לספר התורה, ועל הדבר הזה סירב אחאב, ובכך הראה שמכבד את התורה
 (רש"י). ובזכות זה זכה לכ"ב שנות מלכות. [בעיון יעקב (ד"ה לפי) ביאר, שעיקר הכיבוד היה בזה
 שאמר לו 'כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות', והיינו
 שהסכים לשלוח לו כל כסף וזהב שביקש ממנו אבל לא את ספר התורה, ובזה הראה שהתורה
 חביבה עליו יותר מכל כסף וזהב שהיה לו]. ²³⁶ היה הולך ממקום למקום. וספר תורה עמו.
²³⁷ יניחנו. את הס"ת. ²³⁸ וירכב עליו. משום שיש בזה דרך בזיון. ²³⁹ מניחו בחיקו. מחזיקו
 בידו כנגד לבו ורוכב. ²⁴⁰ שספר תורה עליה. משום בזיון. [איסור זה נוהג גם לגבי ספרי קודש
 אחרים. רמ"א, יו"ד רפב, ז]. ²⁴¹ אין זורקין כתיבי הקודש. כאשר רוצה להעבירם לחבירו, כיון
 שדרך בזיון הוא, אלא ימסרם בנחת ובדרך כבוד. ²⁴² ואפילו הלכות ואגדות. אף שאין בהם
 כל כך קדושה כקדושת תורה נביאים וכתובים. ²⁴³ על גבי חומשים. מכיון שקדושת חומשים
 גדולה מקדושת ספרי נביאים וכתובים. ²⁴⁴ לכל עדת ישראל. מצד הדין. ²⁴⁵ כהנה וכהנה.
 כגון, שניח את ספרי הקודש במקום נקי ובמקום המובחר שבביתו, ושלא יניח עמהם חלוקו
 ואין צריך לומר מנעלים ובתי שוקיים, ולא כלי מאכל, ולא יישן סמוך להם וכו'. ולא יהיו הספרים
 עזובים בביתו ואינו מחזר אחריהם, וינער האבק מעליהם ויצניעם במקום טוב כאילו היו

ישראל

פרק יט

מסילת

²⁴⁶ ובכלל זה, הנקיון והטהרה הצריכה לדברי תורה, שלא לעסוק בה אפילו בהרהור ²⁴⁷ במקומות המטנפים ולא בידים שאינם נקיות, וכבר הרבו חכמינו זכרונם לברכה להזהיר על זה במקומות רבים.

²⁴⁸ **ובענין** לומדי תורה, הנה מקרא כתוב (ויקרא יט, לב): "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן", ²⁴⁹ זקן, ²⁵⁰ ומנה ילפינן לכל מיני פבוד שאפשר לעשות להם שראוי ודאי לחסיד שייעשהו. וכבר אמרו זכרונם לברכה (כתובת קה, ב): "את יראי ה' יכבד" (תהלים טו, ד), ²⁵² זה יהושפט מלך יהודה, שפינן שיהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו ואומר לו, ²⁵³ רבי רבי, מורי מורי. ורבי זירא ²⁵⁴ כשהיה חלוש מלמודו, היה משים עצמו

ביאורים

חפצים חשובים. ולא יניח ספר פתוח ויצא, ויאגדן יפה ויקום בפניהם וכ"ש בפני ס"ת, ולכרכה במטפחת יפה, להלבישה ולכסותה בגדי זהב וכסף, וכן שאר הספרים המקושרים לכסותם בעור יפה ונעים (מפרשים). ²⁴⁶. ובכלל זה. של כבוד התורה. ²⁴⁷. במקומות המטנפים. ואף שזה איסור מן הדין, מידת חסידות היא להקפיד על זה מאד, שלא יקרה לו הדבר לעולם ואפילו בשגגה - אף שקשה ליוהר בזה, וכמו שהביא רבינו לעיל "מימי לא הרהרתי" וכו' [ועיי"ש בביאורים] (פתח המסילה). ²⁴⁸. **ובענין לומדי תורה.** בענין חובת כיבודם. ²⁴⁹. זקן. אין לשון 'זקן' אלא במי שלמד תורה וקנה חכמה (עיי' קידושין לב:). להלכה נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רמד ס"א): מצות עשה לקום בפני כל חכם, אפילו אינו זקן אלא 'יניק וחכים', ואפילו אינו רב. ²⁵⁰. ומינה ילפינן. וממנה אנו למדים. ²⁵¹. **ואת יראי ה'.** החכמים, כמו שאמרו (אבות ג, יז): "אם אין יראה אין חכמה" (יושר מסילה). ²⁵². זה יהושפט מלך יהודה. הכתוב הזה נדרש על יהושפט מלך יהודה, שהקל בכבוד מלכותו ונהג כבוד רב בחכמים. ²⁵³. רבי רבי מורי מורי. לשון חשיבות שהיה מחבבם ומחשיבם מאד. ב'בן יהוידע' מבאר הכפילות - רבי בגירסא ורבי בעיון וסברא. וכן מורי ביראת חטא ומורי באהבת השם, ששלימות העבודה היא בשניהם, בדחילו וברחימו. ²⁵⁴. כשהיה חלוש מלמודו, כשנחלש מתוך לימוד והיה זקוק למנוחה ורצה בכל זאת לקיים מצוות.

עיונים

כב. השמחה הדביקות והקנאה. כאן מנה השמחה ראשונה, ולהלן בביאור מנה הדביקות לראשונה. כי השמחה יותר עיקר בחיוב, כי ההיפך גורם לתרעומות הקב"ה על ישראל וכמו שביאר להלן "תחת אשר לא עבדת" וגו'. אבל לענין ביאורן, הדביקות יותר קרוב לאהבה וכמ"ש להלן על הדביקות "והם ממש ענפי האהבה העיקרית" וכו'.

עוד נראה דכאן מונה אותם לפי סגולותיהן, ובזה השמחה יותר מצויה מהדביקות, והדביקות יותר מצויה מהקנאה, כי הקנאה היא רק באנשים יחידי סגולה בלבד. ולהלן מונה אותן לפי מהותן, ובמהותן הדביקות

מסילות פרק יט ישרים

על פתח בית המדרש לעשות מצוה²⁵⁵ כשיקום מלפני התלמידים חכמים (ברכות כח, א). כל אלה דברים שדבר רואים אנחנו היות הכבוד יתברך שמו הפין גם וגלה דעתו העליון בזה, וכיון שכן, מי האיש החפץ לעשות נחת רוח ליוצרו הנה בדרך זה ילך ויוסיף לקח בתחבולותיו ולעשות הישר לפניו יתברך.

²⁵⁶ ובכלל זה כמו כן כבוד בית הכנסת ובית המדרש, שאין די שלא ינהג בהם קלות ראש, אלא שינהג בהם כל מיני²⁵⁸ כבוד ומורא בכל מנהגיו ובכל פעולותיו, וכל מה²⁵⁹ שלא היה עושה בהיכל מלך גדול לא יעשה בהם.

ונדרב עתה מענין האהבה, וענפיה הם שלשה: (ב) השמחה, הדביקות,

ביאורים

255. כשיקום מלפני התלמידים חכמים. ומדת החסידות שבדבר הוא שהכניס עצמו במקום שיתחייב בקימה, דאילו הקימה עצמה הרי כבר היה מחויב מן הדין ('עיונים'). 256. ובכלל זה. של הכבוד כחלק מן היראה. 257. שלא ינהג בהם קלות ראש. שזהו איסור גמור ואינו ממידת החסידות. 258. כבוד ומורא. 'כבוד' בקום עשה ו'מורא' בשב ואל תעשה. 259. שלא היה עושה בהיכל מלך גדול. מחמת הכבוד שרוחש למלך בשר ודם.

עיונים	מסילת	פרקיט	ישרים
יותר קרובה אל האהבה מהשמחה ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).	והקנאה. והנה²⁶⁰ ענין האהבה הוא שיהיה האדם חושק ומתאווה²⁶¹ ממש אל קרבתו ותבדך²⁶² ורודף אחר קרבתו כאשר ירדף איש אחר דבר²⁶³ הנחמד ממנו חמדה עזה, עד שיהיה לו הזכרת שמו ותבדך וידבר בתהלותיו והעסק בדברי תורתו ואלהותו ותבדך שעשוע וענג ממש, כמי שאוהב את אשת נעוריו או בנו יחידו אהבה חזקה אשר אפלו הדבור בה יהיה לו לנחת ותענוג, וכענין הכתוב (ירמיה לא, יט):²⁶⁴ "כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד". והנה ודאי שמי שאוהב את בוראו²⁶⁵ אהבה אמיתית, לא²⁶⁶ יניח עבודתו לשום טעם שבעולם, אם לא יהיה אנוס ממש, ולא יצטרף²⁶⁸ רצוני ופיתוי²⁶⁹ לעבודה, אלא אדרבא, לבו²⁷⁰ ישאהו²⁷¹ ויריצהו אליה אם לא יהיה²⁷² עובד גדול שימנעהו. הנה זאת היא המדה²⁷³ הנחמדת אשר אליה זכו החסידים הראשונים קדושי עליון, וכמאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים מב, כג):²⁷⁴ "כאיל תערג על אפיקי מים בן נפשי תערג אליך		

ביאורים

260. ענין האהבה. השייך למדריגת החסידות. 261. ממש. בצורה מוחשית ומורגשת. 262. ורודף אחר קדושתו. מבקש ומתאמץ להדבק בקדושת ה'. 263. הנחמד ממנו. הנחשק על ידו. 264. כי מדי דברי בו וגו'. "אשר מתי שאני מדבר בו - לא אפסוק מיד, כי אם אזכרנו זמן רב, כדרך האב המדבר בבנו החביב לו... כי יתענג בזכרון שמו" (מצודת דוד). 265. אהבה אמיתית. שאינה תלויה בדבר. 266. יניח. יעזוב. 267. טעם. סיבה. 268. ריצוי ופיתוי. לעורר את רצונו ולפתותו ע"י הטובות והמעלות שיזכה בהן (שמחת מרדכי). 'ריצוי' - בדברים, 'ופתוי' - בתגמול (יושר מסילה). 269. לעבודה. דברים שאינם חיוב גמור. 270. ישאהו. ימשכהו (מרצונו הפנימי). 271. ויריצהו. את גופו ואבריו (יושר מסילה). 272. עיבוב גדול. ולא כתב "אנוס ממש" כדלעיל, כי כאן מדבר רבינו בדברים שאינם חיוב גמור (פתח המסילה). 273. הנחמדת. הרצויה והמבוקשת. 274. תערגו. תתאוה (עפ"י ת"י).

מסילת	פרק יט	ישרים	עיונים
אלהים, צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא [ואראה פני אלהים], ואומר: "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' [לבי ובשרי ורגלי וכל איל חי]", (שם פר, ג), "צמאה לך נפשי²⁷⁵ כמה לך בשרי [בארץ ציה ועיף בלי מים] (שם סג, ב). כל זה מתקן התשוקה שהיה מושך לו יתברך, וכענין מה שאמר הנביא (ישעיה כו, ח): "לשמך ולזכרך תאות נפש", ואומר (שם ט): "נפשי אויתך בלילה²⁷⁷ ²⁷⁸אף רוחי בקרבי אשחרך". ודוד עצמו אמר (תהלים סג, ז): "אם זכרתיך על יצועי באשמורות אהנה בך", באר הענין והשעשוע שהיה לו בדרך זו ובשכחו יתברך שמו, ואמר (שם קט, מז): "ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי", ואמר (שם, כד): "גם²⁸⁰ (מצותיך) [עדותיך] שעשעי וגו'".			

והנה זאת נדאי, שאהבה זאת צריך שלא תהיה אהבה התלויה בדרך,
 דהיינו שיאהב את הבורא יתברך על שמטיב אליו ומעשירו ומצליח

ביאורים

275. כמה לך בשרי, לשון תאוה (רש"י). כלומר, משתוקקת ומתאוה אליך אפילו בשרי, כצמא אל
 המים ההולך במדבר שממה. וי"מ הגם שאמצא בארץ ציה, ששם הבשר והנפש צמאים ומתאווים
 למים - אני איני צמא למים, רק לך אני צמא ונפשי שוקקה (מלב"ם, אבן יחייא). 276. לשמך ולזכרך
 תאות נפש, תאות כל נפש היתה להזכיר לנו שמך ולומר לנו דבר מאתך (מצודת דוד). 277. נפשי
 אויתך בלילה, נפשי תאוה (=התאוה) לך בלילה - היא עת למחשבת האדם הפנויה ממחשבות
 הטורדות (שם). 278. אף רוחי בקרבי אשחרך, כל עוד שרוחי בקרבי אשחר ואדרוש לך (שם).
 279. אם זכרתיך על יצועי וגו', באמת זכרתיך בהיותי על יצועי ובאשמורות הלילה כשאני מקיץ
 מהשינה מחשב אני בך (שם). 280. גם עדותיך שעשעי, לא לבד אשיח בהם דרך עראי כי גם שעשועי

עיונים	מסילת פרקיט	ישרים
ענינו הוא שכו. איננו זוכר כי אם המים. כי הצמא והוא בארץ ציה, הלא חשק הצמא כפול. והפליג עוד באמרו "ועיף", כי אילו לא היה עיף לא יגדל חשקו כל כך, והפליג עוד באמרו "בלי מים", כלומר שאין לו עוד תקוה שיהיה לו מים, שהרי בארץ ציה הוא, ולכך חשק הצמא בו ירבה ויפרוץ (כד הקמח' לרבינו בחיי).	אותו, אלא פאחבת הנן לאביו שהיא אהבה טבעית ממש ²⁸¹ שטבעו מכריחו וכו' פהו לזה, כמאמר הפתוב (דברים לב, ו): "הלא הוא אביך קנך". ²⁸² ומבחן האהבה הזאת הוא בזמן הדחק והצרה, וכן אמרו זכרונם לברכה (ברכות נד, א): "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך", אפלו נוטל את נפשך, 'ובכל מאדך', ²⁸³ בכל קמוןך".	אמנם כד' שלא תהי' נה הצרות והדחקים ²⁸⁴ קשי ומניעה אל האהבה, יש לאדם להשיב אל עצמו שתי תשובות: האחת מהן ²⁸⁵ שנה לכל נפש, והשניה לחקמים בעלי הדעה העמקה.
כד. כל מאי דעבדין מן שמיא - לטב. כתב ה"בית הלוי" (הוספות, עמ' ו): "מגדר הבוסח המעולה, שיהיה לו הבטחון לא רק בידים במיעוט המלאכה ולבו מלא רצונות, דזה אינו בוטח בלב ועיקר הבטחון תלוי בלב כמאמר הכתוב "בו בטח לבי", ועל כן צריך שגם לבו ורצונו יהיו שקטים ושלמים, ולא יהיה לו שום רצון בלב. וכל כך יתחזק בבטחונו שבדאי יעשה	האחת היא, ²⁸⁶ כל מאי דעבדין מן שמיא	

ביאורים

(עסקי) המה בכל עת (שם). 281. שטבעו מכריחו. "שימשך אחריו יתברך ממש כברזל אחר אבן השואבת" (לעיל פ"א). 282. קנך. "שקף קנין" (רמב"ן), "למען תהיה קנינו" (ספורנו). 283. בכל ממונך. גם כשכל ממונך נלקח ממך ("זמן הדוחק והצרה"). 284. קושי ומניעה. מקשים עליו או מונעים ממנו לגמרי אהבת ה'. 285. שזה לכל נפש. מתאימה לכל אדם, בכל מדרגה. 286. כל מאי דעבדין מן שמיא לטב. גירסתנו שם: "כל דעביד רחמנא - לטב". כל מה שעושה הקב"ה, הכל לטובה.

מסילות פרקיט ישרים עיונים

(כח) לְטֹב" (ברכות כ, ב), וְזֶה, כִּי אֶפְלֹל הַצֶּעֶר הַהוּא
וְהַדְחָק הַנִּרְאָה בְּעֵינָיו רָעָה, אֵינָנו בְּאֵמֶת אֱלֹא
טוֹכָה אֱמֶתִית, וְכַמְּשָׁל הָרוּפָא הַחוֹתֵךְ אֶת הַבֶּשֶׂר
אוֹ אֶת הָאֶבֶר²⁸⁷ שֶׁנִּפְסַד כְּדֵי שְׂיִכְרִיא שָׂאֵר הַגּוֹף
יכולת בשום בריה להיטיב לו רק הבורא. ועל כן ראוי להאדם השלם שימסור רצונו בידי היודע
והיכול, וכל מה שיעשה יקבל האדם בשמחה ויבטח כי בודאי עשה כל לטובתו, וזה היה מדרגת
התנאים שהיו אומרים 'כל מה דעביד רחמנא לטב עביד'. עכ"ל.
כה. לטב. איתא בגמרא (יבמות סד.) "ואמר רב יצחק מפני מה היו אבותינו עקורים, מפני שהקב"ה
מתאוה לתפלתן של צדיקים". וכתב מרן המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל ('קובץ שיחות' 150):
הקב"ה יוצר סיבה המביאה למצב של "ויעתר יצחק" - "הרבה והפציר בתפלה" (רש"י). וחייב אדם
לנצל את הסיבות הבאות עליו שימלאו את המטרה שלשמה נתנו. ואם האדם מרכך לבו, ממרר
בבכי ומתפלל אל ה' - נוצרת עליה, התקרבות, שזהו כל ענין התפילה שאינה רק מצוה של אמירת
נוסח מילים, אלא מהותה של תפלה הוא לגבש באדם את ההכרה ש"אין עוד מלבדו". הכל ניתן ע"י
ה' ואילו אנו פונים בבקשתנו כיון שרק בו תלוי הכל, וכשפונים אנו אליו בלב טהור ממילא נוצרת
התרוממות הנפש וקירבת אלקים וכפי שכותב החוה"ל (בחשבון התשיעי מחשבון הנפש), עיי"ש.
[זה לשונו שם: "וראוי לך אחי שתדע כי כוונתנו בתפילה אינה כי אם כלות הנפש אל האלקים...
והשלכת כל יחביה עליו"]. והוא תוכן התפילה להשליך כל יחבינו אליו, שהרי הכל תלוי בו, להודות
ולשבח לו על מה שיש לנו שהרי מידו קיבלנו זאת, והכרה זו יוצרת את רוממות הנפש, ובונה את
מעלת האמונה באדם. וכן ברמב"ן (סוף פרשת בא) מודגש כי ענין התפלה מטרתו שנאמין באלקינו,
ע"ש. ולכן נותן הקב"ה צרות ויסורים שיביאו לתפלה וממילא לחיזוק הכרת האדם ואמונתו בבורא.
ולפי זה פשוט הדבר שצריך לשמוח ביסורים, ומי שחייב שוטפים בשקט ובשלוה הוא האומלל, שהרי
חסרים לו סיבות לשלמות וקירבת אלקים. ומצינו שדוד המלך ע"ה אמר (תהלים כג, ד): "שבטך
ומשענתך המה ינחמוני", שבטך - יסורים, משענתך - תורה, ב' עניינים אלו הם הנוחם והשמירה
בהליכה ב"גיא צלמות" והם היוצרים את המצב של "כי אתה עמדי".
ולאור דברים אלה נבין ג"כ מה שלכאורה קשה בעצם ענין התפלה, שמתפללים אנו על מילוי

ביאורים

287. שנפסד. שנחלה, שהתקלקל.

עיונים

מסילת

פרקיט

ישרים

בקשותינו לחיים מאושרים בלי כל צרה ופגע ומום. ולכאורה מה שייך לבקש מהבורא שישנה את מצבינו, אם סובלים אנו אין זה ח"ו מקרה אלא רצון ה', וא"כ צריך לקבל את הדברים כמו שהם שהרי רצון ה' הוא זה, ולהאמין כי כל מאי דעבדין מן שמיא לטב, ואע"פ שאין אנו מבינים את צד הטובה שבו, אולם ודאי שהענין לטובתינו כפי שמבאר ה"מסילת ישרים", וכמש"כ עוד שם שבעלי הדעה האמתית אינם צריכים אפילו לטעם הזה וכו', ע"ש, וא"כ מה שייך להתפלל על מילוי חסרונותינו, וכיצד

וְלֹא יִמוּת, שְׁאֵף עַל פִּי שֶׁהַמַּעֲשֶׂה אֶכְזָרִי לְכַאוֹרָה, אֵינוֹ אֱלֹא רַחֲמָנוּת בְּאַמֶּת לְהִיטִיבוֹ בְּאַחֲרִיתוֹ, וְלֹא יָסִיר תְּהוֹלָה אֶהְכֶּתוּ מִהַרְוֵפָא בְּעֵבֹר זֶה הַמַּעֲשֶׂה, אֱלֹא אֲדַרְבָּא יוֹסִיף לְאַהֲבָה אוֹתוֹ. בֵּין הַדָּבָר הַזֶּה, בְּשִׁיחֻשׁב הָאָדָם שָׂכָל מַה שֶׁהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה עִמּוֹ לְמוֹכֶתוֹ הוּא עוֹשֶׂה, בֵּין שִׁיחֻיָּה²⁸⁸ בְּגוֹפּוֹ בֵּין שִׁיחֻיָּה²⁸⁹ בְּמַמּוֹנּוֹ, וְאֵף עַל פִּי שֶׁהוּא אֵינוֹ רוֹאֶה וְאֵינוֹ מִכִּין אִיף זֶה הוּא טוֹכְתּוֹ וְדַאי טוֹכְתּוֹ הוּא, הִנֵּה לֹא תַחֲלִשׁ²⁹⁰ אֶהְכֶּתוּ מִפְּנֵי כָּל דִּחְק אוֹ כָּל צַעַר, אֱלֹא אֲדַרְבָּא²⁹¹ תִּנְבֵּר וְנוֹסְפָה כּוֹ תְּמִיד.

בְּעֲלֵי הַדְּעָה הָאֱמֵתִית²⁹² אֵינָם צָרִיכִים אֶפְלוּ

התפללו האבות על מומם וכן חנה אשת אלקנה ששפכה את נפשה לפני ה' שיתן לה בן? אמנם לפי מה שנתבאר הרי כל ענין החסרון והמום מטרתו להביא את האדם לתפלה שירגיש בצרתו ויבקש להסירה ממי שבידו הדבר, וזהו רצון ה' ביצירת המום שיביא הדבר להתעוררות וקירבת אלוקים, ואם שימש הדבר כדוחף לעליה - א"כ שוב אין צורך במום! רצון ה' הוא בהתאם למצב החדש שנוצר, מצב שאינו דורש יותר את סיבת המום להתעוררות, ולכן מרפא אותו הקב"ה ממומו.

ביאורים

288. בנפשו. צער או חולי. 289. בממונו. הפסד כספי. 290. אהבתו. אל השי"ת. 291. תגבר ונוספה בו תמיד. בידועו בודאות שהכל לטובה. 292. אינם צריכים אפילו לטעם הזה. כדי לאהוב את ה', אף שטעם זה נכון גם לבעלי הדיעה האמתית, שהרי רבי עקיבא הוא האומר כן, וכן נחום איש גז (תענית כ) ('עיונים').

מסילת פרק יט ישרים עיונים

לִטְעַם הַזֶּה, כִּי הָרִי ²⁹³אֵין לָהֶם לְבֹן עֲצָמָם כָּלָל, אֲלֵא ²⁹⁴כָּל תְּפִלָּתָם לְהַגְדִּיל כְּבוֹד שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ וְלַעֲשׂוֹת נַחַת רֹחַ לְפָנָיו, ^(כז)וְכָל מַה שְׂוִיתֶנְגְּבְּרוּ ²⁹⁵עֲבוּבִים נִגְדָּם עַד שְׂוִיצְטָרְכוּ הֵם יוֹתֵר כַּח ²⁹⁶לְהַעֲבִירָם, הִנֵּה ²⁹⁷יֵאֱמִין לָבָם וַיִּשְׁמְחוּ ²⁹⁸לְהִרְאוֹת ²⁹⁹תִּקְוָאָם וְאִמּוֹנָתָם, כִּשְׁר צָבָא ³⁰⁰הָרְשָׁוִים

והיינו כי יצר הרע הוא המפתה את האדם ללכת אחרי חמדת הלב, והזהירנו להיות חשק עבודתו ואהבתו מבזה כל החשקים, כאמרו (שה"ש ח, ז) 'אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בזה יבחו לו'. והוא מדתו של אברהם אבינו ע"ה, שניתן לו בן בעת זקנותו אחר היותו חשוך בנים, ושנתאוו לו כל ימיו, והיה המעולה שבמין האנושי, ועיקרו בחפץ חסד, ונעשה לו אכזרי לאהבת בוראו, לשחוט אותו בידו, ועזב ושכח אהבת בנו יחידו, אשר אהבו תכלית אהבה, וחשק להיות אהבתו גוברת ומשכחת כל החשקים והתאוות, והוא שנקרא 'אוהב', כאמרו 'זרע אברהם אוהבי'. עכ"ד הרשב"א.

בפרשת כי תצא (דברים כא) נאמרה פרשת בן סורר ומורה. ובמסכת סנהדרין (עא.) אמרו: "בן סורר לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב, דרוש וקבל שכר". ודברים אלו תמוהים, מפני מה הוצרכה התורה לכתוב פרשה שלימה שאינה נוהגת במציאות ולא תהא לעולם? ותירץ רבינו בחיי, כי היה זה מחכמת התורה ללמד את העם עד היכן גדול חיוב אהבת השם יתברך. שהרי אין לך אהבה גדולה בעולם כאהבת האב והאם לבנם, וכיון שעובר הבן על מצות ה' יתעלה, חייבים הם שתגבר בקרבם אהבת השם יתברך על אהבת הבן, עד שהם עצמם צריכים להביאו לבית דין לסקילה. על זה אמרו: "דרוש - מפרשת בן סורר ומורה עד כמה צריך האדם לאהוב את השי"ת - וקבל שכר".

ביאורים

293. אין להם לבון עצמם. אינם מתכוונים בשום פעולה לטובת עצמם. [בסדר הויכוח הגי': "לכוין לעצמם"]. 294. כל תפילתם. כל בקשתם ורצונם. ויש גורסים: "כל תכליתם". 295. עיבובים נגדם. מפריעים ומניעות המקשים עליהם להגיע למטרה הנעלה. 296. להעבירם. לסלקם. 297. יאמין. יחזק. 298. להראות. לגלות לפני ה'. 299. תוקף אמונתם. אמונתם החזקה. 300. הרשום בנבחרה. המצוין והמפורסם בכוחו הגדול.

עיונים

מסילת

פרקיט

ישרים

כו. מתדבק כל כך בשמו יתברך, עד שכבר יסור מלפנות ולהשגיח אל שום דבר זולתו. וכ"כ הרמב"ם בסוף הלכות תשובה, וז"ל: וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה', ונמצא שוגה בה תמיד כאילו חולה חולי האהבה, שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה, יותר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגים

בגבורה אשר יבחר לו תמיד במלחמה³⁰¹ החזקה יותר להראות³⁰² תקפו בגבורה. וכבר³⁰³ מרגל זה העניין בכל³⁰⁴ אוהב בשר ודם שישמח כשיזדמן לו³⁰⁵ מה שיוכל להראות בו³⁰⁶ אל אשר הוא אוהב עד היכן מגיע³⁰⁷ עצם אהבתו.

ונבאר

עמה ענפי האהבה, הם השלשה שזכרתי: הדבקות, השמחה, והקנאה. הדבקות הוא שיהיה לבו של האדם⁽²⁾ מתדבק כל כך בשמו יתברך, עד שכבר³⁰⁸ יסור³⁰⁹ מלפנות³¹⁰ ולהשגיח אל שום דבר זולתו, והוא מה³¹¹ שבא

בה תמיד כמו שזונו 'בכל לבבך ובכל נפשך', והוא ששלמה אמר דרך משל 'כי חולת אהבה אני', וכל שיר השירים משל הוא לענין זה וכו'. דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי, ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה, כמו שצוה ואמר 'בכל לבבך ובכל נפשך' עכ"ל. הרמב"ם מבאר את הכתוב 'בכל לבבך ובכל נפשך', שיהיו לבו ונפשו מלאים אך ורק באהבתו יתברך.

ביאורים

301. החזקה יותר. הקשה יותר. 302. תקפו. כוחו וגבורתו. 303. מורגל. מצוי. 304. אוהב בשר ודם. כי אצל בשר ודם האהבה היא חושית וקל יותר להשיגה (ישר מסילה). 305. מה שיוכל. דבר שיוכל. 306. אל אשר הוא אוהב. לאותו אדם שהוא אוהב. 307. עוצם אהבתו. חוזק אהבתו אליו. 308. יסור. יימנע. 309. מלפנות. מלכתחילה. 310. ולהשגיח. תוך כדי העבודה. 311. שבא עליו המושל בדבריו שלמה. שהמשיל שלמה המלך בדבריו את התורה לאילת אהבים ויעלת חן שאהבה שוגה בה תמיד.

ישרים

פרק יט

מסילת

עליו המושל כדברי שלמה (משלי ה, יט): "אֵילַת אֲהָבִים וְיַעֲלֶתֶת הֵן דִּדְיָהּ וְרוּחַ
בְּכָל עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגָּה תְּמִיד". ובמקרא אמרו זכרונם לברכה (עירובין נה, ב):
"³¹²אמרו עליו על רבי אלעזר בן פדת שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק
התחתון של צפורי³¹³ וסדינו מוטל בשוק העליון של צפורי". והנה ³¹⁴תכלית
המדה הזאת הוא להיות האדם מתדבק בך אל בוראו בכל עת ובכל שעה,
אמנם לפחות בשעת ³¹⁵עבודה, אם אוהב הוא את בוראו, ודאי שהיה לו
הדבקות הזו. ובירושלמי (ברכות פ"ה ח"א) אמרו: "רבי חנינא בן דוסא היה
עומד ומתפלל ובא ³¹⁶חברו וקראו ולא הפסיק תפלתו כו'. אמרו לו
תלמידיו, רבנו, ³¹⁷ולא הרגשת? ואמר להם, ³¹⁸יבוא עלי, מתוך שהיה לבי
מכוון בתפלה לא הרגשתי".

ועל הדבקות ³¹⁹הזוהרנו בתורה פעמים רבות: "לאהבה את ה' אלהיך
[לשמע בקולו] ולדבקה בו" (דברים ל, ב), "ובו תדבק" (שם י, ב), "ובו

ביאורים

312. אמרו עליו. בדרשתם על סוף הפסוק: "באהבתה תשגה תמיד" - בשביל אהבת התורה
תתנהג כשוגג וכפתי, להזניח כל עסקיך ולרוץ אחריה, כגון מה שראינו אצל רבי אלעזר בן פדת.
313. וסדינו. בגדו העליון שהיה מתכסה בו, נשכח בשוק העליון, ולא הרגיש בדבר מרוב שקיעתו
בעסק-התורה. 314. תכלית המדה הזאת. המדרגה העליונה ביותר של הדבקות בה'. 315. עבודה.
התפילה וקיום המצוות. 316. חברו. מין שרץ מסוכן ומזיק [הוא יצור כלאים הבא מנחש וחרדון
(מין צב). (ירושלמי ברכות ח, ה). ובמסכת ברכות (לג) נקרא "ערווד" עיי"ש ברש"י]. 317. ולא
הרגשת. שהכישך. 318. יבוא עלי. לשון שבועה. [כאומר "יבוא עלי פורענות אם אין אמת בדבריי"].
319. הזוהרנו בתורה פעמים רבות. ומ"מ נכללת במדת החסידות, כי אי אפשר להגיע לשלימות
הדבקות בה' אם לא הגיע למידת החסידות (שמחת מרדכי).

עיונים	מסילת פרק יט	ישרים
כח. חיבב הקב"ה את ישראל. לכאורה צ"ע מדוע הביא רבינו מדרש זה העוסק באהבת ה' את ישראל בשעה שמדבר על חובת האהבה והדביקות של ישראל כלפי ה' ויתכן, שביטויי אהבת ה' לישראל מחייבים את אותם הדברים מצד ישראל לאביהם שבשמים, כמאמר הכתוב במשלי (כו, יט): כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם" (שמחת מרדכי). והנה כתיב (מלאכי א, ב): "אהבתי אתכם אמר ה'", וכביכול אצלו יתברך הוא לאין שיעור, כי הוא יתברך הוא אין סוף. ועיין בספר חוט המשולש (תולדות רבי עקיבא איגר ז"ל, דף ס"ב) שכתב להקשות, כיצד זה ציותה התורה לאהוב את ה' - "ואהבת את ה' אלהיך" (דברים ו, ה) - והרי לא יתכן לצוות לאהוב על ידי כפיה? וביאר בשם רבי עקיבא איגר, כי על זה אנו חותמים בברכה קודם קריאת שמע, "הבוחר בעמו ישראל באהבה", ואם השי"ת אוהב אותנו, בהכרח עלינו לאהוב אותו, שהרי "כמים הפנים לפנים כן לב האדם..."	תְּדַבֵּקוֹן" (שם יג, ה). וְיִדּוּד אָמַר (תהלים סג, ט): "דְּבַקְהָ נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ". וְעֵנִין כָּל אֱלֹהֵי הַפְּסוּקִים אַחֶה, שֶׁהוּא הַדְּבִקוּת שֶׁהָאָדָם מְתַדַּבֵּק בּוֹ יְתַדַּבֵּר שְׂאִינִי יָכוֹל³²⁰ לִפְרֹד וְלִזְוֹז מִמֶּנּוּ, וְאָמְרוּ זְכָרֵנוּם לְכַרְכָּה (ב"ר פ, ז): אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לֵקִישׁ, בְּשִׁלֵּשׁ לְשׁוֹנוֹת שֶׁל חֶבֶה^(כח) חֶבֶב הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל, בְּדִבְקָה³²¹, בְּחִשְׁיָקָה³²², וּבְחִפְצָה³²³. וְאָנוּ לְמַדִּים אוֹתָם³²⁴ מִפִּרְשְׁתוֹ שֶׁל שְׁכֵם בֶּן חֲמוּר. וְהֵם מִמֶּשׁ³²⁵ עֲנַפִּי הָאֶהְכָּה הָעֲקָרִית, וְהֵינִי הַתְּשׁוּקָה שֶׁזִּכְרֹתֶי וְהַדְּבִקוּת וְהַנַּחֲת³²⁷ וְהַעֲנָג הַנִּמְצָא בְּעֶסֶק עֵינֵינוּ שֶׁל הַנֶּאֱהָב.	

הוא אין סוף. ועיין בספר חוט המשולש (תולדות רבי עקיבא איגר ז"ל, דף ס"ב) שכתב להקשות, כיצד זה ציותה התורה לאהוב את ה' - "ואהבת את ה' אלהיך" (דברים ו, ה) - והרי לא יתכן לצוות לאהוב על ידי כפיה? וביאר בשם רבי עקיבא איגר, כי על זה אנו חותמים בברכה קודם קריאת שמע, "הבוחר בעמו ישראל באהבה", ואם השי"ת אוהב אותנו, בהכרח עלינו לאהוב אותו, שהרי "כמים הפנים לפנים כן לב האדם..."

ביאורים

320. ליפרד ולזוז ממנו. במחשבתו ובהרגשתו. 321. בדביקה. ככתוב (דברים ד, ד): "ואתם הדבקים בה' אלהיכם". 322. בחשיקה. ככתוב (שם ז, ז): "לא מרובכם חשק ה' בכם". 323. ובחפיצה. ככתוב (מלאכי ג, יב): "ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ, אמר ה' צבאות". 324. מפרשתו של שכם. שביטא את מאוייו לדינה בת יעקב באותן לשונות [בדביקה - 'ותדבק נפשו', בחשיקה - 'שכם בני חשקה נפשו בבתכם', בחפיצה - 'כי חפץ בבת יעקב' (בראשית לד)]. 325. והם. הדביקה והחשיקה והחפיצה. 326. ענפי האהבה. המסתעפים מענין הדביקות (שמחת מרדכי). 327. והענג

מסילת פרק יט ישרים עיונים

הַשְּׁנִי³²⁸ הוּא הַשְּׁמִיחָה, וְהוּא עֶקֶר גָּדוֹל
 בְּעִבּוּדָהּ, וְהוּא מֵהַשְּׁדִּיר מִזְהִיר
 וְאוֹמֵר (תהלים ק, ב): "עֲבֹדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה
 בּוֹאוּ לִפְנֵי בְּרִנָּה", וְאוֹמֵר (שם סח, ד): "צִדִּיקִים
 יִשְׂמְחוּ" (ו) יַעֲלֶצוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים³³³ וַיִּשְׂשֻׁ
 בְּשִׂמְחָה, וְאוֹמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרָם לְבָרְכָהּ (שבת ל,
 ב): "אֵין הַשְּׂכִינָה שׁוֹרָה אֵלָּא מִתּוֹךְ שִׂמְחָה
 שֶׁל מִצְוָה". וְעַל הַפֶּסוּק שִׁזְכְּרֵנוּ לְמַעַל^(ל) עֲבֹדוּ
 אֶת ה' בְּשִׂמְחָה, אֲמָרוּ בְּמִדְרָשׁ (שׁוֹמֵר טוֹב תהלים ק):
 "אֲמַר רַבִּי אִיבֵי, כְּשֶׁתִּהְיֶה עוֹמֵד לְהַתְפַּלֵּל יֵהָא

ל. עבדו את ה' בשמחה. ה"פלא יועץ" (אות ש' שמחה) מדריך את האדם כיצד לחוש שמחה במצוות, ומדגיש שבידנו הדבר להרבות במחשבות טובות שעל ידיהן יכול איש להפוך את לבו וינהגו אל המקום אשר צריך לרצות. וז"ל שם: "כמה שמחה היה שמוח אם היה מוצא שלל רב, והכל כאין

ביאורים

הנמצא בעסק עניניו וכו'. כלומר, העונג שהאהב מרגיש בעת שהוא עוסק בעניניו של הנאהב.
 328. השני. הענף השני מענפי אהבת-ה'. 329. בעבודה. לפני השי"ת. 330. עבדו את ה' בשמחה. שלא תהא עבודתכם עליכם למשא אלא מתוך שמחה ובטוב לבב (רד"ק). 331. בואו לפני ברינה. בואו לפני בְּעִבּוּדָהּ בהשמעת קול זמר ושבח. 332. יעלצו לפני אלהים. יעלצו' הוא שמחה נפשית (פנימית), ובא לרוב על השמחה בה' (מלב"ם). 333. וישישו בשמחה. והשמחה שישמחו בה' תעורר משוש בגלוי [ששון הוא הביטוי החיצוני של השמחה] (שם). 334. שורה. על האדם. 335. מתוך שמחה של מצוה. כמו דוד המלך ששרתה עליו שכינה על ידי השמחה מאמירת מזמורי שבח להקב"ה (עי' פסחים קיז). ובמסכת שבת (ל:; כתב רש"י: כגון דבר שמחה של הכנסת כלה. והטעם, כי אין השכינה שורה על דבר חסר אלא על דבר שלם, ולפיכך כאשר נפשו אינו בשמחה הרי היא בחסרון ואין השכינה שורה עליו (מהר"ל).

עיונים

מסילת

פרקיט

ישרים

נגד החיים. וכמה שמחה היה שמח אם היה ניצול ממות לחיים, כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו. וכל חיי העולם הזה הבל המה נגד חיי העולם הבא, שהרי אמרו: "יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה". וכל חיי העולם הבא כלא חשיבי נגד עשיית רצון הבורא, שהרי אמרו: "יפה שעה אחת של תורה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא". ואם אדם שמח במוצאו של רב, על אחת כמה וכמה שמחה כפולה ומכופלת צריך שישמח על התורה ועל העבודה ועל

לְבָךְ שִׂמְחָה עָלֶיךָ שְׂאֵתָהּ מִתְפַּלֵּל לֵאלֹהִים שְׂאֵין ³³⁶ כִּיּוֹצֵא בּוֹ. כִּי זֹאת הִיא הַשְׂמֵחָה הָאֲמִתִּית שִׂיְהִיָּה לְבוֹ שֶׁל אָדָם עָלֵי ³³⁷ עַל שֶׁהוּא זֹכֶה ³³⁸ לְעֵבֶד לִפְנֵי אֲדֹנָי יִתְבָּרֵךְ שְׂאֵין כְּמוֹהוּ, וְלַעֲסֹק בְּתוֹרָתוֹ וּמִצְוֹתָיו שֶׁהֵם הַשְׂלֵמוֹת הָאֲמִתִּי וְהַיָּקָר הַנִּצָּחִי. וְאָמַר שְׁלֵמָה ³³⁹ בְּמִשְׁלַח הַחֲכָמָה (שיר השירים א, ד): ³⁴⁰ "מִשְׁכְּנֵי אַחֲרֵיךָ נְרוּצָה ³⁴¹ הֵבִיאֵנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נְגִילָה וְנִשְׂמָחָה בְךָ". כִּי כָל מֶה שֶׁזֹּכֶה הָאָדָם לִכְנֶס יוֹתֵר לִפְנֵים בְּחֲדָרֵי יְדִיעַת גְּדֻלָּתוֹ וְיִתְבָּרֵךְ, יוֹתֵר תִּגְדֹּל בּוֹ הַשְׂמֵחָה, וְיִהְיֶה לְבוֹ שִׂישׁ בְּקִרְבּוֹ. וְאָמַר (תהלים קמט, ב): ³⁴² "יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֲשֵׂיו בְּנֵי צִיּוֹן ³⁴³ יִגִּילוּ בְּמִלְכָּם". וְיִדָּו שֶׁכָּבֵר

קיום המצוות! עכ"ל. [וע"ע 'מכתב מאלהיו' ח"א עמ' 4].

ביאורים

336. כִּיּוֹצֵא בּוֹ. דומה לו. 337. עַל שֶׁהוּא זֹכֶה. יש לו לאדם להרגיש כי עבודת ה' זכייה היא, ורק ע"ז יעלו לבו בה (פי כהן). 338. לְעֵבֶד לִפְנֵי אֲדֹנָי יִתְבָּרֵךְ. עבודת ה' זוהי תפילה, כמבואר במסכת תענית (ב), ויש בה ענין מיוחד של שמחה כמבואר מדברי המדרש שהביא רבינו (פי כהן). 339. בְּמִשְׁלַח הַחֲכָמָה. בשיר השירים שהוא כולו משל שכתב שלמה המלך החכם מכל אדם. 340. מִשְׁכְּנֵי אַחֲרֵיךָ נְרוּצָה. כנסת ישראל אומרת לה: "משוך אותי אליך משיכה מועטת ואני ארוץ אחריך במהירות" (מצודת דוד). 341. הֵבִיאֵנִי וְגו'. ועל ידי זה שארוץ אחריך - הביאני המלך חדריו להשיג גדולתו, ואז "נגילה ונשמחה בך" - כפי גודל ההשגה. 342. בְּעֲשֵׂיו. בה' שעשהו לו לעם, כמ"ש 'הוא עשנו ולו אנחנו' (מלבי"ם). 343. יִגִּילוּ בְּמִלְכָּם. "גיל" - שמחה על דבר חדש (מלבי"ם). זה הוכחה לדברי רבינו שכלל שיוסיף בידיעת ה' תגדל בו השמחה.

מסילות פרק יט ישרים עיונים

לא. שנתרעם הקב"ה על ישראל מפני שחסרו תנאי זה בעבודתם. הרמב"ם (סוף הלכות לולב) כתב: "השמחה שימח אדם בעשיית המצוה ובאהבת הא-ל שצוה בהן - עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו, שנאמר" 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה".

הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל (במאמר שמחת בית השואבה תש"מ), עמד על הלשון המיוחדת שנקט בה הרמב"ם - "ראוי להפרע

הגיע אל³⁴⁴ המעלה הזאת שעור גדול, אמר (שם קד, לד): "יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה", ואמר (שם מג, ד): "ואבואה אל מזבח אלהים³⁴⁵ אל אלהיך ואלהיך ואזכור אלהים אלהיך", ואמר (שם עא, כג): "תרננה שפתי כי אזמרה לך ונפשי אשר פדית". והינו, כי כל כך היתה מתגברת בקרב השמחה, שגבר השפתיים היו מתנענעות מאליהם ומרגנות בהיותו עוסק בתהלותיו ותפארתו, וכל זה מגדל התלהטות נפשו שהיתה מתלהטת בשמחתה לפניו,³⁴⁶ הוא מה שפנים "ונפשי אשר פדית".

ומצינו³⁴⁷ שנתרעם הקב"ה על ישראל מפני שחסרו³⁴⁸ תנאי זה³⁴⁹ בעבודתם. הוא שנאמר (דברים כח, מז): "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה³⁵¹ ובטוב לבב". ודוד לפי שראה את ישראל בעת

ביאורים

344. המעלה הזאת. של השגת גדלות הבורא. 345. אל אלהיך שמחת גילי. אל ה' שהוא שמחת גילי. 346. הוא מה שסיים ונפשי אשר פדית. רבינו מבאר, נפשי שפדית משפלותה ועלתה למעלת ההתלהטות לפניך היא שגרמה שירגנו שפתי כי אזמרה לך ('עיונים'). 347. שנתרעם. שבעס. 348. תנאי זה. של השמחה. 349. בעבודתם. בעת לימוד התורה וקיום המצוות, שזוהי תנאי בסיסי המחייב את כולם, ועל חסרון זה באה התוכחה. אמנם השמחה בה' בכל עת היא ממידת החסידות. 350. תחת אשר לא עבדת וגו'. סיבת הקללות שיבואו היא בגלל שלא עבדת וגו'. 351. ובטוב לבב. ברצון ובאהבה.

עיונים	מסילת פרקיט	ישרים
ממנו". ובאמת הלשון תמוה מאוד, כי אם הרמב"ם סובר שמצות השמחה היא כשאר מצוות עשה, פשיטא שיש עונש על ביטול מצות השמחה כמו על ביטול כל מצוה אחרת, ולא היה לו לפרט את עונשו כאן. ואם נאמר שהרמב"ם סובר כדעת הרמב"ן (שמות כ, ח. ויקרא א, ד) שאין פרעון על אי קיום מצות עשה, רק הפסד שכר, אם כן מדוע יש פרעון על ביטול מצות השמחה? משמע מכאן שהרמב"ם רוצה ללמדנו שיש עונש מיוחד ומופלג על העדר השמחה. כדי להסביר את ההבדל בין מצות השמחה לשאר המצוות, המשיל הגר"י הוטנר זצ"ל משל נפלא: בעל עסק ביקש להעריך את שווי עסקו. הוא הציע את העסק למכירה, וכאשר הוצע לו סכום נכבד עבור העסק - לא מכר, מכיון שרק רצה לדעת את השווי האמיתי של העסק. חז"ל אומרים (אבות ה'): "לפום צערא אגרא" (כמידת הצער שאדם מצטער בכדי לקיים המצוה, כך יהיה שכרו). שאל הגר"י הוטנר, הרי בורא העולם אינו רוצה בצער האדם, ומפני מה השכר ניתן לפי גודל הצער? והשיב, שבדאי אין ה' נותן שכר על הצער, אלא שהצער הוא אות וסימן למידת נכונותו של האדם להקריב קרבן עבור המצוה. ע"י הצער הוא מגלה את הערכתו למצוה, וכמה המצוה שוה בעיניו. כשם שגודל סכום הכסף שבעל העסק מוכן לוותר עליו מעיד על שווי העסק, כך המסירות נפש למצוות מעידה על ערכן של המצוות בעיני היהודי. כן הדבר בענין השמחה. השמחה מגלה עד כמה האדם מעריך את מצוות ה'. אדם שמח כאשר הוא עושה דבר החשוב בעיניו - "שש אנוכי על אמרתך כמוצא שלל רב". כשם שאוצר שמצא האדם גורם לו לשמחה לפי ערך האוצר, כך האדם המעריך את המצוות ישמח בהם מאד. אם אדם אינו שמח במצוות ח", סימן הדבר שלמצוות אין ערך בעיניו. ולכן, כאשר הוא אינו שמח במצוות, לא זו בלבד שביטל מצוה (מצוות השמחה), אלא שהוריד את הערך הכללי של כל המצוות. וכשם שלפום צערא אגרא, כך כפי מיעוט השמחה יורד ערך כל המצוות - "וראוי להפרע ממנו".	התנבדכם על בנין הבית שפכר הגיעו³⁵² למעלה הזאת, התפלל עליהם שתתקיים המדה המזכה בהם ולא תסור, הוא מה שאמר (דה"א כט, יז-יח): "ועתה עמך הנמצאו פה³⁵³ ראיתי בשמחה להתנדב לך, ה' אלהי אברהם יצחק וישראל	ישרים

ביאורים

352. למעלה הזאת. של השמחה בעבודת ה'. 353. ראיתי בשמחה. ע"י השמחה ששמחו בעת הנדבה ראיתי והבנתי שהיה לבבם להתנדב לך (מלבי"ם).

עיונים

מסילות פרקיט ישרים

לב. שמרה זאת לעולם. ופירש רבינו שהתפלל דוד על כל ישראל שאותה מעלת השמחה שהגיעו אליה בהתנדבם תהיה שמורה בקרבם לעולם ויהיה לבבם מוכן אליו לעבדו בשמחה תמיד. ונראה שלמד דוד כן מהקב"ה שהתפלל כביכול על ישראל שיעמדו במעלתם שהגיעו אליה בשעת קבלת התורה: "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצותי כל הימים" (דברים ה, כו), וזהו שאמרו

חז"ל (ע"ז ה.) שהיו כפויי טובה על שלא אמרו אתה תן, כלומר שלא הכירו טובת ה' הרבה הצפונה בתפלה זו, שאילו הכירו זה היו ממהרים גם הם להתפלל תפלה זו: אתה תן. ומכאן שראוי לאדם כשמגיע למעלה רוחנית שיתפלל באותה שעה להקב"ה שיהא שמור זאת לו לעולם ויכין לבו אליו, כי אם לא יעשה כן הרי הוא משום שאינו מכיר את ערך המעלה ומזלזל בה, ובמקום מכיר טובה יהיה כפוי טובה, ואין לך פחיתות בנפש מכפיות טובה ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

ביאורים

354. שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך. "כמו שהיום לבבם [ב]יושר - כן שמרה זאת להם לעולם, שיהיה יצר מחשבתם ולבבם (כלומר, מה שיווצר במחשבת-לבם - השאיפות והרגשות) נכון (מכוון) אליך" (רד"ק). ורבינו מבאר שאותה מעלת השמחה שהגיעו אליה בהתנדבם תהיה שמורה בקרבם לעולם ויהיה לבבם מוכן אליו לעבדו בשמחה תמיד. 355. הענף השלישי. של אהבת ה'. 356. מקנא לשם קדשו. מתחמם ומתקצף למען כבוד ה' על דבר רע אשר נעשה כנגדו. 357. שונא את משנאיו. שונא בלבו את אויבי ה' אפילו אם לא יוכל לעשות להם דבר. 358. נעשית. ללא הפרעה ועיכוב מצידם של שונאי ה'. 359. הלוא משנאיך ה' אשנא. וזה סימן האוהב, ששונא את שונאי אוהבו כאילו הם שונאי (מלבי"ם). 360. ובתקומיך אתקוטט. ועם המתקוממים עליך אריב.

אֲבִתֵּינוּ ³⁵⁴(לב) שְׁמֶרָה זֹאת לְעוֹלָם לִיצֵר מַחְשְׁבוֹת לִבְּךָ עִמָּךְ וְהָכֵן לִבְּךָ אֵלַיִךְ".

³⁵⁵הָעֵנֶף הַשְּׁלִישִׁי הוּא הַקִּנְיָה, שִׁיְהִיָּה הָאָדָם ³⁵⁶מִקְנָא לְשֵׁם קָדְשׁוֹ, ³⁵⁷שׁוֹנֵא אֶת מִשְׁנָאָיו וּמִשְׁתַּדֵּל לְהַכְנִיעַם בְּמַה שְׁיֻכָּל, כְּדִי שִׁתְהַיָּה עֲבוֹדָתוֹ וְתִקְרָךְ ³⁵⁸נַעֲשִׂית וְכְבוֹדוֹ מִתְרַבֶּה. וְהוּא מַה שְּׁאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשְּׁלֹמֹם (תהלים קלט, כא-כב): ³⁵⁹"הֲלֹא מִשְׁנָאִיךָ ה' אֲשֵׁנָא ³⁶⁰וּבִתְקוּמִיךָ אֶתְקוּטִט, תִּכְלִית שְׁנָאָה שְׁנֵאֲתִים

ישראלים

פרק יט

מסילת

³⁶¹לְאִיִּבִים הָיוּ לִי. וְאֵלֶיהֶם אָמַר (מ"א יט, י): ³⁶²"קָנָא קִנְאָתִי לָהּ [אֱלֹהִי] צְבָאוֹת [כִּי עֲזָבוּ בְרִיתִךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶת מִזְבְּחֶיךָ הָרְסוּ וְאֶת נְבִיאֶךָ הָרְגוּ בְּחָרֵב]".
³⁶³וְכָבֵד רָאִינוּ ³⁶⁴לְמַה זָכָה ³⁶⁵בְּעֶבְרִית קִנְאָתִי לְאֱלֹהִיו, ³⁶⁶כְּמֵאמֶר הַכְּתוּב (במדבר כה, יג): ³⁶⁷"תַּחַת אֲשֶׁר קָנָא לְאֱלֹהִיו ³⁶⁸וַיַּכְפֹּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְכָבֵד ³⁶⁹הַפְּלִיגוּ חֲכָמֵינוּ וְכְרוֹנָם לְבִרְכָּה (שבת נד, ב) לְדַבֵּר ³⁷⁰בְּמִי שֵׁישׁ בִּידוֹ לְמַחֲוֹת וְאִינוּ מוֹחָה, וְנִזְרוּ דִּינוֹ ³⁷¹לְתַפְסַּם בְּעוֹן הַחוּמָּאִים עֲצָמוֹ. וְכַמְדִּרְשׁ אִיכָה (רבה א, ו [ג]) אָמְרוּ: ³⁷²"הָיוּ שְׂרִיָּה פְּאִילִים", מָה אֵילִים הָלְלוּ בְּשַׁעַת שְׂרָב הוֹפְכִים פְּנֵיהֶם ³⁷³אֵלֹו תַּחַת אֵלֹו, כֵּךְ הָיוּ ³⁷⁴גְּדוּלֵי יִשְׂרָאֵל ³⁷⁵רֹאִים דְּבַר עֲבָרָה ³⁷⁶וְהוֹפְכִים פְּנֵיהֶם מִמֶּנּוּ. אָמַר לָהֶם הַפְּרִיֵשׁ בְּרוּךְ הוּא, ³⁷⁷תְּבוּאָה הִשְׁעָה וְאִנִּי ³⁷⁸אֶעֱשֶׂה לָהֶם כֵּן".

ביאורים

361. לאויבים היו לי. לאויבים הם נחשבים בעיני וכאילו עשו לי רע (אבן עזרא). 362. קנא קנאתי לה'. במה שהרגתי את נביאי הבעל המתעים את ישראל. 363. וכבר ראינו למה זכה וכו'. ומגודל השכר נוכל להבין את גודל חשיבות הדבר (פתח המסילה). 364. למה זכה. אליהו. כדעת האומר "אליהו הוא פנחס" (מובא ברש"י ב"מ קד: ד"ה לאו). 365. בעבור קנאתי לאלוקיו. בכך שהרג את זמרי בן סלוא. 366. כמאמר הכתוב. "והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם" (במדבר כה, יג) שזכה לכהונה לו ולזרעו אחריו. 367. תחת אשר. על אשר. 368. ויכפר על בני ישראל. שלא יקלו מחמת חרון אף ה'. 369. הפליגו. האריכו, הרבו. 370. במי שיש בידו למחות. בעונשו של אדם שיכול למחות כנגד עוברי עבירה באופן שאפשר שישמעו לו. 371. ליתפס בעוון החומאים. שהוא יענש על עוונותיהם כאילו חטא בעצמו. 372. הופכים פניהם. מסובבים פניהם זה מזה ורצים. 373. אלו תחת אלו. אל מקור המים ולא פונים זה אל זה בדאגה ובאהבה כשם שעושים בעת רוייה ושלוחה. 374. גדולי ישראל. באותו הדור שלפני החורבן. 375. רואים דבר עבירה. באחד מהם. 376. והופכים פניהם ממנו. כאילו לא רואים כלל. כלומר, ללא תוכחה ומחאה בחוטאים. 377. תבואה השעה. בשעת חורבן הבית. 378. אעשה להם כן. מידה כנגד מידה, כשהיו בצרה - אהפוך פני מהם ולא אתערב בענינם [על דרך מה שנאמר (דברים לא, יח): "ואנכי הסתר אסתיר פני מהם"].

מסילת

פרק יט

ישרים

³⁷⁹ וְזֶה פְּשׁוּט, כִּי מִי שְׁאוּחֵב אֶת חֲבֵרוֹ אִי אֶפְשָׁר לוֹ לִסְבֹּל שְׂיִרְאָה מִכֵּים אֶת חֲבֵרוֹ אוֹ מִחֲרָפִים אוֹתוֹ, וּבִנְדָא שְׂיִצָא ³⁸⁰ לְעִזְרָתוֹ. ³⁸¹ גַּם מִי שְׁאוּחֵב שְׁמוֹ יִתְבָּרֵךְ לֹא יוּכַל לִסְבֹּל וְלִרְאוֹת שְׂיִחְלָלוּ אוֹתוֹ חֵם וְחִלְיָה וְשִׁיעָבָרוֹ עַל מִצְוֹתָיו, וְהוּא מֵה שְׁאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי כה, ד): "עֲזֹבִי תוֹרָה וְחִלְלוּ רִשְׁעֵי וְשִׁמְרֵי תוֹרָה ³⁸² יִתְגָּרוּ בָם". כִּי אוֹתָם שְׁמַחֲלִים רִשְׁעֵי בְּרִשְׁעָתוֹ וְלֹא יוֹכִיחוּ עַל פְּנֵיו מוֹמוֹ, ³⁸³ הֵנָּה הֵם עֲזֹבִי הַתּוֹרָה וּמִנִּיחִים אוֹתָהּ שְׂתִתְחַלֵּל חֵם וְחִלְיָה. אֲךָ שׁוֹמְרֵיהָ ³⁸⁴ הַמִּתְחַזְּקִים לְהַחֲזִיקָהּ, וְדָא שְׂיִתְגָּרוּ בָם, ³⁸⁵ לֹא יוּכְלוּ לְהַתְאָפֵק וּלְהַחֲרִישׁ. וְאָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶל אֵיזֹב (איוב מ, יא-יז): "הִפִּין עֲבֻרוֹת אַפְּךָ וּרְאָה כָּל גָּאֹה וְחִשְׁפִּילָהּ, (ו) רְאָה כָּל גָּאֹה הַכְּנִיעָהּ ³⁸⁷ וְחִדְךָ רִשְׁעִים וּתְחַתֵּם, טָמְנָם בְּעַפָּר יָחַד ³⁸⁸ פְּנִיָּהֶם חֲבֹשׁ בְּטָמוֹן".

ביאורים

³⁷⁹ וזה פשוט. להבין למה הקנאה הגדולה הזו היא ענף מענפי האהבה, ומה חמורה כל כך העבירה של מי שאינו מוחה (פתח המסילה). ³⁸⁰ לעזרתו. להגנתו - לתומכו ולהסיר חרפתו. ³⁸¹ גם. כמו כן. ³⁸² יתגרו בם. יריבו עם הרשעים [אמר "בם" בלשון רבים, כי שומרי תורה אין מחניפים להרשעים אפילו כשהם רבים, כי הם בטוחים בה' שלא יעזבם בידם, להבדיל מ"עוזבי תורה יהללו רשע" - שמהללים את הרשע גם כשהוא יחיד ואין להתיירא ממנו (עיון יעקב)]. ³⁸³ הנה הם עוזבי התורה. "כי לולא אשר עזב את התורה, לא הָלָל העובר על דבריה ומפר מצוותיה" (שע"ת ג, קפט). ³⁸⁴ המתחזקים. המתאמצים. ³⁸⁵ לא יוכלו להתאפק ולהחריש. רבינו מדבר באותם מקרים שבהם אדם פטור מלהוכיח ומלמחות מצד עיקר הדין, כי במקרה שהוא חייב בדבר - אין תוכחתו בגדר מידת חסידות, אלא קיום מצות עשה. מאידך, על החסיד לשקול בכל מצב אם מותר לו להוכיח ולמחות ואם אין בתוכחתו נזק במקום תועלת (שמחת מרדכי). ³⁸⁶ הפין עבירות אפך וגו'. דברי ה' לאיוב, מהי ההנהגה המצופה מן הצדיק השלם: פור כעסך על הרשעים - לעונשם. ³⁸⁷ וחידך. רמוס ושובר (ראב"ע, רלב"ג). ³⁸⁸ פניהם חבוש בטמון. כבוש את פני הרשעים בעפר - כלומר השפלים והכניעים (עפ"י ראב"ע ומצו"ד).

עיונים

מסילת

פרקיט

ישרים

לג. כי זהו תוקף האהבה שיוכל להראות מי שאוהב את בוראו באמת. אחד החידושים הגדולים של רבינו בפרק זה, הוא השיוך של הקנאה לכבוד ה' למידת האהבה. לקנא לכבוד ה' יכול רק מי שאוהב אותו מאד ואינו יכול לסבול שמחללים את שמו ועוברים על מצוותיו. האהבה הבוררת בקרבו אינה מאפשרת לו להחריש על פגיעה בכבוד הש"ת כביכול וגוררת אותו למעשים של קנאות. נמצאנו למדים מדבריו, כי הקנאות

³⁸⁹(ל) כי זהו תוקף האהבה שיוכל להראות מי שאוהב את בוראו באמת. ואומר (תהלים צו, י):
 "אהבי ה' שנאו רע".³⁹⁰

וְהַיְהִי בְּאַרְנוּ עַד הַנָּה הַחֲסִידוֹת מִה שֶׁתְּלוֹי
 בְּמַעֲשֵׂיהָ, וּבְאַפֵּן הָעֲשִׂיָּה. נִבְאָר עֲתָה
 הַתְּלוֹי בְּפִנְיָהּ. וְכָבֵד דְּבִרְנוּ גַם בֵּן ³⁹¹לְמַעַלָּה מֵעֲנִין
 לְשִׁמָּה וְשָׁלָא לְשִׁמָּה לְמִדְּרַגּוֹתֵיהֶם. אֲמָנָם וְדָא
 שְׁמִי שֶׁמִּתְכַּוֵּן בְּעִבּוּדָתוֹ לְטַהַר נַפְשׁוֹ לְפָנֵי בּוֹרְאוֹ
 לְמַעַן תִּזְכָּה ³⁹²לְשִׁבְתָּ אֶת פָּנָיו בְּכֻלָּל הַיְּשָׁרִים
 וְהַחֲסִידִים ³⁹³לְחֻזּוֹת בְּנֵעָם ה' ³⁹⁴לְבַקֵּר בְּהִיכְלוֹ

אינה הנהגה מסויימת כשלעצמה, אלא צריכה לבוא מעצמה כפועל יוצא הכרחי ממדת האהבה. רק קנאות כזו משובחת, ובה נשתבח פנחס בן אלעזר הכהן [כדברי הבורא עצמו "פנחס בן אלעזר... השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם"]! פנחס - מעיד ה' - קינא ממש את "קנאתי" שלי! המיוחדת אך ורק לי; קנאה שכל-כולה לשם-שמים בלבד, שלא היתה בה כל מחשבה וכוונה צדדית]. קנאות כזו, שכל כולה רצופה אהבה, ואין בה שמץ של טינה אישית. שהרי החסיד, אין כוונתו במעשיו לפניה אישית כל שהיא, אלא רק לכבודו יתברך שמו (מסילות יהודה). נמצאנו למדים, שאין די בקנאות, אף לא אם תוצאותיה מבורכות. הקנאה חיובית רק אם מניעה טהורים ונאצלים! ללא שמעורב בה רגשות אישיים.

ביאורים

389. כי זהו. ההתנגדות לרשעים והשפלתם. 390. אוהבי ה' שנאו רע. הרי ששנאת הרע היא תוצאה של אהבת ה'. 391. למעלה. פרק טז, בביאור מידת-ה'טהרה. 392. לשבת את פניו בכלל הישרים. על שם הכתוב (תהלים קמ, יד) "ישבו ישרים את פניך", וביאורו: לשבת לפניו יתברך יחד עם הצדיקים. 393. לחזות בנעם ה'. לחוש בנעימות ומתיקות ה'. 394. לבקר בהיכלו. להכנס לגן עדן.

מסילת

פרק יט

ישרים

ולקבל הגמול אשר בעולם הבא,³⁹⁵ לא נוכל לומר שתהיה כונה זו רעה, אכן לא נוכל לומר גם כן שתהיה³⁹⁶ היותר טובה,³⁹⁷ כי עד שהאדם מתבונן לטובת עצמו, סוף סוף עבודתו³⁹⁹ לצורך עצמו. אך הכונה האמתית המצויה בחסידים אשר⁴⁰⁰ טרחו והשתדלו להשיגה, הוא שיהיה האדם עובד [את השם יתברך] רק למען אשר כבודו של האדון ברוך הוא יגדל וירבה. וזה יהיה אחר שהתנבא באהבה אליו יתברך, ויהיה חומר ומתאווה אל הגדלת כבודו ומצטער⁴⁰¹ על כל שימעת ממנו, כי אז יעבד עבודתו לתכלית זה, שלפחות⁴⁰² מצדו יהיה כבודו יתברך מתגדל,⁴⁰³ ויתאווה שכל שאר בני האדם יהיו כמו כן, ויצטער ויתאנח על מה ששמעו ששאר בני האדם, וכל שכן על מה שממעט הוא עצמו⁴⁰⁵ בשונו או⁴⁰⁶ כאנס או

ביאורים

395. לא נוכל לומר שתהיה כונה זו רעה. כי ס"ס כוונתו לגמול רוחני בעולם הבא, שזוהי תכלית האדם, ולא על מנת לקבל עושר וכבוד בעוה"ז. 396. היותר טובה. הנעלה ביותר. 397. כי עד. כי כל עוד. 398. לטובת עצמו. לקבל שכר בעולם הבא. 399. לצורך עצמו. ומה שכתב רבינו לעיל בפרק א' שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנאות מזיו שכינתו, פירוש שזו היתה כוונת השי"ת בבריאת העולם להיטיב עם הבריות, אבל החסיד אין לו לכיין עבודתו למען יזכה לטובה זו, אלא עליו לכיין אך ורק למען הרבות כבוד שמים בעולם, כי כבוד המלך וגדולתו נמדדים עד כמה האנשים מצייתים לו (יושר מסילה). 400. טרחו והשתדלו. 'טרחו' באימוץ כוחותיהם הגופניים והנפשיים, 'והשתדלו' בפועל ובמעשים להשגת התכלית. להבדיל מאלו השוגים בהבנת החסידות ש"לא טרחו ולא נתיגעו" בה - ראה לעיל פרק י"ח (שמחת מרדכי). 401. על כל שימעת ממנו. על כל מצב וענין שבגינם מתמעט מכבודו יתברך. 402. מצדו. ע"י שלימות מעשיו. 403. ויתאווה שכל שאר בני-האדם וכו'. גם זה מסימני ה'חסיד' ומיתרונו על ה'טהור', שמלבד עבודתו שלו, הוא מתיחס גם לעבודת-ה' של זולתו, חפץ ושמח בריביה ומצטער במיעוטה (שמחת מרדכי). 404. שממעטים. בכבוד שמים. 405. בשונו. עקב חסרון ידיעה. 406. באונס. שלא ברצונו. אף ש"אונס רחמנא פטריה", מכל מקום עליו להצטער על שבגינו נתמעט כבוד שמים.

עיונים	מסילת פרק יט	ישרים
לד. ומתאנה על כבודו של הקדוש ברוך הוא. רבינו בספרו 'מאמר הגאולה' ביאר, שע"י חורבן הקדושה, כוחות הטומאה והרע הם השליטים בבריאה יותר ויותר, וע"ז אנו מצטערים ומתאוננים. וכן מצינו במשנה ברורה (סוף סימן תק"פ), וז"ל: "איתא בכתבים שראוי לכל בר ישראל לבכות על שריפת התורה שמכח זה נמסרה התורה לקליפות, המקום יחזירנה לנו במהרה בימינו" עכ"ל. ובמכתב מאלהו (ח"ג דף ר"ח) כתב, דתוכן הגלות הוא "שכינתא בגלותא" - הקדושה והרוחניות הם בגלות תחת ממשלת הטומאה, נדמה כאילו עניני הרוחניות ועבודת ה' משוללים כל חשיבות,	⁴⁰⁷בְּחֻלְשֵׁת הַטֶּבַע, אֲשֶׁר קָשָׁה לוֹ לְשָׁמֵר מִן הַחֲטָאִים כָּל עֵת, כְּעֵינֵן הַכְּתוּב (קהלת ז, כ): ⁴⁰⁸”[כִּי] אָדָם אֵין צָדִיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחְטָא”. וְדָבָר זֶה בְּאֲרוּחוֹ בְּתַנָּא דְּכִי אֱלִיהוּ זְכוּר לְטוֹב (רבה פ"ד), אָמְרוּ: "כָּל חָכָם מִיִּשְׂרָאֵל ⁴¹⁰שֵׁישׁ בּוֹ דְּבַר תּוֹרָה לְאַמְתּוֹ, (לח) וּמִתְאַנֶּה ⁴¹¹עַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְעַל ⁴¹²כְּבוֹדוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל כְּלִימִיו, ⁴¹³וּמִתְאַוֶּה וּמִצַּר לְכְבוֹד יְרוּשָׁלַיִם	

ביאורים

407. בחולשת הטבע. הגורמת לו להיכשל בדברים שאינם ראויים, ונראה שגם זה הוא בגדר "אונס" (מפרשים). **408.** כי אדם אין צדיק בארץ. אין בכל הארץ אדם צדיק. **409.** ולא יחטא. ולא ישגה בדבר אי פעם. [ויש מפרשים, 'ולא יחטא' - ולא יחסיר. דהיינו, ימעט בכבוד שמים בשוגג או באונס. אבל אין הפשט בפסוק שחייב האדם לעבור עבירות ר"ל (יושר מסילה)]. **410.** שיש בו דבר תורה לאמתו. שזכה לקנינה של התורה באמת; כלומר, שהושפע ממנה בפנימיותו. או הכוונה, שלומד תורה לשמה, כדמבואר בהמשך דבריו (אמרי אפרים). **411.** על כבודו. על חסרון כבודו. **412.** כבודן של ישראל. שנתמעט, שבכך מתמעט גם כבודו של הקב"ה כמו שכתוב (במדבר לא, א-ג) "וידבר ה' אל משה... נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים... וידבר משה... לתת נקמת ה' במדין", מדוע שינה משה? מפני ש"העומד כנגד ישראל כאילו עומד כנגד הקב"ה" (רש"י שם, ועי' מש"כ רש"י (במדבר י, לה) עה"פ ויפוצו אויביו וגו'). **413.** ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים וכו'. כלומר מצטער על חורבנם וסילוק כבודם ומתאוה ומצפה לתקומתם, ושיחזרו לכבודם הראשון.

עיונים

ולעומת זה השקר והטומאה שולטים בכפה, בני אדם מחשיבים את עניני החומריות ומנשאים את המצליחים בהם. זהו עיקר הגלות - גלות הקדושה הנדחקת ומושפלת על ידי הטומאה. ועי"ש שזהו עיקר הנסיון של הגלות.

ובספר 'קב הישר' (פרק צ"ג באמצעו) כתב: "הכלל, כי תדיר צריך האדם להתעורר בלב מר על גלות השכינה כביכול ולהתאנח ולשים אל לבו כי בהיותו על אדמתנו והשכינה היתה שורה בין הכרובים היינו מקבלים הארה בכל יום והיו ישראל נקראים עם קדוש לה, והיינו

קרובים אל השכינה ואל הקדושה, והקליפות היו נחבאים ודחופים בעמקי תהום. מה שאין כן עכשיו, ישראל הם מפורים בכל פינות וקצוות הארץ, והלילית הא חייכת ושוחקת ויש לה הנאה גדולה אשר ממש מקוים בנו 'כי שחה לעפר נפשנו'. ואיך לא ישים אדם אל לבו כל מי שיראת אלוקים נוגע בלבו לכוון בתפילתו במקומות השייכים לגאולת ישראל שיגאלנו הקב"ה למען שכינת כבודו..."

ישרים

פרק יט

מסילת

וּלְכָבוֹד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְלִישׁוּעָה שֶׁתִּצְמַח בְּקֶרֶב
⁴¹⁴וּלְכָנוּם גְּלִיּוֹת, [זוֹכָה] לְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ בְּרִבְרִי
 וְכו'". נִמְצְאָתָה לָמֵד, שְׂזֵאת הִיא הַפְּנִיָּה הַמְּעֻלָּה
 שֶׁהִיא רְחוּקָה לְגַמְרֵי מִכָּל הַנָּאֵת עֲצָמוֹ, וְאֵינָה
 אֶלָּא לְכַבֹּדוֹ שֶׁל מָקוֹם וְלִקְדוּשַׁת שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ
 הַמִּתְקַדֵּשׁ בְּבְרִיּוּתָיו בְּשִׁעָה שְׂעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ. וְעַל
 זֶה אָמְרוּ (זוה"ק שמות קיד, ב): "אֵיזָהוּ הַסִּיד
⁴¹⁵הַמִּתְחַסֵּד עִם קוֹנוֹ".

וְהִנֵּה הַחֲסִיד כֵּזֶה, מְלַבֵּד הָעֲבוֹדָה שֶׁהוּא עוֹבֵד
 בְּמַעֲשֵׂה מִצְוֹתָיו ⁴¹⁶עַל הַפְּנִיָּה הַזֹּאת,
 הֵנָּה וְדַאי צָרִיךְ שִׁיִּצְטַעַר תָּמִיד ⁴¹⁷צַעַר מִמֶּשׁ עַל
 הַגְּלוּת וְעַל הַחֲרָבָן, מִצַּד מַה שֶּׁזֶּה גֹרֵם מַעוֹט

ביאורים

414. ולכנום גליות. קיבוץ נדחי ישראל מכל ארצות גלותם לארץ ישראל. 415. המתחסד. מלשון "חסד", שענינו הענקה ונתינה - כן החסיד שואף לתת כבוד וקידוש לשמו יתברך (שם). 416. על הכוונה הזאת. מתוך הכוונה לכבודו של מקום ועשיית נחת רוח לפניו יתברך. 417. צער ממש. בישיבה על הקרקע, בבכי ובתעניות.

עיונים

מסילת

פרקיט

ישרים

לה. והשבת כבוד שמים לעילוי. ז"ל הח"ח (עה"ת דף מ"ט): "עיקר כל העיקרים היא האמונה בביאת המשיח שאז יהיה ה' למלך על כל הארץ והכל יכירו מלכותו". ואיתא בסוף מסכת אבות "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו", כלומר דמטרת כל הבריאה כדי שיתרבה כבוד שמים. ובזמן שבית המקדש היה קיים ראו כל הגוים בחוש את גדלות ה' ואת כלל ישראל בתפארתו. ואין צריך לומר שכלל ישראל בעצמו שהיה ברוב עוזו ותפארתו בודאי שהיו רואים את גדלותו ורוממותו יתברך.

⁴¹⁸ כְּבִיכּוֹל לְכַבֹּדוֹ יִתְבָּרַךְ, וְיִתְאַוֶּה לְאַאֲלֶהָ לְפִי שְׁבָה יְהִי עָלַי לְכַבֹּד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהוּא מֶה שְׁאָמַר הַתֵּנָא דְּבִי אֱלֹהֵי שְׁהִבְאֵנוּ לְמַעַלָּה, "וּמִתְאַוֶּה וּמַצֵּר לְכַבֹּד יְרוּשָׁלַיִם וְכוּ", וְיִתְפַּלֵּל תָּמִיד עַל גְּאֻלַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ^(לה) וְהַשְׁבַּת כְּבוֹד שָׁמַיִם לְעָלְיוֹ.

וְאִם יֹאמַר אָדָם, מִי אֲנִי וּמֶה אֲנִי ⁴¹⁹ סָפֹן שְׁאֵתְפַלֵּל עַל הַגְּלוּת וְעַל יְרוּשָׁלַיִם, ⁴²⁰ הַמַּפְנִי תַפְלָתִי ⁴²¹ יִבְנֶנּוּ הַגְּלוּת וְתַצְמַח הַיְשׁוּעָה! תְּשׁוּבָתוֹ בְּצִדּוֹ, בְּאוֹתָהּ שְׁשִׁנֵּנוּ (מנהדרין לו, א): "לְפִיכֶן נִבְרָא אָדָם ⁴²² יְחִידִי, כְּדֵי שְׁכַל אֶחָד יֹאמַר ⁴²³ בְּשִׁבְלִי נִבְרָא הָעוֹלָם". וְכִבְרַת נַחַת רוּחַ וכשהיה בן ישראל חוטא בשוגג היה לבו דוה עליו עד שהביא קרבנו לכפר עליו, ומי שחטא במזיד ובהתראה היה חייב מיתת בית דין לעין כל, וכל העם ישמעו ויראו. וכל זה היה גורם שכלל ישראל היו נוהרים מחטא ואפילו בשוגג, ואין צריך לומר במזיד, ובזה היה מתרבה כבוד שמו יתברך שיראים ממנו ומקיימים מצוותיו".

ביאורים

418. כְּבִיכּוֹל. פירושו: אלו היה הדבר אפשרי. כלומר, על-אף שבאמת אין דבר יכול למעט ולפגום בשלימותו האין-סופית של ה' יתברך, מכל מקום מצד כבודו המתגלה בעולם, המצב הזה נראה גורם מיעוט כבודו יתברך (שמחת מרדכי). 419. סָפֹן. חשוב. 420. הַמַּפְנִי תַפְלָתִי. והרי זה תלוי בתפילות כלל ישראל. 421. יִבְנֶנּוּ. יתקבצו. 422. יְחִידִי. באופן שונה ומיוחד משאר בני אדם, ואין אחד מהם דומה לחבירו (יד רמה, רמב"ם, מאירי). 423. בְּשִׁבְלִי נִבְרָא הָעוֹלָם. שמכיון שכל אדם

מסילת פרק יט ישרים עיונים

הוא לפניו יתברך שיהיו בניו ⁴²⁴ מבקשים ומתפללים על זאת, ואף שלא תעשה בקשתם מפני שלא הגיע הזמן או ⁴²⁵ מאיזה טעם שיהיה, ^(ל) הנה הם עשו את שלהם וקב"ה שמח בזה. ⁴²⁶

"היינו בנינו", דמבואר ברש"י במסכת ר"ה (ל). דבית המקדש השלישי יבוא מלמעלה משוכלל ובנוי, ובוזא ביאר החת"ס דבית המקדש זה נבנה ע"י הבכיות של כלל ישראל וכשיגמר הבנין אז ירד לארץ, ובוזא מבאר שם הא דכתיב "בונה ירושלים ה' - נדחי ישראל יכנס" דע"י הכינוס של כלל ישראל נבנה ירושלים. וכוונת החת"ס לכאורה שלכן כתוב "בונה" לשון הווה שכל הזמן בונה, ובפשטות זה ג"כ כוונת רבינו כאן.

יתירה מזאת מצינו בחידושי הריטב"א (תענית ל: ור"ה טז:) שכתב, שתהא תחיית המתים לכשיבנה בית מקדשנו עבור אותם שבחיים ציפו לבנינו ולא זכו לכך בחיים שמתו בגלות, ולכשיבנה המקדש הם יקומו ויזכו לראות בבנינו, וז"ל (ר"ה שם): "שתהיה תחיית המתים בימות המשיח לצדיקי ישראל שמתו בגלות, שיחיו ויהיו כבני עולם הזה לגמרי, ועליהם אמר דניאל 'אשרי המחכה ויגיע' כמו שמפורש במדרשות" עכ"ד. [וצריך לומר שאע"פ שלבסוף כולם יקומו לתחיית המתים, גם אלו שלא ציפו לישועה, מכל מקום לא יקומו מיד לכשיבנה המקדש אלא ליום הדין לעתיד לבוא].

ביאורים

נוצר בצורה מיוחדת, יש לו לתת אל לבו שהוא יחיד לפני הקב"ה, וכאילו בשבילו נברא העולם, ומתוך כך יכיר בערכו ובערך מעשיו (שם). עוד יש לפרש: כל אדם במעשיו הוא יחיד, דהיינו לכל אדם יש לו לבדו את חלקו ותפקידו בעבודת ה'. ומה שאדם זה פועל לאור תפקידו בעבודת ה', אין היכולת לפעול ביד אדם אחר, ומכלל כל הפעולות והמעשים של כל בני האדם נבנה כבוד שמים. וכך גם בהבאת הגאולה: מה שהוא פועל ומתפלל - אין היכולת ביד אחר לפעול ולהתפלל, כי זהו חלקו הבלעדי בהבאת הגאולה. ואם-כן, על אף שהגאולה עדיין לא באה, אין זה פוסט את האדם לפי ערך תפקידו להתפלל על הגאולה (שפתי חיים). ⁴²⁴ מבקשים ומתפללים על זאת. עצם הבקשה והתפילה על הגאולה היא מטרה לכשעצמה, כי רצונו של הקב"ה שאנחנו נרצה לראות בגילוי כבוד שמים (שם). ⁴²⁵ מאיזה טעם שיהיה. כגון שאין הוא בדרגה שתישמע תפילתו, כנזכר בטענה המובאת לעיל (שמחת מרדכי). ⁴²⁶ עשו את שלהם. שהתפללו וציפו לגאולה, כי ראויים

ישראלים

פרק יט

מסילות

וַיֵּצֵא ⁴²⁷הָעֶדֶר זֶה הַדָּבָר הַתִּרְעָם הַנִּבְיָא (ישעיה נט, כז): ⁴²⁸וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ
⁴²⁹וַיִּשְׁתַּוְּמֶם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ. וְאָמַר (שם סג, ה): ⁴³⁰וַאֲבִיט ⁴³¹וְאֵין עוֹר
 וַאֲשִׁתוּמָם וְאֵין סוּמָךְ. ⁴³²וְאָמַר (ירמיה ל, יז): ⁴³³"צִיּוֹן הִיא דֹרֵשׁ אֵין לָהּ",

ביאורים

הם להתפלל לפני ה' החפץ בתפילה גם אם אין הם בדרגה שתפילתם תיענה (שם). ועוד, הקב"ה שמח שזה שאיפתן של ישראל לראות בגילוי כבוד שמים, ושאיפה זו היא גופא עליה בעבודת ה' (שפתי חיים). [וז"ל רבינו (ב'אדיר במרום' עמ' יז): "ואם תאמר מה תועלת יש בתיקונים האלה [אם מתפללים על זאת ולא נעשתה בקשתם]? דע כי תועלת גדול יש: ראשונה, שכבר אינם נאבדים אלא שהם נשמרים לסוף הימים. שנית, כי בהעשות כל הפעולות הגדולות האלה בפנים, אע"פ שאין הפעולות עצמן יוצאין לחוץ, אך סוף סוף הארה יוצאת משם לעשות תיקונים גדולים בכללות הגאולה"]. ⁴²⁷העדר זה הדבר, חסרון תפילה, שלא התפללו על קץ הגאולה. ⁴²⁸וירא כי אין איש. וכאשר יראה ה' שאין איש כשר והגון להיות ישראל נגאלים בזכותו (ובהמשך אומר הפסוק שה' יגאלם בלי זכות). ⁴²⁹וישתומם כי אין מפגיע. וכאשר יעמוד בתימהון ויתבונן שאין בהם מי שמתפלל על הגאולה ובמקום [-בעד] הפושעים. [וז"ל רבינו (ב'אדיר במרום'): "עת לעשות לה' - צריך לעשות מה צריך לה' וכו', בזמן שהפרו תורתך וכו', אע"פ שאין אנשים השתדל להיות איש, וזהו גם כן מה שאמר הכתוב: וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, כי מפגיע נקרא מי שנוטל על עצמו לתקן בעד האחרים שאינם מתוקנים וכו', וכן נאמר בירמיה (ז, טז): "אל תפגע בי", להיות מתפלל בעד בני דורו שחייבים. ולכן הקב"ה משתומם ותוהה ואומר, לא די שאין אנשים אלא אף כי אין מפגיע בעד הפושעים וכו'. שכל אדם צריך להקריב עצמו בזמן שאין אחרים וליכנס אפילו במקום שאלמלא היו אחרים הוא לא היה נכנס"]. ⁴³⁰ואביט ואין עוזר. לקרב את הגאולה ע"י תפילה, כי כך הנהיג הקב"ה, שכשאנחנו מתפללים אנחנו שותפים בהנהגה של הקב"ה. בתפילתנו על הגאולה אנו נעשים שותפים בהנהגה של הקב"ה, ומגישים כביכול עזרה להקב"ה, אבל כשאין מתפללים על הגאולה כדבעי, אזי 'ואביט ואין עוזר' (שפתי חיים). ⁴³¹ואין עוזר... ואין סומך. אין אנשים המוכנים לסייע ולתמוך בהשבת כבוד-שמים, "כי אין צדיק מתפלל עליהם" (מלבי"ם). וכן אין כזה צדיק שאפשר לסמוך על זכותו להביא את הגאולה (והפסוק מסיים שה' יגאלם בלי זכות). ⁴³²ואמר. הנביא אומר שאומות העולם מגנות את ציון ואומרות ש"דורש אין לה". ⁴³³דורש אין לה. אין אדם נותן לב לבקשה ולקצותה.

מסילות פרק יט ישרים עיונים

וּפְרָשׁוֹ זְכוּנָם לְכָרְכָה (סוכה מא, א): ⁴³⁴מִכָּלֵל
 דְּבַעֲיָא דְרִישָׁה. ^(יז)הָרִי כָאן שְׁחִיבִים אֲנַחְנוּ כְּזֶה
 וְאִין לָנוּ לְפִטְר מִפְּנֵי מַעוּט כְּחֵנוּ, כִּי ⁴³⁵עַל כִּיּוּצָא
 כְּזֶה שְׁנִינוּ (אבות פ"ה מט"ז): ⁴³⁶לֹא עָלֶיךָ הַמְּלָאכָה
 לְגַמֹּר ⁴³⁷וְאִי אַתָּה בֶן חוּרִין לְפִטְל הַיַּמְנָה. וְאָמַר
 עוֹד הַנְּבִיא (ישעיה נא, יח): ⁴³⁸אִין מְנַהֵל לָהּ מִכָּל
 בְּנִים יְלָדָה ⁴³⁹וְאִין מַחְזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל בְּנִים גְּדָלָהּ.

הקרובה, היותר גלויה עצומה וחזקה, לכל השמדות המופלגות הגדולות והנוראות, המבטלות הרעיונים, אשר מצאנו בגלות בכל מקומות פזורנו. על צוארנו נרדפנו, לא הונח לנו להרגיע בגויים עם שפלותינו עונינו ומרודינו. לפי שיצא האבל הלז מלבנו, בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו. וכאשר יוכיח הנסיון, ביחוד ביום ט' באב המר, מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצנו כראוי מעמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת, ואין צריך לומר בשאר ימות השנה, אין זוכר ואין פוקד ואין דובר ממנה, אפילו במחשבה לא בא זכרונה כאילו מקרה היה לנו, על כן שבנו לחטאת אבותינו ללמוד דרכי העכור"ם שממנה נמשכו כל הרעות בכלל".

ביאורים

434. מכלל דבעיא דרישה. משמע שציון צריכה דרישה, כלומר, חפץ ובקשה מצד ישראל לבנינה של ציון. 435. על כיוצא בזה שנינו. כלומר, מצינו על דבר דומה (תלמוד תורה), שהאדם נדרש לפעול אף אם התוצאה של פעולתו לא תהיה מושלמת, כי הפעולה כשלעצמה חשובה ולא רק פירותיה. 436. לא עליך המלאכה לגמור. פירש רבינו יונה: "שלא תעלה על דעתך: 'אינני רחב-לב ולא אוכל לגמרה ומה יתרון בעמל ומה אועיל ביגיעתי', אלא, אחר שבתורה אתה עמל - קיימת מצות בוראך". 437. ואי אתה בן חורין ליבטל הימנה. כלומר, שלא יאמר האדם כיון שאין עלי המלאכה לגמור אלמד מעט ואטול שכר מועט, כיון שעל כרחך מוטל עליך העול לעסוק בתורה ביגיעה ובהתמדה בכל עת כפי כוחך, כי לכך נוצרת, כפי שנאמר (יהושע א, ח) 'לא ימוש ספר התורה הזה מפִּיךָ והגית בו יומם ולילה' (מפרשים). 438. אין מנהל לה מכל בנים ילדה. בעוד עם ישראל בגלות לא קם להם מנהיג ראוי מקרב כל הבנים שנולדו להם, שידאג ויתפלל עליהם. 439. ואין

עיונים	מסילת	פרקיט	ישרים
לח. ולא מבקשים על עילוי הכבוד. הגר"ח מוולוז'ין ("נפש החיים", שער ב' פי"א) כתב, שכל כוונות התפילה והבקשות צריכות להיות רק משום צער השכינה, כלומר, כשמבקש האדם ישועה מאת הקב"ה יתכוין בבקשתו רק מסיבת צערו יתברך שמצטער בצערן של ישראל ולא מצד צערו של האדם. עי"ש. ובספר "יסוד ושושן העבודה" (שער הצאן פרק י"א) בענין תענית כ' סיון, כתב בגודל החיוב להתבונן בצרות שהיו ביום זה, וכתב שם, שלפניו יתברך אין נפקא מינה בין "עבר" ל"הווה" והכל ממש לנגד עיניו. עכ"ל. עוד כתב הגר"ח זצ"ל בדרשתו (דרשות מוהר"ח, הובא בנפה"ח שיצא מחדש בדף ת"י מדפה"ס) וז"ל: "ואם היינו מכוונים בכל התפילות ובקשות רק על צער השכינה כביכול, בודאי היינו זוכים להיות נענים על ענין בקשתנו להגאל גאולה שלמה. אבל אשמים אנחנו בעצמנו שאין אנו משימים על לבנו כלל צער השכינה כביכול, ואין אנו מבקשים רק על עצמנו ודאגת פרנסתנו, לכן אין אנו נושעים רק מעט הנוגע לפרנסתנו, להחיות את גויתנו, ואנחנו קרוצי חומר אין אנו משיגים כלל התענוג הרוחני שיהיה לעתיד לבוא והשכינה כביכול צריכה להתלבש ב-שר של אותה אומה שישראל נתונים תחתם כדי שיתקיימו ויהיה להם פליטה מעט בין העובדי כוכבים". עכ"ל. כתב האלשיך עה"פ: "על אלה אני בוכה עיני עיני ירדה מים כי רחוק ממני מנחם משיב נפשי היו בני	ואמר (שם מ, ו): ⁴⁴⁰כל הבשר חציר וכל חסדו כצִיץ השדה, ופרשו זכרונם לברכה (ע"ז ב, ב) שכל חסד שעושים, לעצמם הם עושים, לטובת נפשם ולהנאתם, ואינם מתבוננים לפונה השלמה הזאת, ^(לח) ולא מבקשים על ⁴⁴¹עלוי הכבוד ונאלצתן של ישראל, שהרי אי אפשר לכבוד העליון	פרקיט	ישרים

ביאורים

מחזיק בידה מכל בנים גדלה. מכל הבנים שגדלו בעם ישראל אין מי שיחזיק את העם ע"י תפילה לה' לגאולתם. 440. כל הבשר חציר וכל חסדו כצִיץ השדה. נראה לפרש, על פי הקשר מקרא זה לכאן, שהנביא קובל על-כך שכל בני-האדם (כלומר, הרוב המצוי, המכונים "בשר", שלא הגיעו למדרגת ה'חסידות') אין לחסדם ולטובתם ערך נצחי, כי עיקר המניע שלהם הוא טובת עצמם, ועל כן הם ומעשיהם דומים לעשבים (חציר, ציץ השדה) הפורחים זמן קצר אך נובלים מהרה ואין להם ערך קיים. אמנם מפרשי-המקרא ביארו, שהפסוק מדבר על רשעי אומות-העולם (שמחת מרדכי). [התבונן עומק לשון הנביאים, כי על העדר מעלה נשגבה זו של חסידות בבחינת הלשמה נאמר המקרא הזה ('עיונים')]. 441. עילוי הכבוד. של ה' ושל ישראל.

עיונים

שוממים כי גבר אויב" (איכה א, טז): אמרה כנסת ישראל לפני השי"ת, איני בוכה על העדר טוב ושלום, גם לא על הרעב, הצרות והמיתות הקשות של רבבות מ ישראל, אלא "על אלה אני בוכיה" על כך ש"רחק ממני מנחם משיב נפשי" - על שסילק השי"ת שכינתו מ ישראל. אבל הבנה זו אינה נחלת הכלל. רק בני עלייה זוכים למבט הנכון ולראייה האמיתית של גודל האסון, אבל המון העם רואה את האסון בניצחון האויבים. וזהו שנאמר "היו בני שוממים" - היינו הצעירים בדעת ובהשגה, עיקר צערם היה "כי גבר אויב".

מסילת פרק יט ישרים

לְהַתְּרֵבוֹת אֵלָּא כְּנֹאֲלֶתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וּכְרֵבוֹי כְּבוֹדָם, שְׁזָה תְּלוֹי בָּזָה בְּאַמֶּת, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר כְּתָנָא דְּבִי אֱלִיהוֹ שֶׁהִזְכֵּרְתִּי "וּמִתְאַנַּח עַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְעַל כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל". נִמְצְאָתָ לְמֹד, שְׁשָׁנֵי דְּבָרִים יֵשׁ בְּעֵינֶיךָ זֶה: אֶחָד, הַכּוֹנֵנָה בְּכָל מִצְוָה וְעִבּוּדָהּ, שֶׁתִּהְיֶה לְעֻלּוֹי כְּבוֹדוֹ שֶׁל מְקוֹם כְּמוֹהָ שֶׁבְּרִיזְתּוֹ עוֹשִׂים נַחַת רוּחַ לְפָנָיו. וְעוֹד, ⁴⁴²הַצֶּעֶר וְהַבְּקָשָׁה עַל עֻלּוֹי הַכְּבוֹד הַזֶּה שֶׁיַּעֲשֶׂה בְּשִׁלְמוֹת בְּעֻלּוֹי כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְשִׁלּוֹתָן.

וְאַמְנָם עוֹד עֶקֶר שְׁנֵי יֵשׁ בְּכּוֹנֵנַת הַחֲסִידוֹת, וְהוּא מוֹכַחַת הַדּוֹר. שֶׁהֵנָּה רְאוּי לְכָל חֲסִיד שֶׁיִּתְּכּוֹן בְּמַעֲשָׂיו לְטוֹכַת דּוֹרוֹ בְּלוֹ, ⁴⁴³לְזוֹכוֹת

אוֹתָם ⁴⁴⁴וְלִהְיוֹן עֲלֵיהֶם. וְהוּא עֵנִין הַכְּתוּב (ישעיה ג, י): ⁴⁴⁵אֲמַרוּ צַדִּיק כִּי טוֹב ⁴⁴⁶כִּי פָרִי מַעַלְלֵיהֶם יֵאָכְלוּ, נִשְׁכַּל הַדּוֹר ⁴⁴⁷אוֹכֵל מִפְּרוֹתָיו, וְכֵן אֲמַרוּ זְכָרוֹנָם

ביאורים

⁴⁴². הצער. על העדר כבוד-שמים. ⁴⁴³. לזכות אותם. להשפיע עליהם טובות. ⁴⁴⁴. ולהגן עליהם. מפני פורענות העלולה לבוא עליהם לפי מעשיהם. ⁴⁴⁵. אמרו צדיק כי טוב. "אמרו למי שהוא צדיק, כי טוב עשה" (רש"י). ⁴⁴⁶. כי פרי מעלליהם יאכלו. כאשר משכר מעשיהם הטובים יהנו גם אחרים. ⁴⁴⁷. אוכל מפירותיו. נהנה בזכות תורתו ומעשיו, כמו שאמרו חז"ל (תענית כד:): "כל העולם ניזון בשביל חנינא בני".

ישרים

פרק יט

מסילת

לְבָרְכָהּ (כ"ב טו, א): ⁴⁴⁸"הִישׁ בָּה עֵץ" (במדבר יג, כ), ⁴⁴⁹אִם יֵשׁ מִי שֶׁמֶנֶן עַל דָּוָר
⁴⁵⁰כְּעֵץ. וְתִרְאֶה שֶׁזֶהוּ רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם, שִׁיחֵיו חֲסִידֵי יִשְׂרָאֵל מְזֻכָּרִים
 וּמְכַפְּרִים ⁴⁵¹עַל כָּל שְׂאֵר הַמַּדְרָגוֹת שֶׁבָּהֶם, וְהוּא מֵה שֶׁאֲמָרוּ זְכוּרָנָם לְבָרְכָהּ
⁴⁵²בְּלוּלָב וּמִינֵיו (ויק"ר ל, יב): ⁴⁵³"יְבוֹאוּ אֱלֹה וַיְכַפְּרוּ עַל אֱלֹה", ⁴⁵⁴שֶׁאֵין
 הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חָפֵץ בְּאֲבָדֵן הָרָשָׁעִים, אֲלֵא מִצְוָה מְטִילָת עַל הַחֲסִידִים
 לְהַשְׁתַּדֵּל לְזִכּוּתָם וּלְכַפֵּר עֲלֵיהֶם. וְזֶה צָרִיף שִׁיעָשָׂה כְּכֹנֶנֶת עֲבוֹדָתוֹ וְגַם
 בְּתַפְלָתוֹ ⁴⁵⁵כַּפֶּעַל, דְּהִינּוּ שִׁיתַּפְּלֵל עַל דָּוָר לְכַפֵּר עַל מִי שֶׁצָּרִיף כַּפָּרָה
 וּלְהַשִּׁיב בְּתִשּׁוּבָה מִי שֶׁצָּרִיף לָהּ, וּלְלַמֵּד סִנְגוּרִיא עַל הַדּוֹר בָּלוּ.

וּבְבָר אֲמָרוּ זְכוּרָנָם לְבָרְכָהּ (יזמא עז, א) עַל פֶּסוּק ⁴⁵⁶"וְאֲנִי בָאתִי בְּכָרִיף"

ביאורים

448. היש בה עץ. כאשר משה רבינו שלח את המרגלים לתור את ארץ ישראל, ציוה עליהם לראות
 "היש בה עץ". 449. אם יש מי שמנן על דורו. האם יש בה אדם כשר שיגן בזכויותיו על אנשי מדינתו
 מכל צער ונזק. כעץ. שהחוסים בצילו מוגנים מגשם ומשרב. 451. על כל שאר המדרגות שבהם.
 על שאר בני-ישראל שהם בדרגות נמוכות יותר (שמחת מרדכי). 452. בלולב ומיניו. ושאר המינים
 (אתרוג הדסים וערבה). ארבעת המינים רומזים על ד' המדרגות הנמצאים בעם ישראל [אתרוג יש
 בו טעם וריח, כנגד בני אדם שיש בהם תורה ומעשים טובים. לולב יש בו טעם (בפירותיו - התמרים)
 ואין בו ריח, כנגד אלו שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים. הדס יש בו ריח ואין בו טעם, כנגד
 בני אדם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה. ערבה אין בה טעם ואין בה ריח, כנגד בני אדם
 שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים]. 453. יבואו אלה ויכפרו על אלה. יבואו בעלי תורה או
 בעלי מעשים טובים המשולים לאתרוג לולב והדס, ויכפרו על אלו שאין בהם תורה ומעשים טובים
 המשולים לערבה. וזו הסיבה שמינים אלו אגודים יחדיו. 454. שאין הקב"ה חפץ באבדן הרשעים.
 ככתוב (יחזקאל יח, כג): "החפץ אחפץ מות רשע נאום ה' אלהים הלא בשובו מדרכיו וחיה".
 455. כפועל. דהיינו, באופן ישיר - בדיבור מפורש. 456. ואני באתי בדבריך. המלאך גבריאל גורש
 ממקומו (מתוך הפרגוד) ולא חזר ונכנס לשם אלא כאשר לימד זכות על ישראל בבי"ד של מעלה

מסילת פרק יט ישרים עיונים

לט. שמוסרים עצמם על צאנו. לא רק מסירות הגוף אלא גם הנפש, וכמשה רבינו שהתחנן מהקב"ה "מחני נא מספרך" (שמות לב, לב), וכמרדכי שע"י עסקו בהצלת נפשות של כלל ישראל נתבטל מתלמודו ופירשו ממנו מקצת סנהדרין, כמ"ש "ורצוי לרוב אחיו" - ולא לכולם. והכתובים הסכימו עמהם, כי בעליה לבבל נמנה אחרי ארבעה, ואחרי פורים נמנה אחרי חמשה, כמפורש במגילה (טז:), ודורו של מרדכי עלה במעלתו גם על הדור דעה וכדילפינן מ"קיימו וקבלו" כמפורש

בשבת (פח.), ודוקא מרדכי שהיה גדול הדור ואבי הישועה כולה וכמו שתקנו ב"על הנסים" - "בימי מרדכי", דוקא הוא ירד מגדלותו, והירידה מפורשת בכתובים. אבל זוהי גדולתו וגדולת גדולי הדורות כולם שמוסרים עצמם על הדור ('עיונים' להגר"י סרנא זצ"ל).

ביאורים

בהזכירו את גדולתו של דניאל, וזה מה שגילה גבריאל לדניאל במראה: "ואני באתי" - הוכנסתי אל מקום-המעלה לפנים מן הפרגוד, "בדברך" - בגללך ובשבילך, שלימדתי זכות על ישראל בהזכירי את מעלותיך. 457. וגדעון נאמר לו. כשרצה ה' להושיע את ישראל מיד מדין בימי גדעון שלח מלאך אל גדעון להכינו למלחמה. גדעון דיבר עם המלאך ולימד זכות על ישראל (עיי"ש), מיד "ויפן אליו ה'" [לגדעון, שעד כאן דיבר דרך מלאך] ויאמר. 458. לך בכוחך זה. בכוח לימוד זכות שלמדת על ישראל. 459. מגדיל עליו. מרבה כלפיו אהבה וקירבה. 460. הרועים. המנהיגים. 461. צאנו. עמו. 462. ודורשים. מבקשים בתפלתם. 463. ומשתדלים. בפועל. 464. שלומם וטובתם. שלא ייפגם

(דניאל י, יב), שלא חזר גבריאל ונכנס לפנים מן הפרגוד אלא כשילמד סגנון על ישראל. 457. וגדעון נאמר לו (שופטים ו, יד) "לך בכוחך זה", לפי שלמד סגנון על ישראל, כי אין הקדוש ברוך הוא אוהב אלא למי שאוהב את ישראל, וכל מה שאדם מגדיל אהבתו לישראל, גם הקדוש ברוך הוא 459. מגדיל עליו.

ואלה הם הרועים האמתיים של ישראל שחקב"ה חפץ בהם הרבה, (ט"ז) שמוסרים עצמם על צאנו, 461. ודורשים 462. ומשתדלים על 464. שלומם וטובתם בכל הדרכים, ועומדים תמיד

עיונים	מסילת פרקיט	ישרים
מ. שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו. הרי שהצדיקים נתבעים כאחרים על אסון המתרחש בדורם ובסביבתם, כיון שהיה להם להתפלל בעדם. כל אסון המתרחש בעולם הוא משום שהאלקים אנה לידו כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע וגו' זה שהרג במזיד נהרג וזה שהרג	⁴⁶⁵ כִּפְרִיץ לְהַתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם וּלְבַטֵּל הַגְּזֵרוֹת הַקְּשׁוֹת וּלְפַתַּח עֲלֵיהֶם שְׁעֵי הַכְּרֶכֶה. ⁴⁶⁶ הָא לְמָה זֶה דוֹמָה, לָאֵב שְׂאִינוּ אוֹהֵב שׁוֹם אָדָם יוֹתֵר ⁴⁶⁷ מִמִּי שֶׁהוּא רוֹאֶה שְׂאוֹהֵב אֶת בְּנָיו אֶהְיָ נֶאֱמָנָה. וְהוּא דָּבָר ⁴⁶⁸ שֶׁהַטֵּבַע יַעֲיֵד עָלָיו. וְהוּא עֲנִין ⁴⁶⁹ כֶּהֵן גְּדוֹל שְׂאֵמְרוּ עָלָיו (מכות יא, א): ⁴⁷⁰ (ב) שֶׁהָיָה לָהֶם לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל דּוֹרָם וְלֹא כִקְשׁוֹ". וְכֵן אָמְרוּ	

בשוגג גולה. יוצא איפוא שהנהרג היה חייב כבר מיתה בידי שמים, וכן הרוצח בשגגה היה חייב גלות בדין שמים, אם כן צריך להבין כיצד משתנה מצב זה על ידי תפלת הכהן הגדול לבטל את העונשים שהיו חייבים על מעשיהם הקודמים?

הביאור הוא, שכל עונשי שמים באים לתקן חטאים. כל חטא גורם להסתרת כבודו יתברך, ותיקונו

ביאורים

מצבם הטוב ושיתוסף עליהם עוד טובה ומעלה, כנגד מה שכתב רבינו לעיל: "מוזכים ומכפרים" - בסדר הפוך (שמחת מרדכי). ⁴⁶⁵ כִּפְרִיץ, לסתום הגדר שנפרץ ח"ו (כשנתן רשות למשחית). ⁴⁶⁶ הָא, אהבת ה' לאותן הרועים האמיתיים. ⁴⁶⁷ מִמִּי שֶׁהוּא רוֹאֶה, מאותו אדם שהאב רואה עליו שהוא אוהב את בניו. ⁴⁶⁸ שֶׁהַטֵּבַע יַעֲיֵד עָלָיו, הרגשת הנטיה הטבעית של האדם מעידה על אמיתותו, ואינו צריך לראיה. ⁴⁶⁹ כֶּהֵן גְּדוֹל שְׂאֵמְרוּ עָלָיו, הרוצח בשגגה גולה מהמדינה שהרג בה לערי מקלט ויושב שם עד מות הכהן הגדול. מאחר ויציאתו של הרוצח מעיר המקלט תלויה במיתתו של הכהן הגדול, היו אימותיהן של הכהנים הגדולים מספקות להם (לגולים לעיר מקלט) מחיה וכסות, כדי שלא יתפללו הגולים על בניהם (-הכהנים הגדולים) שימותו. ומקשה הגמרא, מדוע לחשוש שימות הכהן הגדול עקב התפילה שהרוצחים יתפללו למהר מיתתו, מדוע תתקבל תפלתם, הרי נקי הוא מעוון? מתרצת הגמרא "שהיה להם" וכו'. ⁴⁷⁰ שהיה להם לבקש וכו'. כלומר, אכן יש כהן הגדול חטא, לפי שהיה לו לבקש רחמים על אנשי דורו שלא יבואו לידי הריגה בשוגג ולא ביקש. ומאחר שיש בו חטא בדבר זה, אם יתפללו עליו הרוצחים שימות - תקובל תפילתם, שאין זה בכלל 'קללת חנם'.

מסילת פרק יט ישרים עיונים

(שם): ⁴⁷¹"ההוא גברא דאכלה אריא ברחוק תלת פריי דרבי יהושע בן לוי ולא אשתעי אליהו בהרה". הרי לך תחוכה המטלת על החסידים לבקש ולהשתדל על בני דורם.

והנה כבר בארנו חלקי החסידות הראשיים, ⁴⁷²ופרטיהם מסורים לכל שכל ולכל לב טהור להתנהג בהם בדרך הישר לפי השרשים האלה, כל דבר בעתו.

הוא שיגרום לגילוי כבודו יתברך במקום ההסתר. תפילת הצדיק עבור הרשע שעל ידה שואף הצדיק לעשות חסד עם הרשע, מהווה גילוי כבוד ה' יתברך גדול ונשגב, כי כל בחירה טובה הינה גילוי כבודו יתברך, ובחירה במעשה של חסד במסירות כזו הינה גילוי עוד יותר נעלה. ומאחר וסיבת הגילוי הזה היוו חטאי הרשעים, שכן הם גרמו לצדיק להתעורר לתפלתו,

באים הם לידי תיקונם בזה, ושוב לא צריכים הרשעים לתיקון בדרך של עונש. כאשר הקב"ה ממלא את בקשת הצדיק ומציל את הרשעים מרעתם, נוצר שוב גילוי גדול מהכרת טובה הרבה להקב"ה ששופע לבו של הצדיק, בראותו את חסדי ה' הבלתי מוגבלים ('מכתב מאלהו', ח"ג מאמר חסד והכרת טובה).

ביאורים

471. ההוא גברא וכו'. אדם אחד אכל אותו אריה במרחק שלש פרסאות ממקומו של רבי יהושע בן לוי, ובגין כך לא דיבר אליהו הנביא עם רבי יהושע בן לוי (שהיה רגיל עד אז להתגלות לפניו) שלושה ימים - כטענה וכתביעה על שלא הגן כראוי בזכויותיו ובתפילתו על סביבתו. 472. ופרטיהם מסורים לכל שכל ולכל לב טהור. כלומר, האמצעים להשגת מדריגת החסידות משתנים מאדם לאדם, ועל כל אדם ואדם - לפי שכלו וטהרת לבו - לברור את הדרכים המתאימות לו לפי מצבו הפרטי, כדי להגיע ל'חסידות' ולהפעלתה באופניה הראויים [ואלו דברי רבינו בחתימת הספר (פכ"ו): "כל אחד ואחד לפי מה שהוא, ראויים לו דרכי החסידות"] (שמחת מרדכי).

מסילת פרק ב ישרים

עיונים

פרק ב'

במשקל החסידות

א. שיהיה לבו ישר
שבכבדות... לעשות הנחת
רוח לפניו יתברך. הרי
שישרות הלב פירושה - שכל
פנייתו הוא אך ורק לעשות
נחת רוח לפניו יתברך.
וביאור הדבר, שבעצם טבעו
של לב כל מי אשר בשם
ישראל יכונה הוא אך ורק
לעשות נחת רוח לפניו יתברך
ויתעלה, וכמאמרם ז"ל
בברכות (יז.) רבי אלכסנדר
בתר דמצלי אמר הכי: רבון
העולמים גלוי וידוע לפניך
שרצוננו לעשות רצונך, ומי
מעכב - שאור שבעיסה
ושעבוד מלכיות. ולכן,
כל ענין המרחיק והמונע
מלעשות כן הוא בחינת
עיקום לב הישר, ובהסירו כל
המעכבים והמונעים, שוב לב

מה שצריך לבאר עתה הוא 'משקל החסידות
הזה, והוא ענין עקרי מאוד מאוד. ותרע
באמת שזוהי המלאכה הקשה שבחסידות,² כי
דקוּתו רב, ויש ליצר בדבר הזה³ בנסיכה גדולה,
על כן נמצאת סגנתו עצומה, כי הרבה דברים
טובים יוכל היצר לרחק כאלו הם רעים, והרבה
⁴חטאים לקרב כאלו הם מצוות גדולות. ובאמת
שלא יוכל איש להצליח⁵ במשקל הזה אלא
בשלישה דברים: ^(א)שיהיה לבו ישר שבכבדות
שלא תהיה⁶ פנייתו אלא לעשות הנחת רוח
לפניו יתברך ולא זולת זה כלל, ושיהיה מעין
איש הישראלי חוזר למקורו ולרצונו האמיתי שהוא אך ורק לעשות נחת רוח ליוצרנו ובוראנו ית'
ויתעלה, והוא ישרות לבו (פי כהן).

ביאורים

1. משקל החסידות. כלומר, שיקול הדעת הנצרך להכריע כיצד לנהוג בעניני החסידות. 2. כי דקוּתו רב. ההכרעות לנהוג כך או אחרת דורשת הבחנה מדוקדקת, כי ההבדלים בין החיובי והשלילי הם זעירים ודקים כחוט-השערה, וקל לטעות בהם (שמחת מרדכי). 3. בנסיכה גדולה. פתח רחב להכנס בו ולהטעות את האדם. 4. חטאים. מעשים אשר לפי דרגת החסידות נחשבים לחטא. 5. במשקל הזה. בשיקול הדעת הראוי. 6. פנייתו. רצונו ומטרתו.

מסילת פרק ב ישרים עיונים

7 על מעשיו עיון גדול וישתדל לתקנם על פי
8 התכלית הזו, ואחר כל זאת⁹ יהיה משליך
יהבו על ה', שאז יאמר בו (תהלים פד, ו):¹¹ "אשרי
אדם עז לו כף וגו'¹² לא ימנע טוב להולכים
בתמים". אמנם אם אחד מן התנאים האלה יחסר
בבר לבב וכוונה לשמו הגדול, ובוה אנחנו חייבין להתחנן אליו לעזור אותנו בו ולהורות אותנו עליו"
עכ"ל.

ג. לא ימנע טוב להולכים בתמים. כלומר, אף שהם כבר הולכים בתמים ועושים את חלקם בשלימות,
עדיין צריכים הם לסייעתא דשמיא. וכן יתבארו הכתובים שמביא להלן בסמוך 'רגלי חסידיו ישמור',
'ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו': הגם שהם כבר במדריגת 'חסידיו', עדיין צריכים הם לשמירה
עליונה.

וגם יש ללמוד מפסוקים אלה שאף עוד לפני הסייעתא דשמיא הם נקראים 'הולכים בתמים'
'וחסידיו', כיון שהם כבר עשו חלק העבודה שלהם (פי כהן).

ביאורים

7. על מעשיו. על אותם מעשי החסידות שרגיל בהם או שרוצה לעשותם. 8. התכלית הזו. לעשות
נחת רוח לפניו יתברך. 9. ואחר כל זאת. כלומר גם אם לבו "הישר שבלבבות", שיש לו הכלי הנכון
לצורך הבריור האמתי, וגם "מעין על מעשיו עיון גדול", שמשמש בכלי הזה שימוש מלא - אין
לו לסמוך על עצמו, אלא צריך לבטוח בה' [אמנם לא די בבטחון בה' לחוד אלא מחוייב הוא
מקודם לעשות מצידו את המוטל עליו ואת מה שביכלתו לעשות]. 10. יהיה משליך יהבו על ה'.
מלשון הכתוב "השלך על ה' יהבך" (תהלים נה, כג). כלומר, שיקוה לסיועו ויבטח בעזרתו להצליחו
בהכרעתו (עפ"י ת"י ודברי רבינו להלן). 11. אשרי אדם עז לו כף. מאושר האדם "אשר שם אותך
עוז-מבטחו" (רש"י) [והמשך המקרא (שם): "מסילות בלבבם"; ויתכן שרבינו מפרשו לענינו כאן:
שהוא בוטח בה' בדבר המסילה שבלבבו, כלומר, בדבר הישירה העיון הנכון שבלבו לבחירת
המעשים הראויים (שמחת מרדכי)]. 12. לא ימנע טוב להולכים בתמים. ה' יתברך לא ימנע את טובו
להולכים בתמימות ומשליכים עליו את יהבם, וע"כ יוכלו החסידים הנוהרים בשלושת הדברים הנ"ל
להצליח "במשקל החסידות" (שם).

ישראלים

פרק ב

מסילות

לו, לא יגיע אל השלמות, וקרוב הוא לפשול ולפל, דהיינו, או אם הפונה לא תהיה¹³ מוכרת וזכה, או אם ית'של מן העיון במה שיוכל לעין, או אם אחר¹⁴ כל זה לא יתלה בטחונו בקונו,¹⁵ קשה לו שלא יפל. אך אם שלשתם ישמר כראוי, תמימות המחשבה, עיון ובטחון, או ילך בטח באמת ולא יאנה לו כל רע. הוא הדבר שאמרה חנה בנבואתה (ש"א, ט): "רגלי חסידיו ישמרו", ודוד כמו כן אמר (תהלים לו, כח): "ולא יעזב את חסידיו לעולם נשמרו".

יְהִיָּה¹⁷ מה שצריך להבין הוא, כי אין לדון דברי חסידות¹⁸ על מראיהן הראשון, אלא צריך לעין ולהתבונן עד היכן¹⁹ תולדות המעשה מגיעות, כי לפעמים המעשה בעצמו יראה טוב, ולפי שהתולדות רעות יתחב²⁰ להניחו, ולו יעשה אותו יהיה חוטא ולא חסיד. חנה²¹ מעשה גדליה בן אחיקם גלוי לעינינו, שמפני רב חסידותו שלא לדון את ישמעאל לבק

ביאורים

13. מוכרת וזכה. פונה למטרה הנכונה, "לעשות נחת רוח לפני", וטהורה מתערבות כל פניה אחרת.
14. כל זה. שלבו ישר וכוונתו טהורה וגם עיון ככל שביכלתו.
15. קשה לו שלא יפול. קרוב לודאי שייכשל במעשיו, שלא יהיו בכלל הנהגת החסידות הראויה.
16. רגלי חסידיו ישמרו. שלא יכשלו בדרכי חסידותם עקב שיקולים מוטעים.
17. והנה. רבינו מבאר מהו אותו המשקל המדובר.
18. על מראיהן הראשון. מה שנראה לאדם במבט ראשון שזהו מנהג חסידות.
19. תולדות המעשה. תוצאותיו.
20. להניחו. להמנע מלעשותו.
21. מעשה גדליה בן אחיקם. לאחר חורבן בית המקדש הראשון, מינה נבוכדנצר מלך בבל את גדליה בן אחיקם שיהיה ממונה על שארית הפליטה שנשארו בארץ ישראל ולא הוגלו. גדליה נטל על עצמו את התפקיד, קיבץ סביבו את העם במצפה, והורה להם להיות נאמנים למלך בבל. היהודים בארצות שמסביב לארץ ישראל [מואב, עמון ואדום], כששמעו שגדליה הופקד על העם על ידי מלך בבל, עלו גם הם לארץ ישראל והתקבצו אצל גדליה. הדבר היה לצנינים בעיני בעלים מלך בני עמון, והוא שלח את שונאו של גדליה, היהודי ישמעאל

ישראלים

פרק ב

מסילות

חֹכְמָה אִי שְׁלָא לְקַבֵּל²² לְשׁוֹן הָרַע, אָמַר לְיוֹחָנָן בֶּן קִנְחָה "שִׁקְרָא אֲתָה דְבַר אֱלִי
יִשְׁמַעְאֵל" (ירמיה מ, טז), וְיִמְהָ גָרָם, גָּרָם שְׁמַת הוּא וְנִפְזָרוּ יִשְׂרָאֵל²⁴ וְכִבְּהָ
נַחֲלָתָם הַנִּשְׁאָרָה. וְכִבְּרָ יַחַם הַכְּתוּב הָרִיגָת²⁵ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר נִהְרְגוּ – אֱלִיו, כָּאֵלֹו הָרְגָם הוּא, וְכִמְאָמְרָם זְכוּנָם לְכִרְכָּה (נדה כא, א)²⁶ עַל פְּסוּק "אֵת כָּל
פְּגָרֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִכָּה בְּיַד גְּדַלְיָהוּ" (ירמיה מא, ט).

וְהַבִּית הַשְּׁנִי גַם הוּא חָרַב עַל יְדֵי חֲסִידוֹת כְּזָה אֲשֶׁר לֹא נִשְׁקַל בְּמִשְׁקַל
צֶדֶק,²⁷ בְּמַעֲשֵׂה דְבַר קִמְצָא, אָמְרוּ (גיטין נז, א): "סָבוּר רַבָּנִן

ביאורים

בן נתניה [ויש אומרים שהיה מזרע בית דוד] להרוג את גדליה. יוחנן בן קרח שהתוודע לכוונה הזדונית, בא וסיפר זאת לגדליה, והציע את עצמו ללכת להרוג את ישמעאל כי 'למה יככה נפש ונפוצו כל יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה' (ירמיה מ, טז). גדליה לא האמין לדבריו ואמר לו 'אל תעשה את הדבר הזה כי שקר אתה דובר אל ישמעאל' (שם טז). גדליה לא שמר על עצמו, ואכן בראש השנה בא ישמעאל עם עוד עשרה אנשים ורצח את גדליה וכל האנשים אשר אתו. 22. לשון הרע. ו'למיחש מבעי', והיה לו לחוש לדברים, כדי להזהר מהזיק העלול לבוא. 23. ומה גרם. לבסוף. [כי בכה"ג מדת החסידות האמיתית היא לחוש לדברים, ובפרט שהדבר לא היה נוגע רק לגדליה, כי עיני כל ישראל היו נשואות אליו, בהיותו מנהיג העם בדור החורבן (יושר מסילה)]. 24. וכבה נחלתם הנשארה. (הביטוי עפ"י שמואל-ב יד, ז) כלומר: אבדה שאריתם, שהיתה כגחלת עוממת הנשארת גם אחר כיבוי השלהבת (שמחת מרדכי). 25. האנשים אשר נהרגו. אותם שמונים איש שנהרגו ע"י ישמעאל והושלכו לתוך הבור. 26. על פסוק, "והבור אשר השליך שמה ישמעאל את כל פגרי האנשים" וגו'. שאמרו עליו חז"ל (שם) "וכי גדליה הרגן! והלא ישמעאל הרגן! אלא מתוך שהיה לו (לגדליה) לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש [ועל ידי זה נגרם שישמעאל הרג את שאר החללים, לכן] - מעלה עליו הכתוב כאילו [גדליה עצמו] הרגן". 27. צדק, הראוי והנכון. 28. במעשה דבר קמצא. שרצה להתנגם בחכמים על שלא מיחו בכבודו והטיל מום בבהמה שנשלחה ע"י המלך הרומאי לשם קרבן בבית המקדש, כדי להוכיח לו - ממה שהיהודים מסרבים להקריבו - שמרדו בו ומתוך כך יילחם בהם, ודנו החכמים מה לעשות ב"קרבן" הזה. 29. סבור רבנן לקרוביה.

עיונים	מסילת	פרק ב	ישרים
ד. יאמרו בעלי מומין קרבין לגבי מזבח. הקשה הגר"א וסרמן זצ"ל ('קובץ הערות' סי' מט סק"ו) שמשמע שרבי זכריה בן אבקולס הסכים עם עצם הדין שצריכים להקריב את הקרבן משום שלום המלכות, אלא שטעם אחר היה עמו, שיש לגזור בכדי שלא יאמרו בעלי מומין קרבים על גבי המזבח. והדבר תמוה, שהרי אם משום שלום המלכות דוחים איסור תורה ומקריבים בעלי מומים, כל שכן שתדחה גזירה דרבנן ולא יחששו לשמא יאמרו בעלי מומין קרבין? ותירץ, שבכל לאו דאורייתא, מכיון שנדחה מפני פיקוח נפש, שוב אין שם איסור כלל. אמנם בגלל חשש זה שלמדו להקריב בעלי מומין גם שלא במקום פיקוח נפש ונמצא שיעברו איסור - סבר רבי זכריה שיש לאסור להקריב את הקרבן. והביא (שם בסק"ח) שהגאון רבי בן-ציון פלמן זצ"ל הגאב"ד דוגר הקשה על תירוץ זה, שמ"מ גם באיסור הזה שיש חשש מכשול לדורות הבאים והרי זה בכלל 'לפני עור לא תתן מכשול', יש גם מקום לומר שמכיון שזה פיקוח נפש צריך להיות נדחה החשש ולא יהא כל איסור בכך. ה. ענותנותו. האחרונים תמחו מה ענוה היתה בזה שלא הניח לקבל את קרבן המלך במומו, וכן	לְקַרְוָהָ, אָמַר לָהֶם רַבִּי זְכַרְיָה בֶּן אֲבָקוּלָס, ³⁰יֹאמְרוּ בְּעַלִּי מוֹמִין קְרָבִין לְגַבִּי מִזְבֵּחַ. ³¹סְבוּר לְמִקְטִלָּהּ, אָמַר לָהֶם רַבִּי זְכַרְיָה בֶּן אֲבָקוּלָס, ³²יֹאמְרוּ מִטִּיל מוֹם בְּקַדְשֵׁים יִהְיֶה. ³³בֵּין כֶּךָ וּבֵין כֶּךָ, הֲלֹךְ ³⁴אוֹתוֹ הָרָשָׁע וְהַלְשִׁין אֶת יִשְׂרָאֵל. בָּא חֲקִיכָר וְהַחֲרִיב יְרוּשָׁלַיִם. וְהוּא מָה שֶׁאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן עַל זֶה: ³⁵עֲנוּתָנוּתוֹ שָׁל רַבִּי זְכַרְיָה		

ביאורים

חשבו להקריבו [אע"פ שהוא פסול בהיותו בעל מום], בגלל הסכנה שהמלך יתנכל להם. ³⁰. יאמרו בעלי מומין וכו'. כלומר, אם נתיר להקריבו הרי יש חשש שיטעו האנשים לומר שקרבנות בעלי מומים כשרים הם להקרבה על גבי המזבח (כי לא ידעו שהתירו זאת כהוראת שעה משום שלום מלכות). ³¹. סבור למקטליה. החכמים העלו סברא אחרת להגצל מהסכנה - להרוג את בר קמצא, כדי שלא ילך למלך וילשין על ישראל שלא מקריבים את קרבנו. ³². יאמרו מטייל מום בקדשים יהרג. אם נהרגו, יש חשש שבני אדם עלולים לחשוב שבר קמצא נהרג בגלל שעבר על איסור שהטיל מום בקדשים (-היינו בהמה המיועדת להקרבה), ויטעו לחשוב שהעובר על לאו זה חייב מיתה ולא מלקות בלבד (עי' בכורות לג:). ³³. בין כך ובין כך. עד שהם דנים בדבר. ³⁴. אותו הרשע. בר קמצא. ³⁵. ענותנותו. "סבלנותו, שסבל את זה (את בר קמצא) ולא הרגו" (רש"י).

מסילת ישרים פרק ב עיונים

³⁶הַחֲרִיבָה אֶת בֵּיתֵנוּ וְשָׂרְפָה אֶת הַיִּכְלָנוּ וְהַגְלָתָנוּ
 לְבֵין הָאֻמּוֹת. הָרִי לָךְ שְׂאִין לְדוֹן פְּחִסִּידוֹת
³⁷הַמַּעֲשֶׂה בְּאִשֶּׁר הוּא שֵׁם לָכֶר, אֶךְ צָרִיךְ לַפְּנוֹת

ענוה לסבלנות?

ב"תפארת יעקב" פירש: בדיני נפשות "מתחילים מן הצד", כלומר מן הקטן, ואין הגדול אומר את דעתו תחילה כדי שלא יחלקו החכמים על הגדול. רבי זכריה החזיק עצמו לקטן שבכולם ולכן אמר את דעתו תחילה, אך היות ובאמת היה הוא הגדול שבהם, קיבלו את דבריו; אבל אם היה מכיר גודל ערכו, היה ממתין מלחוות את דעתו עד שיאמרו שאר החכמים את דעתם, ולא היו נכנעים לו. המהר"ץ חיות ביאר, שאכן ענוה יתירה שהיתה בו גרמה את החורבן, שהרי מן הדין היה מותר להקריב את הקרבן במומו משום שהיה סכנה לכלל ישראל, וכמו כן היו יכולים מן הדין להרוג את בר קמצא שהיה רודף אחר כלל ישראל, והבא להרגך השכם להורגו, אלא מחמת ענוה יתירה שהיתה ברבי זכריה לא הסכים להורות הוראת שעה בעצמו ולפסוק את הדין.

ו. החריבה את ביתנו. יש לעיין, הרי כבר נגזרה גזירת שמים שבית המקדש יחרב כעונש על שנאת חנם שפשתה בקרב העם, כנאמר במסכת יומא (ט:): "אבל בית שני ש[בתקופתו] היו עוסקים בתורה ובמצוות וגמילות חסדים, מפני מה נחרב? מפני שהיתה בו [בתקופתו] שנאת חנם", ומדוע אמר רבי יוחנן שחורבן הבית נגרם בגלל ענוותנותו של רבי זכריה? ותיירץ מהר"ם שיף, שאכן למעשה כבר נגזרה גזירת שמים שבית המקדש יחרב, אלא שמעשה זה גרם שהגזירה תתקיים בזמן מסוים זה. ובמהרש"א פירש: אע"פ שהגלות כבר נגזרה (כעונש על שנאת חנם שפשתה בקרב העם), מכל מקום אפשר שבית המקדש לא היה נחרב [וישראל היו רק גולים משום שנאת חנם שהיתה ביניהם], שהיה הקיסר חס על בית המקדש אם קרבנו היה נקרב בו. אמנם מאחר שסרבו לקבל את קרבנו,

ביאורים

36. החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו. כפל הלשון יש לפרש בשתי דרכים: א. חורבן הבית הוא רמז לסילוק השכינה מתוכו, ושריפת ההיכל היא כמשמעה, שהרי כל זמן שלא נסתלקה השכינה, לא היו הגוים יכולים לשלוט בו. ב. חורבן הבית מרמז על מקדש של מעלה (ראה חגיגה יב:), ושריפת ההיכל הוא מקדש של מטה, שהמקדש של מעלה נחרב על ידי שריפת מקדש של מטה, כמו שאמרו במסכת תענית (ה:). אמר הקב"ה: "לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה" ('תורת חיים' סנהדרין צו:). 37. המעשה באשר הוא שם. על פי הערכתו השטחית, לפי זמנו ומקומו.

עיונים

החליט בחמתו להחריב את המקדש, בטענה שאין לו כל תועלת ממנו.

[ועפ"י ז' ביאר ב'שירת ישראל', דהנה דרשו חז"ל (איכה רבה ד, טו) עה"פ (תהלים עט, א) 'מזמור לאסף אלהים באו גויים בנחלתך' וגו', שהטעם שאסף אמר 'מזמור' על חורבן בית המקדש ולא אמר 'ק'ינה', הוא משום שלולא ששפך הקב"ה את חמתו על העצים והאבנים של בית המקדש, היה שופך את חמתו ח"ו על ישראל, ולכן נמצא שחורבן בית המקדש הוא נחמה פורתא. ועל זה אמר רבי יוחנן שענוותנותו של רבי זכריה החריבה את ביתנו וכו', והיינו שלא כילה את חמתו בישראל כי אם בעצים ובאבנים].

בה נכח לכל³⁸ הצדיק שכול שכל האדם לראות, עד שידון פאמת איזה יכשר יותר, העשייה או הפרישה.

מסילת

פרק ב

ישרים

הַיָּה הַתּוֹרָה צִוְּתָהּ (ויקרא יט, יז): "הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ", וְכִמְהָ פְּעָמִים יִכְנֶם אָדָם לְהוֹכִיחַ³⁹ תַּטְּאִים בְּמָקוֹם אִוְ כִּזְמֵן שְׂאִין דְּבָרָיו נִשְׁמָעִים, וְגוֹרֵם לָהֶם לְהִתְפָּרֵץ יוֹתֵר בְּרִשְׁעָם וּלְחַלֵּל ה' לְהוֹסִיף עַל חַטָּאתָם פֶּשַׁע, הִנֵּה בְּכִיּוּצָא בָּזָה⁴⁰ אֵינוֹ מִן הַחֲסִידוֹת אֱלָא לְשִׁתְּק. וְכֵךְ אָמְרוּ וְכִרְוֹנָם לְבָרְכָהּ (יבמות סה, ב): "בְּשֵׁם שְׁמִצּוֹה לּוֹמֵר⁴¹ דְּכֵךְ הַנִּשְׁמָע, כֵּךְ מִצְוֶה שְׁלֹא לּוֹמֵר אֶת שְׂאִינוֹ נִשְׁמָע".⁴² רָאָה, פֶּשׁוּט הוּא שְׂרָאוּי לְכָל אָדָם לְהִיּוֹת מְקַדִּים וְרִץ לְדָבָר

ז. כך מצוה שלא לומר את שאינו נשמע. מצות תוכחה על עוון נאמרה בפסוק (ויקרא יט, יז): "הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ". רש"י מפרש, שלשון הפסוק מורה שתוכיח רק למי שמקבל תוכחותיך. מהרש"א מבאר הוכחת רש"י בשני אופנים: או מן כפל הלשון: "הוֹכַח תּוֹכִיחַ"; או מן המלה "עמיתך", וכפי שמלה זו נדרשת במסכת שבועות (ל): "עם שאתך בתורה ובמצוות", דהיינו, הפסוק מדבר

ביאורים

38. הצדיק, התוצאות. 39. הטאים. אנשים עוברי עבירות. 40. אינו מן החסידות. להוכיחם. 41. דבר הנשמע. דברי תוכחה שיתקבלו על לב השומע. 42. שאינו נשמע. דברי תוכחה שלא יתקבלו על לבו. 43. ראה. רבינו מביא דוגמאות נוספות לחסידות מוטעית.

מסילת פרק ב ישרים עיונים

על אדם שומר תורה ומצוות המקבל תוכחה - ונשמע מכך להיפוך, שמי שאינו מקבל תוכחה אין להוכיחו. הר"ף (בעין יעקב) מפרש, שדיוקן של רש"י הוא ממה שלא כתבה התורה "הוכח הוכח" או "תוכיח תוכיח", אלא "הוכח תוכיח", שמשמע מזה, שיש להוכיח רק למי שמקבל תוכחה. מהר"ל בחייושי אגדות מטעים את דברי הגמרא, כי בזה שאומר דברים שאינם נשמעים גורם הוא לבזיון התורה, שהרי הוא אומר לחבירו את דבר ה' וחבירו אינו מקבל ממנו. לפיכך,

כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, ומטעם שהוא כבוד לה' כשדבריו נשמעים, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, כדי למנוע בזיון לה' כשדבריו אינם נשמעים.

הרמב"ם מסמך את דברי רבי שמעון בן אלעזר באבות (ד, יח) לדברי הגמרא כאן, וז"ל (הל' דעות ה, ז): "תלמיד חכם... אם רואה שדבריו מועילים ונשמעים - אומר, ואם לאו - שותק. כיצד? לא ירצה חבירו בשעת כעסו... ולא ינחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו... וכן כל כיוצא באלו". משמע מדבריו, שקביעת הגמרא שלא יאמר אדם דבריו אם רואה שאינם נשמעים, אמורים לא רק בקשר לדברי תוכחה בלבד, אלא בכל מיני דיבורים בתורה ובדרך ארץ. הכלל הוא שיש לומר רק דבר בעתו, היינו כשדעת השומע מוכנת לקבלו.

ביאורים

44. להניח. לעזוב. 45. שהיו יודעים. בני קהת, נושאי כלי המשכן במדבר. 46. שטוען בארון. שנושא את הארון. 47. מניחין. עוזבים. 48. קלות ראש. לבוא אל הארון בטרם יכסוהו אהרן ובניו כדינו

עיונים מסילת פרק ב ישרים

49. הַשְׂכִּינָה פּוֹנֵעֶת בָּהֶם וְכוּ".

ת. הוי עז כנמר. הטור (או"ח סי' א) פירש, שיהיה עז כנמר ולא יבוש בפני בני אדם בעשיית המצוה. וכתב, שהתחיל התנא דווקא בזה משום שהוא כלל גדול בעבודת הבורא יתברך, לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בני אדם שמלעיגים עליו, ועל כן הזהיר שתעזי פניך

וְיִבָּרַךְ תִּיב הָאָדָם לְשֹׁמֵר כָּל הַמִּצְוֹת כְּכֹל דִּקְדּוּקָיָהֶם ⁵⁰ לְפָנָי מִי שִׁיחֶיהָ וְלֹא יִירָא וְלֹא יִבוֹשׁ, וְכֵן הוּא אֹמֵר (תהלים קיט, מו): ⁵¹ "וְאֶדְבָּרָה בְּעֵדוּתֶיהָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אִבּוֹשׁ". ⁵² וְכֵן שְׁנִינוּ (אבות פ"ה מ"ב): ⁵³ "הָיוּ עֹז כְּנֶמֶר וְכוּ". אֲמָנָם גַּם

כנגד המלעיגים ולא תבוש. וכן אמר דוד המלך (תהלים קיט, מו) 'ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש', שגם כשהיה נרדף ובורח בין האומות היה מחזיק בתורתו ולומד אף כי היו מלעיגים עליו. הבית יוסף (או"ח סי' א ד"ה על כן הזהיר) ביאר בדברי הטור, שדקדק וכתב שלא יבוש בפני המלעיגים, וכוונתו שמידת העזות מגונה מאד, ואין ראוי להשתמש בה כלל אפילו בעבודת ה' לדברי עזות כנגד המלעיגים, כי יקנה קנין בנפשו להיות עז אפילו שלא במקום עבודתו יתברך. לכך כתב 'ולא תבוש', כלומר שאין הכוונה במה שאמר 'הוי עז כנמר' שיעז את מצחו לדבר להם דברי עזות, אלא לענין שלא יבוש מהם אף שילעיגו עליו.

וכתב הביאור הלכה (שם ד"ה ולא) שלא אמר הבית יוסף את דבריו כי אם במצוה שהוא עושה לעצמו ובני אדם מלעיגים עליו, אז בודאי אין לחוש כלל ללעגם ולא יתקוטט עמהם. אבל אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה ורוצים לעשות איזה תקנות בענייני העיר ועל ידי זה יעבירו את העם מרצון ה', וכבר פתח בשלום ולא נשמעו דבריו, בכגון זה לא דיבר הבית יוסף מאומה. ומצוה לשנאותם ולהתקוטט עמהם ולהפך עצתם בכל מה שיוכל. ודוד המלך ע"ה אמר

ביאורים

האמור בפרשה (במדבר ד'). 49. השכינה. כלומר, מדת הדין, מפני כבוד השכינה. 50. לפני מי שיהיה. בפני כל אדם. 51. ואדברה וגו'. ואדברה בגלוי בעדותיך - להשמיע את דברי תורתך, אף שהוא נגד רוחם ודעתם של מלכים, ולא אבוש - אף כי ילעגו עלי. 52. וכן שנינו הוי עז כנמר וכו'. רבינו מביא משנה זו כראיה לדבריו דלעיל: "ולא יירא" - אלא יהיה "גבור כארי" שאינו ירא משום חיה עקב רוב כוחו; "ולא יבוש" - אלא יהיה "עז כנמר", שתכונתו שמתנפל גם על חזקים ממנו.

מסילת פירק ב ישרים עיונים

(תהלים קלט, כא-כב) 'הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט. תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי'. והמהרש"ל בביאורו לטור (הובא בב"ח שם סק"ב) כתב ששני עניינים הם, לעג ובושה, ועל כן אמר שתעז מצחק כנגד המלעיגים, וגם אמר, ולא תבוש, שהלעגה היא אף שהוא אינו מתבייש, והבושה היא מה שאדם מתבייש לעשות מצוה בפני אנשים חשובים, אף שאינם מלעיגים עליו.

מִשׁוֹם ⁵⁷דְּמַחֲזִי כִּיּוֹהֵרָא. כָּלְלוּ שֶׁל דָּבָר, כָּל מֶה שֶׁהוּא עֲקָרִי בַּמִּצְוָה יַעֲשֶׂהוּ לִפְנֵי כָל מַלְעִיג, וּמֶה שֶׁאִינוֹ עֲקָרִי וְהוּא גֹרֵם שְׂחֹק וְהַתּוֹל, לֹא יַעֲשֶׂהוּ.

⁵⁸נִמְצָאָתָּ לְמֹד, שֶׁהִבָּא לְהַתְחַסֵּד חֲסִידוֹת אֲמָתֵי צָרִיד שִׁישְׁקֵל כָּל מַעֲשֵׂיוֹ

ביאורים

⁵³ כחלמיש. כאבן קשה ביותר (על שם הפסוק ישעיהו נ, ז: "על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש"). ⁵⁴ ונמצאו חוטאים. שמחטיאם בכך ששוחקים ומתלוצצים עליו [וכ"כ המג"א (סי' נ"ו סק"ג) בשם רבינו יונה לענין עניית איש"ר בקול רם וז"ל: "אבל לא יתן קולות גדולות שיתלוצצו עליו בני אדם ויגרום להם חטא". עכ"ל]. ⁵⁵ להניח. למנוע עצמו. ⁵⁶ והצנע לכת עם אלוקיך. פעמים שצריך האדם להצניע דרכיו ולהמנע מעשיית מעשה חסידות כדי שלא ישחקו עליו אחרים ויענשו. ⁵⁷ דמחזי כיוהרא. נראה בעיני ההמון כיהירות וגאווה. ⁵⁸ נמצאת למד וכו'. בסדר הויכוח הגי': "כללו של דבר", והוא כלל כל הענין.

עיונים	מסילת	פרק ב	ישרים
ט. הכל הולך אחר החיתום והתולדה. ביאור הענין: מעשה המצוות שאנו חייבים בהם חובה גמורה, המעשה עצמו הוא המחייב, ואין להסתכל בהם בתולדות. ועל זה נאמר (קהלת ח, ה) 'שומר מצוה לא ידע דבר רע'. אבל במעשה החסידות שהעיקר בהם הנחת רוח הנולד מהם, בהם הכל הולך אחר החיתום והתולדה ('עיונים' להגרי"י טרנא זצ"ל).	לפי ⁵⁹ התולדות הנמשכות מהם ולפי ⁶⁰ התנאים המתלויים להם, לפי ⁶¹ העת, לפי ⁶² החכמה, לפי ⁶³ הנושא, ולפי המקום, ואם הפרישה תוליד יותר קדוש שם שמים ונחת רוח לפניו ⁶⁴ מן המעשה, יפרש ולא יעשה. או אם מעשה אחד ⁶⁵ במראיתו הוא טוב, ובתולדותיו או בתנאיו הוא רע, ומעשה אחר ⁶⁶ רע במראיתו וטוב בתולדותיו, (הכל הולך אחר החתום והתולדה שהיא פרי המעשים באמת. ואין הדברים מכורים אלא ללב מכין ושכל נכון, כי אי אפשר לכאר הפרטים שאין להם קץ. "וה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה" (משלי ב, ו). ומעשה דרכי טרפון (ברכות י, ב) יזכית, שהחמיר ⁶⁷ להטות בבית שמאי, ואמרו לו, ⁶⁸ כדאי היית		

ביאורים

59. התולדות. התוצאות. 60. התנאים. הנסיבות והנתונים. 61. העת. הזמן, הגיל, האקלים, מצב הבריאות והשלום בעולם וכדו'. 62. החכמה. שבתוכה נמצא כעת, אם זה יגרום להם נזק או תועלת. 63. הנושא. אם חשוב לעשותו או לא, או אם יש בו חשש היזק לזולת וכדומה. 64. מן המעשה. כלומר, הפרישה והמניעה תוליד קידוש ה' ונחת רוח לפניו יותר מאשר אם יעשה את המעשה. 65. במראיתו. כפי הנראה לעינים. 66. רע במראיתו. נראה שאינו ראוי לחסיד. 67. להטות. על צדו בקריאת שמע של ערבית, משום שנאמר "ובשכבך", דרך שכיבה, שזוהי דעת בית שמאי. ואילו לדעת בית הלל כל אדם קורא כדרכו, כי "ובשכבך" פירושו בזמן שכיבה. רבי טרפון היה מהלך בדרך החמיר על עצמו כבית שמאי וירד מעל החמור וקרא ק"ש בשכיבה, וסיכן את חייו על ידי זה מפני הליסטים המצויים בדרכים, [שאלו היה נוהג כב"ה וקורא כשהוא רכוב על החמור היה יכול לגנוס מהם (רמב"ם)]. 68. כדאי היית לחוב בעצמך. ראוי היית ליהרג, ואם היית מת - אתה היית אשם בדבר ומתחייב במיתתך, מפני שעברת על דברי בית הלל.

מסילות פרק ב ישרים עיונים

לחב בעצמך שעבדת על דברי בית הלל", אף על פי שמחמיר היה. ⁶⁹ וזה, שענין מחלקת בית שמאי ובית הלל היה ענין ⁷⁰ כבד לישאל, מפני המחלקת הגדולה שרבתה ביניהם, וסוף סוף ⁷¹ נגמר שהלכה בבית הלל לעולם. הנה קיומה של תורה, ⁽⁴⁾ שגמר דין זה ישאר בכל תקף לעד ולעולמי עולמים ולא ⁷² יחלש בשום פנים, שלא תעשה תורה חס ושלום בשתי תורות, ועל בן לדעת המשנה הזאת יותר חסידות הוא [ל]החזיק בבית הלל אפילו לקלא מלהחמיר בבית שמאי. ⁷³ וזה לנו לעינים לראות ⁷⁴ איזה דרך ישכון אור באמת ובאמונה לעשות הישר בעיני ה'.

69. וזה. והטעם לזה שלא היה לו להחמיר על עצמו. 70. כבד. קשה. 71. נגמר. נפסק על ידי בת קול (עירובין יג.). 72. יחלש. יפגם. 73. וזה לנו לעיניים. ענין זה, שחכמים גינו את רבי טרפון, ימשש לנו כהדרכה כללית. 74. איזה דרך ישכון אור. מהו הדרך הנכון (על שם הכתוב איוב לח, יט).

י. שגמר דין זה ישאר בכל תקף לעד. רבינו ב"מאמר העיקרים" (ענין תושבע"פ) כתב שחומר דין שאין בו מחלוקת וחומר דין של מחלוקת שהוכרעה שווים ממש: "כפי הפסק שיהיה למחלוקת כן תהיה החובה עלינו לשמור ולעשות מבלי שתהיה המחלוקת שהיתה במ חולשה לפסק כלל, כי אולם כך ציוונו ית"ש שבהיות מחלוקת בדיני התורה יוכרע הדבר בבית דין, ומה שיצא מההכרעה יישמר בכל תוקף".

עיונים מסילת פרק כא ישרים

פרק כ"א

בְּדֶרֶךְ קִנְיַת הַחֲסִידוֹת

הַנֶּחֱמָה מִמָּה שִׁיוֹעִיל הָרִבָּה לְקִנְיַת הַחֲסִידוֹת, הוּא גִדּוּל אֲהָבָה לְחֲסִידוֹת וְרִבּוּי הַהֲתַבּוֹנָנוֹת. כִּי כֹאשֶׁר יִרְבֶּה הָאָדָם לְהִתְבּוֹנֵן עַל גִּדּוּל רוּמָמוֹתוֹ וְיִתְבַּרֵּךְ וְיִתְכַלֵּית שְׁלֵמוֹתוֹ וְיִרְבֶּה הֶהָרַחֵק הַבְּלָתִי מִשְׁעַר שִׁבְיָן גִּדּוּלָתוֹ וּבִינָן שְׁפִלוּתָנוּ, יִגְרַם לוֹ שִׁימָלֵא⁵ יִרְאָה וְרַעְיָה מִלְּפָנָיו.⁽⁸⁾ וּבְהִתְבּוֹנָנוֹ עַל רֵב חֲסִידָיו עֲמָנוּ וְעַל גִּדּוּל אֲהָבָתוֹ וְיִתְבַּרֵּךְ לְיִשְׂרָאֵל וְעַל קִרְבַּת הַיִּשְׂרָאֵלִים אֱלֵיוֹ וּמַעֲלַת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת וְכִיּוֹצֵא מִן הָעִיּוֹנִים וְהַלְמוּדִים, וְדַאי שֶׁתִּתְלַחֵט בּוֹ אֲהָבָה עֲזָה וְיִבְחָר וְיִתְאַוֶּה לְדִבְק בּוֹ. כִּי בְּרֵאוּתוֹ שֶׁהִשֵּׁם וְיִתְבַּרֵּךְ הוּא לָנוּ⁸ לְאָב מִמֶּשׁ וּמִרַחֵם עָלֵינוּ כָּאָב עַל בָּנָיו, וְיַעֲזֹר בּוֹ בְּהַמְשֵׁךְ הַחֲסִידִין וְהַתְּשׁוּקָה לְגִמּוּל לוֹ¹⁰ כִּבְּן אֵל אָבִיו.

א. ובהתבוננו על רוב חסדיו עמנו. אמנם אהבת-ה' הראויה לחסיד אינה תלויה בדבר זה, כמבואר לעיל בפרק י"ט: "והנה ודאי שאהבה זאת צריך שלא תהיה אהבה התלויה בדבר, דהיינו שיאהב את הבורא יתברך על שמיטיב אליו", אך כדי לעורר את האהבה הראויה, "שהיא טבעית ממש, שטבעו מכריחו וכופהו לזה" (שם) - יש צורך בהתבוננות זו שתגרום למי שהגיע לדרגת חסיד להגיע למעלה של אהבה גמורה שאינה תלויה בדבר כלל (שמחת מרדכי).

ביאורים

1. ההסתכלות. הכרת הידיעות. 2. ההתבוננות. במשמעותן. 3. ותכלית שלימותו. והיותו שלם בתכלית. 4. ורוב ההרחק הבלתי משוער. המרחק העצום שאי אפשר לאמוד אותו. 5. יראה ורעדה. ובזה ישיג את גודל היראה שראוי לו לחסיד. 6. וכיוצא מן העיונים והלימודים. דברים מעין אלו בהם ראוי לעיין וללמוד ועל ידם להגיע לאהבת ה'. 7. ויבחר ויתאוה לידבק בו. השגת מדרגת אהבה הוא בהדרגה, מקודם רק יבחר לידבק בו, ואח"כ יתאוה לידבק בו (פי כהן). 8. לאב ממש. כלומר, ולא רק מכונה בלשון אב (שם). 9. לגמול לו. להשיב לו אהבה כנגד אהבתו. 10. כבן אל אביו.

מסילת פרק כא ישרים עיונים

11 וְהִנֵּה לֹא צָרִיךְ הָאָדָם ¹²שִׁיתְבוֹדֵד בְּחֶדְרָיו
13 וַיִּקְבֹּץ כָּל ¹⁴מַדְעוֹ וּתְבוֹנָתוֹ אֶל
הַסֵּתְכָלוֹת וְאֶל הָעֵינִי בְּדַכְרִים הָאֲמִתִּיִּים הָאֵלֶּה.
וְהִנֵּה וְדַאי שִׁיעֲזָרְהוּ ¹⁵לֹא רַב הַהֲתַמָּדָה וְהָעֵינִי
16 בְּמִזְמוּרֵי דָוִד הַמֶּלֶךְ ע"ה וְהַהֲתַבֹּנְנוֹת בָּם
בְּמִאֲמָרֵיהֶם וְעֵינֵיהֶם. כִּי בְהִיוֹתָם כָּלָם מְלֵאִים
אַהֲבָה וִירָאָה וְכָל מִינֵי חֲסִידוֹת, הִנֵּה בְּהֲתַבֹּנְנוֹ
בָּם ⁽²⁾לֹא יִמָּנַע מִהֲתַעֲוֹרֵר בּוֹ הַתַּעֲוִירוֹת גְּדוֹל

שרצה להורגו - גם כאשר היתה יכולת בידו, וכן כשקולל ע"י שמעי בן גרא ונמנע מלהענישו, וכן כשנהג בסלחנות כלפי אבשלום בנו שרצה את המלוכה, על כן ברור הוא שמידה זו תבא לידי ביטוי גם במזמוריו. ואכן מלאים מזמוריו בענייני החסידות ומעלתה, וכן בעצות ודרכים להתקרב למדרגת החסידות, אשר היא נדרשת לכל עובד ה' מבקש השלימות.

בספרים הקדושים הרבו לציין מעלת ספר התהלים, אשר מסוגל להביא להתעוררות והתלהבות ודבקות בה', וכמ"ש ה"נודע ביהודה" (או"ח ס"ו לה): "וידבק מאד בשירות ותשבחות של דוד המלך ע"ה, שזה דבר גדול להלהיב בלב האדם אהבת הבורא יתברך שמו". וכל זה משום שספר תהלים כולו יראת שמים (מהרש"א ע"ז יט). וכלשון השל"ה הקדוש (דף רנז): "מי שחשקה נפשו לידבק בו יתברך ובשבחו - אז ידבק עצמו בספר תהלים...". ובמקום אחר (עמוד התשובה רכ"ט) כתב: "כי אין לנו דבר גדול יותר מספר תהלים שכולל הכל: שבחים רבים להשי"ת, ומזמורים רבים להתעוררות לתשובה ובקשת מחילה וסליחה, הכל מיד ה' השכיל...".

ביאורים

שהיא האהבה הטבעית הראויה לחסיד (ראה לעיל פרק י"ט). 11. והנה לזה. להגיע להתבוננות זו. 12. שיתבודד בחדריו. כדי שלא יוטרד ע"י הסביבה. 13. ויקבץ. וירכו. 14. מדעו ותבונתו. "מדעו" - כוח הקליטה של הידיעות, הוא כנגד ה"הסתכלות" דלעיל; "ותבונתו" - יכולת העיון בהעמקה, והיא כנגד ה"התבוננות" (שמחת מרדכי). 15. לזה. לקניית ה'חסידות' בכלל, וללימוד ולעיון בעניני היראה והאהבה בפרט. 16. במזמורי דוד. בספר תהלים.

עיונים	מסילת פרק כא	ישרים
ג. וכן תועיל הקריאה בסיפור מעשה החסידים. רבותינו, הראשונים והאחרונים הפליגו מאד בענין סיפור מעשיהם של צדיקים וכמה מביא הדבר לידי יראת שמים, אהבת תורה ומידות טובות.	לְצֵאתָ בְּעֶקְבוֹתָיו וּלְלַכֵּת בְּדֶרֶכָיו.¹⁷ הִקְרִיאתָ בְּסִפּוֹר¹⁸ מַעֲשֵׂה¹⁹ הַחֲסִידִים, בְּאַגָּדוֹת²⁰ אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם, כִּי כָל אֱלֹה מְעוֹרְרִים אֶת הַשֶּׁקֶל²¹ לְהַתְיַעֵץ וְלַעֲשׂוֹת כְּמַעֲשֵׂיהֶם²² הַנְּחֻמָּדִים, וְזֶה מִכְבָּר.	

מפסידי החסידות הם הטורדות והדאגות.

אדם וילכו בדרכיהם" (פיהמ"ש להרמב"ם אבות א, טז). "יתחייב האדם לחקור הצדיקים ולספר בשבח מעלתם, והרבות לחקור בכבודם הוא טוב" (רבינו בחיי, וישלח). "כשיושבים ומספרים במעשה הצדיקים במעלותיהם ובמידותם ועד היכן הגיעה חשיבותם וצדקותם, אזי השומע ישתוקק ללמוד ולעשות כמעשיהם, הרי הדבר חשוב כלימוד ספרי מוסר" (מדרש שמואל אבות ג, ז). בספר פאר הדור - חיי החזון איש (ח"ד, עמ' קמח) מובא: מרגלא בפומיה: "תולדות חיהם של גדולי ישראל הם ספרי המוסר הטובים ביותר!" אף הוא עצמו נהג לעיין בספרים אלה. בשיחה אחת העיר, שמן הראוי לכתוב את תולדותיו של החפץ חיים, כי מהם יוכלו הבריות לעמוד על השגב האצור בגדלות התורה. אפילו אנשים שרחקו מדרך התורה, אפילו חילונים ממש, מוכרחים להתרשם ולהתפעל מחיבור כזה. ע"כ.

ביאורים

17. לצאת בעקבותיו וללכת בדרכיו. על דרך שכתב רבינו ב'דרך עץ חיים' ז"ל: "ויבקש בלבבו מה עשו הראשונים... מה עשה דוד משיח ה' וכל הגדולים אשר היו לפניו, ויעלה בשכלו מה טוב לאדם כל ימי חייו לעשות כן גם הוא וטוב לו". 18. מעשה. מעשי. כ"ה הגי' במהדורות אחרות. 19. החסידים. התנאים והאמוראים. 20. אשר באו שם. בתלמוד ובמדרשי חז"ל. 21. להתיעץ. לבקש עצות. 22. הנחמדים. הרצויים, שראוי לחמוד אותם (שמחת מרדכי). 23. הטורדות והדאגות. 'הטרדות' - בעניני העולם, 'הדאגות' - החשש והחרדה שלא יצליח בהם (שמחת מרדכי). או הכוונה, 'הטרדות' - המחשבות על הדברים שהוא צריך להשיג וכיצד להשיגם, 'הדאגות' - המחשבות על הפסדי, ועל שמירת הדברים שכבר השיג (יושר מסילה).

מסילת פרק כא ישרים עיונים

כי בְּחִיזֹת הַשֶּׁכֶל טָרֹד²⁴ וְנָחֲפוּ בְּדֹאגוֹתָיו וּבְעֶסְקָיו, אִי אֶפְשָׁר לוֹ לָפְנוֹת אֶל הַהִתְבּוֹנְנוֹת הַזֶּה, וּמִכָּלִי הַתְּבּוֹנְנוֹת לֹא יִשִּׁיג הַחֲסִידוֹת, וְאִפְלוּ אִם הִשִּׁיגוּ בָּכֶר, הִנֵּה הַטָּרְדוֹת²⁵ מְכַרִּיחוֹת אֶת הַשֶּׁכֶל וּמַעֲרִיבּוֹת אוֹתוֹ, וְאֵינָם מְנִיחוֹת אוֹתוֹ²⁷ לְהִתְחַזֵּק בִּירְאָה וּבִאֲהָבָה וּבִשְׂאֵר הָעֲנִינִים הַשְּׂוֹכִים אֶל הַחֲסִידוֹת בְּאֶשֶׁר זָכְרָתִי. עַל כֵּן אֶמְרוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָּה (שְׁכַת ל, 2):²⁸ "אֵין הַשְּׂכִינָה שׁוֹרָה לֹא³⁰ מִתּוֹךְ עֲצָבוֹת וְכו'". כָּל שֶׁכֶן הַהֲנָאוֹת וְהַתְּעוּנוּגִים שֶׁהֵם הַפְּכִיִּים מִמֶּשֶׁל אֶל הַחֲסִידוֹת, כִּי הִנֵּה הֵם מַפְתִּים חֵלֶב לְמִשְׁךְ אַחֲרֵיהֶם, וְסָר מִכָּל עֲנִינֵי³¹ הַפְּרִישׁוֹת³² וְהִדְיָעָה הָאֲמִיתִית.

אֲמָנָם מֶה שִׁיּוּכֵל לְשֹׁמֵר אֶת הָאָדָם וּלְהַצִּילוֹ מִן³³ הַמַּפְסִידִים הָאֵלֶּה

ביאורים

24. ונחפז. בהול. 25. מכריחות את השכל. משעבדות אותו אליהן. 26. ומערכבות אותו. מבלבלות אותו מישוב-הדעת. (או הכוונה, שגם מה שהוא כן מתבונן ומתעסק מעניני החסידות, מתערבב ונפסד לו. פתח המסילה). 27. להתחזק ביראה ובאהבה ובשאר הענינים. שצריך תמיד להתחזק בהם, גם לאחר שהגיע למדת החסידות, כדי שתתקיים אצלו ולא יפסידנה (פי כהן). 28. אין השכינה שורה לא מתוך עצבות וכו'. כי האדם המוסרד מעצבות וכו' אינו יכול להגיע ל'חסידות' שהיא מהמדרגות הקודמות להשראת-השכינה. 29. שורה. על האדם. 30. מתוך עצבות. כשהוא עצב. שהעצבות מטמטמת את הלב וסותמת את שבילי ההכנה [לעבודת ה'] (מאירי). 31. הפרישות. הקודמת ל'חסידות' והיא מענינה (כמבואר לעיל פרק יח). 32. והידיעה האמיתית. הידיעות וההתבוננויות הנצרכות ל'חסידות'; והנמשך אחר פיתויי ההנאות הגשמיות, אין לבו נתון ללימוד ולהתבוננות בענינים רוחניים (שמחת מרדכי). 33. המפסידים האלה. הטרדות והדאגות בעניני העוה"ז, [וכן ההנאות והתענוגים, שמדת הבטחון מועילה גם להתרחק מתאוות העוה"ז, שבכלל מדת הבטחון

עיונים מסילת פרק כא ישרים

ד. הבטחון. כתב החזון איש (אמונה ובטחון פ"ב): "...ענין הבטחון הוא האמון שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה

תחת השמש הכל בהכרזה מאתו יתברך... וכאשר האדם נפגש במקרה אשר לפי הנהוג שבעולם צפויה אליו סכנה מדרכי הטבע לפחוד מטבעת העולם, וקשת רוחו ירפהו מלזכור שאין המקרה אדוניה לנו ושאין מעצור לה' מלהושיעו ולהכן מסבבים שיחליפו את כל המסובבים, וההבלגה בשעה הקשה הלזו ולהשרות בקרבו את האמת הידועה כי אין כאן לפניו שום פגע רע מיד המקרה רק הכל מאתו יתברך בין טוב בין למוטב, ואשר שורש אמונתו מפיגה פחדתו ונותנת לו אומץ להאמין באפשרות ההצלח, ושאין לפניו נטיה לרעה יותר מנטיה לטובה, ענין זה יקראוהו מדת הבטחון. וממדת הבטחון, להעמיד עצמו על נקודת האמונה אף בהעלותו על מחשבתו צד היסורים ושיהיה לבו ער כי לא המקרה פגעתו, שאין מקרה בעולם כלל רק הכל מאתו יתברך, וכמו שאמרו לולינס ופפוס (תענית יח): ואנו נתחייבנו וכו' ואם אין אתה הורגנו הרבה הורגים יש לו למקום והרבה דובים וכו'. וכל זה ממדת הבטחון. ולהאמור, האמונה והבטחון אחת היא, רק האמונה היא המבט הכללי של בעליה, והבטחון - המבט של המאמין על עצמו. האמונה בבחינת הלכה, והבטחון בבחינת מעשה".

כתב החפץ חיים (שם עולם קונטרס נפוצות ישראל פ"ח): "ודע עוד דמדת הבטחון אין תלוי בזכותים, שאפילו הוא אדם שאינו הגון אך שחזק בטחונו בה' - כח הבטחון מגין עליו ומתחסד עמו ושי"ת, כ"כ הגר"א [ודלא כח"ה]. ושמעתי שכן איתא במדרש עה"פ "רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו" [כלומר, גם הרשע, אם הוא בוטח בה' - חסד יסובבנו]. וכן מוכח פשטיה דקרא "עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו" וגו' ומדלא כתיב "יראיו המיחלים לחסדו" משמע דתרי מילי

ביאורים

בה' הוא להאמין שמה שמוכרח לו הוא ודאי יקבל, ומה שהוא לא מקבל בע"כ מותרות הוא ואינו מוכרח לו. פי כהן]. 34. הוא הבטחון. ב'חובות הלבבות' (שער הבטחון) כתב: מהות הבטחון היא מנוחת הנפש של בעל הבטחון, ושיהיה לבו סמוך על מי שהוא בוטח עליו. 35. הבטחון. מבואר מדברי רבינו, שמדת הבטחון מועילה להשיג מדת היראה והאהבה, ע"י מה שהבטחון מפנה דעתו להתבונן, שזה מקנה להאדם מדת היראה והאהבה. וכ"כ ה'חובות הלבבות' (תחילת שער הבטחון): שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה" (פי כהן). 36. יהבי. משאו (ראה מגילה יח.). כלומר, שיבטח בו שהוא ישאהו במקומו. 37. לגמרי. ואעפ"י

מסילת פרק כא ישרים עיונים

נינהו, ושמענו מזה דאפילו איננו עדיין בכלל כת יראי ה' רק הוא מיחל לחסדי ה' ג"כ עין הקב"ה עליו להחיותו ברעב".

ה. אם לא שקדם הקנס לכל בני אדם 'בזעת אפיך תאכל לחם'. מדברי רבינו למדנו שרק לאחר חטא אדם הראשון נתקלל בקנס של 'בזיעת אפיך תאכל לחם'.

לְאָדָם מֶה שֶׁנִּקְצַב לוֹ, וְכִמּוֹ שֶׁאָמְרוּ זְכָרֹנָם לְבָרְכָהּ כְּמֵאמֶר־יְהוָה (ביצה טז, א): "כָּל מְזוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם קָצוּבִים לוֹ מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְכוּ", וְכֵן אָמְרוּ (יזמא לח, ב): "אֵין אָדָם נוֹגֵעַ בְּמוֹכֵן לְחִבְרוֹ אֶפְלוּ³⁸ בְּמֵלֵא נִימָא". וְכֵן הָיָה הָאָדָם יָכוֹל לְהִיּוֹת³⁹ יוֹשֵׁב וְכֵמֶל⁴⁰ וְהַגְזֵרָה הָיְתָה מִתְקַיֶּמֶת, (אם לא⁴¹ שֶׁקָּנָם הַקָּנָם⁴² לְכָל בְּנֵי אָדָם⁴³ בְּזַעַת אֶפְיךָ⁴⁴).

ויש להבין את הקשר שבין החטא לעונש של ההשתדלות. הגה לפני החטא היה האדם בגן עדן שהוא מקום רוחני, וחי בנס על טבעי, ולא היה שייך אצלו השתדלות גשמית. רק לאחר החטא שגורש מגן עדן לעולם הזה הגשמי, ונפל ממדרגתו הרוחנית לתוך מסגרת חומרית-טבעית, תפקידו הוא להשתדל בסיבות טבעיות שנדרמה שהם גורמי ההצלחה וההישגים בדרך של סיבה ומסובב. ועל האדם לשנן לעצמו ולהפנים בלבבו ולדעת שההשתדלות אינה סיבת התוצאה, רק הקב"ה לבדו הוא הפועל והעושה.

ועוד יש לומר: הגרא"א דסלר זצ"ל הסביר בשם האריז"ל שאדם הראשון נכשל בעבירה לשמה.

ביאורים

שחייב באיזה השתדלות, אבל צריך לגמור בלבבו שגם בהשתדלותו אינו עושה מאומה (יושר מסילה). 38. קצובים לו מראש השנה. שבתחילת השנה נקצב לאדם מן השמים כמה הוא עתיד להשתכר בשנה זו לפרנסתו (רש"י). 39. אין אדם נוגע במוכן לחבירו וכו'. כל אחד מקבל את כל מה שמגיע לו, ורק את מה שמגיע לו, ואינו יכול לקבל ממה שנגזר לחברו אפילו כלשהו. ועל אף שנראה לעין שמוזנותיך באים לך במתנת בשר ודם, אין הדבר כן, אלא קצובים הם לך מן השמים (רש"י). 40. כמלוא נימא. כעוביה של שערה, כלומר במידה קטנה. 41. יושב וכמל. כלומר לא היה צריך להשתדל כלל. 42. והגזירה. ההקצבה שנקצבה לו בראש השנה. 43. הקנס. העונש על חטא אדם הראשון. 44. לכל בני אדם. שנגזר על אדם הראשון וצאצאיו אחריו. 45. בזעת אפיך תאכל לחם. כלומר, לאחר שתטרח בו הרבה עד שתדך זיעה מפניך מתוך קושי המלאכה, אז תאכל את לחמך (עפ"י רש"י).

עיונים מסילת פרק כא ישרים

הוא אמנם ידע שכאשר יעבור על ציווי השם ויאכל מעץ הדעת התוצאה תהיה הגדלת היצה"ר והרחבת שטח הבחירה, אלא שלא היה יכול לצייר לעצמו את המצב החדש שיתהווה לאחר החטא, והיה משוכנע שיבחר בטוב ויקדש שם שמים, וכביכול הקב"ה ירויח מבחירתו. אבל חטא בכך שעבר על מצות ה', ולא ביטל את דעתו ורצונו לעומת השי"ת, נמצא שרצה להיות עצמאי, לכן מידה כנגד מידה נענש להיות עצמאי ולעמוד לפרנסתו בזיעת אפו, שלא כמו לפני החטא שהמלאכים טרחו להכין לו את מזונו ('שפתי חיים' מידות ועבודת ה' ח"א עמ' תקכ"ו).

תאכל לחם (בראשית ג, יט), **אשר על כן חיב אדם להשתדל איזה השתדלות לצורך פרנסתו, שכן גזר המלך העליון, והרי זה כמס שפועל כל המין האנושי אשר אין להמלט ממונו. על כן אמרו** (מדרש שוחר טוב קלו, כט): **"יכול אפילו יושב ובטל,** ⁴⁶**תלמוד לומר, 'בכל מעשה ידך אשר תעשה'"** (דברים יד, כט). **אך לא שיהשתדלות** ⁴⁸**הוא המועיל, אלא שיהשתדלות** ⁴⁹**מכרח, וכוון שיהשתדל הרי יצא ידי חובתו, וכבר יש מקום לברכת שמים שתשרה עליו, ואינו צריך לבלות ימיו בחריצות והשתדלות. הוא מה שאמר דוד המלך ע"ה**

ו. ואינו צריך לבלות ימיו בחריצות והשתדלות. כיצד על האדם לנהוג, כתב רבינו ב"דעת תבונות" (סי' ע"ח עמ' סד-ה) וז"ל: "היה ראוי שלא יהיה עסקו אלא בהשגת כבוד קונו, כי לכך נוצר, וניתן בו דעת וחכמה רבה, ולא להרבות בסחורה או כל שאר דברים של מה בכך וכו'. ובכל דור ודור העולם חסר והולך בענין הזה. כי הראשונים היו קרובים יותר אל החכמה ומתעלים אל השכל, והאחרונים רחוקים יותר מן השכל, ונשקעים בדברי הגופניות והטבע הלז, בסחורה ובכל מלאכת מחשבת אשר לא ימצא האדם אחרי מאומה וכו', ולאדם אמר מתחילה "בזיעת אפיך תאכל לחם", ומן היום ההוא

ביאורים

46. יכול אפילו יושב בטל. היה עולה על הדעת שגם אם לא יעשה שום מעשה והשתדלות יתיקיים בו "למען יברכה ה' אלוקיך". 47. תלמוד לומר "בכל מעשה ידך אשר תעשה". בא הכתוב לומר שרק אם תעשה מצדך מעשה אז תחול הברכה. 48. הוא המועיל. הסיבה להצלחה ולעשירות. 49. מוכרח. תנאי הכרחי ועל כן די במיעוטה.

מסילות פרק כא ישרים עיונים

והלאה כל עמל אדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא". וכתב רבינו עצה לזה, והוא ע"י הקדמת תפילה להשתדלות (דרך ה' ח"ד פ"ה ב'), וז"ל: "והנה הכין הבורא יתברך שמו תיקון לזה, והוא מה שיקדים האדם ויתקרב ויעמוד לפניו יתברך, וממנו ישאל כל צרכיו ועליו ישליך יתברך, ויהיה זה ראשית כללי ועיקרי לכל השתדלותו, עד

(תהלים עה, ו-ח): **"כִּי לֹא מִמוּצָא וּמִמַּעֲרֵב וְלֹא [מִמֶּדְבַּר הָרִים], כִּי אֱלֹהִים שׁוֹפֵט [זֶה יִשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים]"**. וישלמה המלך ע"ה אָמַר (משלי כג, ד): **"אֵל תִּיגַע לְהַעֲשִׂיר מִבִּינְתֶּךָ חֶדְלִי"**. אֵלֹא הֶרְרָךְ הָאֱמָתִי הוּא דָרְכָם שֶׁל הַחֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים, עוֹשִׂים תוֹרָתָן עֶקֶר⁵⁰ וּמִלֵּאכֶתֶן טַפְלָה, וְזֶה וְזֶה נִתְקַנֵּם בְּיָדָם. כִּי כִּיּוֹן שֶׁעָשָׂה אָדָם⁽¹⁾ קֶצֶת מִלֵּאכָה, מִשֶּׁם וְהִלָּאָה אֵין לוֹ אֵלֹא לְבַטָּח בְּקוֹנֹו וְלֹא

שכאשר ימשך אח"כ בשאר דרכי ההשתדלות שהם דרכי ההשתדלות האנושי, לא יקרה שישתקע בגופניות וחומריות, כיון שכבר הקדים ותלה הכל בו יתברך, ולא תהיה ירידתו ירידה רבה, אלא תסמך ע"י התיקון הזה שקדם לה".

ז. קצת מלאכה. כתב הגרא"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ח"א 187): "כל הצורך להשתדלות בעניינים הגשמיים על פי מהלך הטבע בא מתולדת חטא אדם הראשון, שנאמר בקללתו "בזיעת אפך תאכל לחם". וכיון שכל ענין ההשתדלות אינו אלא עונש וקללה, ולא נתנה תורה שיעור, א"כ הלא טוב לאדם שיפחית לעצמו מן הקללה עד כמה שאפשר. - כן אמרו כמה מן הגדולים.

וכמה הוא הפחות שבהשתדלות אשר הוכרחנו לעשותו? כך אמר רבינו זונדל מסלאנט זצ"ל: "הלא צריכים לעסוק בהשתדלות רק מפני שאין אנו ראויים לניסים גלויים, ועל כן אנו מחוייבים לעשות באופן אשר ההשפעה היורדת אלינו יהיה אפשר לתלותה באיזה סיבה (והרוצה לטעות שהוא דרך הטבע יבא ויטעה). א"כ בזה נגמר השיעור, אם ע"י ההשתדלות אף היותר קטנה, יהיה מקום לטועה לתלות בסבה טבעית".

ביאורים

50. כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים. לא ממוצא השמש וממערבו ולא מן המדברות שאתם מפְּשִׁים (יוצאים) בשיירא (של עסקים ומסחר) להרבות ממון - לא בכל אלה להרים קרן (כלומר, להצליח) (רש"י). 51. אל תיגע להעשיר, מבינתך חדל. אל תתעייף ותתייגע לרדוף אחר העושר, את התחבולות להשיגו עזוב. 52. ומלאכתן טפילה. שלא היתה מטרה לעצמה ולא היו מקדישים לה רוב

ישרים

פרק כא

מסילת

להצטער על שום דבר⁵³ עולמי, אז תשארה נקייה וְלבו מוכן להסידות
האמת וְלעבודה התמימה.

ביאורים

זמנם. 53. עולמי. גשמי, הנוגע לעניני העולם הזה.

פרק כ"ב

בבאור מידת הענוה

חַנּוּה כָּבֵד וְיִרְאָה ¹לְמַעַל מִגְּנוּת הַנַּאֲוָה,
²וּמִכְלָלָה נִשְׁמָע שְׂבַח הָעֲנוּה. אֵף עֲתָה
 נִבְאָר יוֹתֵר ³בְּדֶרֶךְ עֶקֶר הָעֲנוּה, ⁴וְתִתְבָּאֵר הַנַּאֲוָה
 מֵאֲלֵיהָ. הִנֵּה כָּל ⁽⁸⁾הָעֲנוּה הוּא הַיּוֹת הָאָדָם

א. הענוה. מהי ענוה? נראה כי "ענוה" - כפי שהגדירוה רבותינו - אין פירושה שירמה האדם את עצמו שהוא נטול ערך, כליל החסרונות, בעוד אין הדבר כן. אין זו ענוה אלא תרמית. והרי נדרש מן האדם להיות אמיתי עם עצמו ועם זולתו. אלא ענוה אמיתית הינה זאת: אף כי יודע אדם את רום ערכו ואת

מעלותיו הרבות, ואף מחשיב עצמו בהתאם - אף על פי כן אינו מחזיק טובה לעצמו. אינו חושב שמגיע לו - וממילא אינו דורש - כבוד וגדולה על זה. משום שיודע הוא כי כל כוחותיו וכישוריו, וכל המעלות שהשיג באמצעותם, אינו שלו-מעצמו, אלא הבורא ית"ש חננו בהם, ברוב חסדו וטובו. הוא המסייע לו לקיים בהם את חובתו בעולמו, הוא הנותן לו כח לעשות חיל.

הגע בעצמך: "והאיש משה עניו מאד מכל האדם", "וכי ס"ד שמשו רבנו ע"ה לא ידע שהוא מבחר המין האנושי, ודיבר ה' עמו פנים אל פנים ושכינה מדברת מתוך גרונו, מה שלא זכה שום לוד אשה? (לשון ה"תפארת ישראל" אבות ד, ד) אלא מאי? בודאי שידע כל זאת, אלא שהכיר בכך שזוהי מתנת הבורא, ותמיד תבע מעצמו יותר לפי דרגתו והרגיש שאולי לא השלים עצמו לפי גודל מעלתו. יתירה מכך, מוכיח רבי אליהו לופיאן זצ"ל: הרמב"ם מונה בתוך י"ג עיקרי האמונה "להאמין באמונה שלימה שנבואת משה רבנו היתה אמיתית, ושהוא היה אב לנביאים הקודמים לפניו ולבאים אחריו", ובודאי גם משה רבנו עצמו חייב להאמין בזה...

מי שאינו יודע את מהותו וכוחות נפשו - פסק רבי לייב חסמן זצ"ל - שוטה הוא ולא עניו! וכה הטעים המשגיח רבי ירוחם ליבוביץ ממיר זצ"ל: אוי לו לאדם שאינו מכיר את ליקויי נפשו ומגרעותיו, שהרי

ביאורים

1. למעלה. בפרק יא בפרטי מידת הנקיות. [ובסיום דבריו שם על מידת הגאווה כתב רבינו: "ועוד נדבר מזה בס"ד בבואנו אל מידת הענוה, אשר מפני הקשי הגדול שיש בהשגתה, הושמה בדברי רבי פנחס מן האחרונות"]. 2. ומכללה. מכלל גנותה המרובה. 3. בדרך עיקר. באופן ישיר בנושא ולא רק בדרך דיוק מגנות הגאווה. 4. ותתבאר הנאווה. מהותה וגנותה.

עיונים	מסילת פרק כב	ישרים
אינו יודע מה עליו לתקן. אך אוי לו שבעתיים לזה אשר אינו יודע את כוחות נפשו, מעלותיו וסגולותיו, שאז אפילו את "כלי העבודה" שלו אינו מכיר! כדאי לציין בהקשר לזה את פירושו של האור החיים הק' על בקשתו של אליעזר עבד אברהם מהקב"ה "הקרה נא לפני היום... ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני" (בראשית כד, יב-יד). מפרש האוה"ח הק': כך ביקש אליעזר: לכשאצליח בשליחותי, יהי רצון מלפניך שאדע בבירור כי הצלחתי לא נבעה מכוחי ומכישורי אלא רק מכח החסד שעשית אתה עם אדוני, ואילו אני לא נקפתי אצבע...	מסילת פרק כב 5. בלתי מחשיב עצמו משום טעם שיהיה, וזה הפך הנאווה ממש, 8. והתולדות הנמשכות מזה תהיינה ההפכיות של 9. תולדות הנאווה. וכשנדרק נמצא 10. שתלוייה במחשבה וכמעשה, כי פתחלה צריך שיהיה האדם עניו 11. במחשבתו, ואחר כך יתנהג בדרכי הענוים, כי אם לא יהיה עניו בדעתו וירצה להיות עניו כמעשה, לא יהיה אלא מן 12. הענוים המדמים והרעים 13. שזכרנו למעלה, שהם מכלל הצבועים אשר אין בעולם רע מהם. ונבאר עתה החלקים האלה. הענוה במחשבה היא שיתבונן האדם 14. ויתאמת	ישרים

ביאורים

5. בלתי מחשיב עצמו. אף שמכיר ויודע מעלותיו ומשתמש בהן לעבודת הבורא, מ"מ אין לו לעשות עצמו חשוב בגלל מעלותיו, או לחשוב שמגיע לו עבורן איזה כבוד וכדומה (נתיב אליעזר). 6. טעם שיהיה. כלומר אפילו שהוא אמיתי. 7. הפך הנאווה ממש. כדברי רבינו לעיל (פרק יא): "הנה כלל ענין הגאווה הוא זה - שהאדם מחשיב עצמו בעצמו ובלבבו ידמה כי לו נאווה תהילה". 8. והתולדות. התוצאות. 9. תולדות הנאווה. שמנאם שם בפ"א. 10. שתלוייה. הענוה. 11. במחשבתו. כלומר, באי החשבת עצמו בפנימיותו. 12. הענוים המדמים והרעים. אמנם, אין הדברים אמורים במי שכוונתו להרגיל את עצמו על ידי מעשים חיצוניים ומטרתו לעורר בקרבו את הענוה הפנימית שבמחשבה - כמבואר בדברי רבינו להלן בתחילת פרק כג. 13. שזכרנו למעלה. בפרק י"א. 14. ויתאמת אצלו. ויהיה משוכנע באמת.

מסילת פרק כב ישרים עיונים

ב. הנה החכמה היא המביאה יותר את האדם לידי התנשאות וגאווה. כתב הרמב"ן (באגרות): "ובמה יתגאה לב האדם? אם בעושר - "ה' מוריש ומעשיר" (שמואל א א'); ואם בכבוד [בוה שבני אדם מכבדים ומהללים אותו] - הלא לאלקים הוא, שנאמר (דה"י א' כ"ט) "והעושר והכבוד מלפניך", ואיך מתפאר בכבוד קונו [בכבוד ששייך לבוראו והוא נתנו לו]? ואם מתפאר בחכמה, [לא ראוי לו להתפאר בה, כי החכמה באה לו מאת ה', והוא יכול לקחתה ממנו כענין שנאמר] - "מסיר שפה לנאמנים וטעם

אצל אִשֶׁר אֵין¹⁵ הִתְחַלָּה¹⁶ וְהַכְּבוֹד רְאוּיִים לוֹ, כֹּל שֶׁכֵּן¹⁷ הִתְנַשָּׂא עַל שְׂאֵר בְּנֵי מִינוֹ, וְזֶה, מִפְּנֵי מַה שֶּׁחָכַר מִמֶּנּוּ¹⁸ בְּחִכְרָה, וְגַם מִפְּנֵי מַה¹⁹ שֶׁכָּכַר יֵשׁ בִּידּוֹ. מִפְּנֵי מַה שֶּׁחָכַר מִמֶּנּוּ, פְּשׁוּטָה הוּא, כִּי אִי אֶפְשָׁר לְאָדָם בְּאִיזָה מְדֻרָּגָה שִׁיְהִיָּה מִן הַשְּׁלֵמוֹת שֶׁלֹּא יִהְיוּ בּוֹ חֲסְרוֹנוֹת רַבִּים, אוֹ מִצַּד²⁰ טִבְעוֹ, אוֹ מִצַּד²¹ מִשְׁפַּחְתּוֹ וּקְרוֹבָיו, אוֹ מִצַּד מְקָרִים²² שֶׁקָּרוּ לוֹ, אוֹ מִצַּד²³ מַעֲשָׂיו, שֶׁאָדָם אֵין צָדִיק בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחַטָּא (קהלת ז, ט). הֵן כֹּל אֱלֹהִים²⁴ מוֹמִים בְּאָדָם שֶׁאֵינָם מְנִיחִים לוֹ מְקוֹם הַתְּנַשָּׂאוֹת כָּלֵל, אֶפְלוּ יִהְיֶה בְּעַל מַעֲלוֹת רַבּוֹת, כִּי כָּכָר עֲנִיֵּי הַחֲסְרוֹנוֹת הָאֱלֹהִים יִסְפִּיקוּ לְהַחֲשִׁיכֵם.²⁵

²⁶(ב) הַחֲכָמָה הִיא הַמְּבִיָּאָה יוֹתֵר אֶת הָאָדָם לְיַד הַתְּנַשָּׂאוֹת וְגִאוּוֹה, לְפִי

ביאורים

15. התהילה. בדיבור. 16. והכבוד. במעשה. 17. ההתנשא. ואפילו במחשבתו. 18. בחכמה. בעל כרחו ושלעולם לא יהיה לו, ואף שאינו באשמתו. 19. שכבר יש בידו. כי גם במעלות שיש לו - לא הגיע בהן לתכלית השלימות, ואינן באות מכוחו, ולא ראוי לו התהילה עליהן. 20. טבעו. חסרונות שנולד עמהם או שטבועות בהרגלו. 21. משפחתו וקרוכיו. שיש אצלם מיני חסרונות ופגמים. 22. שקרו לו. הפסדים, מחלות, בזיונות וכדו'. 23. מעשיו. מצוות לא שלמות, או עבירות ח"ו. 24. מומים. חסרונות. 25. להחשיכם. להאפיל על מעלותיו ולהסתיר אותן. 26. הנה החכמה וכו'. רבינו עובר כאן לבאר ולהדגים את מה שכתב למעלה "וגם מפני מה שכבר יש בידו".

עיונים מסילת פרק כב ישרים

זקנים יקח" (איוב י"ב).
 ויש עדיין פתח לשאלה
 מדוע לא יתגאה האדם על
 היותו ירא שמים, הלא אמרו
 רבותינו: "הכל בידי שמים
 חוץ מיראת שמים", ואם זכה

ליראת שמים זוהי עבודה עצמית שלו ומדוע לא יתגאה בה? וכן משמע מפסוק מפורש בספר ירמיה
 (ס, כג) - "כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו.
 כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי" וגו'. אף על פי כן הדבר פשוט בפי הכל, להלכה
 ולמעשה, שאין מקום ואין רשות לשום גאווה שהיא (וצ"ע הפסוק הנ"ל). וחוזרים אנו ושואלים: הלא
 אין הענוה מידה הטותרת את החכמה, והחכם מכיר את מקומו. א"כ איך לא יתרומם לב האדם
 בקרבו בידוע שמכל יודעיו ומכיריו הוא אשר זכה לבבו ביותר לבחור בטוב ולמאוס ברע, ומידו
 באת לו זאת שהרי "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים"?

יש מפרשים שהעניו חושש שהוא בוחן את מעלותיו ומגרעותיו במשקפיים בהירים יותר מאלו
 שבהם הוא בוחן את שכניו וחבריו. יודע הוא שאדם קרוב אצל עצמו, וכל נגעים אדם רואה חוץ
 מנגעי עצמו, ולעומת זאת בחטאי זולתו - חוט השערה כהר גבוה יראה לו. על כן גם כשנדמה לו
 שהוא ירא שמים יותר מזולתו, אין הוא סומך על קביעתו, חושש הוא לקטנות יראתו ביחס לאחרים
 - ומכאן ענוותו ("יצפון לשרים תושיה" עמוד רכג). ויש שפירשו שאין הכוונה 'אל יתהלל אדם'
 בעצמו, אלא כשהבריות רוצים להלל אדם - אל יהללוהו על חכמתו, על גבורתו או על עושרו, כי
 אלו מתנות שמים, אלא בזאת אפשר לשבח אדם - "השכל וידוע אותי", אדם זה יגע בתורה לשמה
 ועובד ה' באמת, כי זה בא מכוחו (נחמד ונעים, דרוש הענוה).

ביאורים

27. שבאדם עצמו. בפנימיות שבו. 28. בחלק הנכבד שלו. כלומר בחלק הרוחני שבאדם ולא בחלק
 הגופני כמו העושר והגבורה שמזכיר אותם בהמשך דבריו (שמחת מרדכי). [עוד יל"פ, עפ"י הכתוב
 "ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית ב, ז), וכתב רש"י: אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אך זו של אדם
 חיה שבכולן, שנתוסף בו דעה ודבור. וכ"כ הרמב"ן. וזהו מש"כ כאן בחלק הנכבד שלו דהיינו השכל,
 שהוא הדבר הנעלה והמיוחד שבאדם על פני שאר בע"ח]. 29. אין לך חכם שלא יטעה. וכמש"כ
 רבינו יונה (ריש אבות): "כי הטעות בכל אדם מצוי הוא". 30. מדברי חביריו. דברים שאינו יודע או
 מבין מעצמו.

מסילת

פרק כב

ישרים

אפוא, איך יתנשא בְּחִכְמָתוֹ? וְאִמָּנָם מִי שֶׁהוּא פֶּעַל שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל, אֶפְלוּ אִם זָכָה לְהִיּוֹת חָכָם גָּדוֹל וּמַפְלֵג, ³¹בְּאֵמֶת קְשִׁיטָתָכֶם וְיִתְבּוֹנֵן וְיֵרָאֶה שְׂאִין מְקוֹם לְנֶאֱמָר וְהִתְנַשְּׂאוּת, כִּי הִנֵּה מִי שֶׁהוּא פֶּעַל שֶׁכָּל שְׂיִידֵעַ יוֹתֵר מֵהָאֲחֵרִים, אִינוֹ עוֹשֶׂה אֵלָּא מֶה שֶׁבַחֲךָ טִבְעוֹ לַעֲשׂוֹת, ³²כְּעוֹף שְׂמֹנְבִיחַ לְעוֹף לִפִּי שֶׁטִּבְעוֹ בְּךָ, וְהַשּׁוֹר מוֹשֶׁךְ בְּכֹחוֹ לִפִּי ³³שֶׁחֲקוֹ הוּא, בֵּן מִי שֶׁהוּא חָכָם הוּא לִפִּי שֶׁטִּבְעוֹ מְבִיאוֹ לָזֶה, וְאֵלּוֹ ³⁴אוֹתוֹ שֶׁעֲכָשׁוּ אִינוֹ חָכָם כְּמוֹהוּ הִיָּה לוֹ ³⁵שֶׁכָּל טִבְעֵי כְּמוֹהוּ, הִיָּה מִתְחַכֵּם ³⁶כְּמוֹ שְׁנֵתְחַכֵּם. אִם בֵּן ³⁷אִין כָּאֵן לְהִתְנַשֵּׂא וּלְהִתְנַאֲוֹת, אֵלָּא אִם יֵשׁ בּוֹ חֲכָמָה רַבָּה הִנֵּה הוּא מְחִיב לְלַמְּדָה לְמִי שֶׁצָּרִיד אֵלֶיהָ, וּכְמֵאמֶר רַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זַבְדִּי (אֲבוֹת פ"ב מ"ח): "אִם לְמִדָּתָה תוֹרָה הִרְבָּה, ³⁸אֵל תַּחְזִיק טוֹבָה לְעַצְמָךְ, ³⁹כִּי לֵכָךְ נּוֹצַרְתָּ". אִם עֲשִׂיר הוּא יִשְׁמַח בְּחֻלְקוֹ, ⁴⁰וְעֲלִיו הוּא לְעִזּוֹ לְמִי שְׂאִין לוֹ. אִם גָּבוֹר הוּא, עֲלִיו לְעִזּוֹ ⁴¹לְבוֹשָׁלִים

ביאורים

31. באמת, אולי מחובר למעלה: "גדול ומופלג באמת", או כוונתו: כשיסתכל ויתבונן באמת - אז יראה וכו' (שמחת מרדכי). 32. כעוף שמנביח לעוף... והשור מושך בכוחו. רבינו הביא שתי דוגמאות אלה להורות הן על יתרון איכותי - כמעוף העוף לגבי האדם שאינו מסוגל לעוף; והן על יתרון כמותי - ככוח משיכת השור, שיכולתו עולה בכמותה על יכולת האדם (שמחת מרדכי). 33. שחוקי הוא. טבעו והרגלו. 34. אותו. אדם. 35. שכל טבעי. שנולד עמו. 36. כמו שנתחכם. החכם הגדול והמופלג. 37. אין כאן. מקום. 38. אל תחזיק טובה לעצמך. אל תחשיב את עצמך. לדעת רבינו, רומז התנא גם על חובתו של לומד-תורה ללמדה לאחרים ולא יחזיק את טובת תורתו [אין טוב אלא תורה]. ברכות ה: [רק לעצמו. (כמו שפירש שם ה"מדרש שמואל" ועוד). 39. כי לכך נוצרת. כי נוצרת ללמדה לאחרים, ולפיכך נתנו לך חכמה רבה (יושר מסילה). דורשי רשומות אמרו: "אדם לעמל יולד", לעמ"ל ר"ת ללמוד על מנת ללמד. [עוד יתכן, שנוצרת בטבעך חכם ואין לך מה להתגאות בכך, וכמו שכתב למעלה: "מי שהוא חכם, הוא לפי שטבעו מביאו לזה" (שמחת מרדכי)]. 40. ועליו הוא. עליו מוטל החיוב. 41. לבושלים. לחלשים.

ישרים

פרק כב

מסילת

וְלִהְצִיל⁴² לַעֲשׂוּקִים. הָאֵל לָמָּה זֶה דּוֹמָה, לְמִשְׁרָתִי הַבַּיִת, שֶׁכָּל אֶחָד מִמֶּנָּה עַל דְּבַר מָה וְרָאוּי לוֹ לַעֲמֹד בְּמִשְׁמָרְתּוֹ⁴³ לְפִי פִקְדָּתוֹ לְהַשְׁלִים מְלָאכָת הַבַּיִת וְצִרְכָּיָהּ, וְאִין בְּכָאן מְקוֹם לְגַאֲוָה לְפִי הָאֱמֶת. וְהֵנָּה זֶה הָעֵיּוֹן וְהַהֲתַבּוּנָנוֹת הָרָאוּי לְכָל אִישׁ אֲשֶׁר שָׁכְלוֹ יִשְׂרָאֵל וְלֹא מִתְעַקֵּשׁ, וּבִשְׂרִיתֶכֶּרֶר זֶה אֲצִלוֹ, אִזּוּ יִקְרָא עֲנִיו אֱמֶתִי שֶׁכָּלֵבּוֹ וּבִקְרָבוֹ הוּא עֲנִיו, וְהוּא כְּעֵינִין⁴⁵ דְּדוֹד שֶׁאִמֵּר לְמִיכָל (ש"ב, כו, כב): "וְהָיִיתִי שֶׁפֶל בְּעֵינֶי".

וְאִמְרוּ זְכוּנָם לְבִרְכָּה (בוטח ה, ב): "כִּמְהָ⁴⁷ גְּדוּלִים נְמוּכֵי הָרוּחַ. שְׂבוּמִן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ קִיָּם, אָדָם מִקְרִיב⁴⁸ עוֹלָה - שֹׁכֵר עוֹלָה בִּידוֹ,⁴⁹ מִנְחָה - שֹׁכֵר מִנְחָה בִּידוֹ, אֲבָל מִי שֶׁדַּעְתּוֹ שֶׁפֶלָה עָלָיו, מַעֲלָה עָלָיו הַכֶּתֹּוב⁵⁰ כְּאֵילוֹ הַקְּרִיב כָּל הַקְּרִבָּנוֹת בָּלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נא, יט): "וְזָבַח אֱלֹהִים⁵³ רוּחַ נִשְׁבָּרָה". הָרִי זֶה שֶׁבַח שֶׁל נְמוּכֵי הָרוּחַ שֶׁהֵם עֲנִיִּים בָּלָם וּמַחֲשֻׁבָּתָם. וְכֵן

ביאורים

42. לעשוקים. לנגזלים, להצילם מיד גוזליהם. 43. לפי פקודתו. בהתאם לתפקידו. 44. ולא מתעקש. שכלו אינו עקום ומעוות. 45. דוד שאמר למיכל. דוד רקד בהתלהבות לכבוד ה' (כאשר העלו את ארון הקודש לירושלים), והעירה לו מיכל בלעג על כך שזילזל בעצמו. אמר לה דוד: לכבוד ה' רקדתי ברגש ובהתלהבות, ומוכן אני לזלזל בעצמי יותר מזה. 46. והייתי שפל בעיני. כי אכן קטן אני בעיני עצמי. 47. גדולים נמוכי הרוח. חשובים הענוים. 48. עולה. קרבן עולה - הנקטרת כולה למזבח. 49. שבר עולה בידו. ולא שבר קרבן אחר, שהרי רק את זה הקריב. 50. מנחה. וכן אם הקריב מנחה העשויה סולת. 51. כאילו הקריב כל הקרבנות כולם. המהר"ל ביאר, ש"קרבן" נקרא מה שמקריב האדם להקב"ה, ומי שדעתו שפלה כאילו הקריב את עצמו ומשיב עצמו לגמרי לבוראו, וזהו הקרבן הגדול ביותר. 52. זבחי. לשון רבים, משמעו כל הקרבנות. ופירוש הפסוק: הקרבנות הרצויים לאלוקים הם ההרגשה הנכנעת. 53. רוח נשברה. מדברי רבינו מוכח שביטוי זה משמעו ענוה ונמיכות-רוח ולא עצבות או יאוש.

מסילת פרק כב ישרים עיונים

אָמְרוּ עוֹד (חולין פט, א): ⁵⁴לֹא מְרַבֵּכֶם מִכָּל הָעַמִּים' (דברים ז, ז), אָמַר לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, בְּנִי, ⁵⁵אֲנִי חוֹשֶׁק בָּכֶם, שְׂאֵפְלוּ כְּשֵׁאֲנִי מִשְׁפִּיעַ לָכֶם גְּדֻלָּה, אַתֶּם מִמַּעַטִּין עֲצֻמְכֶם לִפְנֵי. נִתְּנִי ⁵⁶גְּדֻלָּה לְאַבְרָהָם, ⁵⁷אָמַר ⁵⁸וְאֲנִי עֹפֵר וְאֶפֶר' (בראשית יח, כז). ^(ז)נִתְּנִי ⁵⁹גְּדֻלָּה לְמִשָּׁה ⁶⁰וְאַהֲרֹן, ⁶¹אָמְרוּ ⁶²וְנַחֲנוּ מֶה' (שמות טז, ז). נִתְּנִי ⁶³גְּדֻלָּה

"מאד מאד הוי שפל רוח". ואמר הכתוב "מכל האדם". הנה ג' ענוים היו; משה ואהרן אמרו: "ונחננו מה", אברהם אבינו אמר: "ואנכי עפר ואפר", דוד המלך ע"ה אמר: "ואנכי תולעת". ומשה היה עניו מכולם, כי אברהם המשיל עצמו לעפר ואפר ודוד לתולעת, אבל משה אמר אין אנחנו כלום. וזה ענין "מכל האדם", ראשי תיבות אברהם דוד משה. עכ"ל.

"והאיש משה עניו מאד מכל האדם". התחיל ב"איש" וסיים ב"אדם". פירש הרב "עולת תמיד" זצ"ל בספרו "צמח צדיק": חז"ל אמרו שישנן ארבע דרגות, זו למעלה מזו: אדם היא הדרגה הנמוכה ביותר, ומעליה גבר, אנוש, והדרגה העליונה - איש. זהו שאמר הכתוב: למרות שמשה רבינו היה איש, בדרגה העליונה ביותר, הוא היה עניו מכל האדם, אפילו מאלו שהיו בדרגה הנמוכה ביותר! בדרך צחות אמרו: מה טעם נענשו קרח ועדתו להבלע בתוך האדמה, והיכן כאן ה"מדה כנגד

ביאורים

54. לא מרובכם. לפי מדרשו מילת "מרובכם" אין זה מלשון ריבוי אלא מלשון גדולה (רש"י דברים ז, ז). 55. אני חושק בכם. משום שלא מרַבֵּכֶם - שאינכם מרבים - מגדילים - עצמכם להתגאות על אחרים כשאני משפיע לכם גדולה, אלא 'אתם המעט' - ממעטים עצמכם בענוה. 56. גדולה לאברהם. הקב"ה העניק לאברהם עושר רב (בראשית יג, כ); ואחרי שניצח במלחמת המלכים הוכר על ידי עמי כנען כמלך ו'נשיא אלקים' (שם יד, יז ורש"י). 57. אמר. ובכל זאת אמר. 58. ואנכי עפר ואפר. לא החשיב את עצמו אלא לעפר ואפר. 59. גדולה למשה. שינהיג את ישראל. 60. ואהרן. שיהיה כהן גדול. 61. אמרו. ובכל זאת אמרו. 62. ונחננו מה. מה אנחנו חשובין (רש"י). 63. גדולה לדוד. מלך ישראל.

עיונים

מסילת

פרק כב

ישראלים

מדה"? אלא, שמשו רבינו היה קטן בעיניו מכל האדם אשר על פני האדמה, והיינו שהיה מגיע ממש עד עפר, והם טענו כנגדו "ומדוע תתנשאו", זאת אומרת שאפילו מין ענוה כזו להיות שפל עד עפר נחשבת גם היא בעיניהם לגאווה והתנשאות, אם כן לא נשאר להם אלא לירד מתחת לפני האדמה (זר זהב).

ד. עם היותו מצד טבעו וחמירותו שפל ונבזה עד מאד. האדם נברא מן העפר וזהו שורש החסר, כי כל עפר

לְדָוָד, אָמַר ⁶⁴וְאֵנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ (תהלים כב, ז). ⁶⁵כֹּל זֶה מִמָּוָה ⁶⁶שֶׁאִין הֶלֶב הַיֵּשֶׁר מְנִיחַ עֲצָמוֹ לְהִתְפַּתּוֹת ⁶⁷מִשּׁוֹם מַעְלָה אֲשֶׁר יְבוֹאֶהוּ, בִּידְעוֹ בְּאֵמֶת שֶׁכֶּכֶר ⁶⁸לֹא מִפְּנֵי זֶה יוֹצֵא מִיָּדִי שְׁפִלוּתוֹ, מִצַּד הַתְּסַרּוֹנוֹת הָאֲחֵרוֹת שֶׁאֵי אֶפְשָׁר שְׁלֹא יְהִי בּוֹ, וְעוֹד, שֶׁאֶפְלוּ בְּאוֹתָם ⁶⁹הַמִּצּוֹת עֲצָמָם שֶׁהִשִּׁיג לֹא הִגִּיעַ וְדָאִי לְתִכְלִית הָאֲחֵרוֹן. וְעוֹד, אֶפְלוּ לֹא יְהִי בּוֹ חֶסְרוֹן אַחֵר אֲלֵא הָיִיתוֹ בְּשֹׁר וְדָם יְלוּד אִשָּׁה, דִּי לֹא זֶה וְהוּא ⁷⁰לְפַחֲתוֹת וּגְרִיעוֹת, עַד ⁷¹שֶׁלֹּא יָאוֹת לוֹ הַהֲנָשָׂא כָּלֵל, כִּי חָרִי כֹל מַעְלָה נִשְׁהוּא מִשִּׁיג אֵינוֹ אֲלֵא ⁷²חֶסֶד אֶל עָלָיו, שְׁרוּצָה לְחֹן אוֹתוֹ ⁷³עִם הָיִיתוֹ ⁷⁴מִצַּד טִבְעוֹ וְחִמְרִיוֹתוֹ שֶׁפֶל וְנִבְזָה עַד מְאֹד, עַל כֵּן אֵין לוֹ אֲלֵא לְהוֹדוֹת לְמִי שֶׁחֲנָנוּ וְלִכְנֹעַ תָּמִיד

ביאורים

64. ואנכי תולעת. כוחי תש כתולעת (מצודת דוד). 65. כל זה ממה. כל זה נובע ממה וכו'. [רבינו מביא טעמים שכליים לענוה]. 66. שאין הלב הישר מניח עצמו להתפתות. משמע מדברי רבינו, שהענוה טבעית היא באדם שהוא בעל לב ישר (שמחת מרדכי). 67. משום מעלה אשר יבואהו. (אולי צ"ל: "תבואה") - כלומר, עקב כל מעלה שתבוא לידו. 68. לא מפני זה. לא בגלל המעלות שיש בו. 69. המצוות. בסדר הויכוח הגי': המעלות. 70. לפחיתות וגריעות. 'פחיתות' - שגופו חלש ונבזה, 'וגריעות' - בהיותו בשר ודם הבנוי מיסוד העפר ("עפר מן האדמה" - בראשית ב, ז) שהוא 'גס' - כבד עבה ומגושם. 71. שלא יאות לו ההנשאה כלל. אינה ראויה לו הרגשת החשיבות כלל. 72. חסד אל עליו. מתנה מהקב"ה בחסדו הגדול, שרוצה לחון אותו - לתת לו מתנת חיים. 73. עם היותו. למרות היותו. 74. מצד טבעו וחמירותו. הן מצד מידותיו ותכונותיו הפחותות (האישיות-הפרטיות) והן מצד היותו - ככל אדם - מוגבל עקב גשמיותו (שמחת מרדכי).

מסילת פרק כב ישרים עיונים

עניינו חסר, כמו שמובא ב'שערי קדושה' לרבי חיים ויטאל: ישנם ארבעה יסודות - אש, רוח, מים, עפר. אש רוח ומים הם היסודות הפועלים. יסוד העפר הוא הכח המקבל, ה"כלי" שמוציאם מהכח אל הפועל, אבל מצד עצמו אין בו כלום. אם כן, האדם שנברא מיסוד העפר - "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה", שורשו ממקום שכולו חסר, ממקום שאין בו מאומה, ולית ליה מגרמיה כלום (מפרשים).

ה. לא נקרא ספרו על שמו. בגליון הש"ס להגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל (סוכה יב).

ציון כמה מקומות בגמ' וברש"י שמביאים פסוק מספר נחמיה וקוראים לו ספר עזרא. אמנם בדורות האחרונים נשתנה הדבר, הן בדפוסית התנ"ך אשר ספר נחמיה מופיע בנפרד, והן בציוני המקורות בכל

יותר. **הא למה זה דומה, לעני ואביון שמקבל מתנה בחסד, שאי אפשר לו שלא יבוש, כי כל מה שירבה החסד שיקבל ⁷⁵ כך ירבה הבשת שיבוש.** בן הדבר הזה בכל אדם שעניו פקוחות לראות את עצמו בהיותו משיג מעלות טובות מאת השם יתברך, ובענין שאמר דוד המלך (תהלים קטו, יב): **"מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי."**

ובכר ראינו חסידים גדולים שנענשו על שהחזיקו טובה לעצמם ⁷⁷ עם כל חסידותם. נחמיה בן חכליה, ⁷⁸ אמרו זכרונם לברכה (פנהדרין צ.ג.ב): **מפני מה ^(ה)79 לא נקרא ספרו**

ביאורים

75. כך ירבה חבושת. כי כל קבלה בחינם היא בבחינת "נהמא דכיסופא", והוא היפך צלם האלוקי שבאדם (יושר מסילה). 76. מה אשיב לה' וגו'. וכי מה ביכולתי להשיב טובה לה' על כל הטובות שגמל לי. 77. עם כל חסידותם. למרות כל חסידותם. 78. אמרו. עליו. 79. לא נקרא ספרו על שמו. במנין כ"ד כתבי הקודש שסידרו אנשי כנסת הגדולה - אין "ספר-נחמיה", אלא הוא מצורף לספר-עזרא ונקראו שניהם בשם "ספר-עזרא", כגון בגמרא מסכת סוכה (לז). "וכן בעזרא אומר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן וכו'" והוא בספר נחמיה (ח, טו). (בספרי תנ"ך המצויים בידינו השתנה הדבר וספר נחמיה מופיע בשמו, ראה עיונים).

עיונים	מסילת פרק כב	ישרים
הספרים המביאים פסוקים מספר נחמיה וקוראים לו בשמו. וכתב ע"ז בספר "זרע אפרים" (מהגרא"ז מרגליות זצ"ל) בשם הרב חיד"א (בספרו שו"ת "חיים שאל"): "ובזמנים אחרונים, בפרט בהתגלות הדפוס, נקרא ספר נחמיה על שמו, ואפשר כי כבר שלם הדקדוק (פי' דקדוק הדין, שנסתיימה ההקפדה שהקפידו עליו משמים לפי דרגתו) על שאמר זכרה לי אלוהי לטובה... ובאותו הצער וכמה זמן נתקן (פי' שעבר זמן רב וברבות הימים בא על תיקונו פגם זה) ומן השמים רצו שיקרא הספר על שמו". עכ"ל.	על שמו, מפני שהחזיק טובה לעצמו. וכן חזקיה אמר (ישעיה לח, יז): "הנה לשלום מר לי מר", לפי שענהו חקדוש ברוך הוא (שם לו, לה): "וגנתי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי", וכמאמרם זכרונם לברכה (ברכות י, ב): "כל התולה⁸² בזכות עצמו⁸³ תולין לו בזכות	על שמו, מפני שהחזיק טובה לעצמו. וכן חזקיה אמר (ישעיה לח, יז): "הנה לשלום מר לי מר", לפי שענהו חקדוש ברוך הוא (שם לו, לה): "וגנתי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי", וכמאמרם זכרונם לברכה (ברכות י, ב): "כל התולה⁸² בזכות עצמו⁸³ תולין לו בזכות

ביאורים

80. שהחזיק טובה לעצמו. על מעשיו הטובים והתפאר בהם, כמו שנאמר (נחמיה ה, יט): "זכרה לי אלוהי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה", [עונש זה הוא "מדה כנגד מדה", שכיון שהחשיב את עצמו - מדד לו הקב"ה שלא ייקרא שמו על ספרו (מהר"ל). ואמנם היו מעשיו של נחמיה - שהיה מושל על ישראל מטעם מלכי פרס - טובים מאד (שבנה מחדש את חומת ירושלים, ותיקן כמה פרצות בחיי הציבור בין אדם לחברו ובין אדם למקום, כמבואר בספר נחמיה), אולם לא היה לו להחזיק טובה לעצמו על כך. עיון יעקב]. **81. הנה לשלום מר לי מר.** בסוגיית הגמרא שם נאמר: "אמר רבי יוחנן...: כל התולה (את תפלתו שתתקבל) בזכות עצמו (רש"י: שאומר בתפילתו: עשה לי בזכותי וכו') - תולין לו (מן השמים את קבלת תפלתו) בזכות אחרים. חזקיהו תלה (את תפלתו) בזכות עצמו, דכתיב (ישעיה לח, ג): 'ויאמר, אנה ה', זכור נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם' וגו' - תלו לו (את קבלת תפלתו) בזכות אחרים, שנאמר (מלכים-ב, כ, ו): 'וגנתי על העיר הזאת (ירושלים) למעני (כדי שלא יתחלל שמי) ולמען (ובזכות) דוד עבדי' - והיינו דאמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב (ישעיה לח, ז. במכתב ההודיה של חזקיהו על שהקב"ה קיבל תפלתו וריפא אותו מחליו): 'הנה לשלום מר לי מר' (פירשו: אפילו בשעה ששיגר לו [לחזקיהו] הקב"ה שלום (דהיינו בשעה שנתרפא) - מר הוא לו (משום שלא בזכות עצמו התרפא)". **82. התולה.** את תפלתו שתתקבל. **83. בזכות עצמו.** כלומר, שמבקש "עשה לי בזכותי". **84. תולין לו.** מן השמים את קבלת תפלתו.

מסילת פרק כב ישרים עיונים

ו. שאין לאדם אפילו להחזיק טובה לעצמו על טובותיו. בספר "פנינים משלחן הגר"א" (עמ' סד) הביא על הפסוק "קטונתי מכל החסדים ומכל האמת" וגו' (בראשית לב, יא) וז"ל: יעקב אבינו ע"ה אמר 'קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך', ותלה החסד והאמת שקיבל מהש"ת על נפשו [שניתנו לו בזכות עצמו]. וקשה, הלא על פי מדת הענוה אין לו לתלות הגדולה בעצמו, רק

אחרים". הרי לך שאין לאדם אפילו להחזיק טובה לעצמו⁸⁵ על טובותיו, וכל שכן שלא יתנשא ויגבה בהם.

ואמנם⁸⁶ כל זה הוא ממה שראוי להשיב על לבו מי שיהיה באברהם, כמשה, באהרן, כדוד, ושאר החסידים שזכרנו. אבל אנחנו יתומים יתומים, אין לנו צריכים לכל זה, כי כבר יש לנו אתנו חסרונות רבות שאין צריך עיון גדול לראות פחיתותנו, וכל חכמתנו⁹⁰ באין

בזכות אבותיו אברהם ויצחק.

אלא למדנו מזה, דהטובות שכבר קיבל האדם מהש"ת בעבר, יש לו לתלות בעצמו, כדי להקטין את עצמו, כמו שאמר יעקב אבינו "קטונתי מכל החסדים". לא כן אם יבקש הצלה או טובה על לעתיד, לא יבקש בזכות עצמו, שהרי שלמה המלך ע"ה לא נענה בזכות עצמו, עד שאמר "זכרה לחסדי דוד עבדך" (דה"ב' ו, מב), וכן חזקיהו המלך ע"ה, כמבואר בגמרא (ברכות י: שבת ל). זוהי הכוונה במה שאמרו "אמר ר"ח בר אשי אמר רב, תלמיד חכם צריך שיהא בו [גאוה] אחד משמונה בשמינית" (סוטה ה), כי הפסוק "קטונתי מכל החסדים" וגו', הוא הפסוק השמיני שבפרשת וישלח, שהיא פרשה השמינית שבתורה. להורות שעל אופן זה מותר להתגאות ולתלות בעצמו, כמבואר.

ביאורים

85. על טובותיו. על המעשים הטובים שעשה. 86. כל זה. כלומר, כל הסיבות לענוה שהזכרנו. 87. שיהיה כאברהם כמשה באהרן כדוד. שמעלת הענוה שלהם הוזכרה לעיל. 88. ושאר החסידים. נחמיה בן חכליה וחזקיה, שאותם הזכירו חז"ל שהחזיקו טובה לעצמם. 89. יתומי יתומים. כינוי לבעלי דרגה נמוכה מאד - חסרים ודלים כיתומים. 90. באין. כאפס.

נחשבת, כי ⁹¹היותר חכם גדול שבינינו אינו כי אם מן תלמידי התלמידים אשר בדורות הראשונים. וזה מה שראוי שנבין ונדע באמת, ולא יזוה עלינו לבנו חנם, אלא נביר ⁹²שדעתנו קלה ⁹³ושכלנו חלש עד מאד, ⁹⁴הסכלות רב בנו והטעות גוברת, ואשר נדע אותו אינו אלא מעט מן המעט, אם כן ודאי שאין ראוי לנו ההנשא כלל, אלא הבשת והשפלות. וזה פשוט.

והנה דברנו עד הנה מענות המחשבה, ונדבר עתה מענות המעשה. והיא תתחלק לארבעה חלקים: בהתנהג עצמו בשפלות, בסכל העלבוניות, בשנוא ⁹⁵הרבנות ⁹⁶ובורח מן הכבוד, בחלק כבוד לכל. האחד הוא, בהתנהג בשפלות. וזה ראוי שיזהר בדבורו, בחליכתו, בשבתו ⁹⁷ובכל תנועותיו.

בדבורו, אמרו זכרונם לברכה (יומא פו א.): ⁹⁸לעולם יהיה דבורו של אדם בנחת עם הבריות. ומקרא מלא הוא (קהלת ט, יז): ⁹⁹דברי חכמים

ביאורים

91. היותר חכם גדול. החכם הגדול ביותר. 92. שדעתנו קלה. מועטה בידע. ויש מפרשים, נוחה להתפתות בקלות לפיתויים חיצוניים ולנהוג למעשה אחרת ממה שהשכל מורה. 93. ושכלנו חלש. כוח העיון, הדיון והשיקול הנכון. 94. הסכלות. הטפשות. 95. הרבנות. השררה, השליטה על אחרים. 96. ובורח מן הכבוד. לא די שאינו רודף אחר הכבוד אלא בורח ממנו. 97. ובכל תנועותיו. להלן פרק כ"ג הוסיף רבינו פרט נוסף: "ללבוש בגד-צנועים". 98. לעולם יהיה דבורו של אדם בנחת. ולא בהרמת קול ולא בסגנון תקיף [ומה שכתב "לעולם" - ר"ל בכל מצב, וכמו שכתב הרמב"ן (באגרתו) "תתנהג תמיד לדבר כל דברך בנחת לכל אדם ובכל עת" (פי כהן)]. 99. דברי חכמים בנחת נשמעים. ואף שלא כתוב כאן 'ענוים', מ"מ במילה חכמים נכלל שהם ענוים, שהרי אמרו ז"ל במסכת קידושין (מט:): 'סימן לגסות עניות דתורה'.

מסילת פרק כב ישרים עיונים

בְּנַחַת נִשְׁמָעִים". צִרְיָן שִׁיְהִי דְבָרֵיו ¹⁰⁰דְבָרֵי כְבוֹד
וְלֹא דְבָרֵי בְּיֹן. וְכֵן הוּא אֹמֵר (משלי יא, יב): ¹⁰¹"כֹּז
לְרַעְהוּ ¹⁰²חֶסֶר לֵב". וְאֹמֵר (שם יח, ג): ¹⁰³"כְּבֹא
רָשָׁע בָּא גַם בּוֹ".

ז. ענוותן ושפל ברך שייף
עייל שייף נפיק. נקטו
חכמים שלש לשונות של
ענוה (ענוותן, שפל ברך,
שייף עייל וכו'), כנגד שלשה
כוחות באדם שיכולים
להביאו לידי גאווה: חכמתו,
גבורתו ועשרו. אדם שהוא
"בן עולם הבא" חייב להיות
נקי מגאווה בכל שלשת
ענינים אלו: "ענוותן" -
שאינו מתגאה בשכלו; "שפל

¹⁰⁴בְּהִלִּיכְתּוֹ, אֲמָרוּ זְכוּרָנָם לְבָרְכָהּ (סנהדרין פת, ב):
¹⁰⁵שִׁלְחוּ מִתָּם, ¹⁰⁶אִיזְהוּ בֶן עֻלָּם
הָבָא, ¹⁰⁷עֲנוּתָן וְשִׁפְלָה בְּרָךְ, ¹⁰⁸שִׁיף עֵיל שִׁיף

ברך" - ביחס לגבורת גופו, שיהיה כברכיים שהן במקום שפל בגופו של אדם; ויהיה גם עניו ברכושו
ובעשרו, שאינו מתקדש שתהיה לו דירה נאה ובית גבוה כדרך העשירים, אלא פתח ביתו כה נמוך, עד
שצריך לשחות ("שייף עייל...") בכניסתו וביציאתו (מהרש"א).

בספר 'שיחות מוסר' מבאר מה המעלה שיש ל"שפל ברך" בנוסף על מעלת ה"עניו"? "שפל ברך"
הוא מי שבכוחו להכניע את דעתו ולחזור בו מדבריו ומהחלטתו הקודמת. "עניו" - לא בהכרח
שיוכל לעשות כן גם אם עניו יקרא, כי אפשר שיהיה אדם עניו ומ"מ יעמוד איתן בדעתו, לא כן

ביאורים

100. דברי כבוד. בסגנונם ובתוכנם, ולא רק בצורתם (יושר מסילה). 101. כֹּז לְרַעְהוּ חֶסֶר לֵב. המבזה
לחברו הוא חסר לב (מצודת דוד). 102. חֶסֶר לֵב. חסר לו בהרגשת הלב - במדות הטובות שבלב [וזה
מסימני הגאותן, שכל כך מתנשא על הזולת שאינו רואה בו איש הראוי לרחמים (יושר מסילה)].
103. כְּבֹא רָשָׁע בָּא גַם בּוֹ. כשמגיע הרשע מתלווה אליו לגלוג, "כי דרכו לבזות בני אדם" (מצודת
דוד). 104. בְּהִלִּיכְתּוֹ. בצורת הליכתו. 105. שִׁלְחוּ מִתָּם. שלחו אימרה משם, כלומר מארץ-ישראל
לבבל. 106. אִיזְהוּ בֶן עֻלָּם הָבָא. אע"פ ש"כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" (סנהדרין ז, י) יש
שאינן החוטא ראוי לכך אלא לאחר שנתכפרו עוונותיו בגיהנום, לפיכך שאלו: מיהו זה אשר אפשר
לומר עליו כבר עתה בחייו שהוא "בן עולם הבא" (תורת חיים סנהדרין פח:). 107. עֲנוּתָן וְשִׁפְלָה בְּרָךְ.
"ענוה" היינו שפלות הרוח בפנימיותו של האדם, ו"שפל ברך" היינו ההכנעה בהתנהגותו החיצונית
(בן יהודע). 108. שִׁיף עֵיל שִׁיף נִפִּיק. כפוף נכנס וכפוף יוצא, כלומר, הילוכו בדרך ענוה והכנעה.

עיונים	מסילת פרק כב	ישרים
"שפל ברך" - הוא מסוגל בכל עת לשקול את דרכו מחדש ואינו מתעקש להחזיק בדבריו הקודמים. ח. כאילו דוחק רגלי השכינה. "שכינה" היינו גילוי כבודו ומלכותו בנבראים בכלל ובתחתונים בפרט, ובגילוי הזה יש דרגות רבות. "רגלי שכינה" היינו הבחינה הקטנה ביותר של הכרת מלכותו יתברך (כ"רגלים" שהם החלק התחתון של הגוף). מי שמתגאה דוחק מלבו אפילו את ההכרה הפעוטה ביותר במלכותו יתברך שהרי רואה רק את עצמו. על זה נאמר (תהלים י, ד) "רשע כגובה אפיו... אין אלוקים כל מזימותיו", דהיינו הרשע הגאה שכל מחשבותיו ("מזימותיו") והתענינותו	נפק". ולא ילך בקומה וקופה, ולא¹⁰⁹ בכבדות גדול¹¹⁰ עקב בצד גדל, אלא פדרף כל הולך לעסקיו. וכן אמרו זכרונם לברכה (קדושין לא, א): "כל ההולך בקומה וקופה, (ח) פאלו דוחק רגלי השכינה". וכתוב (ישעיה י, לג): "וירמי הקומה גרעים".	בְּשִׁבְתּוֹ, שִׁיחָא מְקוֹמוֹ בֵּין הַשְּׁפָלִים וְלֹא בֵּין הָרָמִים. והוא גם כן מקרא מלא (משלי כה, ו-ז): "אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדלים אל תעמד" ¹¹⁴כי טוב אמר לך עלה הנה ¹¹⁵מהשפילך לפני נדיב ¹¹⁶אשר ראוי עיניך".

ביאורים

109. בכבדות גדול. הליכה איטית. 110. עקב בצד גדול. בפסיעות קצרות שהעקב של רגל אחת מגיע בצד האגודל של הרגל השניה בלבד ואינו עובר אותו. 111. לעסקיו. בזריזות, אך לא רץ ברחובות. 112. ורמי הקומה גרועים. סוף בעלי הגאווה להשבר. חז"ל דורשים במסכת סוטה (ה): אמר רבי אלעזר, כל אדם שיש בו גסות-הרוח ראוי לגדעו כאשרה וכו'. הרי שגסות-הרוח, הגאווה, מתבטאת בקומה רמה וקופה. 113. אל תתהדר וגו'. אל תופיע בהדרה ובנכבדות לפני המלך, ובמקום המיועד לאנשים חשובים אל תדחק לעמוד שם. 114. כי טוב אמר לך עלה הנה. כי טוב שיאמרו לך בא והצטרף אלינו "לשבת במקום הגדולים" (מצודת דוד). 115. מהשפילך לפני נדיב. משתגביה לשבת, ויאמרו לך השפל ורד לפני הנדיב ואל תשב במקומו (שם), כלומר, יבקשו שתפנה את מקומך עבור איזה נכבד ונדבן. 116. אשר ראוי עיניך. כלומר, כפי שנוכחת לראות זאת לא

מסילת פרק כב ישרים עיונים

וְכֵן אָמְרוּ זְכֵרֹנָם לְכִרְכָּה בְּיִקְרָא רִבָּה (א, ה):
 "הֲרִחֵק ¹¹⁷מִמְקוֹמָךְ שְׁנִים וְשָׁלֹשָׁה ¹¹⁸מִקְוֹמוֹת
 וְשֵׁב, עַד שְׂיֵאמְרוּ לָךְ ¹¹⁹עֲלֶה, ¹²⁰וְאַל תַּעֲלֶה
 שְׂיֵאמְרוּ לָךְ רִד". וְעַל כֹּל הַמְקַטֵּין עֲצָמוֹ אָמְרוּ
 זְכֵרֹנָם לְכִרְכָּה (ב"מ פה, ב): "כֹּל מִי ¹²¹שֶׁמְקַטֵּין
 עֲצָמוֹ ¹²²עַל דְּבָרֵי תוֹרָה בְּעוֹלָם הַזֶּה, ¹²³נַעֲשֶׂה
 גְּדוֹל לְעוֹלָם הַבָּא". וּבִנְגִיד זֶה אָמְרוּ (ילקוט שמעוני
 יחזקאל רמז שסא): ¹²⁴"הַסִּיר הַמַּצְנֶפֶת וְהָרִים
 הָעֵטָרָה" (יחזקאל כא, לא), ^(ט)כֹּל מִי שֶׁהוּא ¹²⁵גְּדוֹל
 בְּעוֹלָם הַזֶּה, קָטָן בְּעוֹלָם הַבָּא". ¹²⁶וּמִנֵּה לְהַפְךָ,

אור יקרות וקפאון. מאי יקרות וקפאון? רבי יהושע בן לוי אמר, אלו בני אדם שיקרין הן בעולם הזה (פירוש רש"י: היינו בני אדם עשירים וחשובים, אבל הנהגתם אינה טובה בעיני ה'), וקפויין הן (ייעשו קלי ערך) לעולם הבא. כי הא דרב יוסף בריה דרבי יהושע בן לוי, חלש ואיתנגיד (גוע ופרחה רוחו. רש"י). כי הדר (כאשר חזר, כלומר לאחר ששבה אליו הכרתו), אמר ליה אבוא, מאי חזית (מה ראית בעולם הבא?), אמר ליה (רב יוסף לאביו): "עולם הפוך ראיתי! עליונים למטה (פרש"י: אותם שהיו

ביאורים

פעם שיאמרו לעולה שירד. 117. ממקומך. הראוי לך לפי כבודך. 118. מקומות. ישיבה (או דרגות). 119. עלה. למקום הראוי לכבודך. 120. ואל תעלה. מיד למקום הראוי לך לדעתך, שתגרום בכך שיאמרו לך 'רד'. 121. שמקטין עצמו על דברי תורה. משפיל את עצמו כדי ללמוד תורה ולא חס על כבודו. 122. על דברי תורה. על לימוד דברי תורה. 123. נעשה גדול לעולם הבא. המהר"ל (נתיבות עולם ח"א ד"ה כל) ביאר, שכשאדם משעבד את שכלו ואת גופו לתורה, וענייני העולם הזה אינם נחשבים אצלו למאום, נעשה על ידי כך גדול וחופשי בעולם הבא, דהיינו שנהיה כולו שכלי ורוחני. 124. הסיר המצנפת והרים העטרה. אוריד מראשך את כובע השלטון ואסלק ממך את כתר המלכות. 125. גדול. מתגאה. 126. ומינה להיפך. וממנה (מדרשה זו) יש ללמוד גם את ההיפך.

עיונים **מסילת** **פרק כב** **ישראלים**

כאן חשובים - בעולם הבא הם חסרי חשיבות, ותחתונים (אותם שהיו פחותי ערך בעולם הזה, נמצאים) למעלה (חשובים בעולם הבא) אמר לו, "בני, עולם ברור ראית". ופירש רבינו חננאל: האמת נמצא בעולם ההוא. מי שנמצא למעלה שם - הוא באמת אדם המעלה.

י. הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים. צריך ביאור כפל הענין, כי לכאורה זה היינו הך, הוא נעלב כששומע חרפתו ואינו משיב דברי עלבון? מבאר רבי משה חגיז בשם אביו: אמרו בגמרא כי אם קוראים לאדם "ממזר" ושותק - חוששים ליחוסו, כי עליו להגיב כנגד מבזהו. אך כל זה במה שנוגע ליחוס משפחתו, כדי שלא ישאר בו דופי ופסול בזרעו. והוא שאמרו חז"ל "הנעלבים ואינם עולבים" - כשהעלבון

החלק **השני** הוא סבילת העלבונות, ¹³² והנה בפרוש אמרו זכרונם לברכה (ר"ה שם): ¹³³ "למי נושא עון, למי ¹³⁴ שעובר על פשע". ואמרו עוד (שבת פח, ב): ¹³⁵ "הנעלבים

ביאורים

127. ילמד אדם. לאהוב את נמיכות הרוח. 128. כל הרים וגבעות. הגבוהים. 129. הר סיני. הנמוך מכולם, כדי ליתן עליו את התורה. 130. לשארית נחלתו. חז"ל דרשו את הפסוק הנאמר במיכה (ז, יח): "נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו", שהקב"ה מוחל עוונות רק "לשארית נחלתו" ולא לכל נחלתו, "לשארית" מלשון "שיעור", לומר שאין הקב"ה מוחל עוונות אלא למי שמשלים עצמו כשייריים. 131. כשירים. של אוכל וכדומה [דהיינו: "כספל ולא כעיקר" (פי' רבינו חננאל שם)], שאינו חשוב בעיני עצמו ואינו מתגאה (רש"י סנהדרין קיא: ד"ה כשירים). 132. והנה בפרוש אמרו. רבינו מתאר מעלת סבילת העלבונות. 133. למי נושא עון. למי הקב"ה סובל עוונותיו ואינו מדקדק להענישו [שאע"פ שלא נתכפרו לו פשעיו ועדיין חוטא הוא, מ"מ מידת הדין מניחו (שיחות מוסר)]. 134. שעובר על פשע. שאינו מקפיד על חברו שפשע כנגדו. 135. הנעלבים. על ידי אחרים.

מסילת פרק כב ישרים עיונים

קשור ליחוס משפחתי, נכון שעליך להגיב ולמחות כנגדו, אבל אל תעליב אותו בחזרה "אתה ממזר", אלא תאמר: שקר אתה דובר! אבל בשארי הבזיונות, כגון שמעליבים אותך "אתה רשע וגנב", שם תקיים: "שומעים חרפתם ואינם משיבים" כלל וכלל... (משנת חכמים, מעלה כא).

¹³⁶ וַאִינָם עוֹלָבִים, שׁוֹמְעִים חֲרָפְתָּם וְאֵינָם מְשִׁיבִים, עָלֵיהֶם הַכְּתוּב אוֹמֵר (שופטים ה, לא): ¹³⁷ וְאֶהְיֶה כִּצְאֹת הַשֶּׁמֶשׁ בְּנִבְרָתוֹ. וְסִפְרוּ מִגְדָּל עֲנֹתוֹ שֶׁל כָּבֹא בֶן בּוֹטָא, זֶה לְשׁוֹנָם (נררים ס"ו): ¹³⁹ הָהוּא בֶר כָּבֹל דְּסָלִיךְ לְאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל. נָסִיב אֶתְתָּא. אָמַר לָהּ בְּשִׁילִי לִי וְכו', עַד זִילִי תִכְרִי יְתָהוֹן עַל רִישָׁא דְכָבֹא. הָיָה יְתִיב כָּבֹא בֶן בּוֹטָא וְדֹאֵין דִּינָא. אֲזֵלַת וְתִכְרִי יְתָהוֹן עַל

רִישָׁה. אָמַר לָהּ, מָה הָדִין דְּעִכְדָּתָּ. אָמְרָה לָהּ, כֶּךָ צוּנִי בְּעָלִי. אָמַר, אַתָּ

ביאורים

136. ואינם עולבים. אינם מחזירים עלבון לעולביהם. 137. ואהביו. של ה'. [וכל שיש בו מידות אלו הוא בכלל אוהבי ה', שכן 'הנעלב ואינו עולב ושומע חרפתו ואינו משיב' בודאי אוהב הוא לבריות, והאוהב לבריות הוא אוהב לשמים (ראה אבות ג, י). (מהרש"א)]. 138. כצאת השמש בגבורתו. והיינו שיזכו שיאירו פניהם כאור השמש. וז"ל הריטב"א (יומא כג.): "ומפני שזו ענוה וחסידות גדולה שהיא למעלה מן הכל, דימה שחרם לגדול שבכולם, דהיינו כצאת השמש בגבורתו, שתרגם אותו יונתן שהוא מה שאמר הכתוב 'ואור החמה יהיה שבעתים'". 139. ההוא בר כבל וכו'. תרגום וביאור: מעשה באדם בן בבל שעלה לארץ ישראל ונשא שם אשה (שלא הבינה את כוונת דבריו בדיוק, כי דיבר עמה בניב ארמי הנהוג בבבל). אמר לה: בשלי לי שתי רגלי בהמה. בישלה לו שני גרגרי עדשים (כפי שהבינה לפי הניב הנהוג בארץ ישראל "ולא רצתה לשנות על דבריו" - רש"י). כעס עליה בעלה. למחר אמר לה: בשלי לי תבשיל כשיעור "גריוא" - שהוא מידה המתאימה לסעודה, והיא בישלה מידה גדולה מאד (לפי הבנתה, עפ"י לשון מקומה. בן יהודע). שוב אמר לה: הביאי לי שני אבטיחים, הלכה האשה והביאה לו שני נרות חרס (על-פי לשון מקומה). אמר לה הבעל מרוב כעסו: לכו ושברי אותם על ראש השער (בארמית: "רישא דבבא"). הלכה ושברה אותם על ראשו של בבא בן בוטא, שהיה יושב שם ושופט את העם (ושהיה גדול הדור. הרא"ש). אמר לה בבא בן בוטא: מה זאת שעשית? אמרה לו האשה: כך ציווני בעלי! אמר לה בבא בן בוטא: את עשית רצון בעלך

עיונים	מסילת פרק כב	ישרים
יא. דאמר איהו חד טעמא ואמר אמוריה חד טעמא ולא קפיד. במאירי משמע שהמתורגמן לא אמר כלל את טעמו של רבי אבא אלא אמר טעם אחר תחתיו, והקשה ב'תורת הקנאות', שעל דבר כזה גם עניו צריך להקפיד, שאין שייך ענוה אלא בכל הנוגע לכבוד העולם הזה, אבל בענין הנוגע לדברי תורה או לדברים רוחניים - גם עניו מקפיד, וביותר מצינו ביבמות (צו:) שהקפיד רבי יוחנן על רבי אלעזר שלא אמר את השמועה משמו, מפני שכל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה בעולם הזה מפיו שפתותיו דובבות בקבר. ולכן פירש, שהמתורגמן אמר את טעמו של רבי אבא, אלא שהוסיף עוד טעם משלו,	עשית רצון בעלך, המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא". והלל כמו בן ספרו מרב ענותנותו במסכת שבת (ל, ב), זה לשונם: "תנו רבנן, לעולם יהא אדם¹⁴⁰ ענותן כהלל וכו'". ורבי אבהו, אחרי רב ענותו מצא שעדין לא הגיע להיות ראוי לקרא עניו. זה לשונם (סוטה מ, א): "אמר רבי אבהו, מריש הנה אמינא ענותנא אנא, כיון דחזינא לרבי אבא דעכו^(א) דאמר איהו חד טעמא ואמר אמוריה חד טעמא ולא קפיד, אמינא לאו ענותנא אנא".	אמר את השמועה משמו, מפני שכל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה בעולם הזה מפיו שפתותיו דובבות בקבר. ולכן פירש, שהמתורגמן אמר את טעמו של רבי אבא, אלא שהוסיף עוד טעם משלו,

ביאורים

בלא לערער עליו - המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא! [וכתב הר"ן, שהסיפור הזה הובא בגמרא להשמיענו את גודל חסידותו וענותנותו של בבא בן בוטא, שלא זו בלבד שלא הקפיד על בזיונו, אלא עוד שיבחר את האשה על מה שעשתה ובירך אותה]. 140. ענותן כהלל. ענותן וסבלן [ראה רש"י (במדבר יב, ג) "עניו. שפל וסבלן"]. ושם בגמרא (שבת לא). הובאו כמה מעשים על גודל סבלנותו וענותנותו. 141. מריש הנה אמינא וכו'. תרגום וביאור: בתחילה הייתי רגיל לומר שאדם עניו אני. ברם, כיון שראיתי את רבי אבא מעכו (שנהג בענותנות מופלגת), שדרש ברבים, וביאר הוא את הענין באופן אחד בלחישה למתורגמן שלו (בזמן הגמרא, החכם היה דורש לרבים בעזרת אמוֹנָא - מתורגמן, שהיה משמיע בקול לציבור את מה שהיה לוחש לו החכם), ומתורגמנו, שהיה אמור למסור דבריו לציבור, שינה מדברי רבי אבא וביאר את הענין באופן אחר, ואף על פי כן לא הקפיד עליו רבי אבא מרוב ענותנותו, אז אמרתי "איני עניו", שכן לא הגעתי למדרגתו של רבי אבא בדבר זה.

מסילת פרק כב ישרים עיונים

שְׁנֵאתָ¹⁴² **הִרְבֵּנִית**¹⁴³ **וְכִרְיַחַת הַכְּבוֹד, מִשְׁנָה**¹⁴⁴ **עֲרוּכָה הִיא (אֲבוֹת פ"א מ"א):**¹⁴⁵ **אֲהוּב**¹⁴⁶ **אֶת הַמְּלָאכָה וְשָׂנֵא אֶת הִרְבֵּנִית.**¹⁴⁷ **וְאָמְרוּ עוֹד**¹⁴⁸ **(שם פ"ד מ"ז):**¹⁴⁹ **הֵגֶם לְבוֹ בְּהוֹרָאָה, שׁוֹמֵחַ, רָשָׁע**¹⁵⁰ **וְגַם רוּחַ.**¹⁵¹ **וְאָמְרוּ (עֵינִן עִירֻבִין יג, ב):**¹⁵² **כָּל הַרוּדָף**¹⁵³

ועל זה שייך שלא להקפיד מטעם ענוה. המהרש"א הבין שאמר רק את הטעם האחר כדברי המאירי, וכתב, שאם היה הטעם ההוא גרוע מן הטעם שלו - היה צריך להקפיד על זה שאומר שקר בשבילו, אלא שהיה טעמו עדיף מן הטעם של רבי אבא, אמנם היה לו להקפיד על זה שמראה עצמו שהוא חשוב כרבי אבא ואינו צריך לדבריו, אלא שמחמת ענותנותו לא הקפיד על זה. ולכן גדולה ענותנותו של רבי אבא מענותנותו של רבי אבהו, מפני שהמתורגמן של רבי אבהו לא זלזל בכבודו אלא בפני אשתו, והמתורגמן של רבי אבא זלזל בכבודו בפני רבי אבא עצמו. ובהערות למסכת סוטה תמה על פירוש המהרש"א, שאף אם טעמו של המתורגמן עדיף, מכל מקום הרי גם טעמו של רבי אבא נכון הוא, ואם כן איך הניח לו רבי אבא שלא לומר את טעמו, הרי אף אם אין נפקא מינה בדבר זה, יכול להיות נפקא מינה לענין דבר אחר, וצ"ע. יב. כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו. לפי פשוטו זהו עונש, אבל עומק הדבר כך הוא: יש

ביאורים

142. שְׁנֵאתָ וכו'. מכאן מתחיל רבינו לבאר את החלק השלישי מענוות-המעשה. 143. הִרְבֵּנִית. השררה על הציבור. 144. וְכִרְיַחַת הַכְּבוֹד. הבריחה מן הכבוד. 145. אֲהוּב אֶת הַמְּלָאכָה. הנה מחבב מלאכת כפים. 146. וְשָׂנֵא אֶת הִרְבֵּנִית. תתעב את הגדולה והשררה. וכתב הרשב"ץ, שהרבנות האמורה כאן הכוונה היא לשלטון, וחלילה לאדם שלא ישתדל לבוא לידי רבנות של תורה. ועד"ז פירשו, אהב את המלאכה שברבנות ושנא את הרבנות (השררה) שבה. 147. הֵגֶם לְבוֹ בְּהוֹרָאָה... וְגַם רוּחַ. "שגסות רוחו (גאותו) היא שהביאתו לידי כך להורות ולדון, ולקנות לו שם כשם הגדולים אשר בארץ" (תוי"ט בשם מדרש שמואל). [רבינו מפרש שמתוך גסות רוח וחשיבות עצמית אין הוא ירא או נרתע מלשמש ברבנות. נציין, שהמפרשים האחרים מבארים את כוונת המשנה במי שהוא כבר מורה הוראה ולבו גס בפסיקת ההוראות (מסילות יהודה)]. 148. שׁוֹמֵחַ רָשָׁע וְגַם רוּחַ. שוטה - משום שאינו חושש מן השגיאה ומן הטעות. רשע - משום שאינו מתיירא אולי יטעה בהוראתו ויכשיל אחרים. וגם רוח - כי גסות רוחו וגאוותו הביאוהו לזה שיהיה סבור שאינו יכול לטעות (מפרשים). 149. כָּל הַרוּדָף אַחֲרֵי הַכְּבוֹד וכו'. במסכת עירובין (יג:) אמרו בלשון זה: "כל המשפיל עצמו הקב"ה

עיונים	מסילת פרק כב	ישרים
כבוד פנימי ויש כבוד חיצוני. הכבוד הפנימי הוא כבוד הנשמה, הכבוד החיצוני הוא כבוד העולם הזה, עלמא דשקרא. כאשר האדם רודף אחר הכבוד החיצוני - הוא בעצם בורח מהכבוד הפנימי! משל לאדם הנמצא בירושלים ובורח לכיוון צפת. ככל שהוא מתקרב יותר לצפת כך הוא מתרחק מירושלים. וכך, הרדיפה אחר הכבוד החיצוני מבריחה אותו מהנקודה הפנימית. לכן, "הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו", כי בעצם הוא זה שבורח מהכבוד, לא הכבוד בורח ממנו, אלא הוא מתרחק מהכבוד הפנימי (מפרשים).	אחר הכבוד, הכבוד בורח ממנו, ואמרו עוד (פסיקתא רבתי): "אל תצא לרב מהר" (משלי כה, ח), לעולם אל תהי רץ אחר השפלה, למה, פן מה תעשה פאחריתה,¹⁵⁰ למחר באים ושוואלים לך שאלות, מה אתה משיבם. עוד שם: "רבי מנחםא בשם רבי תנחום, כל המקבל עליו שפלה כדי להנות ממנה, אינו אלא בנואף הנה"¹⁵² שהוא נהנה מגופה של אשה. עוד שם: "אמר רבי אבהו,¹⁵³ אני נקראתי קדוש (רוצה לומר, הקדוש ברוך הוא), הא אם אין בך כל המדות הללו שיש בי, לא תקבל עליך שפלה."	

ביאורים

מגביהו, וכל המגביה עצמו הקב"ה משפילו". 150. באחריתה. והמשך הפסוק: "בהכלים אותך רעך". 151. למחר באים וכו'. חז"ל דורשים הפסוק "אל תצא לריב מהר", "לריב" כאילו כתיב ל"רב", ו"מהר" היינו "מחר" (שהה"א והחית"ת מתחלפים). כלומר: "אל תצא לריב" - להיות "רב", "מהר" - מחר מה תעשה וגו' (מפרשים). 152. שהוא נהנה מגופה של אשה. שאינה שייכת לו, כך השררה שהיא לשם טובת-ההנאה של המשתרר, אינה שייכת לו (כי היא צריכה להיות לטובת הציבור. שמחת מרדכי). 153. אני נקראתי קדוש. ההמשך שם: "ואתה נקראת קדוש" וכו'. חז"ל דורשים את הפסוק "לא תשא את שם ה' אלוקיך לשוא" (שמות כ, ו) על המנהיגים והדיינים הנקראים "אלהים", שלא יהיו נושאים עליהם את שם ה' - "אלקים" - לשוא, דהיינו כשאין הם ראויים לכך מצד חסרונותיהם. ועל זה נאמר שם: "אני (שנקרא בשם 'אלקים') נקראתי 'קדוש', ואתה (המנהיג בעל השררה) נקראת 'קדוש' (כלומר, נצטוו להיות קדוש ובכך הינך ראוי להיות מנהיג ודיין הנקרא אף הוא בשם 'אלהים') הא (הרי ש...) אם אין בך כל מידות הללו שיש בי - לא תקבל עליך שפלה!" (שם).

מסילת פרק כב ישרים עיונים

¹⁵⁴ וְתִלְמִידֵי רֶבֶן גְּמִלְיָאֵל יוֹכִיחוּ, שְׁחִיזוּ ¹⁵⁵ מְצַרְכִּים מִפְּנֵי עֲנִיּוֹתָם, וְלֹא רָצוּ לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם שְׂרָרָה. הוּא מַה שְּׂאֵמְרוּ בְּפֶרֶק בֵּהֶן מְשֻׁחַ, זֶה לְשׁוֹנָם (הוריות י, א): ¹⁵⁶ כְּמִדּוּמֵּין שְׂשֻׁרְרוֹת אֲנִי נוֹתֵן לָכֶם [עבדות אֲנִי נוֹתֵן לָכֶם], וְאָמְרוּ עוֹד (פסחים פז, ב): "אִי לָהּ לְרִבְנוֹת ¹⁵⁸ שְׂמֻקְבֶּרֶת אֶת בְּעֻלְיָהּ". וּמְנַלְוּ, מִיּוֹסֶף, שְׂמֻפְנֵי ¹⁵⁹ שְׁהִנְהִיג עֲצָמוֹ בְּרִבְנוֹת ¹⁶⁰ מֵת קֹדֶם אֲחִיו (ברכות נה, א).

פעמים מפי המתורגמן שחזר על דבריהם). בכך נהג יוסף ברבנות כלפי אחיו. ב'עיון יעקב' פירש באופן אחר, עפ"י המבואר במדרש ויחי, שלאחר מיתת אביו לא זימן את אחיו, כדי שלא ישב אחר ראובן שהוא הבכור ואחר יהודה שהוא המלך, לכך קאמר שנענש ומת קודם לאחיו. אמנם המהרש"א (בח"א ד"ה והמנהיג) כתב, שבדאי אין כוונת הגמרא לומר שיוסף הצדיק הנהיג עצמו בשררה ורבנות שלא לרצון העם, שזוהי משמעות "המנהיג עצמו ברבנות" פי' בעל כרחם, אלא דרשת הגמרא היא מייתור הכתוב שיוסף מת קודם אחיו, ללמדנו שמי שנוהג עצמו ברבנות בעל כרחם של הציבור - מתקצרים ימיו, אבל לא שיוסף נהג כך.

ביאורים

154. ותלמידיו רבן גמליאל. רבי אלעזר חסמא ורבי יוחנן בן גודגא. 155. מוצרכים. נזקקים לפרנסה. 156. כמדומין ששררות אני נותן לכם. כך אמר להם רבן גמליאל כשסירבו לבוא להזמנתו: האם אתם סבורים ששררה אני נותן לכם ומשום כך לא באתם אלי בפעם הראשונה ששלחתי אליכם, מתוך רצון לברוח מן הכבוד? 157. עבדות אני נותן לכם. "שהשררות עבדות היא לו לאדם, לפי שמוטל עליו עול של רבים" (רש"י). 158. שמקברת את בעליה. שבעלי השררה מתנשאים בשררתם, ואינם מאריכים ימים (רש"י). ויש מפרשים לפי שמחמת הרגשת הגדלות והרוממות שלו אינו מקבל תוכחה מאחרים (עץ יוסף בשם כלי פז). 159. שהנהיג עצמו. כלפי אחיו. 160. מת קודם אחיו. שכן נאמר (שמות א, ו): "וימת יוסף וכל אחיו" וגו', כלומר, וימת יוסף ואחריו מתו כל אחיו (רש"י). יוסף

בְּלִלּוֹ שֶׁל דָּבָר, אֵין הִרְבֵּנוּת אֶלָּא מִשָּׂא גָדוֹל אֲשֶׁר עַל¹⁶¹ שְׁכֶם הַנוֹשָׂא אוֹתוֹ, ¹⁶²כִּי עַד שֶׁהָאָדָם יַחֲדֵי וְיוֹשֵׁב בְּתוֹךְ עַמּוֹ מְבַלֵּעַ בֵּין הָאֲנָשִׁים¹⁶³ אֵינוֹ נִתְפֵּס אֶלָּא עַל עֲצָמוֹ, בֵּינָן שְׁנֵתְעֵלָה לְרִבְנוּת וּשְׁרָרָה, כְּכֹר הוּא¹⁶⁴ נִתְפֵּס עַל כָּל מִי שֶׁתַּחַת יָדוֹ וּמִמְשַׁלְתּוֹ, כִּי עָלָיו לְהִשְׁקִיף עַל בָּלָם¹⁶⁵ וְלִרְעוֹת אוֹתָם דְּעָה וְהַשְׁכֵּל וּלְהִישִׁיר מַעֲשֵׂיהֶם, ¹⁶⁶וְאִם לֹא, ¹⁶⁷וְאֲשֶׁמֶם בְּרָאשֵׁיכֶם/ כְּתִיב" (דברים א, יג) אָמְרוּ חֲכָמִים (דב"ר א, י. ועיין רש"י שם).

וְהַכְּבוֹד אֵינוֹ אֶלָּא הַכֹּל הַכֹּלִים הַמַּעֲבִיר אֶת הָאָדָם עַל דַּעְתּוֹ וְעַל דַּעַת קוֹנֵנוֹ וּמִשְׁכָּחוֹ כָּל חוֹבָתוֹ, ¹⁶⁸וְמִי שֶׁמְכִירוֹ וְדָאִי שִׁימָאֵם בּוֹ וְיִשְׁנָאֵנוּ. וְהַתְהַלּוֹת אֲשֶׁר יִהְיֶה לְהוֹדוֹ בְּנֵי הָאָדָם יִהְיֶה עָלָיו¹⁶⁹ לְטָרַח, כִּי בְּרָאוֹתוֹ אוֹתָם מְגִדִּילִים הַלּוֹלִיָּהֶם עַל אֲשֶׁר אֵינוֹ בּוֹ בְּאֵמַת, אֵינוֹ אֶלָּא¹⁷⁰ מִתְבוֹשֵׁשׁ וּמִתְאַנָּח

ביאורים

היה צעיר מכולם חוץ מבנימין, ומראובן הבכור צעיר היה בשש שנים, ואף על פי כן מת ראשון, כי יוסף מת בן מאה ועשר שנים (בראשית נ, כו), וכל אחיו מתו בני מאה ועשרים שנה או יותר. 161. שכם. כתף. 162. כי עד. כי כל עוד. 163. אינו נתפס אלא על עצמו. אינו נענש אלא על עבירות שעשאה הוא בעצמו. 164. נתפס על כל מי שתחת ידו וממשלתו. נענש גם על עוונותיהם, כיון שהיכולת בידו למחות על מעשיהם שאינם הגונים ואפשר שישמעו לו, כמבואר במסכת שבת (נד:). 165. ולרעות אותם דעה והשכל. להנהיגם לקנות דעה והשכל. 166. ואם לאו. שאין הוא מלמד ומדריך. 167. ואשמם בראשיכם כתיב - אמרו חכמים. לא נכתב 'ואשימם' אלא 'ואשמם', חסד יו"ד, באופן שאפשר לקראו 'ואשקם' בראשיכם - מלשון 'אשם'. לימד בזה הכתוב שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם, כלומר ראשי הדור נתבעים על כך, מפני שהיה להם למחות בידם ולכוין אותם לדרך הישרה (ספרי, הובא ברש"י דברים א, יג). 168. ומי שמכירו. "שאינו אלא כבוד מדומה וכזב והבל ואין בו מועיל" (לשון רבינו לעיל סוף פי"א). 169. לטורח. למשא כבוד. 170. מתבושש ומתאנח. מתבייש ונאנח מצער.

מסילות פרק כב ישרים עיונים

על שלא די לו רעתו שחקרות ממנו המעלות
ההם, אלא שיעמיסו עליו תהלות שקר למען
יכלם יותר.¹⁷¹

תחלק הרביעי הוא חלוקת הכבוד לכל אדם. וכן
שנינו (אבות פ"ד מ"א): "איהו מכבד,
המכבד את הבריות". ואמרו עוד (פסחים ק"ג, ב):
"מנין היודע כחברו שהוא גדול ממנו אפילו
בדבר אחר שחייב לנהוג בו כבוד וכו'". ועוד¹⁷²

יד. איזהו מכובד המכבד
את הבריות. על הפסוק:
"וישא עיניו וירא והנה
שלשה אנשים נצבים עליו"
(בראשית יח, ב) נאמר
במדרש: "אמר אברהם, אם
אני רואה ששכינה ממתנת
עליהם אני יודע שהן בני
אדם גדולים, ואם אני רואה
אותן חולקים כבוד אלו
לא לו אני יודע שהן בני אדם
מהוגנים"... למדנו מכאן
שיכול אדם להיות "גדול"
עד כדי כך ש"שכינה ממתנת

עליו", ועדיין ספק אם הוא "הגון"! ורק כאשר "מכבדים אלו לאלו" מתברר שהגון הוא. וכן שנינו
באבות: "בן זומא אומר, איזהו מכובד המכבד את הבריות". לא אמר: "גאון" או "צדיק", אלא -
"המכבד את הבריות". וכן אמרו חז"ל (שמו"ר פ"ח א): "למה נקרא הקב"ה "מלך הכבוד" (תהלים כד,
ז) שהוא חולק כבוד ליראיו, כיצד, מלך בשר ודם אין רוכבים על סוסו ואין יושבים על כסאו, והקב"ה
הושיב לשלמה על כסאו" (דה"א כט, כג).

עוד מצינו במסכת עירובין (יג): שאמרו, כי לכך זכו בית הלל שיקבעו הלכה כמותם, "מפני שהיו
שונים דבריהם ודברי ב"ש, ולא עוד אלא שהיו מקדימין דברי ב"ש לדבריהם", חזינו כי המכבד את
הבריות לא רק שנקרא מכובד, אלא שהוא זוכה גם לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, כי "כבוד
הבריות" היא מעלה המשלימה את האדם בכל השלימות ("שיחות מוסר" מאמר י').

היבט נוסף מצינו בספר 'שבט מוסר' (פרק מג): הרי ידוע שאדם מתכבד רק כאשר אדם מכובד
מכבוד, אך כאשר אדם בזוי יכבדהו - בודאי אינו כבוד בשבילו. מעתה, אדם המכבד את הבריות
כולם, ללא יוצא מן הכלל, נמצא לדידו אין מציאות כזו של אדם בזוי, ואזי כל אדם באשר הוא
שיכבדהו - יהיה זה כבוד בשבילו, שהרי לדידו כל אדם מכובד הוא, ונמצא תמיד הוא מכובד.

ביאורים

171. יכלם יותר. בעיני הבריות, וגם בעיני עצמו אם איש אמת הוא, וכ"ש לעולם הבא. 172. ברבר

עיונים מסילת פרק כב ישרים

שְׁנֵינִי (אבות פ"א מט"ו): "חַיִּי מִקְדָּשִׁים¹⁷³ בְּשָׁלוֹם כָּל אֶדָם". וְאָמְרוּ עָלָיו עַל רֶכֶן יוֹחֵן בֶּן זַבְדִּי, שֶׁלֹּא חֲקָדִים לוֹ אֶדָם שָׁלוֹם מֵעוֹלָם¹⁷⁴ וְאַפְּלוֹ גוֹי בְּשׁוֹק (ברכות יז, א). וּבֵין בְּדַבּוֹר וּבֵין בְּמַעֲשִׂים חַיִּב לְנַהֵג בְּכּוֹד בְּחֻבְרָיו. וּכְבֹּר סִפְרוֹ זְכוּרָתָם לְבִרְכָּה (יבמות סב, ב) (ט"ו) מֵעַשָּׂרִים וָאַרְבָּעָה אֶלֶף תַּלְמִידֵי רַבִּי עֲקִיבָא¹⁷⁵ שָׁמְתוּ עָלָיו שֶׁלֹּא הָיוּ נוֹהֲגִין בְּכּוֹד זֶה לָזֶה. וּכְמוֹ שֶׁהַבְּיָזוֹן הוּא דָּבָר מְתִיחַם אֶל הָרָשָׁעִים,

טו. מעשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא שמתו על שלא היו נוהגין בכבוד זה לזה. כתב רבי אהרן קוטלר זצ"ל ("משנת רבי אהרן"): הנה לא היה בהם שום חטא, רק זה שלא נהגו בכבוד זה בזה, ולפי גודל ערך קדושתם היה בזה פגם כל שהוא, דק מן הדק, באחת מהמעלות שהתורה נקנית בהן, ואפשר שהיה חסר ב"דקדוק חברים"

לפי מעלתם [אין אנו רשאים לפרש, ח"ו, דברים נגד מעלתם, אך רק באולי נאמרים דברינו, מתוך השתדלות להבין קצת דברי חז"ל אודות התביעה שהיתה עליהם], ואפשר שהחסרון היה במעלת "נושא בעול עם חבירו ומכריעו לכף זכות", דהחויב להכריע לכף זכות אינו רק הכרעת המעשים שעשה, אלא גם להכריע סברת חבירו לכף זכות, או אולי היה כאן פגם כל שהוא ב"אוהב את המקום אוהב את הבריות", ונגזר עליהם להפטר באותו פרק זמן שנועד לחיזוק במעלות קניני התורה, לפי שחסר היה להם לפי עוצם קדושתם ההכנה לתורה שתהיה בתכלית הקדושה, וע"כ נשארה אבילות לדורות, שיתכן שנתמעטה ע"י מדרגת התורה עד היום.

אמנם עדיין הדברים טעונים ביאור, דהנה ע"י אותם תלמידים התקיימה תורה בישראל, שהרי לאחר שנסתלקו היה העולם שמם, א"כ מדוע לא עמדה להם זכות זו, למרות שלא נהגו בכבוד זה בזה? אלא שהתשובה לכך היא, שדבר זה לא בא להם כעונש על החטא, דאלו כן אפשר שהיה זכות התורה מגן עליהם, אלא כיון שימים אלו של ספירת העומר ימי הכנה הם לתורה, כשם שהיו לפני מתן תורה בסיני, והרי אין ספק שעיקר ההכנה היא בקניני התורה שמנו חכמים (אבות פ"ו מ"ה), ומהם - ארץ אפים, לב טוב, דיבוק חברים, נושא בעול עם חבירו ומכריעו לכף זכות, ועוד כיוצא בזה. ונראה, שלדברים שבין אדם לחבירו יש משקל רב בקניני התורה. וכיון שבימים אלו ההקפדה על ענין ההכנה

ביאורים

אחד. במעלה אחת, בחכמה או במדה טובה. 173. בשלום. לדרוש ולשאול בשלום. 174. ואפילו גוי בשוק. מפני דרכי שלום (רש"י). 175. שמתו. בזמן קצר - מפסח ועד עצרת.

מסילות פרק כב ישרים עיונים

הוא יותר משאר זמנים, ישנה תביעה על דברים אלו יותר משאר דברים, ומאחר וחסרה אצל תלמידי רבי עקיבא ההכנה לתורה כפי שהתבקש מצד מעלתם, ולא היו ראויים להעביר תורה לדורות הבאים, גרם דבר זה שנסתלקו מהעולם בפרק זה שהוא זמן ההכנה לתורה, כדי להעמיד תורה בישראל באופן הראוי ע"י רבותינו שבדרום.

טז. לא יבוא לידי כעס. כתב המהר"ח"ו (שערי קדושה ח"א ש"ב): "יסוד האש ממנו נמשכת הגאווה וכו' ובכללם הכעס, כי מפני הגאווה

בְּדָבָר הַכְּתוּב שֶׁזִכְרָנוּ "בְּבוֹא רִשְׁעָא בָּא גַם בּוֹז" (משלי יח, ג), בֵּן הַכְּבוֹד מְתִיחֵם אֶל הַצְּדִיקִים, כִּי הַכְּבוֹד ¹⁷⁶שׁוֹכֵן עִמָּהֶם וְאֵינוֹ ¹⁷⁷מִתְפָּרֵשׁ מֵהֶם, וְאוֹמֵר (ישעיה כד, כג): ¹⁷⁸"נִגְדָּר זִקְנִיו כְּבוֹד".

וְהָרִי נִתְבָּאֲרוּ חֻלְקֵי הָעֲנוּהָ הָרָאשִׁיִּים וּפְרִטִיָּהֶם כְּכֹל פְּרִטֵי הַמִּינִים הַמִּתְרַחֲבִים וְהוֹלְכִים לְפִי הַנּוֹשָׂאִים, וְלִפִּי הָעֵתִים וְהַמְקוֹמוֹת, ¹⁷⁹יִשְׁמַע חֶכֶם וְיוֹסֵף לָקֶחַ. וְהִנֵּה זֶה וְדָאִי שֶׁהָעֲנוּהָ מְסִירָה מִדֶּרֶךְ הָאֶדָם מְכַשּׁוֹלוֹת רַבִּים וּמְקַרְבֶּת אוֹתוֹ אֶל ¹⁸⁰טוֹבוֹת רְבוֹת. כִּי הָעֲנוּ ¹⁸¹יַחֲשׁוּשׁ מַעֲטָה עַל דְּבָרֵי הָעוֹלָם וְלֹא יִקְנֵא בְּהִכָּלָיו. וְעוֹד, שֶׁחֲבֵרַת הָעֲנִיּוֹ ¹⁸²נָאָה עַד מְאֹד וְרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נִזְחָה חֵימָנָה,

בְּהִכָּרַח ^(טז)לֹא יִבּוֹא לִידֵי כַעַס וְלֹא לִידֵי מְרִיבָה אֲלָא הַכֹּל בְּהִשְׁקָט, הַכֹּל

ביאורים

176. שוכן עמיהם. מצוי אצלם. 177. מתפרש. נפרד. 178. ונגד זקניו כבוד. רבינו מפרש שזקני ה' - החכמים ההולכים בדרכיו - הכבוד שהם נוהגים בו כלפי הוולת הוא כנגדם, כלומר תמיד עמיהם, כנגד פניהם (שמחת מרדכי). 179. ישמע חכם ויוסף לקח. להשתמש בכללים בהתאם למקרים הפרטיים המזדמנים לפניו. 180. טובות רבות. מצוות ומעשים טובים, וגם טובות מצד הבריות. 181. יחוש מעט על דברי העולם. יחוש רק מעט על עניני העולם הזה (במידת ההכרח לקיומו) ולא ידקדק בהם יותר מידי. 182. נאה. נעימה. 183. עד מאד. כתב רבינו יונה (שע"ת א, לא) וז"ל: "ואמרו במוסר, מי שהוא רוצה את מדותיו, רבו הקופצים עליו". ולכן מי שזוכה להיות מעוטר במדת הענוה שהיא המדה הטובה מכל המדות (אגרת הרמב"ן), ודאי שתהא חברתו נאה עד מאד (פי כהן).

עיונים	מסילת	פרק כב	ישרים
מתכעס האדם כשאין עושים רצונו" עכ"ל. כלומר, כל כעס הוא התנגדות ששורשה ביסוד האש, יסוד הגאווה. הענוה שהיא ביטול יסוד האש, היא ההקטנה, ממילא אין בה כעס ומריבה. אשר לכן העניו שמנוקה משורשו של כעס לא יבוא לידי כעס. ובמסכת שבת (ל: לא). קרי ליה להלל ענוותן על מדתו שלא כעס במקום שהיה ראוי לכעוס, הרי שרק הענוה מביאה את האדם שלא לכעוס (פי כהן). וכבר הובא לעיל פירוש רש"י: עניו - שפל וסבלן (במדבר יב, ג), הרי שהסבלנות - היפך הכעס נובעת מתוך ענוה.	בְּמִנְחָה. אֲשֶׁרִי מִי שְׂזֻזְכָּה לְמִקְּהָ זֹו. וּכְכָר אֲמָרוּ וְכָרוֹנָם לְכָרְכָה (ירושלמי שבת פ"א ה"ג): "מִה שְׁעִינְשָׁתָה חֲכָמָה¹⁸⁴ עֲטָרָה לְרֹאשָׁהּ, עֲשִׂתָה עֲנוּה עֶקֶב¹⁸⁵ לְסִלְיָתָהּ", כִּי כָל הַחֲכָמָה בָּלָה¹⁸⁶ לֹא יַעֲרֹכָנָה. וְזֶה פָּרוּר.		

ביאורים

184. עטרה לראשה. היינו יראת שמים. 185. לסוליייתה. [לתחתית סנדלה]. שנאמר לגבי חכמה (תהלים קיא, י) "ראשית חכמה יראת ה'", היינו יראת השם נחשבת כעטרה היושבת ב'ראש' החכמה, כלומר שהיראה עדיפה על החכמה [לפי שאין תועלת לחכמה אלא כשמצורפת אליה יראת שמים], ולעומת זאת לגבי ענוה נאמר (משלי כב, ד) "עקב ענוה יראת ה'", היינו, יראת ה' אינה אלא העקב של ענוה, כלומר שהיראה טפלה לענוה [ופירש המהר"ל (נתיבות עולם, ענוה א'): "דהיראה נמשכת אחר הענוה כשם שהעקב נמשך אחר הגוף, שאי אפשר לעניו שלא יהיה ירא שמים, כי המשפיל עצמו [כנגד הנבראים] בודאי משפיל עצמו כנגד הבורא"]. למדנו מזה כי מדת הענוה גדולה מן החכמה, כי היראה שהיא בראש החכמה הלא היא עקב לרגלי הענוה. 186. לא יערבנה. לא תוכל להגיע אל גדולת-ערכה ומעלתה של הענוה, שתוצאותיה וטובותיה רבות לאין ערוך מן החכמה ותולדותיה.

בְּדֶרֶךְ קִנִּית הָעֲנוּהָ

שְׁנִים הֵם ¹הַמְרִגִּילִים אֶת הָאָדָם אֶל הָעֲנוּהָ,
²הַרְגִּילוֹת ³וְהַהֲתַבּוֹנֵן. הַרְגִּילוֹת הוּא,
^(א)שִׁיחִיָּה הָאָדָם מְרַגֵּל עֲצָמוֹ ⁴מֵעֵט מַעֲט בְּהִתְנַהֵג
בְּשִׁפְלוּת עַל הַדֶּרֶךְ ⁵שֹׁכְרֵנוּ, בִּישִׁיבַת הַמְקוֹמוֹת
הַפְּחוּתִים וְלִלְכֵת בְּסוֹף ⁶הַחֲבֵרָה, לְלִבֵּשׁ בְּגָד

א. שיחיה האדם מרגיל עצמו
מעט מעט בהתנהג בשפלות.
כתב הרמב"ם (הל' דעות
פ"א ופ"ב): "הדרך הישרה
היא מדה בינונית שבכל
דעה ודעה מכל הדעות וכו'.
אך אם היה רחוק לקצה הא'
[הרע] ירחיק עצמו לקצה
השני וינהוג בו זמן רב עד
שיחזור בו לדרך הטובה והיא
המדה הבינונית וכו', כגון אם
היה גבה לב - ינהיג עצמו
בבזיון הרבה וישב למטה מן

הכל וילבש בלויי הסחבות המבזות את לובשיהן וכיוצא בדברים אלו עד שיעקור גובה הלב ממנו
ויחזור לדרך האמצעית שהוא דרך הטובה, ולכשיחזור לדרך האמצעית ילך בה כל ימיו". [ומה
שכתב שם בהלכה ג' שבגאווה צריך לילך עד קצה האחרון עיי"ש בלחם משנה שמיישב זה ההכוונה
קרוב יותר לקצה האחר].

מֶרֶן הַגִּר"ח קִנִּיבֶסְקִי זצוק"ל בספרו "טעמא דקרא" (פרשת מצורע) מבאר עפ"י את הנאמר
במצורע, שביום טהרתו צריך להביא לבית המקדש "עץ ארז ושני תולעת ואזוב" (ויקרא יד, ד).
ופירש רש"י: "ועץ ארז" - לפי שהנגעים באין על גסות הרוח, 'ושני תולעת' - מה תקנתו [של
המצורע] ויתרפא, ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב" עכ"ל. וקשה, מה צריך ב' דוגמאות
'כתולעת וכאזוב'? ועוד, שהיה לו להקדים 'האזוב', שהרי האזוב גדול מהתולעת (עיי' נדה כו.
ששיעור האזוב טפח), והיה צריך לומר 'ואזוב ושני תולעת'?

אמנם עפ"י הנ"ל י"ל, שהתורה באה לרמוז שאם נתגאה האדם כארז, אזי תקנתו שישפיל עצמו
עד הסוף כתולעת, שזהו הקצה האחרון של מידת הענוה, ואח"כ יחזור לדרך האזוב שהוא דרך
המיצוע הנוטה לצד הקצה האחרון. ולכן נאמר בפסוק קודם תולעת ואח"כ אזוב, שבתחילה ילך

ביאורים

1. המרגילים. המביאים מעט מעט [בסדר הויכוח הגי': מדריכים]. 2. הרגילות. בפועל. 3. וההתבונן.
במחשבה. 4. מעט מעט. כלומר, בהדרגתיות. 5. שוכרנו. בפרק כ"ב. 6. החברה. חברת בני אדם.

עיונים	מסילת	פרק כג	ישרים
עד לקצה האחרון כתולעת וישאר לאחר מכן כאזוב.	צנועים, דהינו ⁷ מבכדים אך לא מפארים. כי בהתרגלו בדרך הזה, תכנס ותבוא הענוה בלבו מעט מעט עד שתקבע בו פראוי. ⁸ כי הנה בהיות טבע לב האדם לזוח ולהתנשא, קשה עליו לעקר ¹⁰ מעקרה ¹¹ הנטיה הטבעית הזאת, אלא אם כן ¹² כפעולות החיצונות המסורות בידו ¹³ ימשך מעט מעט הדרך בפנימיותו ¹⁴ הבלתי מסור לו כל כך, ובענין ¹⁵ שביארנו בזריזות, שכל זה נכלל במאמרם זכרונם לברכה (ברכות יז, א): ¹⁶ "לעולם יהא אדם ערום ביראה", דהינו, שיבקש תחבולות נגד הטבע ונמיתו עד שינצחם.		

אך ההתבונן הוא על ענינים שונים. האחד הוא המזכר בדרגה עקביא בן

ביאורים

7. מכובדים אך לא מפארים. כתב הרמב"ם (דעות ה, ט): "ולא ילבש לא מלבוש מלכים, כגון בגדי זהב וארגמן שהכל מסתכלין בהן, ולא מלבוש עניים שהוא מבזה את לובשיו, אלא בגדים בינוניים נאים". 8. כי הנה בהיות וכו'. מנמק מדוע יש להקדים ענוות המעשה לפני ענוות המחשבה. 9. לזוח ולהתנשא. 'לזוח' - להתנאות בלבו, 'ולהתנשא' - על אחרים. 10. מעיקרה. משורשה. 11. הנטיה הטבעית הזאת. למרות שנאמר לאדם "כי עפר אתה", אך מכיון שנשמתו מן העליונים, הוא מרגיש הרגשות של התעלות, אך הגוף החמרי מתרגמם לגאווה, וזה מקור הנטיה הטבעית לגאווה, שבאמת צריך ליעדה ל"ויגבה לבו בדרכי ה'" (נתיב אליעזר). 12. כפעולות החיצוניות. אין הכוונה לאדם כזה הרוצה להיראות כעניו בפני אחרים ואינו רוצה להיות עניו בדעתו, שזוהי צביעות, אותה גינה רבנו לעיל בפרק כ"ב, אלא מדובר באדם הרוצה להגיע ע"י המעשים החיצוניים לשינוי פנימי (שמחת מרדכי). עוד י"ל, כי כאן מדובר לאחר שכבר השיג את הענוה במחשבתו, ועכשיו מחפש עצות מעשיות איך לקנות את המידה הזאת, ובוזה נותן ב' דרכים: א. להתרגל מעט מעט. ב. התבוננויות מיוחדות המביאות לענוה (יושר מסילה). 13. ימשך. יגרור, ירגיל. 14. הבלתי מסור לו כל כך. שאינו כל כך בידו להטות טבעו הפנימי. 15. שביארנו בזריזות. בפרק ז', שהפעולה החיצונה מעוררת הפנימית. 16. לעולם יהא אדם ערום ביראה. להתנהג בערמומיות נגד היצר הרע, שעל ידי כך בא

מסילת פרק כג ישרים עיונים

מִהֲלָאֵל (אבות פ' גמ"א): "דַּע מַאֲיִן בָּאתִי, ¹⁸מִטְּפָה
 פְּרוּחָה; ¹⁹וְלֹאֵן אֶתָּה הוֹלֵךְ, ²⁰לְמָקוֹם עֵפֶר רָמָה
 וְתוֹלְעָה; וְלִפְנֵי מִי אֶתָּה עֹתִיד ²¹לְהֵן ^(ז)דִּין וְחֶשְׁבוֹן,
 לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ פְּרוּף הוּא". כִּי
 בָּאֵמֶת ²²כָּל אֱלֹהִים נִגְדִים לְנֶאֱוָה וְעוֹזְרִים אֵל

ב. דין וחשבון. ידוע מה
 שפירש הגר"א, ש'דין' זהו
 על עצם מעשה העבירה,
 ו'חשבון' הוא על מה שבאותו
 הזמן יכל לעשות מצוה או
 לעסוק בתורה.

האלשיך הק' (ויקרא א')
 פירש, שמלמדים אותו את

כל התורה ומשפטיה, ושואלים לו: "העושה כך וכך מה משפטו"? ונותן את הדין, ואחר כך אומרים
 לו: "הלא אתה הוא אשר עשית!" ונפשו מספרת כל מעשיו הרעים אשר עשה. ולכן נאמר קודם דין
 ואח"כ חשבון, כי תחילה הוא נותן הדין ואחר כך נותן החשבון.

ב"בן יהוידע" (פסחים קיח). פירש, שהדין צריך להיות בחשבון לפי ערכו של הגידון, שלעשיר יש
 עוונות אשר העושר גורם לו ומחמת זה צריך להקל בעונשו, וכן להיפך בענין, וכל אחד הדין נעשה
 עמו בחשבון לפי מצבו ונסיבותיו באותה שעה.

וה"בית הלוי" (בראשית ו') כתב לפרש כך: "דהרשע בחטאו מגביר התשוקה להרע עד שמגיע קצת
 ממנו גם להצדיק, וכשהצדיק נכשל לפעמים באיזו חטא - הרי יש להרשע חלק גדול בזה החטא והוא
 היה בעוכריו יען כי הוא הגביר בו התשוקה... וכן להיפך, הצדיק יש לו חלק גדול במעשים טובים
 של הרשע, דע"י שהצדיק הגביר התשוקה להטוב - נמשך ממנו זו התשוקה קצת גם להרשע ועושה
 לפעמים טוב. וזהו 'דין וחשבון', דדין הוא על מעשים שעשה בעצמו, וחשבון הוא שמחשבין עמו
 בחשבון כמה מהחלקים יש לו במעשיו של חבירו".

ביאורים

לידי יראת בוראו (רש"י). 17. מאין באת. ממה נוצרת. 18. מטיפה פרוחה. נמצא שהאדם מתחילתו
 אינו נחשב לכלום (מהר"ל, דרך חיים, אבות ג, א). 19. ולאן אתה הולך. מהי אחרית האדם [נקט
 התנא בלשון 'הולך' שמשמעותו לשון הווה, ולא 'תלך' בלשון עתיד, להודיענו שבכל שעה ובכל
 רגע האדם הולך אל בית עולמו ומתקרב אל המיתה (תוספות יו"ט)]. 20. למקום עפר רימה ותולעה.
 לקבר שיש בו עפר וכו'. נמצא שמצד סופו אין האדם נחשב לכלום (מהר"ל שם). 21. ליתן דין וחשבון.
 על כל מעשיו. [אמנם, מאידך יש כאן הרגשת עליונות, וכמו שכתב המהר"ל (דרך חיים אבות ג,
 א) כי האדם הוא יציר כפיו של הקב"ה, וסופו שיעמוד לפניו, ואם כן בעל כרחו שהוא מסוגל, ואין
 לו להתייאש, והיינו כי ענוה אין הכוונה לשפלות]. 22. כל אלה הם נגדיים לנאוה. שלוש ההכרות

עיונים מסילת פרק כג ישרים

ג. בפחיתות חמרו. כתב רבי יצחק בלאזר זצ"ל (כוכבי אור' עמ' מה): גאווה, אמרו חכמי המוסר כי הוא שורש כל המדות הרעות, וזה אמת. יש חושבים כי יסוד הגאווה להתנשא על חבריו, והוא טעות. יסוד הגאווה הוא אם

האדם מוצא בקרבו איזה חשיבות. אף אם יהיה ביער ולא יכיר שום איש, גם שם יש גאווה וענוה. מקור הגאווה הוא שקר, ענוה הוא אמת. נתבונן: אם בריאת האדם בחומר, היינו הגוף, היה מאיזה יסוד מוצק קשה יותר מברזל, שלא ישלוט בו לא אש ולא מים ולא חרב וכו', ולא היה דבר שבעולם אשר יש בכח הזיקו ליטול חיותו, רק ברצון ה' ית"ש כאשר ימלאו ימיו. ואז אם היינו רואים פלא: איש כמונו, מורכב מבשר ודם, נוד מלא רוח, אשר במחט אחד קטן אם יתחוב בו יגיע סופו, והוא הולך וקורא בקול "אל תגעו בי!"! האומן אז כי זה האיש יש לו איזה גאווה?! או [באופן אחר] אם אנחנו היינו רואים היום איש שכל חומרו מנייר, הנשמה שבו בתוך נייר, כדמות אשר אם אדם יגע בו באצבעו או כי תיגע בו גחלת ישרף מיד, היתכן כי יהיה לו איזה גאווה?! והרי כן הדבר! האדם הוא בשר ודם - נוד מלא רוח, ורק ה' שומרו וצילו בכל שבעים שנותיו לבל תגע בו יד לרעה. ומכ"ש כי

ביאורים

וההתבוננויות הללו עומדות בניגוד לרגשי הגאווה ומבטלות אותה. 23. בפחיתות חמרו. בשפלות גשמיותו. [חז"ל (במסכת סוטה ה.) עוררו שאדם ר"ת אפר דם מרה, ובשר ר"ת בושה סרוחה רימה [וראה מהרש"א שם]. ובספר 'שבט מוסר' (פ"ב) מנה ט"ו חסרונות באדם כמנין "גאווה" שהמתבונן בהם לא יתגאה. עוד י"ל, כי גוף האדם הוא פחות מגוף החיות מרוב עידונו, וא"כ במה יתגאה, וכל זה אמר רבינו לעיל (בפ"א): "כי מה חיי האדם בעולם הזה וכו' בכמה מיני צער וחלאים ומכאובים וטרדות" - שאינם מצויים אצל בעלי החיים, שכאשר אכלו כדי שבעם הם בועטים בקערה, ללא כל חשש ומורא אולי מחר יחסר להם, א"כ מצינו שהאדם עם כל שכלו הגדול הוא פחות מחתול אשפתות, ובמה יתגאה? (נתיב אליעזר)]. 24. וגריעות התחלתו. ששורש התהוות האדם ויצירתו הוא מהלובן והאודם, אחרי שהתעפשו והעלו סרחון, ושאחר כך הוא ניוון מדם הטומאה כל זמן שהותו בקרב אמו, ושאחר כך הוא יוצא לעולם כשגופו ואבריו חלשים וכחוישים ('חובות הלבבות', שער הכניעה פ"ה, בהתבוננות בא' האמצעים שעל ידו מגיע האדם לידי הכניעה). 25. טעם. סיבה.

מסילת פרק כג ישרים עיונים

כְּמוֹ בֶן שֶׁבִסּוֹף קָל גְּדֻלּוֹתָיו יָשׁוּב לְעֵפֶר מֵאֵכָל
לְתוֹלְעָת, קָל שֶׁכֵּן שִׁכְנֵעַ גָּאוֹנוֹ יִשְׁכַּךְ שְׁאוֹן
גָּאוֹתוֹ, כִּי מִה טוֹבוֹ וּמִה גְּדֻלָּתוֹ וְאַחֲרִיתוֹ בְּשֵׁת
וּבְלִמָּה.

החומר השפל הוא נבחר
לעבודת הבורא ית"ש,
וכאשר יחשוב כי במה נחשב
הוא לנגד אחד מצבא מעלה
וכו' וכו', איך יתגאה? עכ"פ
עיקר גאוה הוא שקר, ענוה
הוא אמת. כי הוא מכיר ערכו
כי הוא עפר ואפר.

וּבְשִׁיחָשׁוֹב עוֹד וִידְמָה בְּלִבּוֹ רֵנֶע הַכְּנָסוֹ לְפָנָי
הַבֵּית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁל צָבָא מַעֲלָה, בְּעֵת שִׁירָאָה עֲצָמוֹ לְפָנָי
מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הַקְדוֹשׁ וְהַטְהוֹר בְּתַכְלִית הַקְדוּשָׁה
וְהַטְהָרָה,²⁶ בְּסוֹד קְדוּשִׁים מְשֻׁרְתֵי גְבוּרָה גְבוּרֵי כַח עוֹשֵׂי דְבָרוֹ אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם
כָּל מוֹם, וְהוּא עוֹמֵד לְפָנֵיהֶם גְּרוּעַ פְּחוּת וְנִבְזָה²⁷ מִצַּד עֲצָמוֹ, טָמֵא²⁸ וּמְגֻאֵל²⁹
³⁰ מִצַּד מַעֲשָׂיו, הִירִים רֹאשִׁי! הִיהִיָּה לוֹ פֶּתַח וְחֵן פֶּה! וְכִי יִשְׁאַלְוּהוּ אֵיזָה
אֶפּוֹא פִּיד, אֵיזָה גָּאוֹנָה וְכַבּוּדָּהּ אֲשֶׁר נִשְׁאֵת בְּעוֹלָמָהּ, מִה יַעֲנֶה אוֹ מִה יִשְׁיֵב
עַל תּוֹכְחָתוֹ? הִנֵּה וְדַאי שְׁלוֹ רֵנֶע אֶחָד יַצִּיר הָאָדָם בְּשֶׁכֶּלֶו הָאֵמֶת הִזָּה צִיּוֹר

ביאורים

26. גדולותיו. הישגיו ומעלותיו. 27. ישוב לעפר מאכל לתולעת. עצם הדבר שישׁוב לעפר, ועוד
ששם יהיה מאכל לתולעת. [וכתב ב'חובות הלבבות' (הג"ל): "ויתבונן מצורתו שתהיה לו כשינוח
בקבר: אור פניו יחלוף, מראהו ישחר, בשרו יהפך לתולעים עיפוש וליחה, ולא ישאר בו כל סימן
מיופי גופו. ריחו יבאיש (יסריח) מאד, כאילו לא רחץ וסך בשרו מעודו, וכאילו לא היה לו ריח טוב
מעולם. בחשבו כן - יכניע וינמיך את עצמו, ולא יתגאה ויתנשא"]. 28. וישכך. ישקוט [מלשון
"וחמת המלך שככה" (אסתר ח, י)]. 29. שאון גאותו. המולת גאותו. 30. בסוד קדושים משרתי
גבורה. בחברת המלאכים המשמשים בגבורה. 31. מצד עצמו. בהיותו בעל גוף גשמי. 32. ומגואל.
מלוכלך. 33. מצד מעשיו. אי קיום מצוות ועשיית עבירות [שהרי אין צדיק אשר יעשה טוב ולא
יחטא, ועל דרך כלל רוב בני אדם לא עשו תשובה שלימה על מעשיהם]. 34. היריס ראש. האם יוכל
להתנשא ולהחשיב את עצמו?! 35. גאונך. גאותך.

עיונים	מסילת	פרק כג	ישרים
ד. וכשיתבונן עוד האדם על חובתו לפניו יתברך. כתב ב'ארחות צדיקים' (שער הענוה): "ויחשוב: כל מעשים טובים שאוכל לעשות אינם כי אם טיפה מן הים נגד מה שאני חייב לעשות".			אִמְתִּי וְחֹק, פְּרוּחַ תִּפְרַח מִמֶּנּוּ כָּל הַנֶּאֱוָה וְלֹא תָשׁוּב אֵלָיו עוֹד.
במסכת אבות (א, טו) שמאי אומר: "אמור מעט ועשה הרבה, והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות".	הַשְׁנִי ³⁶	הוא ענין ³⁷ חילוף תולדות הזמן ורב ³⁸ תמורותיהם, כי העשיר ³⁹ קל להיות עני, והמושל לעבד, והמכבד לנקלה, ואם הוא יכול כל כך על נקלה לשוב אל המצב ⁴⁰ הנבזה בעיניו היום, איך ינבזה לבו על מצבו אשר אינו כמותו עליו? כמה מיני קלאים יכולים, חס וחלילה, לבוא על האדם שיצטרף ⁴¹ כמו פיו להתחנן למי שיעזר אותו ויסיעהו ויקל לו במקצת. כמה צרות, חס וחלילה, יכולים לבוא עליו שיצטרף ללכת ⁴² לשחר פני רבים אשר ⁴³ מאם לפעמים לתת להם שלום למען יהיו לו ⁴⁴ למושיעים. ודברים אלה אנחנו רואים בעינינו דבר יום ביומו, ⁴⁵ כדאי הם להסיר מלב האדם גאונו ⁴⁶ ולהקבילו ענוה ושפלות. ⁴⁷ (וישר מסילה). ⁴⁸ וכשיתבונן עוד האדם על חובתו לפניו	

ביאורים

36. השני. הענין השני להתבונן בו לשם קניית הענוה. 37. חילוף תולדות הזמן. התחלפות המצבים המתהווים לאדם בימי חייו שהזמן מביא בעקבותיו. 38. תמורותיהם. שינוייהם. 39. קל. עלול בקלות. 40. הנבזה בעיניו היום. בעת היותו במעלה. 41. כמו פיו. ר"ל מאחר שחבריו עזבוהו, יצטרך להתחנן מאחרים לעזרה, ולפעמים אף יצטרך בעצמו להתחנן ולא יספיק לו ע"י שליח וכיוצא ב. 42. לשחר. להקביל פניהם. 43. מאם. מפני גאותו. 44. למושיעים. לחלצו מתוך צרתו. 45. כדאי הם. ראויים דברים אלו. 46. ולהקבילו ענוה ושפלות. שהוא הלבוש הראוי לילוד אשה, כי אצל הקב"ה כתיב "ה' מלך גאות לבש" (וישר מסילה). 47. וכשיתבונן עוד האדם. זהו ענין שלישי להתבונן בו על מנת לקנות מדת הענוה. 48. חובתו לפניו יתברך. בקיום מצוותיו ועבודתו.

מסילת פרק כג ישרים עיונים

יִתְפָּרֵךְ, וְכִמְהָ הִיא ⁴⁹נַעֲזֹכֶת מִמֶּנּוּ וְכִמְהָ הוּא ⁵⁰מִתְרַשֵּׁל בָּהּ, וְדַאי ⁵¹שִׁיבוֹשׁ וְלֹא יִתְנַאֵה, יִכְלֹם וְלֹא יָרוֹם לְכָבוֹ. ⁵²וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ירמיה לא, יז-יח):
 "שְׁמוֹעַ שְׁמַעְתִּי ⁵³אֶפְרַיִם ⁵⁴מִתְנַדֵּד [יִפְרֹתֵנִי וְאוֹסֵר ⁵⁶כַּעֲגֹל לֹא לָמֹד, הַשְׁכֵּנִי וְאַשׁוּכָה בִּי אֶתָּה ה' אֱלֹהֵי], בִּי אַחֲרֵי שׁוֹכֵי ⁵⁷נַחֲמָתִי ⁵⁸וְאַחֲרֵי הַנְּדָעִי
 שאמר "ועשה הרבה", שעל ידי כן תעשה הרבה. ותקבל את כל אדם בסבר פנים יפות, שתחשוב שמא הוא עשה יותר ממני".

וז"ל רבינו יונה (שע"ת א, כד): "בעיני האדם יקטן הכל מה שהוא חייב בעבודת ה', על כן יכנע ויעבוד בהצנע, ולא יחמוד בלבד כבוד על מעשיו הנכבדים, ולא יבקש שיפארוהו על פעליו, ויסתיר מדעת הבריות כפי יכולתו". ובזה השער' ביאר דבריו: משל למה הדבר דומה: אדם שחייב לזולת עשרה מליון זהובים, ועלה בידו לעת עתה לפרוע מאה זהובים, היש מקום בשכלו שיתפאר שכאילו עשה משהו כלפי חובותיו הרבים?! כן האדם, יש בכך מעט תורה ומעשים - אל תחזיק טובה לעצמך, דע לך כי רחוק מאד עדיין אתה ממה שאתה חייב לעשות.

ביאורים

49. נעזבת ממנו. עזובה ומוזנחת לגמרי מצדו. 50. מתרשל בה. מתעצל במילוי חובתו גם במה שהוא כבר עושה. 51. שיבוש ולא יתנאה, יכלם ולא ירום לכבו. הנה ענין הכלימה כתב רבינו יונה (שע"ת א, כב) שהוא ההרגשה בבושה והשתנות זיו פניו, עכ"ד. ולפי"ז יש לבאר שלכן כתב רבינו קודם ענין הבושה ואח"כ ענין הכלימה, וכנגד ענין הבושה כתב ולא יתנאה, שזוהי מדריגה הראשונה, וכנגד ענין הכלימה כתב ולא ירום לבו, שזוהי מדריגה יותר גדולה בענוה, והיא נקנית רק ע"י הכלימה (פי' כהן). 52. וכן הוא אומר שמוע שמעתי וגו'. רבינו מביא דוגמא לדבריו על הבושה המתעוררת באדם המכיר בחסרונו בעבודת ה', מדברי הנביא ירמיהו המתאר את הנהגת כנסת ישראל לכשישובו מרעתם. 53. אפרים. כינוי לכנסת ישראל, כמו "הבן יקיר לי אפרים" (ירמיה לא, יט). 54. מתנודד. מתלונן (עפ"י רש"י), "בוכה ונוהם" (רד"ק). 55. יפרתני ואוסר. יסרת אותנו כדי שניטיב את מעשינו. 56. כעגל לא לומר. כעגל המתפרע לפני שלמדוהו איך לנהוג. 57. נחמתי. אני מתחרט על תועבותי (רש"י). 58. ואחרי הוודעי. שהתבוננתי בעצמי שמעלתי (רש"י).

ישרים

פרק כג

מסילת

⁵⁹ ספקתי על ירך, ⁶⁰ בשתי וגם נכלמתי [כי נשאתי חרפת נעורי]. ⁶¹ ועל הכל יתבונן תמיד להפיר ⁶² חלשת השכל האנושי, ורוב טעיותיו ⁶³ וכזביו, ⁶⁴ שיותר קרוב לו תמיד הטעות מהדיעה האמתית. על כן ירא תמיד ⁶⁵ מהסכנה הזאת, ויבקש ללמד תמיד מכל אדם ולשמוע תמיד לעצה פן יפשל. והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ד מ"א): ⁶⁶ "אזהר חכם, ⁶⁸ הלומד מכל אדם", וכן הוא אומר (משלי יב, טו): ⁶⁹ "שומע לעצה חכם".

⁷⁰ מפסיד המדה הזאת הוא הרבוי והשכינה ⁷¹ כמזכרות העולם הזה,

ביאורים

⁵⁹ ספקתי על ירך. כמצטער ומתאבל (רד"ק). ⁶⁰ בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי. העבירות שעשיתי בימי נעורי עדיין אני נושא חרפתם, כי לא שבתי עליהם בתשובה שלמה (מלבי"ם). הרי שהבושה והכלימה הן הראויות למכיר בקלקוליו ולא הגאווה ורום הלבב. ⁶¹ ועל הכל יתבונן וכו'. זהו הענין הרביעי להתבונן בו לקניית הענוה. ⁶² חולשת השכל האנושי ורוב טעיותיו. 'חולשת השכל האנושי' - מה שהשכל מוגבל בהשגתו, 'רוב טעיותיו' - מה שמצוי לטעות אפילו בדבר שהם תוך מה שהשכל משיג (פי כהן). ⁶³ וכזביו. שהיצר משתמש בשכל לרמות את האדם (יושר מסילה). ⁶⁴ שיותר קרוב וכו'. שמצוי יותר שיטעה מאשר שיקלע אל האמת, דהיינו שרוב הפעמים האדם טועה אם לא מתייעץ! (יושר מסילה). ⁶⁵ מהסכנה הזאת. שמה טועה הוא. ⁶⁶ אזהר חכם. שראוי להתהלל בחכמתו [ואף שנאמר (ירמיה ט, כב) 'אל יתהלל חכם בחכמתו', מכל מקום נאמר בפסוק שאחריו (שם ט, כג) 'כי אם בזאת יתהלל המתהלל, השכל וידוע אותי' וגו', כלומר שאין להתהלל בשום חכמה מלבד חכמת התורה (רבינו יונה, מגן אבות, תוספות יו"ט)]. ⁶⁷ חכם. ואין זו מעלה יתירה או מדת חסידות, אלא חייב לנהוג כן כדי להנצל מטעויות (יושר מסילה). ⁶⁸ הלומד מכל אדם. ואפילו ממי שקטן ממנו בחכמה. וכיון שאינו חס על כבודו ולומד אף מן הקטנים, ניכר שחכמתו היא לשם שמים, ולא בשביל להתגאות בה (רע"ב). ⁶⁹ שומע לעצה חכם. תחילת הפסוק: "דרך אויל ישר בעיניו" - שהוא "נשען על דעתו" (פירוש רבינו יונה), ואילו החכם - שומע לעצת אחרים. ⁷⁰ מפסיד המדה הזאת. מכאן מונה רבינו את שלושת הדברים המרחיקים את האדם מן הענוה: הריבוי בהנאות העוה"ז, מיעוט החכמה, וחברת החנפים. ⁷¹ כמזכרות. בהנאות.

מסילות פרק כג ישרים עיונים

וְכַעֲנִין הַתְּנוּבָה שֶׁכִּפְרוּשׁ אֹמֵר (דברים ח, יב-יד): "פֶּן תֹּאכַל וְשָׂכַעְתָּ [וְכַתִּים טָבִים תִּבְנֶה וְיִשְׁכַּחְתָּ. וְכִכְרָךְ וְצִאֲנֶךָ יִרְבֶּיךָ וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לְךָ וְכָל אֲשֶׁר לְךָ יִרְבֶּה], וְרָם לְכָכָךְ [וְשָׂכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים]". עַל כֵּן מִצְאוּ לָהֶם הַחֲסִידִים טוֹב לִהְיוֹת הָאָרֶם מְעַנָּה נַפְשׁוֹ⁷² לַפְעָמִים, (לְמַעַן הַשְׁפִּיל יָצָר הַנַּאֲוָה אֲשֶׁר אֵינָנו מְתַנַּבֵּר אֶלָּא מִתּוֹךְ הָרַבּוּי, וְכַעֲנִין שֶׁאֲמָרוּ זְכוּרָנָם לְכַרְכָּה (כרכות לב, א): "אֵין אֶרֶץ נוֹהֶם"⁷⁴ מִתּוֹךְ קָפָה שֶׁל תֵּבֶן אֶלָּא מִתּוֹךְ קָפָה שֶׁל⁷⁵ בֶּשֶׂר".

ה. לְמַעַן הַשְׁפִּיל יָצָר הַנַּאֲוָה. נֹאמַר בְּתוֹרָה "רֹאשִׁית דִּגְגָן תִּירוֹשֶׁךָ וַיִּצְהַרְךָ וּרְאִישִׁית גֶּז צֹאנֶךָ תִּתֵּן לוֹ. כִּי בּו בָּחַר ה' אֱלֹהֶיךָ מִכָּל שְׁבִטֶיךָ לַעֲמוּד לְשֶׁרֶת בִּשְׁם ה' הוּא וּבְנֵיו כָּל הַיָּמִים" (דברים יח, ד-ה). הַמִּילִים שֶׁבְּסִימוֹ שֶׁל הַפְּסוּק, "בִּשְׁם ה' הוּא וּבְנֵיו כָּל הַיָּמִים", טְעוּנִים בִּיאֹרֹ: מֵה כָּל זֶה שִׁיךְ לַעֲנִין? וְכִי עֵצֶם הָעֲבוּדָה שְׁעוֹבִדִים הַכְּהֻנִּים וְהַלְוִיִּים בְּשִׁלִּיחוֹת כָּלִל יִשְׂרָאֵל אֵינָה מִצְדִּיקָה אֶת זְכוּתָם לְקַבֵּל מִתְּנוּת כְּהוֹנָה וְלוֹיָהּ?!

יִתְכַּן, שְׁכוּנוֹת הַתּוֹרָה לְרֻמוֹ עַל אַחַת הַסִּיבּוֹת שֶׁבִּגְלָלָן נִמְנָע מִשְׁבֹּט הַלְוִיִּים לְקַבֵּל נִחְלָה בְּאֶרֶץ. כִּי בַעֲצֵם הַלֹּא דִבֵּר הוּא: הֵיכָן נִשְׁמַע שְׁדוּקָא אֵלֶּה שֶׁנִּבְחָרוּ לִהְיוֹת שְׁבֹט שֶׁל עוֹבְדֵי ה', שֶׁתִּפְקִידֵם לִהְיוֹת מוֹרִים מֵעַם וּלְלַמֵּד תּוֹרָה, יִצְטָרְכוּ לַחֲזוֹר עַל הַפְּתִיחִים כְּדֵי לְקַבֵּל מִתְּנוּת? אִמָּנֵם אֵין אֵלֶּה מִתְּנוּת שֶׁל חֶסֶד אֵלֶּה שֶׁל זְכוּת, אֵךְ לֹא נִיתֵן לַחֲכִישׁ שְׁזָכוּת זֶה כְּרוּכָה בְּאֵי-נְעִימוֹת גְּדוּלָּה, בְּהַרְגָּשָׁה שֶׁל נִזְקָקוֹת! בָּאֵה הַתּוֹרָה לֹאמֹר, שְׁגֵם אֵי-נְעִימוֹת זֶה הִיא מִכּוֹנוֹת, וְשֶׁהִיא חֶלֶק בְּלִתִּי נִפְרָד מִתִּפְקִידֵם שֶׁל הַכְּהֻנִּים וְהַלְוִיִּים. הַסִּכְנָה הַגְּדוּלָּה בִּיּוֹתֵר הָאוֹרֶבֶת לֹאנָשִׁים רְמִי מַעֲלָה, הֵן בְּתִפְקִידִים גְּשִׁמִּיִּים וְהֵן בְּתִפְקִידִים רוֹחֲנִיִּים, הִיא שְׁעִלְיוֹנוֹתָם תְּבִיא אוֹתָם לִידֵי גָאוֹה. וְלָכֵן הַקְּדִימָה הַתּוֹרָה תְּרוּפָה לִמְכָּה: מִצַּד אֶחָד הֵם הַמְּנַהִיגִים, וּמֵאֵידֶךְ הֵם זְקוּקִים לַעֲזֹרַת הַצִּיּוֹר. עֵצֶם הַיִּדְיעָה שֶׁפִּרְנִסְתּוֹ תְּלוּיָה בְּרִצּוֹנָם הַטוֹב שֶׁל נְדִיבֵי

ביאורים

72. לַפְעָמִים. בְּמִצְבִּים מִיּוֹחָדִים אוּ בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יִזְיק לְבְּרִיאֻתוֹ וּלְלִמּוּד הַתּוֹרָה. 73. נוֹהֵם. שׁוֹאֵן מְרֹב מִמּוֹחָה וּמִשְׁתַּגֵּעַ וּמִזִּיק (עפ"י רש"י), כְּלוּמֹר נוֹהֵג בְּהַתְּפַרְצוֹת וּלְלֹא הַגְּבּוּלוֹת. 74. מִתּוֹךְ קִיפָה שֶׁל תֵּבֶן. מִתּוֹךְ שֶׁהוּא אוֹכֵל מְלֹא קוֹפֶה שֶׁל תֵּבֶן - שְׁאִינוֹ מֵאֵכֶל הַמִּשְׁבִּיעַ אֶת הָאֵרֶץ. 75. בֶּשֶׂר. שֶׁהוּא מִשְׁבִּיעוֹ. וּמִשָּׁל הוּא שֶׁהִשְׁבִּיעַ מִבִּיא לַהֲתַנְשְׁאוֹת וּלְתוֹצְאוֹתֶיהָ הַמְּזִיקוֹת.

עיונים	מסילת	פרק כג	ישרים
עם, די בה למנוע מכל אחד ואחד מהם להתגאות יותר על המידה, או לנצל את מעמדו להנאת עצמו. ולכן מדגישה התורה כאן: "לעמוד לשרת בשם ה'" - מטרת התלות הזאת היא שישרתו בשם ה', ולא בשם עצמם (ע"פ כתב סופר). בחובות הלבבות (שער הכניעה פ"ו ההנהגה הז') כתב, על מה שציוותה התורה לאהרן הכהן על אף מעלתו הגדולה - "והרים את הדשן" (ויקרא ג, 1): חייב אותו הבורא להוציא את הדשן בכל יום תמיד, כדי שישפיל את עצמו ויסיר את הגבהות מלבו!! והדברים נפלאים, שהרי מדובר באהרן הכהן, שהיה קדוש אלוקים, ובכל זאת מתוך גדלות מעלתו יכול ח"ו להיתפס לגאווה שהיא המידה המגונה ביותר, משום כך צריך להוציא את הדשן בכל יום תמיד, כדי להסיר הגבהות מלבו.	וְהָיָה בְּרֹאשׁ כָּל הַמַּסְכִּידִים הוּא הַסִּכְלוֹת וּמַעוֹט הַיְדִיעָה הָאֱמִיתִית. כִּי תִרְאֶה שְׂאִין הַגָּאוּה מְצוּיָה יוֹתֵר אֶלָּא בְּמִי שֶׁסִּכָּל יוֹתֵר. וְרַבּוּתֵינוּ זְכוּנָם לְכַרְכָּה אִמְרוּ: "סִימָן לְנִסּוֹת הָרוּחַ, עֲנִיּוֹת הַתּוֹרָה" (פְּנִיחֵי דְרָא, א). וְכֵן אִמְרוּ (וְהָר בֶּלֶק קֶצֶן, ב): "סִימָן דְּלֹא יָדַע כְּלוֹם, שְׂבוּחִי". וְאִמְרוּ עוֹד (ב"מ פ"ה): "אִסְתֵּרָא בְּלִינָא קִישׁ קִישׁ		

ביאורים

76. הסכלות. הטפשות [העדר חכמת התורה]. 77. הידיעה האמיתית. ידיעת התורה. [וז"ל "דרך עץ חיים": "כי ידיעת האמת מחזקת הנשמה ומרחקת ממנה היצר ודאי, ואין דבר מחליש הנשמה לפני היצר כחסרון הידיעה. ואם היתה הידיעה רחבה ועומדת על לב בני האדם - לא היו חוטאים לעולם, אך לא היה אפילו היצר קרוב אליהם ושולט עליהם, כמו שאינו שולט במלאכים"]. 78. שאין הגאווה מצויה יותר וכו'. כלומר, מידת גאותו של האדם היא לפי מידת סכלותו, ככל שהוא סכל יותר כן הגאווה מצויה בו יותר. 79. סימן לנסות הרוח עניות התורה. רבינו מפרש, שמחמת הסכלות, דהיינו עניות בתורה, בא לידי גסות. ואינו רק סימנא בעלמא, אלא עניות של תורה זוהי הסיבה שמחמתה בא הגאווה. אכן רש"י (קידושין מט:) מפרש להיפך, שגסות הרוח היא הסיבה לעניות התורה, שאדם שיש בו גסות הרוח אינו משמש את רבותיו כל צרכו, וגם אינו חוזר כראוי על לימודו. ומה שאמרו 'סימן לגסות הרוח עניות של תורה' הוא כמשמעו, שאדם שיש בו עניות של תורה סימן שהוא גס רוח (פי כהן). 80. סימן דלא ידע כלום שבוחי. סימן לאדם שאינו יודע כלום - המשבח את עצמו. כלומר, ההתנשאות והגאווה נובעים מחסרון חכמה. 81. איסתרא בלינא קיש קיש קריא.

מסילת פרק כג ישרים עיונים

קריא". עוד אמרו (ב"ר טז, ג): "שאלו⁸² לאילני סרק, מפני מה קולכם⁸³ נשמע? אמרו⁸⁴ הלאי יהיה קולנו נשמע, ונזכר". וכבר ראינו⁽¹⁾ שמשנה שהוא מבחר שבכל האדם היה עניו מכל האדם (כמדבר יב, ג).

עוד ממפסידי הענוה הוא ההתחברות או

המעלה המכשירה את האדם לנבואה היא רק מידת הענוה. וכבר אמרו חז"ל "גדולה נמיכות רוח לפני הקב"ה יותר מכל הקרבנות, שנאמר 'ובחי אלקים רוח נשברה', וכתוב... 'אשכון ואת דכא ושפל רוח' (ישעיהו יז, טו). וכן מבואר בחז"ל (ע"ז כ:): 'זהירות מביאה לידי זריזות וכו' עד ענוה מביאה לידי וכו' רוח הקודש'. אלא, שאין יתרון לעניו על הגאה אם אין לו במה להתגאות, ורק אם יש לו עושר והוא מעוטר בחכמה וגבורה, ויש לו על מה להתגאות, ולמרות זאת הוא נכנע, ענוותן ושפל רוח - ראוי הוא לתואר העניו השלם, כי אז מוכח שיש לו ענוה אמיתית ונכנה, וכדברי הכתוב (ירמיה ט, כב-כג): "כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו. כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי..." כלומר שיש בו כל מעלות אלו, חכמה וגבורה ועושר, ובכל זאת אינו מתהלל בהם אלא בידיעת ה' - זוהי הענוה השלימה ובו יבחר ה' להשרות שכינתו עליו (ראה מהרש"א, חתם סופר ובן יהוידע).

ביאורים

מטבע של סלע כשהוא לבדו בכד ריק, הריהו מקשקש ומרעיש [תרגום מילולי: קורא "קיש קיש", והכוונה לקול שהמטבע משמיע כשהוא נוקש בדפני הכד], ואילו כד מלא סלעים, אינו משמיע קול כל כך כשמגענעים אותו (עפ"י רש"י). והוא משל לאדם ריק המרבה להתבלט ולהתפאר.⁸² לאילני סרק, שקול נשמע מענפיהם כשהרוח נושבת בהם.⁸³ נשמע. למרחוק.⁸⁴ הלאי יהיה קולנו נשמע ונזכר. כלומר, מאחר ואין אנו עושים פירות, צריכים אנו לפרסם עצמינו ע"י השמעת קול. והוא משל למי שאין בו דעת ומחפש אמצעים להתפרסם.⁸⁵ ממפסידי הענוה. שאפילו אם כבר קנה לעצמו איזו מדרגה בענוה, הרי חברת החנפים תאבד ממנו מעלה זו (נתיב אליעזר).

עיונים מסילת פרק כג ישרים

ז. מה שאין בו כלל. "ויאמר פרעה אל יוסף, חלום חלמתי ופותר אין אותו, ואני שמעתי עליך לאמר, תשמע חלום לפתור אותו. ויען יוסף את פרעה לאמר, בלעדי, אלהים יענה את שלום פרעה" (בראשית מא, טו-טז).

התנהגותו של יוסף מעוררת תמיהה: כעבד שזה עתה יצא מבית האסורים, היה עליו לשמוע את דברי פרעה באימה וביראה. אך הוא עשה את ההיפך: פרעה רק התחיל לדבר, וכבר יוסף מפסיק אותו בדברים של מה בכך. הרי לפרעה באמת לא היה איכפת בזכות מי הוא פותר את החלומות. וכי זוהי דרך ארץ לפני המלך?!

מכאן אנו למדים, עד היכן הגיעה ענותנותו של יוסף הצדיק. נתאר לנו לרגע את המעמד הזה: פרעה יושב על כסא מלכותו, וכל חרטומי מצרים סביבו. מי הם אותם חרטומים? העילית של אנשי המדע והרוח, השולטים על כל המדינה בחכמתם ובכישופיהם. והנה מגיע העבד מבית הסוהר, ופרעה פונה אליו: "חלום חלמתי, ופותר אין אותו!" כלומר: כל המדענים, החכמים הכל-יכולים, אובדי עצות!... "ואני שמעתי עליך לאמר, תשמע חלום לפתור אותו", אתה תוכל להבין מה שאף אחד בעולם לא הבין, אנחנו בוטחים בך ובחכמתך... אדם רגיל במצב זה, בודאי לא היה מזדרז להעמיד את פרעה על טעותו; גם אם בסופו של דבר יאמר: "אלהים יענה את שלום פרעה", לפחות יהנה למספר רגעים מן הכבוד שחולקים לו, וישתעשע מעט בהרגשה שעיני כל גדולי המדינה נשואות אליו, בעוד שפרעה מספר את חלומם... אבל לא כן יוסף! אפילו לרגע אחד אין הוא מסוגל לסבול שמכבדים אותו על

ביאורים

86. ההשתמש בכני אדם חנפים. ההשתמשות בהם לצרכיו. 87. חנפים. רשעים, היודעים להחניף לזולת בכדי להשיג את מטרותיהם. 88. אשר לגנוב לבו. כלומר: אשר בשביל לגנוב לבו. 89. ייטב להם. על ידו. 90. בהגדיל מה שיש בו מן המעלות עד התכלית ובהוסיף עליו מה שאין בו כלל. יבואר לפי מה שכתב רש"י (במדבר יג, כז) שכל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו, אין מתקיים בסופו. ולכן תופסים איזה מעלה שיש בו ומגדילים אותו, כדי שיהא בו קצת אמת, ושוב מוסיפים מעלות שאין בו כלל (פי כהן). 91. התכלית. הקצה. 92. ובהוסיף עליו מה שאין בו כלל. דבר שאין בו כלל אינם יכולים לשבחו בו עד הקצה, כי ודאי לא יאמין להם.

מסילת פרק כג ישרים עיונים

וְהָנָה סוֹף סוֹף דַּעַת הָאָדָם קָלָה וְטָבָעוֹ⁹⁴ חֲלָשׁ
 וּמִתְפַּתָּה בְּנֶקֶל, כָּל שֹׁכֵן בְּדָבָר⁹⁵ שְׂאֵלָיו הוּא
 נוֹטָה בְּטָבָע, עַל כֵּן בְּשִׁמְעוֹ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
 יוֹצֵאִים⁹⁷ מִפִּי שֶׁהוּא מֵאֲמִין לוֹ, וְכִנְסוּ בּוֹ⁹⁸ כָּאָדָם
 וְעַכְשָׁם, וְנִמְצָא נוֹפֵל בְּרִשְׁתִּי הַגָּאוֹן⁹⁹ וְנִשְׁבָּר.¹⁰⁰ הָרִי
 לָנוּ יוֹאֵשׁ,¹⁰¹ אֲשֶׁר הֵיטִיב לַעֲשׂוֹת כָּל יְמֵי הוֹרָהוּ
 וְהוֹדָע הַכֶּהֱן רַבּוֹ, וְאַחֲרֵי מוֹת יְהוֹדָע בָּאוּ עֲבָדָיו וְהִתְחִילוּ לְהַחֲנִיף לוֹ
 וּלְהַגְדִּיל הַלּוּלָיו עַד שֶׁדְּמוּהוּ לְאַלּוֹהִים, אֹז שִׁמְעַתְּ הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם (דה"ב כד).
 וְתִרְאֶה זֶה הַדָּבָר בְּבִירוֹ, כִּי רַב הַשָּׂרִים וְהַמְּלָכִים, אִם כָּל פְּעֻלַּת הַיְּכָלָתוֹ, יִהְיוּ
 בְּאִיזָה מִדְּרָגָה שִׁיחִיו,¹⁰² נִכְשָׁלִים הֵם וְנִשְׁחָתִים בְּעִבּוֹר חֲנֻפַּת מִשְׁרֵתֵיהֶם. עַל
 כֵּן מִי שֶׁעִינֵיו בְּרֹאשׁוֹ, יוֹתֵר יִזְהַר וְיַעֲזִין בְּמַעֲשֵׂי מִי שֶׁרוֹצֶה לְקַנּוֹתוֹ לוֹ לְחִבְר
 אוֹ לְיוֹעֲזִין אוֹ לְפִקֵּיד עַל בֵּיתוֹ, מִמֶּה שִׁיזְהַר וְיַעֲזִין בְּמֵאֶכְלָו וּבְמִשְׁתֵּיו, כִּי

93. קלה. להתהפך מאמת לשקר. 94. חלש. להתנגד לשקר אם הוא נעים לו. 95. ומתפתה בנקל. להאמין כשמשבחים אותו בדברים שהם היפך ממש ממה שיש בו באמת. 96. שאליו הוא נוטה בטבע. כמו שכתב בתחילת פרק זה: "בהיות טבע לב בני אדם לזוז ולהתנשא", ורוצה להאמין שיש בו. 97. מפי. מאדם שהוא וכו'. 98. כארס ועכס. כארסו של נחש המתרבה כשמכעיסים אותו. 99. ונשבר. הגאון שוברת את האדם יותר מדברים אחרים, כי הרי "הכבוד אינו אלא הבל הבלים המעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו ומשכחו כל חובתו" (לשון רבינו בפרק כ"ב), וא"כ אין לך שבר גדול מזה (פתח המסילה). 100. הרי לנו יואש. בן אחזיה מלך יהודה, אפילו הוא נכשל בדבר זה. 101. אשר היטיב לעשות. כמבואר במלכים-ב' (יב, ב) ובדברי הימים-ב' (כד, ב). וא"כ מצד עצמו לא היה חפץ ברע, שהרי בזמן רבו היטיב לעשות, אלא שאח"כ נכשל מפני החנופה. 102. נכשלים הם ונשחתים. נכשלים במעשיהם ונשחתים במידותיהם. 103. לפקיד. להיות מופקד וממונה.

עיונים מסילת פרק כג ישרים

ת. ויזכירוהו באהבתם. באבות דרבי נתן (כט, א) אמרו: "הוא היה אומר, יש לך חברים מקצתן מוכיחין אותך ומקצתן משבחין אותך. אהוב את המוכיחך ושנא את המשבחך, מפני שמוכיחך מביאך לחיי העולם הבא והמשבחך מוציאך מן העולם". ובמסכת ערכין (טז:): "ואמר רבי יוחנן בן נורי, מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי (שהוכח בצורה קשה בגללי), שהייתי קובל (מתלונן) עליו לפני רבי גמליאל בריבי (כשהייתי רואה בו דבר גנאי), וכל שכן שהיה מוסיף בי אהבה (רבי עקיבא הוסיף לאהוב אותי על כך), לקיים מה שנאמר (משלי ט, ח) 'אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך'".

כתב הרא"ש ב'ארחות חיים' (אות מה): "שמח בשמעך תוכחות כמוצא שלל רב". כי האדם עומד במלחמת היצר החזקה, ומי שעומד במלחמה, כשנמצאים לו פתאום עוזרים נגד האויבים שכיתרוהו מסביב, הלא תגדל שמחתו לאין שיעור, כך צריך לשמוח בסיוע מצד התוכחה (משנת רבי אהרן, א, רנא).

ביאורים

104. ומאודו וכל כבודו. כוונתו לכלל מעלותיו האמיתיות (שמחת מרדכי). 105. עושה רמיה. איש העושה מעשה רמאות. 106. תמימים. שלמים, ישרים ואמיתיים. 107. כמה שהוא עיור בו. בדבר שהוא אינו רואה את המכשולות שבו. 108. ויזכירוהו באהבתם. מתוך אהבתם אותו יזכירו אותו על דברים רעים שעושה. במסכת אבות (ב, ט) נאמר: "אמר להם צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם וכו' רבי יהושע אומר חבר טוב", וכתב הרע"ב שם: "חבר טוב, שמוכיחו כשרואה אותו עושה דבר שאינו הגון". 109. שאינו רואה חובה לעצמו. אדם אינו רואה חסרונות עצמו. 110. ועל זה נאמר

זֶה נֶאֱמַר (משלי כד, י): "וְהַתְּשׁוּעָה כָּרִב יוֹעֵץ".

ביאורים

והתשועה וגו'. עיקרו דקרא לפי מה שמפרש רבינו נאמר על הענינים הרוחניים של האדם ('עיונים').
111. והתשועה כרוב יועץ. התשועה מיד היצר מגיעה בריבוי העצה שחביריו מיעצים לו.

פרק כ"ד

בכאור יראת חטא

הַפָּתָח רְאוּתְנוּ הַמִּדָּה הַזֹּאת נִמְנִית אַחֵר כָּל
הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר זָכְרָנוּ עַד הַנָּה, וְדִי
לָנוּ לְהַעֲרִינוּ עַל עֲוֹנוֹתָ שְׂרָאִי שְׂחִיחָה וְדָאִי
(א) עֲנִיָּן² נִכְבָּד וְעֵקָרִי מָאֵד וְקִשָּׁה לְהַשִּׁיג אוֹתוֹ,
שֶׁכֶּבֶד לֹא יוֹכֵן לְהַגִּיעַ אֵלָיו אֶלָּא מִי שֶׁכֶּבֶד הַשִּׁיג
כָּל הַמִּדּוֹת שֶׁקֶדֶם זָכָרָם.

אֲמָנָם צָרִיף שְׁנִקְדִּים כִּי מִיָּנִי הִירָאָה הֵם שְׁנִים
שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה: הָאֶחָת קָלָה מָאֵד לְהַשִּׁיגָהּ,
⁴אֵין דְּבָר קָל כְּמוֹהוּ. וְהַשְּׁנִיָּה קִשָּׁה מִן הַכָּל,
⁶וְשְׁלִמּוּתָהּ כְּמוֹ כֵּן שְׁלִמּוֹת גְּדוֹל מָאֵד. וְיֵשׁ
(ב) ⁷יִרְאֵת הָעֲנָשׁ, וְזֶהוּ הַמִּין הָרָאשׁוֹן. וְיֵשׁ יִרְאֵת הַרוּמָמוֹת, וְזֶהוּ הַמִּין הַשֵּׁנִי,

א. ענין נכבד ועיקרי מאד. והוא חפץ ה' בעולמו, כדברי רבינו (אגרות רמח"ל - ירים משה' עמ' רסב): "תחזקו ותאמצו והייתם לבני חיל על העבודה התמה ועל תורת אלוהינו, והאהבה האמיתית... ויראת הרוממות אשר התהלכנו בה אל תסור נא מאתכם, ודעו וראו כי אין חפץ לה' בעולמו כי אם שיכירו עבדיו את כבודו, ואת גדלו ירוממו, ובמסתרי רזיו יתעלסו".

ב. יראת העונש. בספר "ברכת פרץ" (פרשת מסעי) כתב בגודל חיוב האדם להשריש בקרבו יראת העונש, וז"ל: "וזהו ענין יראת העונש אע"פ שעיקר מצות

ביאורים

1. די לנו להעירנו על ענינה. כלומר, זה עצמו מעורר על חשיבות ענינה. 2. נכבד. חשוב, נדיר ומעורר כבוד. 3. ועיקרי מאד. הכרחי, שבלעדיו אי אפשר להגיע לשלימות. 4. אין דבר קל כמוהו. אין בכל חלקי עבודת ה' דבר קל ממנו להשיגו. או הכוונה, שמשלושת מיני היראה היא הקלה ביותר להשיגה. 5. והשנייה קשה מן הכל. בסדר הויכוח הגי': "והשנייה קשה, והחלק השני מן השנייה קשה מן הכל". 6. ושלימותה. השלימות שאדם יכול להגיע ע"י יראה זו היא שלימות גדולה מאד, כי כפי הקושי בהשגתה כך תהינה תוצאותיה גדולות יותר. 7. יראת העונש. ובכלל זה גם הפחד מאבדן

מסילת פרק כד ישרים עיונים

שִׁירָאתָ הַחֲטָא חֶלֶק שְׁנֵי מִמֶּנּוּ. וְנִבְאָר עֲתָה עֲנִינִם
וְהִבְדִּילָהֶם.

⁽²⁾ יִרְאֵת הָעֹנֵשׁ - כְּפִשׁוּטָה, שְׁאֵדָם יִירָא מְעַבֵּר
אֶת פִּי ה' אֱלֹהָיו מִפְּנֵי הָעֲנִינִים אֲשֶׁר
לְעִבְרוֹתָ, ⁸אִם לְגוֹף וְאִם לְנֶפֶשׁ. וְהִנֵּה זֹאת קֶלָה

יראה הוא יראת הרוממות
כמו שכתבו הספרים הק',
מכל מקום צריכים גם כן
להשריש יראת העונש, כי
בזמן תוקף התגברות היצר
הרע אז התאוה מטמטמת
את לבו עד שכמעט ולא
ירגיש על ענינים רוחניים
וכמו שאמרו חז"ל (בסוף

פרק ג' דמסכת נדרים) דבעידנא דיצר הרע לית דמדכר ליה ליצר הטוב וכו' (פי', כאשר יצר הרע
גובר על האדם ואוחז בו, אין מי שזוכרו ליצר הטוב) ע"ש. [רק רשימא נשאר בעומק לבבון], ונעשה
כאדם מגושם שאין לפניו אלא תאוות עולם הזה בלבד, אך פחד העונשים הקשים גם איש מגושם
מרגיש נרעש ונפחד, ולזאת צריכים ללמד את עצמו להשריש בלבבו יראת העונש...".

ג. יראת העונש... קלה ודאי. קודם לכן כתב רבינו על יראה זו (-יראת העונש) שהיא: "קלה מאד
להשיגה, אין דבר קל כמוהו". לכאורה, הרי כל אחד שמנסה ולו במעט לעבוד עם עצמו, רואה
שאינה כל כך קלה! אמנם כבר כתב רבינו בתחילת הפרק, שהדברים כאן אמורים רק למי שזכה
להגיע לכל המדות הטובות אשר זכרנו עד הנה, עד מדרגת יראת חטא, והיינו שכבר קנה את מדרגת
הענוה. והרי על הפסוק: "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה" (דברים י, יב) הקשו
חז"ל (ברכות לג): "אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא?" ותירצו: "אין, לגבי משה מילתא זוטרתא
היא". משה היה העניו מכל האדם אשר על פני האדמה. מי שהוא עניו - היראה הזו אצלו היא קלה
מאין כמוה (מפרשים).

עוד יש לבאר, שלאדם שאמונת השכר והעונש האמורה בתורה ברורה לו כראוי - היא קלה וטבעית,
אך השגת אמונה זו בברירותה וזקוקה לעבודת חינוך מרובה כמבואר לעיל בפרק ד' (שמחת מרדכי).
וז"ל אור יחזקאל (ג, קמ): "התורה וחז"ל מדברים באנשים ישרים בלבבותם, שזו היא מדרגת האדם,
וכנאמר בפסוק (קהלת ז, כט) "אשר עשה האלוקים את האדם ישר", ולישרים אשר השכל שולט

ביאורים

השכר על מצוות עשה, כי האדם המשתוקק לשכר העוה"ב, שהוא להתענג על ה' וליהנות מזיו
שכינתו, כמה צריך לחרוד פן יפסיד שכר זה (שערי אור' א'). 8. אם לגוף ואם לנפש. כלומר בעוה"ז
ובעוה"ב (פתח המסילה). 9. קלה ודאי. ר"ל למי שכבר נתאמת אצלו בברירות האמונה בשכר ועונש.

עיונים	מסילת	פרק כד	ישרים
במעשיהם והחכמה מנחה ומדריכה אותם בכל צעדיהם, הרי יראת העונש פשוטה וקלה, שבטבעו מונח שצריך לפחד ולירא מן החטא".	וְדַאִי, כִּי כָּל אָדָם אוֹהֵב אֶת עַצְמוֹ וְיִירָא לְנַפְשׁוֹ, וְאִין דְּכָר שִׁירְחִיק אוֹתוֹ מַעֲשׂוֹת ¹⁰ דְּכָר אֶחָד יוֹתֵר מִן הִירָאָה ¹¹ שְׁלֹא תְבוֹאָהּ בּוֹ ¹² אִיזָה רָעָה. וְאִין יִרְאָה זֶה רְאוּיָה אֱלֹא ¹³ לְעַמִּי הָאָרֶץ וּלְנָשִׁים אֲשֶׁר דַּעְתָּן ¹⁴ קָלָה (שבת לז, ב), ¹⁵ אֵךְ אֵינָה יִרְאָה הַחֲכָמִים ¹⁶ וְאֲנָשֵׁי הַדַּעַת.		

הַמִּין הַשֵּׁנִי הוּא ¹⁷יִרְאָה הָרוֹמְמוֹת, וְהוּא, שֶׁהָאָדָם ¹⁸יִרְחַק מִן הַחֲטָאִים וְלֹא יַעֲשֶׂם מִפְּנֵי כְבוֹדוֹ הַגָּדוֹל יִתְכַּרֵּךְ שָׁמוֹ, ¹⁹כִּי אֵיךְ יַחֵל אוֹ ²⁰אֵיךְ יַעֲרֹב לְבוֹ שֶׁל בִּישָׁר וְדָם ²¹שֶׁפֶל וְנִמְאָם לַעֲשׂוֹת דְּכָר ²²נֶגֶד רְצוֹנוֹ שֶׁל הַבוֹרָא יִתְכַּרֵּךְ

ביאורים

10. דבר אחד. איסור אחד. 11. שלא תבואה בו. שלא תבוא עליו מחמת אותו דבר. 12. איזה רעה. כי היראה והפחד מהעונש עוצרת וחוסמת את הרצונות, התאוות, ואת הדרך לעבירה (שפתי חיים). 13. לעמי הארץ. שאינם טורחים להבין, והימנעותם מעשות רע נובעת מפחד קבלת העונש. 14. קלה. שטחית ולא מעמיקה. 15. אך אינה יראת החכמים. כלומר, אין יראה זו המניע העיקרי לעבודתם של חכמי התורה, אף שבודאי גם להם יש יראת העונש. 16. ואנשי הדעת. שאפילו מתוך התבוננות בנפלאות הבורא יכול לבוא לידי יראת הרוממות (כמש"כ הרמב"ם בפ"ב מהל' יסוה"ת ה"א עיי"ש). 17. יראת הרוממות. כולל שני החלקים שבו: יראת הרוממות ויראת חטא. 18. ירחק מן החטאים. ירחיק עצמו ביותר שלא יבוא להכשל בחטא. [ובזה חלוק מיראת העונש הגורמת לו להמנע רק מן העבירה עצמה]. 19. כי איך יחל. (עפ"י ישעיהו מח, יא). רש"י: "איך יחולל", כלומר, איך יתכן לחלל את כבודו ע"י עשיה נגד רצונו (שמחת מרדכי). 20. איך יערב לבו. פירוש, איך יתכן שיחייב (שיעזיז) את לבו לתתו בערבון (עפ"י ירמיה ל, כא, רש"י ומצודת דוד שם. שמחת מרדכי). או הכוונה, איך ינעם וימתק לבו. 21. שפל ונמאס. שפל מצד עצמו (מעצם ברייתו) ונמאס (נתעב) מצד מעשיו, כדברי רבינו לעיל בפרק כ"ג וז"ל: "גרוע פחות ונבזה מצד עצמו, טמא ומגואל מצד מעשיו". [עוד יל"פ, "שפל" מחמת דרגתו הרוחנית ודעתו הנמוכה, "ונמאס" שבא מטיפה סרוחה, וסופו רימה ותולעה] (המאיר ליעקב). 22. נגד רצונו של הבורא. מעבר למתחייב מכח מצוותיו,

מסילת

פרק כד

ישרים

עיונים

וַיִּתְעַלֶּה שְׁמוֹ. וְהָנָה זֹאת הַיִּרְאָה אֵינָה כָּל כָּךְ קִלָּה
 לְהַשִּׁיג אוֹתָהּ, כִּי לֹא תִגְלֵךְ אֱלֹא מִתּוֹךְ יְדִיעָה
 וְהַשְׁפָּלָה²³ לְהַתְּבוֹנֵן עַל רוּמָמוֹתָיו יִתְבָּרֵךְ וְעַל
 פְּחִיתוּתוֹ שֶׁל הָאָדָם, כֹּל אֱלֹה דְּבָרִים מִתּוֹלְדוֹת
 הַשָּׂכַל הַמִּכִּין וּמִשְׁבִּיל. ²⁴וְהָיָה הַיִּרְאָה אֲשֶׁר
 שִׁמְנוּהָ לְחֶלֶק שְׁנֵי מֵאָחֶר מִחֻלְקֵי הַחֲסִידוֹת²⁵ אֲשֶׁר
 זָכְרָנוּ, כִּהַּ יְבוֹשׁ הָאָדָם וַיַּחֲרֵד בְּעַמְדוֹ לִפְנֵי קוֹנֹו
 לְהַתְּפַלֵּל אוֹ לְעִבֹר כָּל עֲבוּדָה, ^(ה)וְהָיָה הַיִּרְאָה
 הַמִּשְׁפָּחָת שֶׁנִּשְׁתַּכְּחוּ כִּהַּ חֲסִידֵי עוֹלָם, וְהָיָה מֶה

ד. היא היראה המשובחת
 שנשתכחו בה חסידיו עולם.
 מבואר בדברי רבינו שיעקר
 היראה היא יראת הרוממות,
 [וכן מבואר בזוהר ח"א דף
 יא ע"ב, הביאו בראשית
 חכמה שער היראה פ"א, וכן
 ברמב"ם הלכ' תשובה פ"י
 ה"ה]. מאידך, ידועים דברי
 הגאון רבי ישראל מסלנט
 זצ"ל שאמר שהלוואי שאנו
 נעמוד ביראת העונש, וגם
 רוב דבוריו של הגר"ס ז"ל
 היה על יראת העונש [עין

'שערי אור' להגר"י בלאור זצ"ל אות י'].

בספר 'משנת רבי אהרן' (ח"א עמ' קה) שואל, איך יתכן לומר שיעקר היראה היא יראת הרוממות,

ביאורים

והוא מידת ה'חסידות' המבוארת לעיל בפרק י"ח שענינה לנהוג בכל דבר כפי אשר "נוטה רצונו
 וחפצו יתברך שמו" (שם). ²³ להתבונן על רוממותו יתברך, ועל פחיתותו של האדם. ז"ל רבינו לעיל
 (פרק כג): כי כאשר ירבה האדם להתבונן על גודל רוממותו יתברך ותכלית שלימותו, ורוב ההרחק
 הבלתי משוער שבין גדולתו ובין שפלותו, יגרום לו שימלא יראה ורעדה מלפניו. ²⁴ והיא היראה
 אשר שִׁמְנוּהָ לְחֶלֶק שְׁנֵי מֵאָחֶר מִחֻלְקֵי הַחֲסִידוֹת. כי עד עתה ביאר רבינו את הנולד מן היראה הזו
 בחלק של סוד מרע, ועתה הולך רבינו ומבאר את הנולד מן היראה הזו בחלק של עשה טוב, ואת
 גודל המדריגה שיוכל האדם להגיע על ידי היראה הזו (פתח המסילה). ²⁵ אשר זכרנו. בפרק י"ט:
 "החלק השני מן החסידות הוא באופן העשיה, והנה גם זה נכלל בשני ענינים... היראה והאהבה". ²⁶
 יבוש האדם ויחרד. יבוש - משפלותו, ויחרד - מרוממותו יתברך. ²⁷ לעבור כל עבודה. היינו עשיית
 המצוות (מאור המסילה). ²⁸ חסידיו עולם, וכן מצאנו במסכת שבת (ל): שכשרצו לשבח אחד
 מגדולי עולם, השבח היותר גדול שנאמר עליו הוא שהוא גבר "דחל חטאין" [-ירא חטא], ולמדים
 זאת שם ממה שאמר רבי יוחנן משמו של רבי אלעזר, אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים

עיונים	מסילת	פרק כד	ישרים
הרי בכל יעודי התורה תופסים מקום גדול האזהרות על יראת העונש, כמבואר בתוכחות עם האזהרות והעונשים, וכן בפרשה שניה של ק"ש, ומדוע התורה מרבה לדבר על יראת העונש רק מכיוון שיראה זו היא נחוצה לנו, וכי אין דרך התורה לדבר אל החכמים?! ומשיב: אין פירוש הדבר שהחכמים מתעסקים רק ביראת הרוממות ולא ביראת העונש, ויראת העונש מיועדת רק לפשוטים. לא כן הדבר. אלא, שהחכמים, אשר קנו בנפשם כבר את יראת העונש - מעפילים ומגיעים דרכה ליראת הרוממות. אמנם זה שנעצר באמצע הדרך ומסתפק ביראת העונש - מראה הדבר על פחיתותו, כי הוא חושב רק על עצמו ולא על הקב"ה. יתרה מזו, להגיע ליראת הרוממות אפשר רק אחרי שהגיע ליראת העונש. עכ"ד.	שְׁמוֹשָׁה ²⁹ מְדַבֵּר וְאוֹמֵר (דברים כח, נח): "לִירְאָה אֶת הַשֵּׁם ³⁰ הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הִזָּה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ".		

זהו יסוד גדול בעבודת ה'. הרי האדם קרוץ מחומר, יש בו כל המידות וכל התאוות המושרשות בגוף, וכדי להתגבר על הגוף ולהתריע אותו, צריך לדבר אל הגוף בשפת הגוף - יראת העונש. וזה ג"כ כוונת דברי המס"י "ואין דבר שירחיק אותו מעשות דבר אחד יותר מן היראה שלא תבואהו בו איזה רעה", יראת העונש היא עוצרת וחוסמת את הרצונות, התאוות, ואת הדרך לעבירה. ורק אחרי שיש יראת העונש, שחסמו את התאוות, אז מתעוררת יראת הרוממות ואהבה ושייכות לכל המעלות (שפתי חיים, מידות ב' עמ' תצט).

ה'אבן עזרא' (ויקרא כו, יג) כתב, בטעם מדוע האריכה התורה בפרשת בחוקתי בעיקר בקללות ובעונשים (לעוברי רצונו ית'), ואילו הברכות (לעושי רצונו) קיצרה בהם התורה, כי היראה מעונשי הגוף מעוררת יותר מאשר הבטחות טובות. וטעם הדבר, כי עיקר רצון האדם הוא, לחיות חיי העולם הזה בשלום ובמנוחה, ולכן ירא מאד מיסורי ועונשי הגוף ומשו"ה הפחד מעונשי הגוף שינתנו עבור העבירות תביאהו לידי יראת שמים.

ביאורים

בלבד שנאמר (דברים י) "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה" עיי"ש. 29. מדבר ואומר. בסדר הויכוח הגי': מבאר ואומר. לדעת רבנו, עונשי התוכחה שנאמרו שם באים על חוסר יראת הרוממות, בנוסף לזלזול בשמירת המצוות. ולא מסתבר שעל חוסר שלימות במדריגה הגבוהה של יראת הרוממות מגיע עונשים כאלו, אלא כוונתו, שהקללות יבואו על אי קיום כל המצוות שתכליתן להגיע ליראת הרוממות, כדברי רבינו בחיי עה"פ (דברים כח, נח): כי הכוונה בכל המצוות שבתורה תכלית אחת, והיא היראה וכי' (מפרשים). 30. הנכבד והנורא. מפאת רוממותו, ולא מצד

מסילת

פרק כד

ישרים

זאת היראה שאנחנו כבאנרה עתה, דהינו יראת החטא, היא כמו חלק מיראת הרוממות שזכרנו וכמו מין בפני עצמו. והינו, כי הנה ענינה הוא שיהיה האדם³¹ ירא ודואג תמיד על מעשיו, פן נתערב בם³² איזה שמין חטא, או פן יהיה בם איזה דבר קטן או גדול שאינו לפי גדל כבודו ותפודו ורוממות שמו.

והנה רואה היחס הגדול שבין³⁴ יראה זו ויראת הרוממות שזכרנו, כי התכלית בשניהם שלא לעשות דבר נגד רום כבודו ותפודו. אמנם ההבדל שבניהם, שבעבורו תחשב במין אחר ובשם אחר תקרא הוא, כי יראת הרוממות היא³⁵ בשעת המעשה או בשעת העבודה או בפפרק העברה, דהינו, או בשעה שהוא עומד ומתפלל או עובד, שאז³⁷ יבוש ויכלם ויעש וירעד מפני רום כבודו ותפודו, או בשעה שמוזדמנת עברה לפניו והוא מכיר בה שהיא עברה, שיעזב מלעשותה למען אשר לא יעשה דבר³⁸ למרות עיני כבודו חס ושלום.

ביאורים

יראת העונש. 31. ירא ודואג. ירא' הוא במחשבה בכללות, וכולל גם העבר, 'ודואג' הוא למעשה, ובעיקר על העתיד. [ענין הדאגה נתבאר בשערי תשובה שער א' אות טז, יז, כ]. 32. איזה שמין חטא. "שיעכבהו מן השלימות אשר הוא חייב להשתדל בעבורו" (לשון רבינו לעיל פ"ד). 33. היחס הגדול. ההשוואה, הדמיון הגדול. 34. יראה זו. יראת חטא. 35. בשעת המעשה או בשעת העבודה. בשעת קיום מצוה או בשעה שעוסק בעניני עבודת ה'. 36. בפפרק העבירה. בעת הזדמנה לו עבירה, כדלהלן. 37. יבוש ויכלם. מפני עוונותיו, או בהתבוננו על גודל פחיתותו. 38. למרות עיני כבודו. (לשון הכתוב בישעיה ג, ח) הרד"ק פירש: "כמו להמרות", ורש"י כתב: "להקניט לפני כבודו".

עיונים מסילת פרק כד ישרים

ה. ועל כן נקראת יראת חטא. במסכת ברכות (טז:): "חיים שיש בהם יראת חטא וכו' ויראת שמים", וצריך ביאור מהו הענין של יראת חטא, וכי מהחטא הוא מתיירא,

א וְיִרְאֵת הַחֲטָא הִיא כָּכָל עֵת וְכָכָל שָׁעָה, שְׂחִנָּה כָּכָל רֵגַע הוּא יֵרָא פֶּן יִכְשַׁל וְיַעֲשֶׂה דָּבָר אִוִּי³⁹ חֲצִי דָּבָר שִׁיחִיָּה נֶגֶד כְּבוֹד שְׁמוֹ יִתְבָּרֵךְ, (ה) וְעַל כֵּן נִקְרָאת יִרְאֵת הַחֲטָא, כִּי עֲקָרָהּ, יֵרָאָה מִן

והלא ממי שצוה על החטא הוא מתיירא, וכבר אמר יראת שמים ומה מוסיף במה שאמר יראת חטא? ומצינו שחז"ל הפליגו מאד בענין של יראת חטא, וכשרצו לשבח אחד מהגדולים השבח הגדול ביותר עליו הוא ירא חטא... אמנם הענין בזה הוא, כי כבר כתבו בספרים הקדושים כי העבירה והעונש אינן דברים נפרדים, אלא העבירות שהקב"ה הזהיר עליהן ברא בטבען שהן כמו סם המות לגוף ולנפש והם משחיתים והורסים ושורפין את הגוף ואת הנפש... ואם אחד יודע שאם יעשה דבר פלוני או יאכל מאכל פלוני יש חשש שיקבל מחלת סרטן ר"ל בודאי יברח מזה בכל כוחו ויתירא מאד שמא יכשל ואם ח"ו נכשל בודאי פחדו ויראתו גדול מאד. וזהו ענין יראת חטא, שזה מראה שיש לו אמונה חושית ושמרגיש שעבירה זה אש שורפת, וכל מה שיראת חטא גדולה יותר זה מראה שאמונתו גדולה יותר ויראת שמים שלו גדולה יותר, וזה כל האדם. ומי שאין מתיירא מעבירה זה מראה שאין האמונה שלו שלימה וממילא אין תורתו יכולה להצליח, והוא רחוק מהקב"ה, וכל מה שאדם קרוב יותר להקב"ה גם הקב"ה קרוב אליו כמ"ש "קרוב ה' לכל קוראיו". והנה כל מה שהאדם מתרחק ומתיירא מעבירה - כנגד זה שומרים אותו מן השמים שלא יכשל, וכמדת זהירותו ופחדו כנגד זה ישמרוהו... ומי שיראתו חלושה כך שמירתו מן השמים עליו בדרך זה, ובודאי עלול להיכשל בכל מיני איסורים רח"ל... ולכן הפליגו חז"ל כל כך בענין יראת חטא ('ארחות יושר', פרק יראת חטא).

עוד יש לפרש ההבדל בין "יראת שמים" ל"יראת חטא", דשורש המילה "חטא" הוא מלשון "חסרון" וכדכתיב (מלכים-א א, כא) דבת שבע אמרה למלך דוד על בנה שלמה "והיה כשכב אדוני המלך עם אבותיו והייתי אני ובני שלמה חטאים" ופירש רש"י: "חסרים ומנועים מן הגדולה כמו אל השערה ולא יחטיא (שופטים ב יז)" עכ"ל. ולפי"ז נראה דיראת שמים ויראת חטא ב' ענינים הם, דיראת שמים

ביאורים

39. חצי דבר. דבר קל. 40. יראה מן החטא שלא יכנס ויתערב במעשיו. באופן כללי, וכן שלא יכנס חטא-חסרון במעשי מצוותיו [חטא' מלשון חסרון, כלשון הכתוב "והיינו אני ובני שלמה חטאים" (מלכים-א א, כא) - חסרים].

עיונים

ישרים

פרק כד

מסילת

ביסודו הוא יראת העונש או אפילו יראת הרוממות, דיעוין בגמ' ברכות (כ"ח:) כשחלה רבי יוחנן בן זכאי ונכנסו תלמידיו לבקר ו אמרו לו רבינו ברכנו, אמר להם 'הי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, אמרו לו תלמידיו, עד כאן, אמר להם ולואי, תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם. הרי דיראת שמים הוא ענין מורא מעונש שמים וכמו כן מרוממות שמים, אבל יראת חטא הוא הפחד והיראה מהחטא

החטא שלא יפגם ויתערב במעשיו מחמת פשיעה והתרשלות או מחמת ⁴¹העלם, יהיה פאיזה דרך שיהיה. והנה על זה נאמר (משלי כה, יד): "אשרי אדם מפחד תמיד", ופרשו זכרונם לברכה (ברכות כ, א): "הוא בדרך תורה כתיב", כי אפילו בשעה שאינו רואה המכשול לנגד עיניו, צריך שיהיה לבו חרד בקרב פן טמון הוא לרגליו והוא לא נשמר. ועל יראה זאת ⁴³אמר משה רבנו עליו השלום (שמות כ, יז): "ובעבור תהיה יראתו ⁴⁵על פניכם לבלתי תחטאו", כי זה עקר היראה, שיהיה האדם ירא ומזדעזע תמיד ⁽¹⁾עד שלא תסור יראה

עצמו, היינו, מהחסרון שיש ע"י החטא. ויעוין בספר מסילת ישרים פ"ד שביאר ענין מדרגת יראת חטא של שלמי הדעת הרוצים את השלימות: "שהיה האדם ירא תמיד ודואג, פן ימצא בידו איזה שמץ חטא (חסרון) שיעכבהו מן השלמות אשר הוא חייב להשתדל בעבורו...". והיינו כמבואר דיראת חטא הוא יראה ופחד מהחסרון עצמו שיש ע"י החטא (מאור למלך, ברכות, פתיחה). ו. עד שלא תסור יראה זו ממונו. עיין רמב"ן (דברים ד, ט): כי מה שאמר "רק השמר לך ושמור נפשך

ביאורים

41. העלם. שגגה, אי-ידיעה. 42. הוא בדרך תורה כתיב. פסוק זה לענין דברי תורה נאמר. כלומר, הכתוב משבח את המפחדים פן לא ישמרו את התורה כראוי. וכעין זה פירש רש"י במסכת גיטין (נה:): אשרי מי שדואג לראות את הנולד, שלא תארע תקלה על ידי מעשיו. עכ"ד. וכן אם הוא מורה הוראה - עליו לפחד שמא יכשל בהוראה (מאירי). 43. אמר משה רבנו. על הופעת האלוקים על הר סיני בקולות ובלפידים. 44. ובעבור תהיה יראתו. פירש רש"י, גם לשם כך התגלה הקב"ה אליכם, כדי שתהיה יראתו עליכם תמיד, כי על ידי שראיתם אותו עכשיו, כשהוא יראוי ומאויים, תדעו מעתה ועד עולם כי אין זולתו, ותיראו מפניו תמיד. 45. על פניכם. ניכרת על פניכם.

עיונים	מסילת	פרק כד	ישרים
מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך" וגו' הוא מצות לא תעשה שלא תשכח מעמד הר סיני "כי ה' עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים... אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו", ע"כ. והרי כי מלבד המצוה הכללית של יראת שמים, יש מצוה מיוחדת שלא לשכוח מעמד הר סיני ועי"ז לשוות יראת ה' לנגדו תמיד, והוא היראה של מעלת יראת חטא המבואר בפרק זה, שזכו לה כל ישראל במעמד הר סיני, ושרק ע"י זכירת המעמד ההוא אפשר להגיע למעלתה, ועיקר מעמד הר סיני אך לשם זה בא, כי נתינת התורה עצמה היה אפשר גם ע"י דרכים אחרים, ואמנם זכו ישראל ליראה זו אז וכמ"ש שם (ה, כו): מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי וגו' כל הימים ('עיונים').	זו ממנו, כי על [ידי] זה ודאי לא יבוא לידי חטא. ואם יבוא, כאנכם יחשב. וישעיהו אמר בנבואתו (ישעיה כו, ט): "ואל זה אביט אל עיני ונכה רוחי" וחרד על דברי. ודוד המלך השתבח בזה ואמר (תהלים קיט, קכא): "שירים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי".		
ז. שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי. רבנו כותב לעיל (פרק כא): "והנה ודאי שיעורו לזה רוב ההתמדה והעיון במזמורי דוד המלך ע"ה וההתבוננות בהם במאמריהם וענינם, כי בהיותם כולם מלאים אהבה ויראה וכל מיני חסידות, הנה בהתבוננו בהם לא ימנע מהתעורר בו התעוררות גדול לצאת בעקבותיו וללכת בדרכיו". לאור דבריו הנלהבים של רבנו, מן הראוי להביא כאן מספר ביאורים שנאמרו בפסוק זה, אשר כולם מורים על גודל יראתו של דוד המלך ע"ה: המצודת דוד מפרש, שעל אף שהשרים רדפוני בחנם על לא חמס בכפי ובידי היה לנקום בהם - מדברך פחד לבי ולא שלחתי בהם יד. האלשיך הק' כותב: אות זו תדבר על יראת חטא, בין מהעולם הזה בין ממה שאדם עתיד ליתן דין וחשבון לפניו יתברך. ותחלת דברי פיו אמר, אינו דומה יראת רודפים בני אדם כיראת החטא, כי הנה כשאין עון - אין פחד מכל רודפים בני אדם, כי הנה כאשר שרים רדפוני בבחורותי - חנם היה, כי ודאי לא יוכלו לי, כי לא היה בידי עון. אך מדברך של קושי על ידי נתן הנביא לאמר לי שחטאתי לה' (שמואל-ב יב), אז פחד לבי.			

ביאורים

46. עני ונכה רוח. שפל ועניו (רד"ק). 47. וחרד על דברי. ומפרש רבינו דהיינו יראת חטא. 48. שרים רדפוני וגו'. ולא פחדתי מהם רק מדברך (ראב"ע).

מסילת פרק כד ישרים עיונים

וְכִכָּר מִצָּאֵנוּ ⁴⁹שְׁהַמְלָאִים הַגְדוֹלִים וְהָרְמִים
חֲרָדִים ⁵⁰וְרוֹעֵשִׁים תָּמִיד מִפְּנֵי ⁵¹נְאוֹת
 ה', עַד שֶׁאֲמָרוּ זְכָרוֹנָם לְכִרְכָּה בְּמִשְׁלַח חֲכָמָתָם
 (חגיגה יג, ט): ⁵²"נָהַר דִּינֹר מִהֵיכָן יוֹצֵא, מִזַּעֲתָן שֶׁל
 וּפְחַד הַגְדוֹל שִׁישׁ לִי מַדְבֵּר יַעֲבִיר מִלְּבִי פֶּחַד הַקֶּטֶן, כְּמוֹ שֶׁלֹּא יִירָא אָדָם מַדְבוּרָה בַּעַת שְׁאִרֶיהָ לִנְגֻדוֹ,
 שֶׁהִירָאָה הַגְדוּלָּה שֶׁל הָאִרְיָה תִּבְטֵל יִרְאָה הַקֶּטְנָה מִפְּנֵי עֲקִיצַת הַדְּבוּרָה. וְכִבֵּר אָמַר הַחֹכֵם "בּוֹשֵׁתִי
 מִירֹאת אֱלֹהֵי שְׁאִירָא זֹלָתוֹ" ע"ל. כַּעֲיִן מָה שֶׁכָּתַב רַבֵּנוּ יוֹנָה בִּשְׁעָרֵי תְּשׁוּבָה (א, יד): "וְאָמַר אֶחָד
 מִן הַמִּתְנַפְּלִים בַּחֲיִין עֲרֹכוּ: אֲנַחְתִּי מִפְּחַדְךָ - הִרְחִיקָה מִמֶּנִּי הָאֲנָחוֹת, דֹּאגְתִּי מִקּוֹצֵר יָדִי בַּעֲבוּדָתְךָ -
 הִרְחִיקָה מִמֶּנִּי הָדֹאגוֹת".

עוד פירש המלבי"ם, שע"י שיירא מה' - ישמרהו מבשר-ודם ולא יוכל לעשות לו רעה. וכע"ז מובא
 בשם הרה"ק רבי שמעלקא מניקלשבורג זצ"ל, שע"י "מדברך פחד לבי" - נעשה מכל הרדיפות
 "חינם", כלומר שכולם בטלים, שהרי כל הרדיפות הם כדי שיוכלו לבוא ליראת שמים כענין שכתוב
 (קהלת ג, יד) "והאלקים עשה שיראו מלפניו" ואיתא בגמרא (ברכות נט). "לא נבראו רעמים אלא
 לפשט עקמומית שבלב שנאמר והאלקים עשה שיראו מלפניו", וא"כ אם יש בידו יראת שמים אין
 צריך לכל הרדיפות.

ויש לפרש עוד, שבאומרו "חינם" בא דוד המלך ע"ה לבטא רוב פחדו מהשרים שרדפוהו: אדם
 הרודף את חברו ומבקש להורגו, אם ישנה סיבה לדבר, בין אם היא ממונית, או ענין של פגיעה
 אישית, קשה ככל שתהיה, עדיין יש סיכוי שיצליח לפייסו ולמנוע ממנו לבצע את זממו, וממילא גם
 הפחד יש לו גבול מסוים. אבל אדם השונא את חברו ורודף אותו "חינם" (גם אם זה מחמת קנאה,
 בלי שההוא עשה לו דבר שגם זה נחשב חינם), הפחד הוא הרבה יותר גדול, שאז אין לו שום דרך
 לפייסו ולהניא אותו ממעשהו. אומר דוד המלך: שרים רדפוני חינם, וממילא הפחד הרבה יותר
 גדול, ועם כל זה "ומדברך פחד לבי" יותר מאשר פחדתי מהם (להתענג על ה').

ביאורים

49. שהמלאכים הגדולים והרמים. כלומר, אפילו שלא יעשו דבר שאינו לפי רוממות כבודו יתברך
 שמו, בכ"ז חרדים ורועשים וכו'. 50. ורועשים, מזדעזעים. 51. נאות ה'. גדולת ה' ורוממותו. 52. נהר
 דינור. שראה דניאל בחלומה הנבואי: "נהר די-נור נגד ונפק מן קדמוהו" (ז, י). תרגום: נהר של אש
 נמשך ויוצא מלפניו (של הקב"ה).

ישרים

פרק כד

מסילת

⁵³ "חיות", והוא מפני האימה אשר עליהם תמיד מרוממותו ותפארתו, פן יעדרו דבר קטן מן הכבוד והקדשה הראוי לפניו. ובכל שעה שנגלית השכינה על איזה מקום שיהיה, ⁵⁵ כבר רקד ורעש ורגז. הוא מה שאמר הכתוב (תהלים סה, ט): "ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים", ואומר (ישעיה סג, יט): "לוא קרעת שמים ירדת, מפניך הרים נולו". כל שכן בני האדם שראוי שירגזו וירעשו בידעם שלפני ה' הם עומדים תמיד, ⁵⁸ ונקל להם לעשות איזה דבר שאינו לפי רוממות כבודו ותפארתו שמו. ⁵⁹ והוא מה שאמר אליפז לאיוב (איוב טו, יד-טז): "מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה, ⁶¹ הן בקדשיו ⁶² לא יאמין ושמם ⁶³ לא זכו בעיניו", ואומר (שם ד, יח-יט): "הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים ⁶⁶ תהלה, ⁶⁷ אף שוכני בתי חמר [אשר בעפר יסודם

ביאורים

53. חיות. הקודש הנושאות את הכסא [הם המלאכים הקרובים לכסא הכבוד וגדלותם עצומה, כמבואר במסכת חגיגה (יג). "למעלה מהן חיות הקודש וכו' למעלה מהן רגלי כסא הכבוד].
54. יעדרו. יחסירו. 55. כבר רקד ורעש ורגז. כי זה מחוק החומר שלא לסבול גילוי הרוחניות, כל שכן גילוי כבודו ית' (דברי רבינו בדרך ה' ח"ג פ"ג ו'). 56. ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלוהים, והמשך הכתוב - "זה סיני". כלומר, בזמן מעמד הר סיני שהיה גילוי שכינה - הארץ עצמה רעשה והשמים נטפו זיעה מגודל הפחד והחרדה מה'. 57. לוא קרעת שמים. "וירדת להצילנו עתה, כאשר ירדת להציל מיד מצרים - אז 'מפניך הרים נולו' - ברתת וזיע" (רש"י). כלומר, כאשר יש גילוי של אלוהות, גם יסוד העפר, יסוד הדומם - רועד, רועש ורוגז. 58. ונקל להם לעשות איזה דבר. כלומר, שבקלות יכולים הם להכשל בזה, שאין להם את האימה והפחד שיש למלאכים. 59. והוא מה שאמר וכו'. מביא ראיות אל ה'כל שכן' הנ"ל. 60. מה אנוש כי יזכה. מהו האדם שימצא זכאי מול הקב"ה, והיתכן שיצא צודק בשר ודם. 61. הן בקדושי. במלאכים הקדושים (מצודת דוד). 62. לא יאמין. אלא עדיין חושש שמא יחטאו. 63. ושמם. צבא השמים (רש"י). 64. לא זכו בעיניו. אינם טהורים (לשון זך) לפניו. 65. הן בעבדיו. המלאכים (מצודת דוד). 66. תהלה. לשון הוללות (רש"י). ונראה שמשמעותו כאן: תבלות וחוסר חשיבות (שמחת מרדכי). 67. אף שוכני בתי

מסילת פרק כד ישרים עיונים

ה. זאת היא היראה האמתית שראוי לאיש החסיד שתהיה על פניו תמיד. יראת שמים היא עיקרם ותכליתם של המצוות, ורבינו יונה (בשע"ת ג, ז) כתב: "ידוע תדע, כי יראת השם יסוד המצוות, שנאמר (דברים י, יב): 'ועתה ישראל מה ה' אלוךך שואל

⁶⁸ יִדְבָּאוּם לִפְנֵי עֵשׂ". ⁶⁹ כִּי הִנֵּה עַל כֵּן צָרִיךְ וְדַאי שִׁיחָרֵד תָּמִיד וְיִרְעֵשׂ כָּל הָאָדָם, וּכְמֵאמֹר אֱלֹהִים (שם לו, א-ב): "אֵף לְזֹאת יִחָרֵד לְבִי ⁷¹ וְיִתֵּר מִמְּקוֹמוֹ, שִׁמְעוּ שְׂמוֹעַ בְּרָגְזוֹ קִלְזוֹ ⁷² [וְהִנֵּה מִפִּי יֵצֵא]". ^(ה) זֹאת הִיא הִירָאָה הָאֱמֵתִית שֶׁרָאוּי לְאִישׁ הַחֲסִיד ⁷³ שֶׁתְּהִיָּה עַל פָּנָיו תָּמִיד וְלֹא תִסּוֹר מִמֶּנּוּ.

מעמך כי אם ליראה את ה' אלוךך".

כאשר פרעה גזר במצרים ואמר למילדות העבריות "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", נאמר בכתוב: "ויהי כי יראו המילדות את האלקים ויעש להם בתים" (שמות א, כא). מבואר בפסוק שהשכר המיוחד שזכו היה רק על היראת שמים שלהם, אבל לא על עצם הפעולה שהחיו את הילדים והצילו את כלל ישראל מכליון. וביאר מרן הגרא"מ שך זצ"ל, כי המעשה עצמו הוא דבר מוכרח, ומובן מאליו שצריך להציל, כמו שכתב ה"תומר דבורה": איך אפשר לחטוא ולעשות היפך רצון ה', הרי באותה העת ממש הוא הוא המחיה אותך והוא מצוה אותך לא לעשות. אם כן הרי המצב האמיתי הוא שאין כלל אפשרות לחטוא, ובאמת לא שייך "שכר" על זה שלא המרתי רצון ה' המחיה אותי כעת, וכל השכר שייך על עצם ההבנה הזאת וההרגשה לא לעשות הפך רצון ה', כי ה"מעשה" זה כבר תוצאה של הבנה זו. אמנם בודאי כי ה"מעשה" והפעולה היא גדולה, אבל עיקר השכר הוא על היראה שבזה. עכ"ד.

והנה הקשה ה"נודע ביהודה" (צל"ח, ברכות לג:), מדוע נקט הכתוב בלשון "מה ה' אלוךך שואל מעמך", ולא "מבקש מעמך"? והוא מיישב בביאור נפלא: דרשו חז"ל (ויק"ר כז, ב), שאין שום אדם בעולם שיכול להקדים טובה להקב"ה, אלא נהפוך הוא: הקב"ה הוא שהקדים לעשות לו טובה,

ביאורים

חימר. כל שכן בני אדם אשר נפשותם שוכנות בגוויות שעשויות מחומר האדמה. ⁶⁸ יִדְבָּאוּם לִפְנֵי עֵשׂ. מן השמים מתישין את כוחם עד שהם שפלים ונדכאים לפני הרימה האוכלתן במוות (רש"י). ⁶⁹ הִנֵּה עַל כֵּן צָרִיךְ וְדַאי שִׁיחָרֵד. הוא ה"כל שכן" לענין היראה והחרדה שבאה כתוצאה מהאפשרות לחטא. ⁷⁰ אֵף לְזֹאת יִחָרֵד לְבִי. מעוצמת גדולתו וכוחו של הקב"ה. ⁷¹ וְיִתֵּר מִמְּקוֹמוֹ. יקפוץ ממקומו לגודל התמהון (מצודת דוד). ⁷² וְהִנֵּה. גערה. ⁷³ שֶׁתְּהִיָּה עַל פָּנָיו. ניכרת על פניו.

עיונים מסילת פרק כד ישרים

אתְּלַקְוּ חֵירָאָה הַזֹּאת שְׁנַיִם: הָאֶחָד הוּא בְּהוֹנָה אוֹ בְּעֶתִיד, וְהַשֵּׁנִי בְּעֶבֶר. בְּהוֹנָה [אוֹ בְּעֶתִיד] הוּא שִׁיְהִיָּה הָאָדָם יֵרָא וְדוֹאֵג עַל מַה שֶּׁהוּא עוֹשֶׂה אוֹ עַל מַה שֶּׁהוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹתוֹ פֶּן יִהְיֶה בּוֹ דָּבָר אוֹ פֶּן יִכָּנַס בּוֹ אֵיזָה דָּבָר אֲשֶׁר לֹא לְפִי כְבוֹדוֹ וְתִבְרָךְ, וְכִמּוֹ שֶׁזִּכְרֹתִי לְמַעַלָּה. בְּעֶבֶר הוּא שִׁיְהִיָּה הָאָדָם חוֹשֵׁב תְּמִיד⁷⁴ עַל מַה שֶּׁכָּבֵר עָשָׂה, וְיֵרָא וְיִדְאָג פֶּן יֵצֵא מִתַּחַת יָדָיו אֵיזָה חֲטָא בְּלֹא שִׁידָע, וְהוּא פֶּעֲנִין בָּבֶא בֶּן בּוּטָא שֶׁהָיָה מִקְרִיב⁷⁵ אֶשֶׁם תְּלוּי⁷⁶ בְּכָל יוֹם (כְּרִיתוֹת כה, א), וְאֵיזֹב אַחֵר מִשִּׁתָּה כְּנִיז⁷⁷ הָיָה⁷⁷ מִשְׁכִּים וְהַעֲלָה עֲלוֹת⁷⁸ מִסְפֵּר כָּלֵם, כִּי

ורק מכוחה הוא יכול לקיים מצוות, שהרי אין אדם המקיים מצות מילה בטרם נתן לו הקב"ה בן, ואין אדם העושה ציצית אלא לאחר שהקב"ה נתן לו בגד, וכך לגבי צדקה ומעשרות, וכך ברוב המצוות. וכך אמרו במסכת אבות (ג, ז): "תן לו משלו, שאתה ושלך - שלו", שכן אין כל חוב מצד הקב"ה כלפי האדם על המצוות שעשה, כי הקב"ה כבר הקדים לתת לו. אלא שהקב"ה ברוב חסדו משלם שכר לאדם כאילו האדם עשה את המצוה משלו.

שונה המצב לגבי יראת שמים, שאותה מסר הקב"ה ביד האדם בלי שהקדים לתת לו דבר כלשהו הקשור למצוה זו, והברירה חפשית לגמרי ביד האדם, ואם האדם מקיים מצות יראת שמים כראוי, הרי הקב"ה כביכול חייב לשלם לו את שכרו, כי במצוה זו האדם הקדים כביכול להלוות לה' יתברך.

זה מה שרמזו הכתוב באמרו "מה ה' אלוקיך שואל מעמך", כלומר: באיזו מצוה הקב"ה יהיה השואל ואתה המשאיל? אין אף מצוה שכזו, מלבד מצוה אחת: "כי אם ליראה!"

ביאורים

74. **על מה שכבר עשה.** אע"פ שכבר היה ירא ודואג קודם שעשה המעשה, מ"מ גם אח"כ יירא שמה אע"פ"כ נכנס בו איזה דבר חטא, וע"י שיחשוב בזה יבחין בדבר (מפרשים). 75. **אשם תלוי.** הבא על ספק עבירה שזדוונה כרת. בבא בן בוטא סובר שיכול אדם להביא אשם-תלוי גם כקרבן נדבה. 76. **בכל יום.** מימות החול, שהרי בשבת וביום טוב אסור להקריב קרבן יחיד (תפארת ישראל). 77. **משכים.** בבוקר. 78. **מספר כולם.** כמנין כל ילדיו.

מסילות

פרק כד

ישרים

אמר איוב ⁷⁹אולי חטאו בני [ונברכו אלהים בלבבם] (איוב א, ה).

ואמרו זכרונם לברכה על משה ואהרן בענין ⁸⁰שמן המשחה שמשה משה ⁸¹לאהרן, שהרי נאמר בו (שמות ל, לב): "על כשר אדם לא יסוף", ⁸²ולאהרן נצטוו שימשחו בו, והיו מתיראים שמא מעלו בו באיזה צד, ⁸³שנהגו שלא כמצוה. זה לשונם (הריוז יב, א): "ועל דבר זה דאג משה ואמר ⁸⁵שמא מעלתי בשמן המשחה, יצתה פת קול ואמרה [כשמן הטוב על הראש ירד על הזקן וקן אהרן וגו'] כמל חרמון וגו'" (תהלים קלג, ב-ג), ⁸⁷מה טל חרמון ⁸⁸אין בו מעילה, אף שמן המשחה של וקן אהרן ⁸⁹אין בו מעילה.

ביאורים

79. אולי חטאו בני. שמא בעבור טוב-לב ממשחה תמיד חטאו וגדפו בלבבם כלפי מעלה, ולזה הביא עולות כי היא מכפרת על הרהור הלב (מצודת דוד). 80. שמן המשחה. הוא שמן זית מעורב בארבעה מיני בשמים (ראה שמות ל, כג-כה), ובו משחו את המשכן וכליו לקדשם בקדושת הגוף, וכן את אהרן ובניו לקדשם להיות כהנים. 81. לאהרן. בשבעת ימי המילואים כאשר נחנך להיות כהן גדול. 82. ולאהרן נצטוו. משה (שמות כט, ז). 83. שנהגו שלא כמצוה. אף שנצטוו למשוח בו, בכל זאת חששו שמא מתוך עסקם נכשלו ועשו פעולה שאינה ראויה ומעלו בו. 84. ועל דבר זה. על משיחתו של אהרן. 85. שמא מעלתי בשמן המשחה. פירש רש"י, שנגעתי בטיפות הללו כשהלבשתי את אהרן את בגדי הכהונה בימי המילואים, ונמצא שמעלתי בשמן המשחה. והיינו, שמא בא לידי סיכה בשמן המשחה [שהרי בנגיעה בלבד אין מעילה] (חק נתן). [ובמסכת כריתות (ה): פירש רש"י באופן אחר, 'שמא מעלתי ששמי שם יותר מדאי'. וביאר בו ה'באר שבע', שחשש שמא ה'רבה יותר מדי במשיחת השמן ונפל מן השמן על הזקן שהוא מקום שאינו ראוי למשיחה, וזו מעילה]. 86. כשמן הטוב וגו'. בשמן המשחה מדבר הכתוב, ששתי טיפות שמן שני טיפי מרגליות ירדו מראש אהרן משמן המשחה שמשחו משה והיו תלויות לאהרן בקצה זקנו. 87. מה טל חרמון. כשם שהטל היורד על הר החרמון (מהרי ארץ ישראל). 88. אין בו מעילה. שאין בו שום קדושה. 89. אין בו מעילה. כלומר, לא אירעה בו מעילה במשיחת אהרן.

ישרים

פרק כד

מסילת

וְעֵדִין הָיָה אַחֲרָיו הוּאֵג שְׁמָא מִשָּׁה לֹא מַעַל⁹⁰ וְאֲנִי מַעֲלָתִי, יִצְתָה פֶת קוֹל
וְאֶמְרָה לוֹ [הִנֵּה מַה טוֹב וּמַה נְּעִים שְׁכֵנִת אֲחִים⁹¹ גַּם יָחַד' (שם א), מַה מִּשָּׁה
⁹³ לֹא מַעַל, אֵף אֶתָּה לֹא מַעֲלָתָ]. הֲרִי לָךְ מִדָּתָם שֶׁל חֲסִידִים, שְׁאֵפְלוּ בְּמִצְוָה
שֶׁעָשׂוּ הָיוּ דוֹאֲגִים וְאוֹמְרִים שְׁמָא נִתְעַרְבּ בָּהֶם שְׁמִין⁹⁴ פְּסוּל, חֵם וְשָׁלוֹם.

וְאֶבְרָהָם אַחֲרֵי שֶׁיֵּצֵא לְעֹזֵר לְבֶן אֲחִיו לוֹט⁹⁵ שֶׁשָּׁבּוּ אוֹתוֹ, הָיָה מִתְפַּחַד
וְאוֹמֵר שְׁמָא לֹא זָכוּ⁹⁶ מַעֲשָׂיו לְגִמְרִי. הוּא מַה שֶׁפָּרְשׁוּ זְכוּרָנָם
לְבָרְכָה (כ"ד מה, ד): עַל פְּסוּק "אֵל תִּירָא אֲבָרָם" (בראשית טו, א), רַבִּי לִוִּי אָמַר,
לְפִי שֶׁהָיָה אֲבָרָהָם מִתְפַּחַד וְאוֹמֵר, בֵּין כָּל אוֹכְלוֹסִין שֶׁהִרְגֵּתִי שְׁמָא הָיָה
בְּנֵי־יָחִים⁹⁹ צָדִיק אֶחָד אוֹ¹⁰⁰ יָרָא שְׁמִים אֶחָד, לְפִיכָךְ נֶאֱמַר לוֹ¹⁰¹ "אֵל תִּירָא
אֲבָרָם". וְאוֹמְרוֹ בְּתַנָּא רַבִּי אֱלִיהוּ (רמב"פ פרק כה): "אֵל תִּירָא אֲבָרָם", אֵין אוֹמְרִים
אֵל תִּירָא אֱלָא לְמִי שֶׁהוּא¹⁰² יָרָא שְׁמִים לְאַמְתּוֹ¹⁰³. וְהִיא זֹאת הִירְאָה

ביאורים

90. ואני מעלתי. שמא נפל עלי מן השמן במקום שאינו ראוי למשיחה ומעלתי (רש"י הוריות יב.).
ובמסכת כריתות (ה: ד"ה ואני) פירש רש"י באופן אחר: 'ואני מעלתי, שבגדי נהגים מריח השמן
שבזקני'. 91. אחים. משה ואהרן. 92. גם יחד. כלומר, שניכם שוים בענין זה. 93. לא מעל. בשמן
המשחה. 94. פסול. חסרון. 95. ששבו אותו. ארבעת המלכים כאשר נלחמו נגד חמשת המלכים,
ואברהם אבינו יצא להלחם בהם, הכה אותם והשיב את לוט ורכושו (בראשית יד). 96. זכו. טהרו.
97. מעשיו. של אברהם. 98. אוכלוסין. של צבאות חיילי ארבעת המלכים. 99. צדיק אחד. סר מרע
ועושה טוב, או צדיק בינו לבין חבירו ובינו לבין קונו (יפ"ת) שנקלע בין הלוחמים. 100. ירא שמים
אחד. שהוא סר מרע בלבד, או שאינו אלא ירא ה' בינו לבין קונו (יפ"ת). וחשש אברהם מעונשו
של "חטא" זה. 101. אל תירא אברהם. "אנכי מגן לך" - אני שומר עליך ולא תענש. 102. ירא שמים
לאמיתו. אמיתי, והיינו שהוא ירא חטא, שחושש גם מחשש רחוק של חטא. 103. והיא. כלומר, יראת
החטא.

מסילת פרק כד ישרים עיונים

הַאֲמַתִּית ¹⁰⁴שְׁאֲמָרוּ עָלָיו (ברכות לג, ב): ¹⁰⁵אֵין לוֹ לְהַקְבִּי"ה בְּעוֹלָמוֹ אֱלֹהִים. **לוֹ לְהַקְדִּישׁ פָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ אֱלֹהִים אוֹצֵר שֵׁל ¹⁰⁶יִרְאֵת שְׁמִים בְּלִבּוֹ, ¹⁰⁷שֶׁרָק לְמִשָּׁה הָיָה קָל**

ט. אין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של שמים. כתב בספר קובץ מאמרים (להגר"י אלחנן וסרמן זצ"ל, דף ל"ט) עה"פ בסוף קהלת "סוף דבר הכל נשמע את האלוקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם". וז"ל: "הכוונה בזה שלא יעלה בדעתך לאמר כי יראת ה' היא מעלה באדם, ומי שאין בו יראת שמים הוא גם כן אדם אלא שחסר לו מעלה הצריכה. על זה בא הכתוב להשמיענו שאינו כן. כי מי שאין בו יראת שמים אינו אדם כלל, רק בעל חי. "כי זה כל האדם", וזולת זה אין לו מדרגת אדם. ואיכות האדם תלויה רק במדת יראת שמים אשר בקרבנו אם מעט ואם הרבה. היינו, אם יש בו יראת שמים במדה מרובה הוא אדם גדול, ואם במדה מועטת הוא אדם קטן, ואם אין בו כלום אינו אדם כלל רק בעל חי בתמונת אדם.

והוא מבואר עפ"י הכתוב "נעשה אדם" (בראשית א, כו), ופירשו בוזהר שהקב"ה אמר לכל הבריאה

ביאורים

104. שאמרו עליו. על משה. ובמס"י כת"י הגי': "עליה" - על היראה האמתית. **105. אין לו להקב"ה בעולמו.** כלומר, אין שום דבר שבכוחו להביא את האדם למצב שיימצא "בעולמו של ה'", אלא יראת שמים בלבד, שעל ידה מבטל את רצונו מפני רצון השם, ומתעלה בזה מעל עצמיותו ומגיע לקירבה גדולה אל ה'. אדם כזה נמצא "בעולמו של הקב"ה" - "באוצרו של הקב"ה" (מהר"ל). המהרש"א ביאר הכוונה, על פי מה שדרשו במסכת ברכות (לג): מהכתוב (דברים י, יב) "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה" וגו' - שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ולפיכך אין לו להקב"ה בעולמו מן האדם אלא מה שהוא ירא שמים, שזה הדבר היחיד שבא מתוך בחירתו. **106. יראת שמים.** במעלתה העליונה ביותר, דהיינו יראת חטא, שהיא השלימות היותר גדולה שביראת שמים. [מדוע נקרא אדם שנוהר מלחטוא בשם "ירא שמים"? כיון שהוא ירא מקלקול שנעשה ב'שמים' מחמת חטאות האדם. לכן מזכיר את העולמות העליונים, כי שם הקלקול רב יותר (הגר"ח מוואלווין, רוח חיים)]. **107. שרק למשה היה קל להשיגה.** כדרשת חז"ל (ברכות לג): על הכתוב: "ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך, כי אם ליראה את ה' אלהיך" (דברים י, יב): שואלת הגמרא "אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא?!" [האם יראת שמים היא דבר פשוט?!] משיבה הגמרא: "אין! לגבי משה מילתא זוטרתא היא" [כן, לגבי משה רבינו, שאמר פסוק זה, יראת שמים דבר פשוט היא]. ומפרש רבינו שהכוונה היא על היראה במעלתה העליונה ביותר, שהיא יראת חטא.

עיונים	מסילת	פרק כד	ישרים
כולה: נעשה כולנו יחד אדם, שכולנו נשתתף בבריאתו, היינו שכל אחד יתן לאדם מטבעו ותכונתו, שהשור יתן בו תכונת שור, והארי יתן בו תכונת ארי והנחש תכונת נחש וכו'. ונמצא כי אדם הוא עולם קטן, הכולל בתוכו	לְהַשִּׁיגָהּ מִפְּנֵי רֵב דְּבִקּוּתָהּ בּוֹ יִתְפַּרֵּץ שְׁמוֹ, כִּי הָאֲחֵרִים וְדָא ¹⁰⁸ שֶׁהַחֲמֹר מוֹנֵעַ גָּדוֹל הוּא לָהֶם, אֲמָנָם ¹⁰⁹ כָּל חֲסִיד וְחֲסִיד רְאִי לוֹ לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׁיג מִמֶּנָּה כָּל מָה שְׂיוּכָל, וְנֹאמַר (תהלים לד, י): "יִרְאוּ אֶת ה' קְדוֹשִׁי". ¹¹⁰		

תכונת כל הנבראים העליונים והתחתונים. וא"כ כוחותיהן של כל חיות רעות שבעולם נכללו באדם ואין לך חיה נוראה כזו. ולבד זה, הלא יש לאדם כלי משחית אשר אין לשום חיה בעולם והם הדעה והדיבור. ומאחר שלחיה אחת טורפת צריך לקושרה בשלשלת של ברזל, כמה שלשלאות צריכות לעצור בעד חיה נוראה כהאדם. וכשברא הקב"ה את האדם ודאי ברא גם השלשלת לקושרו שלא יחריב העולם. ומה היא השלשלת הזאת? זוהי יראת ה' אשר רק היא לבדה בכוחה לעצור את האדם שלא יהא כחיה טורפת, וזולתה לא תועיל שום תחבולה בעולם לשמור את האדם מלהזיק. ואף אם יהיה חכם ופילוסוף כאריסטו, לא תעמוד לו חכמתו בעת יתקפהו יצרו. וזהו שאמר אברהם לאבימלך (בראשית כ, יא) "רק אם אין יראת אלוקים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי". והכוונה "רק", שזולת יראת ה' לא היו חסרים שום מעלה בחכמה ומדת דרך ארץ, וכל זה לא יועיל אם אין בהן יראת ה'. כן מוכח בבר"ר לו, א". עכ"ד.

ביאורים

108. שהחומר מונע גדול. ז"ל רבינו לקמן (פרק כ"ה) בענין קנין היראה: לפי שאין היראה הזאת מושגת בטבע, כי אדרבא רחוקה היא ממנו מפני גשמיות החושים. 109. כל חסיד וחסיד. שאינו דבוק בחומריות עוה"ז. 110. יראו את ה' קדושי. 'קדושי' - שאינם דבוקים בתאוות עולם הזה, להם קל יותר להגיע למידת יראת חטא.

בְּדֶרֶךְ קִנִּית הִירָאָה

א בְּדֶרֶךְ קִנִּית הִירָאָה הַזֹּאת הוּא הַהִתְבּוֹנֵן עַל שְׁנֵי עֲנִינִים ²אֲמִתִּיּוֹת: הָאֶחָד הוּא הִיּוֹת שְׂכִינָתוֹ יִתְבָּרֵךְ ³נִמְצָאת בְּכָל מָקוֹם שֶׁעוֹלָם, וְשֶׁהוּא יִתְבָּרֵךְ מִשְׁגִּיחַ עַל כָּל דָּבָר קָטָן וְגָדוֹל, ⁴אֵין נִסְתֵּר מִנֶּגֶד עֵינָיו, ⁵לֹא מִפְּנֵי גִדְל הַנוֹשָׂא ⁶וְלֹא מִפְּנֵי פְחִיתוּתוֹ, אֲלָא הַדָּבָר הַגָּדוֹל וְהַדָּבָר הַקָּטָן, ⁷הַנִּקְלָה וְהַנִּכְבָּד, הוּא רֹאֶה ⁸וְהוּא מִכִּין ⁹בְּלִי הַפְּרִשׁ. הוּא מֵה שֶׁאָמַר הַכֹּתוּב (ישעיה ו, א): "מִלֹּא כָל

ביאורים

- אך דרך קניית היראה. רבנו כותב זאת בהקשר לדבריו בסוף הפרק הקודם: שהחומר מונע גדול הוא להם להשיגה - עכ"ז - אך דרך קניית היראה וכו' (ע"פ סדר הויכוח). 2. אמיתיים. בא להדגיש שדברים אלה הם מציאות קיימת, ואינם רק התבוננות שכלית. ויש להוסיף, שבאמת הלא מציאות השייכת זהו האמת האמיתי מכל אמת אחרת בעולם, וכמו שמבואר באריכות ברמב"ם בפ"א מהל' יסודי התורה ה"ד וז"ל: "הוא שהנביא אומר 'וזה' אלוקים אמת" (ירמיה י, ז), הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמיתו, והוא שהתורה אומרת "אין עוד מלבדו" (דברים ד, לה), כלומר, אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו". עכ"ל (פתח המסילה). 3. נמצאת בכל מקום שבעולם. כי "לית אתר פנוי מיניה" (תקוני זוהר נ"ז א'). 4. אין נסתר. כמ"ש (ירמיה כג, כד): "אם יסתיר איש במסתרים ואני לא אראנו". 5. לא מפני גודל הנושא. ככל שהדבר יהיה גדול לא יסתיר ממנו יתברך. או הכוונה, שגם במעשה גדול הקב"ה רואה גם את הפרטים הקטנים ולא יעלמו ממנו על אף גודל המעשה (שמחת מרדכי). 6. ולא מפני פחיתותו. ולא נחשוב שאין זה מכבוד ה' יתברך להשיג על דבר פחות ונקלה, או שעל דבר קטן כזה הוא מוותר (שם). ועד"ז כתב בסידור הגר"א לבאר מה שמזכירים בברכת אשר יצר ענין כסא הכבוד, "גלוי וידוע לפני כסא כבודך", להדגיש נקודה זו של השגחתו יתברך מכסא כבודו אפילו על דברים הכי נבזים (פי כהן). 7. הנקלה והנכבד. בין הדבר הבזוי ובין הדבר החשוב, שניהם רואה בשווה. 8. והוא מכין. גם את שורשיו ואת מניעיו. 9. בלי הפרש. בלי הבדל, את שניהם רואה ומבין בצורה שווה.

עיונים מסילת פרק כה ישרים

א. מי כה' אלהינו המגביהי לשבת, המשפילי לראות בשמים ובארץ. בימי דור אנוש טעו לחשוב שהקב"ה מסר את הנהגת העולם לכוחות ומזלות אחרים, כי אין זה מכבודו להנהיג את העולם התחתון והשפל, ורק את השמים וצבא השמים נאה לו לנהל. אך תשובתם בצדם: בעינינו הקב"ה גבוה כל-כך, שאין הבדל אצלו בין השמים והארץ, ואם יכול להשפיל עצמו ולהנהיג את צבא השמים - יכול גם-כן, באותה מדה, להנהיג את הארץ, על כל יצוריה הפחותים והגשמיים. על פי זה ביארו המפרשים את הנאמר במסכת מנחות (ק): "ממזרח שמש ועד מבוא גדול שמי בגוים" - דקרו ליה אלהא דאלהא, שבעיניהם גדולתו היתה שהוא מנהיג את הכוחות העליונים בלבד.

וזהו ביאור הכתוב כאן: "רם על כל גוים ה', על השמים כבודו", מתוך שהיה הקב"ה מרומם בעיניהם אמרו שרק על השמים כבודו להיות ולא על הארץ. עונים אנו להם: "מי כה' אלהינו המגביהי לשבת", הקב"ה כ"כ מרומם וגבוה, הרבה יותר ממה שאתם סבורים, "המשפילי לראות בשמים ובארץ", וכלשון המלבי"ם: "שכמו שמגביה לשבת מן הארץ כן מגביה לשבת מן השמים, וכמו שצריך להשפיל לראות בארץ כן צריך להשפיל לראות בשמים, ולא יתכן לאמר שהוא קרוב אל השמים יותר מאל הארץ", ואם הוא משפיל עצמו להנהיג את השמים וכל צבאם - באותה מדה הוא מנהיג את הארץ על כל יצוריה הפחותים והגשמיים, כי כולם שווים בעיניו לרוב גדולתו (מגלה עמוקות פר' תזריע, פנים יפות שמות כ' י"ב, המקנה קידושין לא, נפש החיים שער ג' פ"ט, בן יהוידע ב"ק עט; שם עולם ח"א פ"ג).

ביאורים

10. אני מלא. ואין מקום ריק מכבודי והשגחתי, ואין נעלם ונסתר ממני (מלבי"ם). [רבנו מדינש, שהבורא נמצא בכל מקום בלי הגבלה, ולא כהסוברים שרק עיניו משוטטות בכל (המאיר ליעקב)].
11. מי כה' אלוֹקֵינו וגו'. מי עניו כמוהו, כי אף אם אמנם הוא מגביה את עצמו לשבת מעל השמים, הוא משפיל עיניו להשגיח על כל הנעשה בשמים ובארץ (מצודת דוד). 12. המגביהי לשבת. אין הכוונה שהקב"ה מרוחק ח"ו, דבודאי הקב"ה נמצא בכל מקום, אלא כוונת הכתוב שהקב"ה גבוה מהשגות בני האדם, ואף הגילוי שכינה שהיה בזמן המשכן והמקדש פסק על ידי החורבן. אמנם, על אף ההסתר פנים, מכל מקום "המשפילי לראות בשמים ובארץ" - השגחתו מצויה בכל מקום, ואף

עיונים

ב. ודאי שכל המעשים יהיו עושים רושם. יש לבאר, לפי הידוע שבכל דבר ודבר יש גילוי אלוקות. כאשר אדם עושה מצוה - נוצר על ידה רושם של גילוי אלוקות, וכאשר עושה עבירה - רושם של העלם (עבירה מלשון "מעבר הנהר", כלומר, גילוי האלוקות נעלם). יותר ממה שהירא-חטא ירא מעצם החטא - הוא ירא מההעלם, מהחסרון שגורם מעשה החטא, שהרי זוהי יראת שלימי הדעת הרוצים את השלימות (עיין לעיל פ"ד). זו אם כן כוונת רבינו בביאורו דברי התנא: "עין רואה ואוון שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים": השגחת הקב"ה בכל והוא רואה ושומע הכל, ואילו רושם העבירה יוצר אצל האדם הסתכלות שכביכול העין אינה רואה והאוון אינה שומעת, כי המעשה שאדם עושה נחקק וההעלם הוא מוחלט, ואותה השגחה של גילוי אלוקות נעלמת אצלו. מזה בדיוק מתיירא מי שיראתו היא

ישרים

פרק כה

מסילת

קלה, ו: "כִּי רָם ה' וְשָׁפַל יִרְאָהוּ¹³ וְנִבְהָ מִמֶּרְחֶק יִידֶע".

יִרְבִּינָן ¹⁴ שִׁיתְבָּרַר לוֹ שֶׁבְּכָל מְקוֹם שֶׁהוּא, הוּא עוֹמֵד לִפְנֵי שְׂכִינְתּוֹ יִתְבָּרַךְ, אִם מֵאֵלֶיהָ תִּבְּאוּ בּוֹ הִירְאָה וְהַפְחָד פֶּן יִכְשַׁל בְּמַעֲשָׁיו שֶׁלֹּא יִהְיוּ כְּרֵאוֹ לִפְי רֹמְמוֹת כְּבוֹדוֹ, וְהוּא מֵה שֶׁאֲמָרוּ (אבות פ"ב מ"א): "דַּע מֵה לְמַעַלָּה מִמֶּךָ, עֵינִי רוֹאָה וְאֵזְנוֹ שׁוֹמַעַת וְכָל מַעֲשִׂיךָ¹⁵ בְּסֵפֶר נִכְתָּבִים". כִּי כִּיּוֹן שֶׁהַשְׁגַּחַת הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל כָּל דָּבָר, וְהוּא רוֹאָה הַכֹּל וְשׁוֹמֵעַ הַכֹּל, ^(א) וְדַאי שֶׁכָּל הַמַּעֲשִׂים יִהְיוּ עוֹשִׂים רֶשֶׁם, וְכָלֶם נִכְתָּבִים בְּסֵפֶר אִם לְזִכּוֹת אוֹ לְחֻבָּה.

ביאורים

ניכרת היא למתבונן במה שנותן שכר ועונש במדה כנגד מדה (המאיר ליעקב). 13. ונבה ממרחק יידע. את הגאווותן ייסר (וילמדנו דעת) ממרחקי השמים, ממקום שבתו יתברך (עפ"י תרגום יונתן וראב"ע). 14. וכיון שיתברר וכו'. מקשר ב' הנושאים: שכינתו יתברך בכל מקום, ומשגיח על הכל, ומבאר איך מתוך שניהם מגיעה יראת חטא. 15. בספר נכתבים. פירוש, כיון שהקב"ה רואה הכל ושומע הכל, ממילא כל מעשי האדם, אם לזכות ואם לחובה, "נכתבים בספר" - מקבלים מציאות נצחית וקיימים לעולם, כיון שהם ידועים לבורא שהוא נצחי (יושר מסילה).

עיונים	מסילת	פרק כה	ישרים
יראת החטא - שמא ראית והשגחת הבורא-עולם לא יהיו נגלים אליו כי רושם העבירה יעלים זאת! פנימיות היראה היא שהאדם מתיירא שמא הוא יתנתק מהבורא, ממקור החיים - "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור".	ואמנם הדרך הזה אינו מצטיר היטב בשכל האדם אלא על ידי ¹⁶ התמדת ההתבוננות וההסתכלות הגדול, כי בין שהדרך רחוק מחושינו, ¹⁷ לא יצירה השכל אלא אחר רב העיון וההשקפה, וגם אחר שיצירה יסור הציור ממנו בנקל אם לא יתמיד עליו הרבה.		

ונמצא, שכל שרבו ההתבונן הוא הדרך לקנות היראה התמידית, בן הפסח הדעת ובטול העיון הוא המפסיד הגדול שלה,¹⁸**יהיה מחמת טרדות או ברצון, כל הפסח הדעת בטול הוא ליראה התמידית. הוא מה שצוה הקב"ה**¹⁹**אל המלך (דברים יז, יט): "והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו".** הוא למדת שאין היראה²⁰ נלמדת אלא מן הקריאה הבלתי נפסקת. ויתדבקך שאמר "למען ילמד ליראה", ולא אמר למען יירא, אלא לפי שאין היראה הזאת משגת בטבע, כי אדרבא רחוקה היא ממנו מפני²¹ גשמייות החושים, ואינה נקנית אלא על ידי למוד,

ביאורים

16. התמדת ההתבוננות וההסתכלות הגדול. 'התמדת ההתבוננות' היינו בריבוי הזמן, 'וההסתכלות הגדול' היינו באיכות העיון השכלי ועומקה - בגדולת הבורא ובהשגחתו התמידית עליו. [עוד יתכן שהכוונה ב"התבוננות" לציור מציאות הדבר בצורה ברורה, וב"הסתכלות" - להצגה תמידית של המושג שנתברר כנגד עיני השכל - שלא "יסור הציור ממנו בנקל" כדלהלן בסמוך (שמחת מרדכי)].
17. לא יצירה השכל. בצורה מוחשית, מעבר לידיעה השכלית. 18. יהיה מחמת טרדות או ברצון. כלומר, בין אם מסיח דעתו מחמת טרדותיו, ובין אם ברצון ובמכוון. 19. אל המלך. לכתוב לעצמו ספר תורה, וע"ז נאמר והיתה עמו וכו'. 20. נלמדת. נרכשת. 21. גשמייות החושים. כלומר, אי יכולת

מסילת פירק כה ישרים עיונים

⁽¹⁾ וַאֲיִן לְמוֹד לִירָאָה אֱלֹא ²³ בְּרֹב הַהִתְמַדָּה
²⁴ בְּתוֹרָה וְדִרְכֵיהָ בְּלִי הַפֶּסֶק, וְהוּא שִׁיחִיהָ הָאָדָם
 מִתְבּוֹנֵן וּמַעֲיִן בְּדָבָר הַזֶּה תָּמִיד, בְּשִׁבְתּוֹ, בְּלִכְתּוֹ,

ג. ואין לימוד ליראה אלא ברוב ההתמדה בתורה ודרכיה בלי הפסק. במסכת שבת (לא:): מכריז רבי ינאי, חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד (-חבל על מי שאין לו חצר - ושער לחצירו הוא עושה). דבר זה מובא בגמרא בהקשר ללומדי תורה שאין בהם יראת שמים. ופירש רש"י (יומא עב:): "שהתורה אינה רק (-אלא) שער ליכנס ליראת שמים, לכך צריך שתקדים לו יראת שמים". עכ"ד רש"י. משמע איפוא בדברי רבי ינאי שהתורה היא שער ליראה. דבר זה סותר, לכאורה, את האמור במסכת אבות (ג, ט): "כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו - חכמתו מתקיימת", והיינו שהיראה היא השער לחכמה? וכן את האמור שם (אבות ג, יז): "אם אין יראה - אין חכמה?"

ותירצו המפרשים, שהרי נתבאר בדברי רבינו (בפרק הקודם) שיש שני מיני יראה: יראת העונש ויראת הרוממות. יראת העונש תלויה בעיקר באמונה. יראה זו מושרשת בכל אדם, שהרי האלוקים עשה את האדם ישר כמאמר הכתוב (קהלת ח, כט): "אשר עשה האלוקים את האדם ישר", וכן כתוב (קהלת ג, יד): "והאלוקים עשה שייראו מלפניו". דהיינו, שטבע הבריאה ערוך ומסודר שיוביל את האדם לכך שיירא מלפניו. וכמו בעניני העולם הזה כשמייצרים איזשהו דבר מורכבת בתוכו צורת התכלית שלו, א"כ ק"ו כשברא הקב"ה את האדם, הרכיב בתוכו שורש של יראה שזוהי תכליתו. יראה זו, במידה מסויימת, קודמת לחכמה.

הסוג השני של היראה היא "יראת הרוממות". דהיינו, כמו שאדם העומד לפני מי שהוא חשוב ומפורסם בשלימותו הינו חושש ומפחד לעמוד כנגדו באופן שניכר יהיה חסרונו, לא מפני שיענישוהו, אלא שמפחד ומתבייש הוא במה שניכר חסרונו, כמו כן, מי שחכמתו והשגתו היא שהקב"ה 'מלא כל הארץ כבודו' וכביכול ה' עומד לנגדו, הרי הוא מפחד וירא ומתבייש בהיותו בעל חסרון, וכל שכן שמתבייש לעשות דבר שפוגע חס וחלילה בכבוד המלך. יראה ובושה זו איננה מצד שחושש שיענישוהו המלך (אע"פ שגם מזה צריך לפחד), אלא מפני רוממותו יתברך וכבוד הדר גאונו. דרגה

ביאורים

החוששים להשיג אלא דברים גשמיים. ²² לימוד. הרגל ושינון. ²³ ברוב ההתמדה בתורה. מפני שלימוד התורה מקרב את האדם ומזככו שיהיה על ידה יותר מקודש ונעלה, ואז יוכל להשיג את היראה, וכמו שביאר רבינו לעיל בפרק ה' באריכות. וכבר אמרו במסכת אבות (ג, כא): "אם אין חכמה אין יראה". ²⁴ ודרכיה. הנהגות ואורחות מוסר הנלמדים ממנה.

עיונים	מסילת פרק כה	ישרים
זו אי אפשר לקנותה אלא על ידי יגיעה בתורה שהיא חכמתו יתברך. דברי רבי ינאי שהתורה היא שער להכנס אל היראה, מתיחסים ליראת הרוממות, ששייך להשיגה רק על ידי תורה. וזו היא כוונת רש"י (יומא עב): שכתב על זה 'שהתורה אינה רק שער ליכנס ליראת שמים, לכך צריך שתקדים לו יראת שמים'. כי לכאורה יש להבין: אם התורה אינה רק שער להכנס ליראת שמים, כיצד שייך להקדים יראת שמים לתורה? אלא הכוונה היא להיראה הראשונה שהיא צריכה להיות קודמת לתורה, כי רק על ידי יראה זו יכול להגיע לתורה, וממנה ליראת הרוממות השלימה.	בְּשִׁכְבוֹ וּבְקוּמוֹ, עַד שִׁיקְבֹּעַ בְּדַעְתּוֹ אֲמִתּוֹת הַדָּבָר, ²⁵דְּהֵינּוּ אֲמִתּוֹת הַמִּצְוָה שְׂכִינְתּוֹ יִתְבָּרַךְ בְּכָל מְקוֹם, וְהָיוּתָנוּ עוֹמְדִים לִפְנֵי מַמְשׁ בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה, וְאִזְּיָרָא אוֹתוֹ בְּאִמְתּוֹ. וְהוּא מֵה שְׁהִיָּה דְּיֹד הַמֶּלֶךְ מִתְפַּלֵּל וְאוֹמֵר (תהלים פו, יא): "הוֹרֵנִי ה' דְּרַכְךָ אֲהַלֵּךְ בְּאִמְתְּךָ ²⁷יַחַד לִבִּי לִירְאָה שְׁמֶךָ". ²⁸	כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, ואם אין יראה אין חכמה' - זוהי היראה הבסיסית, הראשונה, שבלעדיה אי אפשר להגיע לתורה. ומה שנאמר "אם אין חכמה אין יראה" - זוהי יראת הרוממות שאליה אפשר להגיע רק על ידי יגיעה בתורה ובחכמה המביאה לשלימות.

ביאורים

25. דהיינו אמיתות המצא שכינתו... והיותנו עומדים לפניו וכו'. הם שני הענינים בהם יש להתבונן לקניית היראה - כמבואר בראש פרק זה. 26. יירא אותו באמת. יראת חטא, שזאת היא היראה האמיתית. 27. אהלך באמיתך. אהלך בתורתך - שהיא האמת המוחלטת - באופן תמידי, בלא היסח הדעת כלל. או הכוונה, בידיעת אמיתות מציאות שכינתך והיותנו עומדים לפניך, שזה המביא ליראת חטא וכנ"ל. 28. יחד לבבי ליראה שמך. שהדבר היחיד שיהיה בתוך לבי הוא יראת שמך. וב'מצודות דוד' ביאר, יחד לבבי - עשה לי לב אחד ומחשבה אחת ליראה את שמך ולא אהיה תלוי ומסופק.

מסילת

פרק כו

ישרים

עיונים

פרק כ"ו

בבאור מידת הקדשה

ענין הקדשה כפול הוא, דהינו: ¹תחלתו עבודה וסופו גמול, תחלתו השתדלות וסופו מתנה. ודינו, שתחלתו הוא מה שהאדם מקדש עצמו, וסופו מה שמקדשים אותו, והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (יזמא לט, א): "אדם³ מקדש עצמו מעט, מקדשים אותו הרבה; ⁽⁸⁾מלמטה, מקדשים אותו מלמעלה".

א. מלמטה, מקדשים אותו מלמעלה. עה"פ "הקם תקים עמו" (דברים כב, ד) כתב הספרי: "הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה לפרוק פרוק - פטור, שנאמר 'הקם תקים עמו'". הלכה זו - אומר ה"חפץ חיים" (עה"ת) - נושאת עמה מוסר השכל לכל עניני האדם: אם הוא מקדש את עצמו מלמטה - מקדשים אותו מלמעלה. אם, למשל, בנוסף לבקשתו בתפילה "נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה" האדם

גם משתדל לנצור פיו ולשונו, יעזרוהו מן השמים. אולם אם הוא עצמו אינו נשמר, איך יבקש זאת מאת הקב"ה? כל זה כלול במשמעות של "הקם תקים - עמו". הקב"ה מוכן לחוש לעזרתו להקימו, לקיימו ולפרוק עול מעל צווארנו. התנאי הנדרש מאיתנו על מנת לזכות לסיוע הוא - "הבא ליטהר". לאור זה נראית התנהגותו של אדם הפונה אל ה' בתפילה לסייעתא דשמיא בלא כל השתדלות מצדו,

ביאורים

1. תחילתו עבודה... תחילתו השתדלות. ה"עבודה" היא מוגדרת ומוטלת כבר על האדם (לפי דרגתו), ואילו ה"השתדלות" היא התאמצות נוספת כדי לעלות לדרגות גבוהות יותר. ובהתאם ל"תחילה" - גם ה"סוף": "גמול" על העבודה ו"מתנה" על ההשתדלות (שמחת מרדכי). 2. וסופו גמול... וסופו מתנה. יש כאן שתי בחינות: "שכר" - גמול על עבודתו שבתחילה, אך יש בכך גם בחינת "מתנה", כי המעלה שהוא זוכה לה היא הרבה יותר ממה שהיה ראוי לו מצד שכר-עבודתו בלבד (שם).
3. מקדש עצמו מעט. מציב לעצמו גדרים ופורש אף מדברים המותרים. 4. מקדשים אותו הרבה. מסייעים אותו מן השמים להתקדש עוד יותר. 5. מקדשים אותו מלמעלה. והקדושה נמשכת עליו מלמעלה - משורשה העליון של המצוה (נפש החיים א, ו בהגה"ה, ראה שם בהרחבה). ובריסב"א ביאר, מקדשים אותו המלאכים הקדושים מלמעלה.

עיונים	מסילת	פרק כו	ישרים
מגוחכת ומזרחה ביותר. זהו שאמר הנביא: "קחו עמכם דברים ושובו אל ה'" (הושע יד). קחו עמכם אותם דיבורים שאתם מדברים, אל תשכחו אותם! תנו דעתכם היטב על בקשות אלו שאתם מבקשים מלפניו, ואז - "ושובו אל ה'". אזי, תהיה התשובה שלמה.	הַחֲשִׁתֶּדְלוּת הוּא שִׁיחָה הָאֶדָם⁶ נִבְדֵּל וְנִעְתָק מִן הַחֲמִרִיּוֹת לְנִמְרֵי וּמִתְדַבֵּק תָּמִיד בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בְּאַלְהָיו, וְעַל דָּבָר זֶה נִקְרָאוּ הַנְּבִיאִים⁸ מְלָאכִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בְּאַחֲרָן (מלאכי ב, ז): ⁹"כִּי שִׁפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דֵּעַת וְתוֹרָה יִבְקְשׁוּ מִפִּיהוּ¹⁰ כִּי מִלֶּאדָּה' צְבָאוֹת הוּא". וְאֵימֹר (דה"ב לו, טז): ¹¹"וַיְהִי¹² מִלְּעֵבִים בְּמִלְאָכֵי הָאֱלֹהִים [וּבּוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתְעַתְעִים בְּנִבְאֵיו]". וְאֶפְלוּ בְּשַׁעַת הַתַּעֲסָקוֹ בְּמַעֲשֵׂים הַנְּשִׁמִּים הַמְּכַרְחִים לֹא¹³ מִפָּאֵת גּוֹפּוֹ, הֵנָּה לֹא תוֹזוּ נַפְשׁוֹ מִדְּבִקוּתָהּ הָעֲלִיוֹן, וְכַעֲנִן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סג, ט): ¹³"דְּבַקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי תִמְכָּה יְמִינְךָ".		

וְאֶמְנֵם לְפִי שְׂאֵי אֶפְשָׁר לְאֶדָם שִׁישִׁים הוּא אֶת עֲצָמוֹ בְּמַצֵּב הַזֶּה, כִּי כָּבֵד

ביאורים

- נבדל ונעתק. "נבדל" בדעתו ובמחשבתו ו"נעתק" [מתנתק] במעשיו. 7. מן החמיריות. מן הזיקה לחומריות. 8. מלאכים. על שם שהם כמלאכים המנותקים מן החומריות לגמרי ודבקים תמיד בה'.
- כי שפתי כהן וגו'. פירש רש"י: עליהם מוטל לשמור דעת, למה? שהרי תורה יבקשו מפיהו, שכבר דבר זה מסור להם - "ויורו משפטיך ליעקב" (דברים לג, י). 10. כי מלאך וגו'. שלוחו של הקב"ה כמלאכי השרת לשרת לפניו וליכנס לפנים במחיצתו (רש"י). 11. מלעבים כמלאכי האלוקים. מלעיגים בנביאי ה'. [על פי פשוטו, "מלאכי האלוקים" הם נביאי ה'. אמנם רב מפרש (במסכת שבת קיט:) שמדובר בתלמידי חכמים, מכיון שהפסוק ממשיך ומזכיר נביאי ה' בנפרד. ואכן מוצאים אנו לפעמים שתלמידי חכמים נקראים מלאכים, ראה שבת קיב: וחגיגה טו: (מהרש"א)]. 12. מפאת גופו. מצד קיום גופו. 13. דבקה נפשי אחריך כי תמכה ימינך. המקרא רומז על ענין הכפילות שב'קדושה': ההשתדלות מצד האדם - "דבקה נפשי אחריך", והגמול שמקבל מלמעלה - "בי תמכה ימינך" (שמחת מרדכי).

מסילות פרק בו ישרים עיונים

הוא מִמְנוּ, בִּי סוֹף סוֹף חֲמִירִי הוּא וּבָשָׁר וָדָם, עַל
 בֶּן אֲמִרְתִּי שְׁסוֹף הַקִּדְשָׁה מִתְנַה, בִּי מֶה שְׁיֻכַּל
 הָאָדָם לַעֲשׂוֹת הוּא הַהֲשָׁתָדְלוֹת הָרֹאשׁוֹן
¹⁴בְּרִדִּיפַת הַיִּדְיעָה הָאֲמִיתִית¹⁵ וְהַתְמַדָּת הַהֲשָׁכָלָה
 בְּקִדְשֵׁת הַמַּעֲשֶׂה, אֵךְ הַסּוֹף הוּא שְׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ
 הוּא יִדְרִיכֶהוּ בְּדֶרֶךְ הַזֶּה שֶׁהוּא חָפִין לְלָכֶת בָּהּ,
 וַיִּשְׁרַח עָלָיו קִדְשָׁתוֹ וַיַּקְדִּשֶׁהוּ, וְאִזּוּ יֵצֵא לְבִידּוֹ זֶה הַדְּבָר, שְׁיֻכַּל לְהִיזוֹת
 בְּדַבְּקוֹת הַזֶּה עִמּוֹ יִתְבָּרֵךְ בְּתַמִּידוֹת, בִּי מֶה¹⁶ שֶׁהַטֵּבַע מוֹנֵעַ מִמֶּנּוּ יַעֲזֹרְהוּ
 יִתְבָּרֵךְ וְסִיּוּעוֹ יִתֵּן לוֹ, וְכַעֲנִין שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פ"ב): ¹⁷"לֹא יִמְנַע טוֹב¹⁸ לְהַלְכִּים
 בְּתַמִּים". וְעַל בֶּן אֲמִירוֹ כִּמְאֹמֶר שְׁזִכָּרְתִּי "אָדָם מְקַדֵּשׁ עַצְמוֹ"¹⁹ מַעֲט, שֶׁהוּא
 מֶה שְׁיֻכַּל הָאָדָם לְקַנּוֹת בְּהִשְׁתַּדְּלוֹתוֹ, "מְקַדְּשִׁים אוֹתוֹ הַרְבֵּה", שֶׁהוּא הָעֶזֶר
 שֶׁעוֹזֵר אוֹתוֹ הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, וְכִמּוֹ שְׁזִכָּרְתִּי.

וְהִנֵּה הָאִישׁ הַמִּתְקַדֵּשׁ בְּקִדְשֵׁת בּוֹרָאוֹ,⁽²⁾ אֲפִלּוּ מַעֲשָׂיו הַגִּשְׁמִיִּים²⁰ חוֹזְרִים

ביאורים

14. בְּרִדִּיפַת הַיִּדְיעָה הָאֲמִיתִית. המאמץ להגיע למדרגה של התנתקות מן החומר והתדבקות באלוקים.
15. והתמדת ההשכלה בקדושת המעשה. שיתמיד בדבקות המחשבה גם כשעוסק בענינים גשמיים וע"כ יקדש אותם.
16. שהטבע. החומרי.
17. לא ימנע טוב. רבינו מפרש מלת "טוב" על ענין הדביקות בו יתברך, כמש"כ לעיל (פ"א): "כי השלימות הוא רק הדביקות בו יתברך, והוא מה שהיה דוד המלך אומר ואני קרבת אלקים לי טוב, כי רק זה הוא הטוב".
18. להולכים בתמים. לאלו העושים את חלקם בשלימות, עד כמה שיש בכח טבעם האנושי.
19. מעט. כל מה שהאדם מקדש עצמו הוא אך מעט כנגד הקדושה הרבה שמקדשים אותו מלמעלה (עיונים).
20. חוזרים. מתהפכים.

עיונים	מסילת פרק כו	ישרים
לצורך קדושתו, הרי החזירה למקום מחצבתה הקודם במעמדה הקדוש, וגורם עוד תוספת קדושה בעולם (נתיב אליעזר). בפרשת עקב בפסוק (דברים ט, ט) "ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי", וכן להלן "ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי על כל חטאתכם וכו'" (שם ט, יח). יש לתמוה - כותב ה"תפארת שלמה" מראדומסק זצ"ל - על התנצלות הוזה של משה רבינו ע"ה שלא אכל ולא שתה מ' יום, הלא היה עומד ומדבר עם השכינה וזה התענוג הוא יותר מכל התענוגים שבעולם ולמה לו לאכילה ושתיה כלל. אך הגה הענין סוד כל בריאת העולם רק עבור האדם אשר הוא בחיים חיותו עורנו בעולם העשיה הגוף עם הנפש יחד והיצר עומד לנגדו ומסיתו והאדם כובש יצרו ומתגבר עליו לעשות רצון הבורא ב"ה ועובד השם יתברך גם ע"י אכילה ושתיה בכוונה הראויה ונכונה עושה יחודים בעולמות העליונים. אבל בגן עדן הוא זמן קבלת שכר ותענוג לצדיקים משכר פעולתם בעוה"ז אבל זמן העשיה חלף ועבר כי (תהלים פח, ו) במתים חפשי. וז"ש (בראשית א, לא) "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" בעולם העשיה הוא הטוב בעיניו ית"ש, אבל המלאכים ושרפים שהם בעולם הבריאה אינם חשובים בעיניו כמו האדם. ולזאת צריך האדם לתת שבח והודיה על כל שעה ורגע שהוא עורנו בחיים ויכול לעשות רצונו ית"ש כי זה כבודו. וזה שהיה משה רבינו ע"ה מתנצל על מ' יום שהיה במרום בבחינת מלאך ושרף ובטל ממנו מלחמת היצר והם היו חסרים ממנין שנותיו, וזה היה מחמת חטאת בני ישראל שהיה עומד במקום לבקש עליהם רחמים. ג. הטהור, מעשיו החמוריים אינם לו אלא הכרחיים. בספר "מכתב מאליהו" (ח"ג עמ' 149) מאריך	לְהִיּוֹת עֲנִינִי ²¹קְדוּשָׁה מְפֹשֶׁת. ²²וְסִימָנָהּ, אֲכִילָת קְדָשִׁים, שֶׁהִיא עֲצָמָהּ מִצֵּנוֹת עֲשָׂה, וְאָמְרוּ וְכָרוּנָם לְבָרְכָהּ (ספרא ויקרא י, יז): "בְּהֵנִים אוֹכְלִים וּבְעֵלִים מִתְּכַפְּרִים". וְתִרְאָה עֲתָה תִּהְיֶה שְׂבִיב ²³הַטְּהוֹר לְקְדוּשָׁה: ^(ג)הַטְּהוֹר, מִעֲשֵׂיו הַחֲמֹרִיִּים אֵינָם לוֹ	

ביאורים

21. קדושה מְפֹשֶׁת. כלומר, לא רק שהם אינם מפרידים אותו מדבקתו בה', אלא הם עצמם הופכים להיות עניני קדושה ומקדשים אותו עוד יותר (יושר מסילה). 22. וְסִימָנָהּ, ודוגמא לדבר. 23. הטהור. האדם שהגיע למידת ה'טהרה' המבוארת לעיל בפרקים טז-יז.

מסילת פרק בו ישרים עיונים

²⁴אֱלֹהֵי הַכְרִיִּים, וְהוּא עֲצָמוֹ אֵינוֹ מִתְפַּנֵּן בָּהֶם
²⁵אֱלֹהֵי עַל צַד הַהִכְרָחָה, וְנִמְצָא שֶׁעַל יְדֵי זֶה
²⁶וְיִצְאִים מִסּוּג הָרַע שֶׁבַח־מִרְיֹת וְנִשְׁאָרִים

העולם הזה, עד שההנאה הגשמית לא נחשבת לכלום בעיניו. אדרבה, היא מאוסה ומשוקצת בעיניו, כיון שעלולה לקרבו אל הגשמיות שכה בורח ממנה ולהרחיקו מהרוחניות ח"ו.

אמנם הזוכה למדרגת הקדושה, משתדל להשיג את הנאות עולם הזה כדי להשתמש בהם אך ורק לעבודת הבורא, ואין לו בהם שום שמץ של תאוה ושום ענין של גופניות כלל. בכל לבבו אין אף נקודה כלשהי של רצון להנאות עולם הזה, אלא הכל משמש אך ורק ככלי לדבקותו בהש"ת שאינו פוסקת אפילו לרגע, ואפילו בשעת מעשה הגופני ממש. זהו ענין העלאת ניצוצות הקדושה. אין דבר בעולם שלא יהיה בו ניצוץ של קדושה. וכבר ביארנו (ב'מכתב מאליהו' ח"ב עמ' 212) שענין העלאת ניצוצות הקדושה הוא, לנצל את האפשרויות, אפילו הרחוקות, להביא את כל מעשה ודבר אל תחום הקדושה.

הקדוש רואה את עצמו מוכרח לרדת לעניני עולם הזה כדי להשתמש בהם לעבודת הבורא, להעלות את ניצוצות הקדושה, לתקן את העולם הזה כרצון הבורא. ברור שזו מסירות נפש מצדו, וקרבת גדול, שכן שונא הוא לרדת אל מקום הטומאה, עולם האכילה והשתיה ושאר עניני עולם הזה המתועבים ומאוסים בעיניו. ברם מתחזק הוא במסירות נפש לעבודה זו לשם קדושת שמו יתברך, כמדת קונו שצמצם את כבודו האין סופי והוריד את שכינתו אלינו כדי להתחסד עמנו; כן האדם הקדוש יורד ירידה שהיא לצורך עלייה, להתחסד עם קונו לעשות רצונו. זוהי בחינת הקרבן שמזכיר ב"מסילת ישרים" אצל מעלת הקדוש.

אולם הטהור עדיין לא הגיע למדרגה זו, בה יכול לעשות שלום עם היצר הרע להתפשר עמו - על ידי שמשתמש בו רק למטרת הטוב, כי עדיין הוא צריך לירא ולפחד שאם לא יתרחק ממנו לגמרי, אלא יעסוק בעניני עולם הזה כדי להפכם לטוב, עלול הוא לבא לידי נזק. כי גם אחרי שאין בלבו תשוקה לעניני עולם הזה המאוס בעיניו, נשארו בו מרשמי הרע דקים שעלולים להתעורר שוב לאש חזקה אם יתקרב לעניני הגשמיות.

ביאורים

24. אֱלֹהֵי הַכְרִיִּים. שהוא מוכרח לעשות למען קיום גופו. 25. עַל צַד הַהִכְרָחָה. ולא לשם ההנאה הגשמית הכרוכה בהם וכמו שנתבאר לעיל בריש פרק טז ע"ש. 26. יִצְאִים. מעשיו החומריים.

עיונים	מסילת	פרק כו	ישרים
ד. המאכל שהם אוכלים הוא כקרבן. בספר 'שעורי דעת' (א' 198) ביאר שזהו מפני שאצל הקדוש כל עניניו וכוחותיו אינם ענינים חמריים נפרדים, אלא כולם מקושרים לקדושת שמו ית' וכמש"ב ענין "תמים תהיה עם ה' אלוך", שכל האדם עם כל כחותיו, הערים וחיים בו, מתמזגים ומתאחדים עם האלוהות כביכול, ולכן אכילתו וכל הנאותיו ג"כ הן ענין קדושה, והמהנה אותו הרי הוא מעלה את אלו	טוהורם, אך לכלל קדושה לא באו, כי ²⁷ אלו היה אפשר בלתי, כבר היה יותר טוב. אך הקדוש, הדבק תמיד לאלהיו ונפשו מתהלכת בין ²⁸ המושכלות האמתיות באהבת בוראו ויראתו, הנה נחשב לו כאלו הוא מתהלך לפני ה' ²⁹ בארצות החיים עודנו פה בעולם הזה. ותהי איש כזה הוא עצמו נחשב ³⁰ כמשכן, ³¹ כמקדש ³² וכמזבח, וכמאמרם זכרונם לברכה (ב"ר פב, ו): ³³ "ויעל מעליו אלהים" (בראשית לה, יג), ³⁴ האבות ³⁵ הן הן המרכבה, וכן אמרו, "הצדיקים הן הן המרכבה", כי השכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש, ומעתה ⁽¹⁾ המאכל שהם אוכלים הוא כקרבן שעולה על גבי האש, כי ודאי הוא שהיה נחשב לעלוי גדול אל אותם הדברים שהיו עולים על גבי המזבח כיון שהיו נקרכים לפני השכינה, וכל כך ³⁶ יתרון היה	פרק כו	ישרים

ביאורים

27. אילו היה אפשר בלתי. אילו היתה לו אפשרות קיום מבלי להזדקק ל"מעשים החומריים".
28. המושכלות. ידיעות. 29. בארצות החיים. כינוי לעולם הבא. 30. כמשכן. כמקום השראת השכינה. 31. כמקדש. כמקום מקודש - אעפ"י שהוא בנוי מחמרים גשמיים. 32. וכמזבח. כמקום העלאת הקרבנות המתעלים מחומריותם ע"י הקרבתם לשם ה'. 33. ויעל מעליו אלהים. לא אמר "ויעל מלפניו", אלא "מעליו" - מעל גבו. 34. האבות. אברהם יצחק ויעקב. 35. הן הן המרכבה. הנושאת ומוליכה בעולם את שכינת כבוד ה' יתברך, וכמו שיושב כביכול על כסא כבודו בשמים על שרפים וחיות הקודש, כן יושב בארץ על ידי המאמינים בו ובזכותם המשכינים שכינתו בארץ (פירוש מהר"ו). 36. יתרון. תוספת ומעלה.

מסילות פרק בו ישרים עיונים

לָהֶם בָּזָה, עַד שֶׁהָיָה כָּל מִינֵם מִתְּכַרֵּךְ בְּכָל הָעוֹלָם, וּבְמִאֲמָרָם וּבְרִוָּנָם לְכַרְכָּה³⁷ בְּמִדְרָשׁ, בֵּן הַמֶּאֱכָל וְהַמְשִׁתָּה שְׁהָאִישׁ הַקָּדוֹשׁ אוֹכֵל, עָלָיו הוּא

הדברים, מקדישם ומקריבם ע"י הקדוש קרבן לה'. ועל דרך זה הוא באמת גם ענין הקרבנות: אמנם ענין הקרבנות חוק הוא מחוקי

התורה ואי אפשר לנו לדעת כל טעמו וסודו, וכמו שהביא הרמב"ם בה' מעילה פ"ח "שכל הקרבנות מכלל החוקים הם שאין טעמם ידוע ואמרו חכמים בשביל הקרבנות העולם עומד", וענינם סמיר ונעלם הוא, אבל על פי מה שנמצא מרומז בספרים הק' נראה לבאר, שגם ענין הקרבן הוא בדרך זה. כי הנה רצון ה' בתכלית סדור העולם היה, שהאדם במעשיו ובפעולותיו המכוונים לשמו ית' ירומם ויעלה את כל העולם והכוחות הפחותים שנמצאו בו, יקדשם ויאגדם לשרשם שממנו נשתלשלו, ועבודת האדם היא לא רק לקדש ולהעלות את הנשמה, שלזה היה יאות יותר העולם הרוחני שנמצאה שם טרם ירדה לעולם השפל, אלא שירידת הנשמה לזה העולם היא למען תרומם את הענינים החמריים והכוחות השפלים שבנפש האדם ובבריאה כולה ותאגדם לשרשם, שבוה מתעלית הנשמה ומשגת מעלה ומתקיים רצון ה' בתכלית הבריאה.

וזהו גם ענין הקרבנות, כי ע"י שמביא את הקרבן ומקריבו ע"ג המזבח הוא מעלה ומרומם בזה את הנפש הבהמית ומאגדה לשרשה, ואם אמנם לא ידענו איך ובמה מרומם הקרבן את נפש הבהמה, אולם השי"ת ציוה לנו על הקרבנות, באשר לפי סוד הבריאה ושרשי עניניה, יש במעשי הקרבן - כשהוא נעשה בכוונה הרצויה ולפי פרטי דיניו - לרומם את הנפש השפלה של הבהמה, כי באמת בשרשה גם היא ממקום גבוה וקדוש חוצבה, ורק עפ"י השתלשלות העולמית נשתלשלה עד כדי מצבה השפל הזה, וע"י ההקרבה הוא מרוממה לשרשה ומעלה אתה את כל מינה ואת כל הנפשות הבהמיות, ובתוכם הנפש הבהמית שבאדם עצמו, ומרומם עי"ז את כל הכוחות השפלים של הבריאה לשרשם האלוקי אשר זאת היא תעודתו של האדם בעולם וזהו הרצון המכוון של הבורא ית' בבריאתו וזאת היא תכלית הבריאה.

וזהו מה שמצינו שהקרבנות הם אשה ריח ניחוח לה' וכמש"פ חז"ל: "ריח ניחוח, נחת רוח היא לפני שאמרת ונעשה רצוני", כי ע"י הבאת הקרבנות מתעלים כוחות השפלים ונתמלא רצונו ית' בבריאתו ונחת רוח היא לפניו שהעולם מתקרב לתכליתו. עכ"ד.

ביאורים

37. במדרש. תנחומא, תצוה פר' יג: "לחם מצות ולחם הפנים שהיו מקריבין היו מברכין את הלחם, וביכורים שהיו מקריבין היו מברכין את פירות הארץ".

עיונים	מסילת	פרק כו	ישרים
ה. עילוי ויתרון הוא לדבר ההוא שזכה להיות תשמיש לצדיק. כתב ה'חתם סופר' (בראשית יג, ו, עה"פ: כי היה רכושם רב): "בהיות האנשים קדושים אז תתקדש גם כל מאודם ומקנה בהמתם עמם. ואל תתמה, שהרי	למאכל ההוא ולמשקה ההוא כאלו נקרב על גבי המזבח ממנו. והוא הענין שאמרו עליו זכרונם לברכה (בתובות קה, ב): "כל המביא דורון לתלמיד חכם כאלו הקריב כפורים". וכן אמרו (יומא עא, א): ימלא גרונם של תלמידי חכמים יין במקום נסכים.³⁸ ואין הדבר הזה שיהיו התלמידי חכמים	לחומים אחרי האכילה והשתיה, חם ושלום, שימלא גרונם כמלעיט את הגרן, אלא הענין הוא לפי הפונה שזכרתי, כי התלמיד חכם הקדוש בדרכיהם ובכל מעשיהם הנה הם ממשי במקדש ובמזבח, מפני שהשכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש ממנו, והנה הנקרב להם כנקרב על גבי המזבח, ומלוי גרונם תחת ³⁹מלוי הספלים. ועל דרך זה כל תשמיש שישתמשו מדברי העולם אחרי היותם כבר דבוקים לקדשתו יתברך, הנה	(^נ)עליו ויתרון הוא לדבר ההוא שזכה להיות תשמיש לצדיק. וכבר הזכירו זכרונם לברכה בענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו (חולין צא, ב): "אמר רבי יצחק, מלמד ⁴⁰שנתקבצו כלן והיתה כל אחת אומרת עלי יניח צדיק ראשו".

פֶּלֶאוֹ של דבר, ענין הקדשה הוא שיהיה האדם דבק כל כך באלהיו, עד

ביאורים

38. ואין הדבר הזה. בא להורות. 39. מילוי הספלים. הקבועים בצד המזבח שיוצקים לתוכם את הנסכים. 40. שנתקבצו כולן. אל תחת ראשו של יעקב - ברצותן לשמש את הצדיק, כדי להתעלות

מסילת פרק בו ישרים עיונים

כלי נכרים צריכים טבילה בהכנסם לקדושת ישראל. ולפענ"ד זה מרומז גם כן בקרא בסוף הפרשה "ומקנת כסף מאת כל בן נכר נימולו אתו", רצונו לומר שכל קניני כספו שקנה מאת נכרים קיבלו קדושת מילה בהמולו כי נישאו על ידי אדוניהם אברהם". וכע"ז כתב ה'משך חכמה' (תחילת פרשת תולדות): "קדושת הישראל המושפעת מה' שנאמר "כי אני ה' מקדשכם" (ויקרא כ, ח), שופע שפע קדושה גם על קנינו ובהמתו... ששפע קדושת יעקב שופע גם על מקנהו וקניניו..."

ומצינו גם כי קדושת הצדיקים מקדשת את בגדיהם, כמש"כ ה'חתם סופר' (פרשת תולדות, עה"פ

'הלא אצלת'): "דמשמע בירושלמי ריש פרק ואלו מגלחין, דבמלבושיו של אדם נאצלים מקדושתו של הלוּבש, והוא הדין בהיפוּך, והלוּבש אותם אחרי יאצל עליו מאותו הרוח לטוב ולמוטב, בסוד אשר ילבשם תחתיו מבניו". עכ"ל.

ביאורים

ע"י כ. 41. לעשות בזה מצדו. להשיג מעלת הקדושה בשלימותה ברמה נשגבה זו. 42. כור. אדם שאינו כהן. 43. וזר לא יקרב. לעבוד בבית המקדש. כמו כן נאמר לגבי בעל מום: "איש... אשר יהיה בו מום לא יקרב" (ויקרא כא, יז).

ישראלים

פרק כו

מסילת

אחרי הכינו את עצמו ככל⁴⁴ חכמות אלה, אם ירצה לדבק בתקן האהבה ועצם היראה⁴⁵ בהשכלת גדלתו ותכרף ועצם רוממותו, ופריד עצמו מעניני החמר מעט מעט, ובכל פעולותיו ובכל תנועותיו יכון לכבו אל⁴⁶ מצפוני ההתדבקות האמתית, עד שיערה עליו רוח מפורם וישפין הבזרא ותכרף את שמו עליו כמו שעושה לכל קדושי, ואז יהיה כמלאך ה' ממש, וכל מעשיו, אפלו השפלים והגשמיים, כקבנות ועבודות.

והקד רואה שדרך קניית זאת המדה הוא על ידי רב⁴⁹ הפרישה והעיון העצום⁵⁰ בסתרי ההשגחה העליונה ומצפוני הבריאה וידיעת רוממותו ותכרף ותהלוותיו, עד שיתדבק בו דבקות גדול וידע לכון מחשבתו בהיותו הולך ומשתמש⁵¹ בדרךים הארציים, כמו שהיה ראוי לכהן שיתבונן בעודו שוחט הזבח או מקבל דמו או זורקו, עד שימשך בזה הברכה ממנו ותכרף החיים והשלום,⁵² וזולת זה אי אפשר שישגי⁵³ מעלה זו, וישאר על כל פנים חמרי וגשמי ככל שאר בני אדם. והנה מה שעוזר להשגת⁵⁴ המדה הזאת הוא ההתבודדות והפרישה הרבה, כדי שבהעדר המטרדים תוכל

ביאורים

44. חכמות אלה. קנין כל המעלות הקודמות. 45. בהשכלת. בידיעת. 46. מצפוני ההתדבקות. הדביקות בה' שמהותה צפונה וגנוזה לבני אדם שלא הגיעו למעלת ה'קדושה' (שמחת מרדכי). 47. שיערה עליו. יושפע עליו (מלשון עירוי ושפיכה). 48. שמו. שכינתו. 49. הפרישה. מהנאות העולם הזה, פרישות בדינים, והנהגה של פרישות - התבודדות (עי' לעיל בפרק יד). 50. בסתרי ההשגחה העליונה ומצפוני הבריאה. חכמת הנסתר שלימודה אף הוא בכלל דרכי קניית ה'קדושה' (שמחת מרדכי). 51. בדרךים הארציים. בענינים הגשמיים. 52. זולת זה. אם לא ינהג ברוב פרישות ובעיון עצום, ובכוונה קדושה במעשים הגשמיים. 53. מעלה זו. של הקדושה. 54. המדה. של הקדושה.

מסילת

פרק כו

ישרים

נפשו להתגבר יותר ולהדבק בבוראה.

מפסירי המדה הם חסרין ידיעות האמתיות ⁵⁵ ורב החברה ⁵⁶ עם בני האדם, ⁵⁷ כי החמירות מוצא את מינו ⁵⁸ ונעזר ומתחזק, ונשארת הנפש ⁵⁹ לכודה בו ולא תצא ממאסרה. אך בהפרדו מהם והשארו לבד, ויכין עצמו אל השראת קדשתו, הנה בדרך שרופה לילך בה יוליכוהו, ובעזר האלהי אשר יתן לו תתגבר נפשו בו ותנצח את הגופניות, ותדבק בקדשתו ותברך ⁶⁰ ותשלם בו, ⁶¹ ומשם יעלה אל מעלה גבוהה יותר, והיא ⁶² הרוח הקדש, שכבר תגיע ⁶³ השכלתו להיות למעלה ⁶⁴ מחק האנושי, ויכול

ביאורים

55. ורב החברה. ההתחברות הרבה. 56. עם בני האדם. כי רובם אינם אוחזים במידת הקדושה, ובהשפעת חברתם לא יוכל להגיע אל מדה זו. 57. כי החמירות מוצא את מינו. כלומר, החומריות שבאדם זה השואף לקדושה נפגשת עם חומריותם של בני החברה שאינם במדרגה זו (שמחת מרדכי). 58. ונעזר ומתחזק. החומריות שבו. 59. לכודה בו. בחומריותו. 60. ותשלם בו. שתגיע לבסוף אל השלימות, שגם הגוף יתקדש על ידה. 61. ומשם יעלה אל מעלה וכו'. עד כאן ביאר מדת הקדושה, מכאן מבאר סוף הברייתא: קדושה מביאה לידי רוח הקודש ורוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים. ויש מבארים שענין רוח"ק ותחיה"מ שמזכיר, אינן מדות נוספות (-בברייתא יש ט' מדות ולא י"א, כמ"ש במאמר הויכוח, ולכן אין פרקים מיוחדים על רוח"ק ותחיה"מ) אלא הם המשך של ענין הקדושה, שדרגתה הגבוהה היא דביקות, המביאה לידי רוח"ק ותחית המתים, כמו שכתב: ויכול להגיע דביקותו אל מעלה כל כך גדולה, שכבר ימסר בידו מפתח של תחיית המתים. 62. הרוח הקודש. ששורה שכינה על האדם (רש"י ע"ז כ:). "רוח הקודש" מציין בדרך כלל השראה אלהית המכוונת את האדם במעשיו או המקנה לו ידיעה בדרך שהיא למעלה מהשגת אנוש (ראה רמב"ן שמות כח, ל. רבינו בחיי דברים לג, ח. דרך ה' ג', ג, א-ג). 63. השכלתו. ידיעותיו. 64. מחוק האנושי. מטבע האדם, כלומר, ישיג ידיעות אמיתיות שבדרך טבע השכל האנושי אי אפשר להשיגן (כגון ידיעת סודות הבריאה וההשגחה, עתידות וכיו"ב).

עיונים מסילת פרק כו ישרים

ו. כמו שנמסר לאליהו ואלישע. בעל ה"לשם" עומד על כך, שבכל תקופת הנביאים ובית ראשון מצאנו רק פעמיים ענין תחיית המתים המתואר בהרחבה בספר מלכים, פעם אחת שהחיה אליהו את בן הצרפית ופעם נוספת שהחיה אלישע את בן השונמית (ראה מלכים-א' יז, מלכים-ב' ד), ואילו בתקופת המשנה והתלמוד מצאנו ענין זה לרוב, עד שאמר אנטונינוס לרבי (ע"ז י:): "ידענא זוטי דאית בכו מחיה מתים" (קטן שבכם יכול להחיות מתים) כשהחיה רבי חנינא בר חמא את עבדו של אנטונינוס, ורבי יוחנן החיה את רב כהנא (ב"ק קיז:), ורבה החיה את רבי זירא (מגילה ז:), ורבי חנניא בן חכניאי החיה את אשתו בתפילתו (כתובות סב:), ובפרט שהיה זה בנקל הרבה יותר מאליהו שנאמר בו "ויתמודד על הילד שלש פעמים ויקרא אל ה'", ומאלישע שנאמר בו "ויבוא ויסגור הדלת... ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו", והרי נודע הוא רום מעלת הראשונים כמו שאמרו "אם ראשונים כבני מלאכים אנו כבני אדם" וכו' (שבת קיב:), ובעירובין (גג.) "ליבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל ואנו כנקב מחט", וביומא (ט:): "טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים", וגם בענין גילוי שכינה הרי בבית ראשון היה הרבה יותר מאשר בבית שני שחסרו בו חמשה דברים שהיו בבית ראשון, וכן פסקה הנבואה בבית שני ע"י כ"ז יומא פרק ראשון.

אמנם - כותב בעל הלשם - דע כי הענין בזה הוא באמת מנפלאות תמים דעים ית"ש ומדרכי הנהגתו הנעלמה אשר כך עלה במחשבה לפניו מאז ומקדם להתגלה בשפעת אור קדשו ולמסור הכחות והמפתחות דסדרי בראשית ורזי עולם רק לדורות האחרונים אשר מבית שני והלאה, כי להם הנה ניתנה החמדה גנוזה הזאת לשלוט בכל מעשה בראשית, וזכו לזה עד סוף הזמן דכל מייסדי התורה שבע"פ... וכמ"ש בהיכלות דרבי ישמעאל כהן גדול (פ' כ"ז כ"ח כ"ט, ע"ש בארוכה)... אמר רבי ישמעאל, כך אמר רבי עקיבא משום ר"א הגדול, מיום שניתנה תורה לישראל עד שנבנה הבית האחרון (ר"ל בית שני) תורה ניתנה, אבל הדירה ויקרה כבודה וגדולתה ותפארתה, אימתה פחדתה ויראתה, עושרה וגאותה וגאונה, זיעתה וזיותה, עוזה ועזוזה, ממשלתה וגבורתה, לא ניתנו עד שנבנה הבית האחרון.

אמנם הנה קודם העת דבנין בית שני הנה היה ננעל עדיין השער בזה, ולא ניתן אז השליטה לשלוט

ביאורים

65. לאליהו ואלישע. ע"י מלכים-א' יז, כב; ושם ב' ד, לה.

מסילת פרק בו ישרים עיונים

על סדרי מעשה בראשית לכל הצדיקים כולם שבכל דור אלא רק למעט מזעיר מהיחדי סגולה המצוינים אשר ראה רצונו ית"ש להתגדל ולהתקדש על ידיהם, וכמו כל הניסי מצרים ודור המדבר שנעשו ע"י משרע"ה וכן בכיבוש הארץ שהיה לצורך כלל ישראל, אבל זולת זה הנה לא ניתן המפתח דשנוי סדרי בראשית אלא רק לצורך שעה ולאיוזה קדושים המצוינים אשר בחר בהם הוא ית"ש לקדש

ההתקדקות בו יתברך, שפתיים הוא יתברך שמו מקור החיים, הנותן חיים לכל חי, וכמאמרם זכרונם לברכה (תענית ב, א): "שְׁלֹשָׁה מִפְתָּחוֹת לֹא נִמְסְרוּ בְיַד שְׁלִיחַ, מִפְתֵּי תַחֲתֵי הַמַּתִּים וְכוּ",⁶⁶ הֵנָּה הַדֶּבֶק בוֹ יִתְבָּרַךְ דְּבִקּוֹת גָּמוֹר יוֹכֵל לְמַשֵּׁךְ מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ אֲפִלּוּ⁶⁷ מִשֵּׁךְ הַחַיִּים עֲצָמָם, שֶׁהוּא מֵה⁶⁸ שְׁמֵתֵיהֶם לוֹ בְּפֶרֶט⁶⁹ יוֹתֵר מִן הַכֹּל, וְכִמּוֹ שֶׁכִּתְּבֵתִי. וְהוּא מֵה שְׁפִים⁷⁰ הַבְּרִיתָא "וְקִדְשָׁה מְבִיאָה לְיָדֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְבִיאָה לְיָדֵי תַחֲתֵי הַמַּתִּים".

שמו עליהם, והם כל הנסים והנפלאות הנזכר בתנ"ך. ע"ש עוד בארוכה. ב"שפתי חיים" (מועדים ב', חנוכה, עמ' קטז - קלא) מבאר בהרחבה שבבית שני זכו לכוחות אלו ע"י איתערוותא דלתתא שבהתגברות כוח תורה שבעל-פה, בביסוס י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, תקנות וגזירות חז"ל, בהתמסרות לקיים כל דקדוקי סופרים, ובעיקר - עמל וגיעת התורה ושימוש תלמידי חכמים בסברא אשר התחזק ביותר בתקופת בית שני. ז. הנה הדבק בו יתברך דבקות גמור יוכל למשוך ממנו יתברך אפילו משך החיים עצמם. רבנו בא בדבריו ליישב את קושיית התוספות (תענית ב. ד"ה שלשה) איך אליהו ואלישע החיו מתים הרי

ביאורים

66. שלשה מפתחות לא נמסרו ביד שליח. שלשה אוצרות יש לו להקב"ה שלא רצה למנות עליהם שליח אלא מפתחותיהם בידו הם, להבדיל משאר אוצרות שמסר מפתחותיהם לשלוחים שיהיו ממונים עליהם (רש"י סנהדרין קיג. ד"ה שלש). 67. משך החיים. שפע החיים הנשפעים מהבורא יתברך. 68. שמתיהם לו בפרט. החיים הם הדבר המשתייך אל הקב"ה באופן מיוחד. 69. יותר מן הכל. כמו שכתוב (תהלים לו, י): "כי עמך מקור חיים". 70. הברייתא. של רבי פנחס בן יאיר, עליה ביסס רבינו את ספרו, ע"י בהקדמה.

עיונים	מסילת פרק כו	ישראלים
מפתח של תחית המתים לא נמסר בידי שליח, וע"ז תירץ שמי שדבק בה' יתברך דבקות כ"כ גמורה יכול למשוך ממנו ית' כח החיים - שזה הכח שמתייחס להקב"ה יותר מכל הכוחות - ובזה להחיות מתים. התוספות עצמם תירצו שאין הכוונה שמפתחות אלו לא נמסרו מעולם לשליח, שהרי מצינו שגם מפתח של גשמים וגם של תחית המתים נמסרו לאלהו, אלא הכוונה שלא נמסרו להיות תמיד בידי שליח באופן קבוע אבל לפעמים בעת הצורך נמסרים בידי שליח. רש"י כתב, שלא נמסרו לשליח אחד ביחד, כלומר שכולם יחד לא יהיו בידי שליח אחד אבל אחד מהם יתכן שיהיה בידי שליח (ע"י מהרש"א וגבורת ארי שכוונתו לתרץ בזה קו' התוס'). אמנם הראב"ד דחה תירוץ זה כיון שבגמרא משמע שגם מפתח אחד לא נמסר בידי שליח. הראב"ד (ע"י פרשת דרכים דרוש כא) תירץ, שבאמת גם לאלהו ואלישע לא נמסר המפתח להיות בידם, אלא שהם התפללו וע"י תפלתם הקב"ה החיה את המת. וכבר הקשו עליו שדבריו צ"ע מהגמ' במסכת סנהדרין (ק"ג). שמשמע שם שנמסר להם המפתח עצמו (להתענג על ה'). ח. והוא מה שיכול להיות התחלה וראשית להרחיב העיין בענינים ההם. התבונן עד כמה מגיע עומק חכמת היראה, כי כל מה שנתבאר בספר הבהיר והענקי הזה, בכללי המדות ממדת הזהירות עד רוח"ק למעלת תחית המתים, כל המסילה העולה בית אל, שרשיהם ויסודיהם כלליהם והרבה מפרטיהם, כל זה אינו אלא התחלה וראשית. ואמנם, ראשית חכמה יראת ה', כל חכמה שמשגיגים ביראת ה' אך ראשית היא, וכמו שאמר משה אתה החלות וגו', כל מה שהגיע משה אדון כל הנביאים, כלפי גדולתו רק כהתחלה היתה. וכל הגדול יותר הוא מתחיל יותר, וזוהי גדולתו ('עיונים').	וְאַתָּה קוֹרָא נְעִים, יִדְעָתִי שְׂכֻמוֹנִי תִדְעֵ אֲשֶׁר לֹא כְלִיתִי בְּסַפְרִי זֶה אֶת כָּל חֲקֵי הַחֲסִידוֹת, וְלֹא אֶמְרָתִי כָּל מֶה שֵׁיִשׁ לֹאֲמַר בְּעֵינָיִן זֶה, כִּי אֵינִי לְדָבָר סוֹף וְאֵינִי לְהִתְבּוֹנֵן תְּכָלִית, אֲכַל אֶמְרָתִי קֶצֶת מִכָּל פֶּרֶט שֶׁבְּפֶרְטִי הַכְּרִיתָא אֲשֶׁר עָלֶיהָ יִסְרָתִי חֲבוּרִי זֶה, (וְהוּא מֶה שֵׁיכּוֹל לְהִיּוֹת הִתְחַלָּה וְרֵאשִׁית לְהַרְחִיב הָעֵינָיִן בְּעֵינֵינוּ הָהֵם, בֵּינָן שֶׁנִּגְלָה דְּרַכָּם וְנִפְתַּח אֲרָחָם לְעֵינֵינוּ לְלֶכֶת	ישראלים

ביאורים

71. החסידות. כינוי כללי לעבודת ה' השלימה (ואין הכוונה למידת ה'חסידות' הקבועה בברייתא בין מידת ה'טהרה' למידת ה'ענוה', ראה לעיל פ"א בביאורים 1). 72. שנגלה דרכם ונפתח ארחם.

מסילת

פרק כו

ישרים

בם בְּדֶרֶךְ מִישׁוֹר. וְעַל כָּל כִּיּוֹצֵא בָּזָה נֹאמֵר (משלי א, ה): ⁷⁴ "יִשְׁמַע חֶכְם וְיוֹסֵף לֶקַח וְיִבְנוּ תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה", וְהָבֵא לְטָהָר ⁷⁷ מְסִיעִים אוֹתוֹ (שבת קד, א), "כִּי ה' יִתֵּן חֶכְמָה מִפִּי וְדַעַת וְתִבְוֵנָה" (משלי ב, ו), לְהִישִׁיר אִישׁ אִישׁ אֶת דְּרָכּוֹ לִפְנֵי בּוֹרְאוֹ.

וְזֶה פְּשׁוּט, כִּי כָּל אָדָם לִפִּי הָאֱמֻנָה אֲשֶׁר בִּידּוֹ וְהַעֲסֵק אֲשֶׁר הוּא עוֹסֵק, כֶּף צָרִיף לֹא ⁷⁸ הִישִׁירָה וְהִדְרָכָה, כִּי דֶרֶךְ הַחֲסִידוֹת הָרְאוּי לְמִי שֶׁתּוֹרָתוֹ אֱמֻנָתוֹ אֵינוֹ דֶּרֶךְ הַחֲסִידוֹת הָרְאוּי לְמִי שֶׁצָּרִיף לְהַשְׁכִּיר עֲצָמוֹ לְמַלְאכַת חֲבֵרוֹ, וְלֹא זֶה זֶה דֶּרֶךְ הַחֲסִידוֹת הָרְאוּי לְמִי שֶׁעוֹסֵק בְּכַחוּרָתוֹ. וְכֵן כָּל שְׂאֵר הַפְּרָטִים אֲשֶׁר בְּעֶקֶף הָאָדָם בְּעוֹלָם, כָּל אֶחָד וְאֶחָד לִפִּי מַה שֶּׁהוּא, רְאוּיִים לֹא דֶרֶכִי הַחֲסִידוֹת, לֹא לִפִּי שֶׁהַחֲסִידוֹת מְשַׁתְּנָה, כִּי הִנֵּה הוּא שֹׁנֶה לְכָל נֶפֶשׁ וְדַאי, הוּאֵיל וְאֵינוֹ אֶלָּא לַעֲשׂוֹת מַה שִּׁישׁ נִחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ בּוֹ. אֲבָל הוּאֵיל ⁷⁹ וְהַנּוֹשָׂאִים מְשַׁתְּנִים, אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִשְׁתַּנּוּ הָאֲמָצְעִים הַמְּוִיָּעִים אוֹתָם

ביאורים

נגלה דרכם - להבינם על נכון ולדעת את ביאורם ללא טעות, ונפתח ארחם - לדעת היאך יוכל לקנותם למעשה וללכת בהם (פתח המסילה), 73. מישור. ישרה. 74. ישמע חכם. דברי חכמה מן המלמדים אותו. 75. ויוסף לקח. "לימוד" (רש"י), כלומר, מתוך מה ששמע יתעורר ללמוד ולקחת עוד מרבתי. 76. ונבון. שיועד להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו (רש"י). 77. מסייעים אותו. מן השמים נגד יצר הרע, ומכינים לו פתחים להכנס בהם לדרך הטוב (רש"י מנחות כט: ושבת קד). [וכונתו, כי אף שלא ביאר הכל, הבא ליטהר יסייעוהו כבר להחכים עוד ועוד (פתח המסילה)]. 78. הישרה והדרכה. מה הם הדרכים והאמצעים אשר על ידם יגיע אל עבודת ה' השלימה. ["הישרה" - לזכך ולישר את "ההתחלות והיסודות הקבועים בלב כל האדם הישר" (דברי רבינו בהקדמה), "והדרכה" - להתקדם בחסידות ההולכת ונבנית על היסודות הללו (שמחת מרדכי)]. 79. והנושאים

עיונים	מסילת	פרק כו	ישרים
ט. וכבר יכול להיות חסיד גמורוכו בעלמלאכהפחותה. כתב הגר"י סרנא זצ"ל: הזהר והזהר שאל תטעה בלשונו שדעתו נוטה לדעת הטועים שאין החסידות תלויה בגדלות התורה, שכל ספרו של רבינו מראשו ועד סופו סותר דיעה זו סתירה גמורה. ומה שכתב רבינו כאן הוא רק להורות שאין ענין של החסידות תלוי בפלוגתא של רבי שמעון בן יוחאי ורבי ישמעאל (במסכת ברכות לה:). אם להנהיג עם התורה מנהג דרך ארץ או לא, ועל זה אומר כי מצד החסידות	אֵל הַתְּכַלִּית כָּל אֶחָד לְפִי עֲנִינוּ. ^(ט) וְכָבֵד יָכוֹל לְהִיזֹת חָסִיד גָּמוּר אִישׁ שִׁמְשָׁנִי צָרְכוֹ הוּא בַּעַל מְלָאכָה פְּחוּתָה כְּמוֹ מִי אֲשֶׁר לֹא יִפְסֹק מִפִּי הַלְמוּד, וְכִתִּיב (משלי טו, ד): ⁸⁰ "כָּל פֹּעֵל ה' לְמַעַנְהוּ". וְאוֹמֵר (שם ג, ו): ⁸¹ "כָּכֹל דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ וְהוּא יִיָּשֶׁר אֶרְחֶיךָ".		

הוא יתברך שמו ברחמיו יפקח עינינו בתורתו ויורנו דרכיו ויוליכנו בארחותיו וינזקה לתת כבוד לשמו ולעשות נחת רוח לפניו. יהי כבוד ה' לעולם, ⁸² ישמח ה' במעשיו. ישמח

אין מניעה, וגם בעל המלאכה הפחותה יכול להיות חסיד גמור, שהרי יעקב אבינו היה אותו יעקב אבינו ברעותו צאן לבן כמו במחזה הסולם, וגם דוד המלך ברעיית צאן אביו, ושבטי יה ברעותם צאן אביהם, וכל התנאים והאמוראים שהתפרנסו ממלאכה פחותה לא נגרע חסידותם, אבל אין הבדל בגדלות התורה בין רשב"י לר"י, כי גדולת התורה אצל שניהם שוה, והכל מודים שכל חסרון שהוא בגדולת התורה וידעת דרכי ה' ית' - יחסר בחסידות, וגם זה בכלל מאמרם: ולא עם הארץ חסיד, וכמו שביאר רבינו בכל מקום שזכר את החסידות מפורש ושום בשכל. (עיונים).

ביאורים

עניני החסידות באים לידי ביטוי באופן מעשי בצורה שונה, לפי בני האדם ומצבם. ⁸⁰ כל פעל ה' למעננו. כל מצב נברא ונוצר לצורך עבודת ה' השלימה. ⁸¹ בכל דרכיך. בכל מצביך, גם בהיותך עוסק בעניני העולם הזה. ⁸² ישמח ה' במעשיו... ישמח ישראל בעושי. רבינו מסיים את ספרו הגדול (וכן את ספריו "דעת תבונות", ו"שבעים תיקונים") בפסוקים המתארים את שמחתם של הבורא והנברא - ה' וישראל - זה בזה, באשר מצב זה הוא שלימות תכלית הבריאה! (שמחת מרדכי).

ישרים

פרק כו

מסילת

ישראל בעשיו בני ציון וגילו במלכם. אמן אמן אמן.

תושלב"ע